

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

Pohřebiště v Krkonoších aneb zrcadlo proměny společnosti v čase.

Bc. Michaela Sedláčková

Diplomová práce

2022

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2019/2020

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Bc. Michaela Sedláčková**
Osobní číslo: **H19334**
Studijní program: **N7105 Historické vědy**
Studijní obor: **Kulturní dějiny: Péče o kulturní dědictví**
Téma práce: **Pohřebiště v Krkonoších aneb zrcadlo proměny společnosti v čase.**
Zadávající katedra: **Ústav historických věd**

Zásady pro vypracování

Práce bude věnována umělecko-historickému a historicko-sociologickému zmapování pohřebišť v Krkonoších. Zvláštní pozornost bude věnována historii regionu, nahlížené skrze jeho multietnické (česko-německé) osídlení, jednotlivým hřbitovům, písemným a ikonografickým pramenům (obecní a farní kroniky, vlastivědná literatura německé provenience apod.), které se k nim vztahují. Historická hodnota vybraných pohřebišť bude doložena vybraným souborem artefaktů (architektonické památky, náhrobky, kříže) a zhodnocena v širších kulturních souvislostech dvojetnického regionu na hranici.

Rozsah pracovní zprávy:

Rozsah grafických prací:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam doporučené literatury:

- Fond knih, periodik, písemných a mapových pramenů, uložených v knihovně KRMAP
LOKVENC, Theodor, *Krkonošské hřebeny: jak člověk dobýval přírodu*, Hradec Králové 1960.
LOKVENC, Theodor, *Toulky krkonošskou minulostí*, Hradec Králové: Kruh, 1978.
ALTOVÁ, Eva, HRUBÝ, Petr, KADLEC, Antonín, *Metodika dokumentace drobných památek*, NPÚ ÚOP Ústí nad Labem, 2015.
ARIES, Philippe, *Dějiny smrti I-IV*, Praha, 2000.
BĚLOVÁ, Jana, *Funerální kultura ve střední Evropě*, Praha 2011.
EDGAR, E., *Hřbitov*, Praha (Žižkov), 1918.
HORÁK, V. – PRAHL, R., Poznámky k novodobému umění náhrobků v severovýchodních Čechách, *Zprávy památkové péče* 67, 2007 č. 6, s. 495-496.
KALINOVÁ, G., HNOJIL, A., *Malastranský hřbitov: historie a současnost*, Praha 2016.
PETRASOVÁ, T., LORENZOVÁ, H. (eds.), *Fenoména smrti v české kultuře 19. století. Sborník příspěvků z 20. ročníku symposia k problematice 19. století*, Praha, 2001.
POCHE, Emanuel a kol., *Umělecké památky Čech I-IV*, Praha 1977-1982 (pro základní topografii).
PRAHL, R., *Umění náhrobků v českých zemích let 1780-1830*, Praha 2004.
PRAHL, R., Staré náhroby a dnešní možnosti jejich záchrany. In *Bulletin Uměleckohistorické společnosti v českých zemích XVIII*, 1/2006, s. 11-14.
PRAHL, R. K sochařským náhrobkům severovýchodních Čech na počátku 19. století, *Umění* 54, 2006, s. 108-111.
WITTLICH, P., *Sochařství české secese*, Praha 2000.
Konferenční sborníky:
Epigraphica & sepulchralia sv. I-VI, (ed. Jiří Roháček), Praha, 2005-2016.

Vedoucí diplomové práce:

doc. Mgr. Pavel Panoch, Ph.D.
Ústav historických věd

Datum zadání diplomové práce: **30. března 2020**

Termín odevzdání diplomové práce: **30. března 2022**

doc. Mgr. Jiří Kubeš, Ph.D.
děkan

doc. Mgr. Pavel Marek, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2019

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracoval samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využil, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byl jsem seznámen s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Beru na vědomí, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů, a směrnicí Univerzity Pardubice č. 7/2019 Pravidla pro odevzdávání, zveřejňování a formální úpravu závěrečných prací, ve znění pozdějších dodatků, bude práce zveřejněna prostřednictvím Digitální knihovny Univerzity Pardubice.

V Pardubicích dne2022

.....

Michaela Sedláčková

Děkuji vedoucímu své diplomové práce doc. Mgr. Pavlu Panochovi, Ph.D. za veškerou pomoc a odborné rady, bez kterých by tato práce nevznikla. Poděkování patří také zaměstnancům SOkA Semily, SOkA Trutnov a organizace KRNAP, kteří svojí ochotou přispěli k sepsání této práce. V neposlední řadě také děkuji své rodině za trpělivost a podporu při studiu.

Anotace

Práce je věnována umělecko-historickému a historicko-sociologickému zmapování pohřebišť v Krkonoších. Zvláštní pozornost je věnována historii regionu, nahlížené skrze jeho multietnické (česko-německé) osídlení, jednotlivým hřbitovům, písemným a ikonografickým pramenům (obecní a farní kroniky, vlastivědná literatura německé provenience apod.), které se k nim vztahují. Historická hodnota vybraných pohřebišť je doložena vybraným souborem artefaktů (architektura a kříže).

Klíčová slova

Krkonoše, pohřebiště, Němci, Češi, Sudety, památková péče

Title

Historical Burial Grounds in the Districts of Giant Mountains as a Mirror of the Transformation of the Society in Time

Annotation

This thesis is devoted to art-historical and social-historical mapping of burial grounds in the area of Giant Mountains. Extra attention is paid to the history of region, seen through Czech-German settlement, specific cemeteries, written and iconographic sources (municipal and parish chronicles, geographical literature of German provenance etc.). Historical value of burial grounds chosen is proven by a set of chosen artifacts (architecture and crosses).

Keywords

Giant Mountains, cemeteries, Germans, Czechs, Sudetenland, monument care

1 Obsah

ÚVOD	9
2 VYMEZENÍ OBLASTI	12
2.1 KRKONOŠE A SUDETY	14
2.1.1 KRKONOŠE	14
2.1.2 SUDETY	15
2.2 PŘÍRODNÍ PODMÍNKY	16
3 DĚJINY OSÍDLENÍ	19
3.1 DOBA PREHISTORICKÁ	19
3.1.1 DOBA KAMENNÁ	19
3.1.2 DOBA BRONZOVÁ A ŽELEZNÁ	22
3.1.3 DOBA ŘÍMSKÁ	24
3.2 DOBA HISTORICKÁ	24
3.2.1 STEZKY PŘED KOLONIZACÍ	24
3.2.2 PRVNÍ KOLONIZACE (ČESKÁ-SLOVANSKÁ)	26
3.2.3 DRUHÁ KOLONIZACE (NĚMECKÁ-GERMÁNSKÁ)	30
3.2.4 HUSITÉ A DRUHÁ GERMÁNSKÁ KOLONIZAČNÍ VLNA	30
3.2.5 ALPSKÁ KOLONIZACE A KRYŠTOF GENDORF	32
3.2.6 VZNIK PANSTVÍ, TŘICETILETÁ VÁLKA A REKATOLIZACE	33
3.2.7 SOCIÁLNÍ POMĚRY OBYVATEL V 18. A 19. STOLETÍ	35
3.2.8 KRKONOŠE 1. POLOVINY 20. STOLETÍ	39
3.2.9 KONEC VÁLKY	42
4 HŘBITOVY	44
4.1 TYPOLOGIE HŘBITOVŮ	44
4.1.1 KATOLICKÉ HŘBITOVY	44
4.1.2 EVANGELICKÉ HŘBITOVY	45
4.1.3 OBECNÍ HŘBITOVY	46
4.1.4 ZANIKLÁ POHŘEBIŠTĚ	47
4.1.5 OSTATNÍ POHŘEBIŠTĚ	47
4.2 VÝVOJ POHŘBÍVÁNÍ	48
4.3 KULTURA HŘBITOVŮ	49
4.4 KRKONOŠSKÉ HŘBITOVY	52
4.4.1 ČERNÝ DŮL	52
4.4.2 DOLNÍ DVŮR	57
4.4.3 DOLNÍ LÁNOV	61
4.4.4 FOŘT	65

4.4.5	HARRACHOV	67
4.4.6	HORNÍ MARŠOV	70
4.4.7	HORNÍ ŠTĚPANICE.....	75
4.4.8	JABLONEC NAD JIZEROU	80
4.4.9	JAVORNÍK.....	82
4.4.10	JESTŘABÍ	85
4.4.11	KŘÍŽLICE	89
4.4.12	MALÁ ÚPA.....	93
4.4.13	MLADÉ BUKY	96
4.4.14	PASEKY NAD JIZEROU	99
4.4.15	PONIKLÁ	101
4.4.16	HŘBITOV PŘÍVLAKA.....	106
4.4.17	ROKYTNICE NAD JIZEROU.....	107
4.4.18	RUDNÍK	113
4.4.19	SVOBODA NAD ÚPOU.....	118
4.4.20	ŠPINDLERŮV MLÝN	123
4.4.21	VALTEŘICE.....	126
4.4.22	VELKÁ ÚPA	129
4.4.23	VÍCHOVÁ NAD JIZEROU	132
4.4.24	VÍTKOVICE.....	135
5	ZÁVĚR	138
6	SUMMARY	143
7	SEZNAM ZDROJŮ	144
7.1	BIBLIOGRAFIE.....	144
7.2	ARCHIVNÍ FONDY	147
7.3	INTERNETOVÉ ZDROJE	147
8	PŘÍLOHY	149
8.1	IKONOGRAFICKÉ PRAMENY	149
8.1.1	MAPY	149
8.1.2	UMĚLECKÁ DÍLA, FOTOGRAFIE	156
8.2	FOTOGRAFIE.....	158
8.3	OBRÁZOVÉ PŘÍLOHY	186
8.4	PLÁNOVÁ DOKUMENTACE.....	191
8.5	MAPY	200
8.6	TABULKY.....	211

ÚVOD

Tato práce měla původně vycházet ze studia mapových podkladů a ikonografických pramenů, čímž jsem chtěla poukázat na proměny pohřebišť v čase. Po návštěvách jednotlivých pohřebišť jsem však svůj záměr přehodnotila z důvodu potřeby napomoci k řešení českoněmeckých vztahů, které se odráží právě na samotných hřbitovech. Během návštěv a dlouhých procházek po pohřebištích mi na mysli vytanuly různé otázky. Jak je možné, že ještě v době, kdy se hlasitě řeší vyrovnání se s minulostí, vyznívá většina hřbitovů s hroby sudetských Němců tak neutěšeným stavem, a proč nezasáhne památková péče? Nevadí stav některých hrobů samotným obyvatelům jednotlivých obcí? Je vyrovnání se s minulostí pouhou frází? Jak se cítí potomek sudetských Němců, když po dlouhých desetiletích navštíví rodnou ves svých předků, navštíví hrob svých příbuzných, který je zdemolovaný? Mnoho dalších otázek napadá člověka procházejícího rozvalinami hrobů. Především mě však zarazí prázdnota frázi o vyrovnání se s minulostí, doložená nepietním zacházením s hmotnými památkami.

Práce se věnuje oblasti Krkonoš, která se ocitla za okupace v tzv. Sudetenland, a navrhuje různé pohledy na vymezení této oblasti. V širším kontextu zpracovává z četných publikací dějiny osídlení území a upozorňuje na důležité zastoupení české i německé strany. Stěžejním tématem práce se stala analýza krkonošských pohřebišť, ve které dochází k podrobnému popisu místa posledního odpočinku v kontextu stručných dějin obcí, vyzdvižení architektonicky zajímavých objektů, a především zdůraznění role hřbitovů jako nepostradatelné součásti kronik sídel. Ze hřbitovů je možné získat informace o náboženském vyznání, národnosti, majetnosti a zájmech jednotlivce nebo celé obce.

Pohřebišťe mohou posloužit také k bádání ubírajícímu se jiným směrem. Krkonoše a jejich obce bývaly častými náměty pro umělecká díla různých formátů. Ikonografické prameny, do kterých patří také mapy, mohou přinést další zajímavé informace ke stáří pohřebišť, a také mohou tvořit nejcennější složku informací k uměleckým detailům, které v písemných pramenech chybí. Tuto problematiku jsem nastínila pouze v kapitole, kterou lze najít v přílohách, jelikož by vydala sama na celou práci. Jiný pohled přinášejí práce postavené na metodě analýzy jednotlivých náhrobků a jejich ikonografických prvků v umělecko-historickém kontextu, či rozboru práce kameníků v dané oblasti. Tento text se nicméně zaměřuje pouze na popis hrobek, které dokládají majetné a vlivné osoby v obci. Pohřebišťe slouží také jako cenný zdroj pro genealogické a demografické práce, které spolu s matrikami a úmrtními knihami poskytují přesnou představu o místním obyvatelstvu. V tomto případě jsem využila těchto

seznamů obyvatel k dokreslení národnostního složení především v těch obcích, ve kterých jsou dochována mladá obecní pohřebiště.

Mezi hlavní použité zdroje patřila samotná pohřebiště a jejich hmotné objekty a zároveň atmosféra vyzařující z jednotlivých pohřebišť. Jednalo se tedy o terénní průzkum všech v práci zmíněných lokalit, nafocení a zmapování situace, a především nasátí již zmiňované atmosféry. Následně bylo využito publikací, které se problematikou Krkonoš zabývají¹. Velká část těchto materiálu mi byla poskytnuta knihovnou KRNAP. Další nenahraditelnou část bádání tvořily archiválie ze Státního okresního archivu v Trutnově a Semilech. Nejcenějším zdrojem informací pro mou práci se staly bezesporu městské, obecní a církevní archivy. Nepostradatelné informace se nacházely v kronikách obcí, farních kronikách, pamětních knihách, církevních inventářích, hřbitovních knihách, pozemkových knihách, plánech obcí a plánech jednotlivých pohřebišť, popřípadě záznamy o náboženských přestupech. K několika obcím byly dohledatelné kartony hřbitovních záležitostí, údržba hřbitova, korespondence hřbitovní správy apod. Dále byly studovány záležitosti týkající se kostela a fary, které skrývaly cenné útržkovité informace, například k opravám kostela a hřbitova. Částečně byly využity také matriky, popřípadě seznamy zemřelých, které však sloužily spíše pro potvrzení národnosti rodin v obcích.

V předem vytyčeném území jsem se metodou sondy a s využitím archivních pramenů pokusila přispět k tématu vyrovnání se s minulostí, a to na základě výzkumu hmotných pramenů v každé obci, tedy hřbitovů. Následně došlo také ke komparaci pohřebišť, která umožňuje základní typologické rozdělení pohřebišť na zvoleném území, odhalení stáří hřbitovů, rozdělení obcí dle národnosti a rozdělení hřbitovů na památkově hodnotné a méně zajímavé. Výsledky byly dále porovnávány s písemnými prameny. Okrajově se práce věnuje také historické geografii, jelikož dochází ke zmapování krkonošských pohřebišť² a připomenutí zaniklé kulturní krajiny Krkonoš. V neposlední řadě dochází souběžně k ikonografickým popisům umělecky zajímavých objektů, které slouží především k hlubšímu pochopení sociálních poměrů v obci³.

¹ Např. JIRÁSKO, František. *Krkonoše, hradba i pojítka*. Lánov, 2010.; LOKVENC, Theodor. *Toulky krkonošskou minulostí*. Hradec Králové, 1978.; PILOUS, Vlastimil. *Český ráj a Podkrkonoší*. Praha, 1982.; SMRČKA, Aleš. *Ozvěny krkonošské minulosti*. Jilemnice, 2016. ISBN 978-80-86527-45-1.; SPURNÝ, Matěj. *Proměny sudetské krajiny*. Praha, 2006. ISBN 80-86125-75-2.; STANĚK, Josef. *Krkonoše a Podkrkonoší*. Praha, 1968.

² současných i zaniklých

³ Popisy slouží k interpretaci významu vyobrazení, umělekohistorickému zařazení a k pochopení sociálních a náboženských poměrů. Jedná se o metodu ikonologie.

Závěr práce přináší pohled na Krkonoše jako na území, pro které jsou nepostradatelnou složkou Češi i Němci. Kulturní krajina a život, který zde byl po staletí utvářen oběma národnostmi, vzal s událostmi během 2. světové války, a bezprostředně po ní, za své. Pohřebiště jsou vzpomínkami a odrazem těchto událostí, které nenávratně změnily celé pohraničí. Přestože došlo k velkým proměnám sídlišť, hřbitovy stále jako jádro obcí zůstávají, často však ve špatném stavu.

Práce má za cíl poukázat na to, že pokrok v našem vyrovnávání se s minulostí by měl najít svůj odraz také ve způsobu, jakým nakládáme s hmotným dědictvím. Přístup společnosti a památkové péče k minulosti, která se často v Krkonoších odráží již pouze na pohřebištích, je problematický. Vzhledem k tomu, že se jedná o místo, kde se jednou všichni setkáme, by mělo být věnováno více pozornosti pietě, tak jako tomu bylo za našich předků⁴. Vytvořit z pohřebišť znovu úctyhodné místo by mělo být samozřejmostí, jelikož se nejedná o finančně náročnou věc.

⁴ Na Slovanské obyvatelstvo odkazují především archeologické nálezy. Z tohoto důvodu věnuji prehistorické minulosti Krkonoš a podhůří podstatnou část práce.

2 VYMEZENÍ OBLASTI

Vymezení Krkonoš a Podkrkonoší jako historického regionu je poměrně problematickým cílem, jelikož danou problematiku lze sledovat z různých úhlů pohledu. Obecně se regiony vymezují na základě kulturních, přírodních, politických, ekonomických, či náboženských odlišností. Na základě těchto, popřípadě dalších specifických odlišností, dochází k vymezení regionů, subregionů nebo mikroregionů. Následně lze určit ze sledovaných jevů jádro (centrum) oblasti a jeho periferní části s případným přesahem do dalších oblastí, jejichž epicentra nesou odlišné znaky v oblasti sledovaných jevů. K vymezení oblasti je nutné sledovat vybraný region a jeho okolí v proměnách času, tedy ideálně za pomoci písemných pramenů, historických map, ikonografických pramenů apod. Obecně se problematikou vymezení regionů zabývá například Josef Bartoš⁵, Libuše Hrabová⁶ a Vladimír Wolf⁷.

Samotné vymezení regionu vzniká na základě porovnání sledovaných jevů. Regiony jsou následně oddělovány uměle vytvořenými hranicemi, které však přibližně odpovídají kulturním, jazykovým, náboženským, politickým nebo geografickým odlišnostem. Vždy je však nutné počítat s přesahem vlivů kolem striktně vymezené linie.

Oblast lze vymezit na základě pojmenování okolních, tedy přilehlých oblastí. Vznikne nám tak jasná linie jednotlivých regionů. V nejjednodušším vymezení tak lze říci, že Krkonoše a Podkrkonoší, jsou geomorfologické celky rozkládající se mezi Broumovskou vrchovinou na východě a Jizerskými horami na západě. Dále dochází ke styku s tzv. Jičínskou pahorkatinou a Ještědsko-kozákovským hřbetem. Ze severu hranici tvoří samotné Krkonoše.⁸

Geografie a geomorfologie je pro sledovanou oblast významná. Problematikou Krkonoš z pohledu orografie se zabýval již Ivan Honl⁹, který dnešní politické okresy staví na místo dřívějších panství, která vznikla po přerozdělení pralesních částí Krkonoš a Podkrkonoší. Podstatnou roli v utváření panství hrálo také geografické rozložení území. Východní hranice Krkonoš byla vymezena na přelomu 13. a 14. století, kdy bylo území rozděleno podle jednotlivých úmoří. Oblast ležící východně od Krkonoš spadá pod úmoří Baltského moře,

⁵ BARTOŠ, Josef. *Metodické otázky regionálních dějin*. Praha, 1981.

⁶ HRABOVÁ, Libuše. Otázka vymezení regionu ve výzkumu a výkladu středověkých hospodářských dějin. In *O regionálních dějinách*, 1965, s. 77-79.

⁷ WOLF, Vladimír – MÁLEK, Vlastimil. *Pod Libavským sedlem*. Trutnov, 2010. ISBN 978-80-903741-6-4.

⁸ KOLÁČEK, Luboš Y. *Podkrkonoší*. Praha, 2012, s. 5-6. ISBN 978-80-87531-08-2.

⁹ HONL, Ivan. Několik příspěvků k orografii Krkonoš. In *Trutnovsko*, 1960, č. 9, s. 44-48.

zatímco Krkonoše pod úmoří Severního moře. Nicméně, i přes tento fakt byly vedeny spory o hranice až do 18. století.¹⁰

Důležitým jevem v oblasti Krkonoš a Podkrkonoší je také jazyk a národnost. Národnostní složení oblasti je důležité především pro určení hranic Sudet ve 20. století. Německy mluvící obyvatelstvo se vyskytovalo především ve východní polovině Krkonoš a podhůří, ale také ve vyšších polohách celých hor. Původem české etnikum bylo usazeno především v západní části hor. Určitou dělicí linii v Podkrkonoší tvoří řeka Labe.¹¹ Jazykové rozložení etnik odpovídá i dřívějšímu rozdělení panství v oblasti. Také Aleš Smrčka se ve své publikaci vyjadřuje ke Krkonošům jako k příkladu etnografického regionu, ve kterém během několika staletí docházelo k prolínání různých kulturních vlivů.¹² Koneckonců k příchodu nových etnik a nových vlivů dochází dodnes. Častými příchozími v 21. století jsou občané z Nizozemí.

Kromě národnostních rozdílů v Krkonoších a Podkrkonoší existovaly také rozdíly v nářečí. Němečtí kolonisté pocházeli z různých krajů, což dosvědčovalo právě jejich nářečí. Lidé z Vrchlabska a Polabí, kteří často pocházeli z Tyrol, používali jiné koncovky než Úpští, nebo Rokytničtí s kořeny v Sasku. Dokonce vznikl slovník slezského nářečí v severních Čechách od Fr. Knotheho.¹³ Rozdíl v nářečí je však znatelný i mezi Čechy z Jilemnicka, Vysocka a Novopacka. Sledováním těchto anomálií lze rozpoznat mikroregiony v rámci většího celku, tedy regionu.¹⁴ Přesto jsou tyto oblasti spojeny společnými jazykovými znaky, které s přibývajícím kilometrem ve vzdálenosti od Krkonoš mizí.¹⁵

Na základě kulturních odlišností lze taktéž vymezit sledovaný region. Mezi znaky, kterými lze jasně oddělit region Krkonoš je například typické budní hospodářství, specifická roubená lidová architektura, zvyky a obyčeje, které se z části dochovaly dodnes, strava apod.

Nepřehlédnutelným jevem pro určení hranic oblasti Krkonoš a Podkrkonoší je ekonomická provázanost se sklářským a textilním průmyslem.¹⁶ Území obou stran hor bylo

¹⁰ WOLF, Vladimír – MÁLEK, Vlastimil. *Pod Libavským sedlem*. op., cit., s. 35.

¹¹ O etnickém rozložení v Krkonoších se můžeme dočíst například v Řivnáčově průvodci. ŘIVNÁČ, František. *Řivnáčův průvodce po království Českém*. Praha, 1882, s. 473.

¹² SMRČKA, Aleš. *Ozvěny krkonošské minulosti*. Jilemnice, op., cit.

¹³ KNOTHE, Franz. *Wörterbuch der schlesischen Mundart in Nordböhmen*. Vrchlabí, 1888.

¹⁴ AMBROŽ, Jindřich. *Krkonoše*. Praha, 1935, s. 41-42.

¹⁵ Krkonošským nářečím se zabývá například František Jílek. JÍLEK, František. *Ze života našich otců*. Liberec, 1960.

¹⁶ WOLF, Vladimír – MÁLEK, Vlastimil. *Pod Libavským sedlem*. op., cit., s. 38.

úzce propojeno, což dokládá například mapa Simona Hüttela¹⁷, který území Krkonoš vyobrazil i se slezskou částí. Obě strany byly propojeny hospodářsky, především skrze již zmiňovaný sklářský průmysl. Vztahy mezi českou a slezskou stranou Krkonoš povadly až po slezských válkách v 18. století. Na české straně hor došlo k vybudování textilního průmyslu a k odtržení ekonomických vazeb od Slezska. Před rozmachem průmyslové výroby tímto spojovacím ekonomickým prvkem byla těžba dřeva a nerostných surovin.¹⁸

2.1 KRKONOŠE A SUDETY

Mimo vymezení Krkonoš a Podkrkonoší jako regionu, je také bezpochyby důležité rozklíčování původu a významu samotného názvu Krkonoše a pojmenování oblasti Sudety.

2.1.1 KRKONOŠE

Název Krkonoše poprvé zaznívá na mapě Klaudia Ptolemaia, alexandrijského zeměpisce z 2. století n. l., jako Askiburgion, pod nímž je název Korkontoi. Již v této době lze Krkonoše označit, jako západní polovinu tzv. Askiburgijského pohoří, které se nachází v nejstarším dochovaném rukopisu Geografie od Ptolemaia.¹⁹ Ptolemaios v rukopise zmiňuje kmen Korkontoi, který má být usazen v severní části krkonošského podhůří.²⁰

Další větší zmínka o existenci Krkonoš pochází až z roku 1100, z písemných pramenů, které souvisí s tažením polského knížete Boleslava do Čech. Ve 14. století se název Krkonoše objevuje znovu, konkrétně v práci kronikáře Hájka z Libočan. Další kronikář, Bohuslav Balbín, ve své práci *Miscellanea historica regni Bohemiae*²¹ ze 17. století, uvádí také německé názvy, které byly pro pohoří používány. Jednalo se o názvy Sněžné hory – Nivosos, nebo Ripejské a Obrovské hory – Riesengebürge. Německý název na mapách se však objevuje až v roce 1712,

¹⁷ BARTOŠ, Miloslav – KLIMEŠ, Pavel – LOUDA, Jiří. *Nejstarší obrazová mapa Krkonoš – Hüttelova mapa*. Vrchlabí, 2012. ISBN 978-80-86418-92-6.

¹⁸ V historiografii se vymezením Krkonoš a Podkrkonoší dosud zabývalo pouze několik historiků a spisovatelů. Přesto existuje několik vydařených ucelených publikací, zachycujících Krkonoše z pohledu různých problematik. Kromě publikací, které jsem zmínila se jedná o publikaci Theodora Lokvence (LOKVENC, Theodor. *Toulky krkonošskou minulostí*. Hradec Králové, 1978), existují však také polské práce geomorfologa Alfreda Jahna nebo Tadeusza Steče (STEC, Tadeusz. *Karkonosze*. Warszawa, 1862).

¹⁹ SÝKORA, Bohuslav. *Krkonošský národní park*. Praha, 1983, s. 145.

²⁰ FLOUSEK, Jiří – HARTMANOVÁ, Olga – ŠTURSA, Jan – POTOCKI, Jacek. *Krkonoše*. Praha, 2007, s. 39. (Někteří vědci tvrdí, že název Askiburgion odpovídá německému „Esche“, tedy jasan, ve staročeštině „jesen“. což by vysvětlovalo název pro východní část tzv. Sudetských hor, tedy pro pohoří Jeseníky. Český historik E. Šimek však název Askiburgion odvozuje od názvu nejsevernějšího oppida na území Čech, tedy Oskobrhu, od kterého byla odvozována celá Ptolemaiova zalesněná oblast severně od oppida.)

²¹ BALBÍN, Bohuslav. *Miscellanea historica regni Bohemiae*. Praha, 1681.

konkrétně na mapě M. Vogta jako „das Risen Gebirg“. Pozdější zaznamenání je odrazem poněmčení nejdříve měst a obcí a až poté hor jako celku.²²

2.1.2 SUDETY

Původ pojmu Sudety pravděpodobně pochází z dob Keltů a jeho význam v překladu znamená „Les kanců“. První výskyt názvu Sudety se objevuje po boku Askiburgion a Korkontoi v díle již zmiňovaného geografa Claudia Ptolemaia. Sudety jsou zde zaznamenány jako Sudeti montes.

Ve středověku se pojem Sudety nevyskytuje a objevuje se znovu až v období renesance a humanismu. V tomto období se pojem Sudety používá jako označení hor mezi Čechami a Slezskem, a také Moravou a Slezskem. V dnešních dnech se jedná o Jizerské hory, Krkonoše, Orlické hory a Jeseníky. Nicméně jako Sudety bývaly často označovány i dnešní Krušné hory. Pojem Sudety se však ve stejném období používal také pro obecné označení horských oblastí kolem Čech, případně i uvnitř Čech.²³

V 18. a 19. století je pojem Sudety používán pro horskou oblast mezi Slezskem, Moravou a Čechami. Dále také jako označení Krkonoš nebo Jeseníků. V 19. století se pojem Sudety stává také součástí etnografických slovníků. V rakouských statistikách tohoto období již můžeme objevit označení „sudetské země“, které se vztahuje právě ke zmiňovanému horskému pásmu. Postupně se vyčleňuje označení „obyvatelé Sudet“, a to především pro německy mluvící obyvatelstvo.

Sudety se od zbytku Čech odlišují třemi charakteristikami. Zaprvé se jedná o geografickou odlišnost, kdy Sudety spadají převážně k hornatému terénu, kde docházelo k vytváření specifické historie, tvořené převážně německým živlem. Často je tento jev označován jako sudetský typ osídlení. Zadruhé se jedná o oblast, která utrpěla vyhnáním Němců, následným doosídlováním a přestavováním změnou hospodaření. Odsunem Němců a následným doosídlováním byla přetržena kontinuita vývoje oblasti Sudet. Sudety byly tímto jevem postiženy zdaleka nejvíce na území celých českých zemí. Zatřetí se jedná o tzv. ožívování Sudet dnešní mladou generací, pocházející z Čech i Německa.

²² DOSTÁL, Josef. *Krkonoše*. Praha, 1954, s. 30-32.

²³ Dnes se pojem Sudety pro pohoří již nepoužívá.

Tzv. Sudety nezasahují pouze do pohraničí, nýbrž do všech krajů České republiky, kromě Prahy. Důležité je si uvědomit, že toto území, kde se nacházelo převážně německé obyvatelstvo, zabírá více jak třetinu našeho území.²⁴

2.2 PŘÍRODNÍ PODMÍNKY

Další vymezení oblasti je možné skrze porovnání přírodních podmínek, jelikož je v Krkonoších po celý rok daleko drsnější podnebí než v kterékoli jiné části země. Krkonošské podnebí se odlišuje také od ostatních horských podnebí. Tento fakt se odráží jak na přírodě v Krkonoších, tak na lidské činnosti a způsobu žití v této oblasti.²⁵

Jednou z nejstarších zpráv o přírodě v Krkonoších podal Filip Pareus v letech 1564-1566. Pareus o zdejší přírodě napsal, „že krkonošské hřebeny byly porostlé četnými, po zemi se plazícími stromy“, tedy klečí. Nutno podotknout, že příroda v Krkonoších tehdy ještě nebyla měněna činností člověka.²⁶

Hlavní hřeben je tvořen žulou. V Českém hřebeni jsou krystalické břidlice a vápence. Podkrkonoší by bylo možno rozdělit do několika menších oblastí, co se přírodních podmínek týče. Podkrkonoší je vlastně jakousi pahorkatinou, která v oblasti Hořic a Kovače přechází v polabské nížiny. Koncem tzv. karbonu bylo převážně suché a horké podnebí, což společně s tropickými dešti způsobovalo splach usazenin zrn. Tento jev zapříčinil vznik pozdějších barevných železitých pískovců. Následně se z těchto pískovců stala červená půda, která je typická pro celé Podkrkonoší. V Podkrkonoší se vyskytují červené vápnité pískovce a červené prachovce a jílovce a cenomanské pískovce v jižních oblastech.²⁷

Krkonoše se ještě ve 12. století nacházely v centru hustých lesů, které podle zprávy z roku 1143 sahaly až po okolí hradu Kumburk.²⁸ Po roce 1335, kdy došlo k uznání práva české koruny na Slezsko ze strany polského krále Kazimíra III. Velikého, došlo k postupnému odstraňování hraničního hvozdu, který do té doby tvořil jakousi obrannou linii.²⁹

Lesy však i nadále tvořily podstatnou část panství, která se v Krkonoších utvářela. Lesy byly hojně těženy především do doby 16. a 17. století. Na přelomu těchto století nastala jedna

²⁴ SPURNÝ, Matěj. *Proměny sudetské krajiny*. op., cit., s. 10-12.

²⁵ LOKVENC, Theodor. *Toulky krkonošskou minulostí*. op., cit., s. 9.

²⁶ Tamtéž, s. 13.

²⁷ STANĚK, Josef. *Krkonoše a Podkrkonoší*. Praha, 1968, s. 4-7.

²⁸ NOŽIČKA, Josef. *Přehled vývoje našich lesů*. Praha, 1957. nebo LOKVENC, Theodor. *Toulky krkonošskou minulostí*. op., cit., s. 16.

²⁹ HOSER J.K.E. *Das Riesengebirge und seine Bewohner*. Praha, 1841. nebo LOKVENC, Theodor. *Toulky krkonošskou minulostí*. op., cit., s. 17.

z velkých kolonizačních vln hor. Vzhledem k bezohlednému chování pánů k přírodě došlo k nenávratnému přetvoření charakteru lesů v Krkonoších.³⁰ Krkonoše byly velmi těžce zasaženy těžbou dřeva. Holé části byly dále ohrožovány dešti a byly omílány až na kámen. Velký zásah zaznamenaly především východní Krkonoše.³¹

Koncem 17. století však došlo ke stabilizaci hospodářství a politiky, což znamenalo i zvýšený zájem o stav lesů. Rozvíjející se lesní hospodářství však odráželo situaci v jednotlivých panstvích, což znamenalo rozdíly úrovně v Jilemnicko-Brannském, Vrchlabském nebo Maršovském panství.³²

Přibližně desetina lesů byla proměněna v louky a obytné plochy. Hlavní oblast pro chování dobytka a stavění bud se však nacházela až ve vyšších polohách, kde se nacházely kosodřeviny. Zanikl tak přirozený charakter krkonošské flory a vznikl nový travnatý porost s částečně zachovalou klečí.³³ Proměna vegetace však přinesla i nepříjemnosti v podobě obrovských povodní.³⁴ Z písemných pramenů jsou známa data 1823, 1829, 1834 a 1844. Povodně přinesly lidské i hmotné ztráty. Pohromou bývala také suchá a horká léta, kdy usychala úroda, a byl hlad.³⁵

Během 18. a 19. století docházelo také k pochytnímu a hubení velkého množství horské zvěře. Odkaz minulých obyvatel Krkonoš však zůstává viditelný dodnes. Například medvěd se objevuje často především v místních názvech, jako jsou Medvědí, Medvědí důl nebo Medvědí strouha. Medvěd se dokonce objevuje ve znaku města Žacléře, a také ve znaku města Vysoké nad Jizerou.³⁶

Těmito událostmi bylo obyvatelstvo hor přinuceno k částečné obnově původního porostu hor a podhůří. Došlo například k zalesňování oblastí, kde bylo třeba zadržovat vodu.³⁷ Samotná rakouská vláda začala tyto problémy řešit v roce 1910, kdy došlo k budování dnešní Labské přehrady (tehdy u Krasových Bud). Další přehrady vznikaly i na severní straně hor, na řekách Lomnice, Jedlice nebo Kamienné. Návrhy byly vypracovány i pro řeku Úpu, k realizaci

³⁰ LOKVENC, Theodor. *Toulky krkonošskou minulostí*. op., cit., s. 159.

³¹ SÝKORA, Bohuslav. *Krkonošský národní park*. op., cit., s. 119.

³² LOKVENC, Theodor. *Toulky krkonošskou minulostí*. op., cit., s. 159. (Těžba a plavení dřeva je poměrně dobře zachycena na Grauparově mapě z roku 1765.; VALENTA, Aleš. *Grauparova mapa velkostatku Jilemnice*. Vrchlabí, 2016. ISBN 978-80-7535-023-7.)

³³ Tamtéž, s. 203.

³⁴ Tamtéž, s. 209.

³⁵ JIRÁSKO, František. *Krkonoše, hradba i pojítka*. op., cit., s. 35.

³⁶ LOKVENC, Theodor. *Toulky krkonošskou minulostí*. op., cit., s. 152.

³⁷ Tamtéž, s. 209.

však nedošlo. Dalším velkým projektem se stala přehrada Les Království u Dvora Králové z roku 1915 (dříve Těšnovská přehrada).³⁸

Stále rostoucí turistický ruch do hor přinášel kromě financí také stinné stránky. Docházelo k postupnému poškozování místní flóry, která začala být chráněna roku 1920. Již v roce 1923 byl předložen návrh na ochranu celého pohoří i s Jizerskými horami profesorem Františkem Schustlerem. Návrh však nebyl přijat. V roce 1931 došlo alespoň k vyhlášení rezervace „Kotelská rokle“.³⁹ Až o tři desetiletí později, na základě rozhodnutí vydaném vládou ČSSR 17. 5. 1963, byl založen Krkonošský národní park (KRNAP), jehož správa se nachází ve městě Vrchlabí.⁴⁰

Již po 1. světové válce docházelo k přerušení pastvy z důvodu stěhování lidí do městských částí. Naprostý konec však nastal po 2. světové válce, v důsledku odsunu německých obyvatel hor. Louky byly do té doby koseny ručně, spásány skotem nebo ovce a kozami. Proměna sudetské krajiny byla po 2. světové válce ponechána v rukou přírody. Německý i český zemědělec 19. století by si hodně posteskl, že několikaset letá snaha o kultivaci krajiny přišla vniveč a pohraničí je dnes znovu zalesněné a často neprostupné. Ovce se však dnes postupně do Krkonoš vrací nad nadmořskou výšku 1000 m. „*Historicky vytvořená sudetská krajina člověka potřebuje, a to nejen jako krajina kulturní.*“⁴¹

³⁸ JIRÁSKO, František. *Krkonoše, hradba i pojítka*. op., cit., s. 36.

³⁹ LOKVENC, Theodor. *Toulky krkonošskou minulostí*. op., cit., s. 236.

⁴⁰ STANĚK, Josef. *Krkonoše a Podkrkonoší*. op., cit., s. 11.

⁴¹ SPURNÝ, Matěj. *Proměny sudetské krajiny*. op., cit., s. 139-141.

3 DĚJINY OSÍDLENÍ

3.1 DOBA PREHISTORICKÁ

3.1.1 DOBA KAMENNÁ

V mladší době kamenné se vyčlenila krajina podle zón na prales, kulturní les, kampus a sídlo. Prales byl neobhospodařovaný a kulturní les byl využíván pro pastvu a sklizeň listí a větviček. Důležitou roli v osídlování hrály geomorfologické a geografické podmínky oblasti, společně s přírodními zdroji. Proto zde vývoj nebyl lineární.⁴²V kampusu a sídle již dochází k mýcení lesů a trvalému osídlování plochy, přičemž v naší oblasti k této činnosti dochází až od období středověku.

Nepropustný prales byl nejdříve narušen několika stezkami, kolem kterých se později usazovali první kolonisté. Nejstarší stezka Podkrkonošim spojovala dnešní oblast Českého ráje se Starou Pakou, dále pokračovala směrem na Jaroměř, a poté se připojovala k tzv. Kladské stezce.⁴³

Nejstarší nálezy v blízkosti a na hranici Podkrkonoší značící aktivitu člověka jsou paleolitická valounová industrie z Jičina, dále středopaleolitické artefakty z Bělé u Turnova. Mladý paleolit je zastoupen stanicemi lovců gravettské kultury. Jedná se například o Libín.⁴⁴Nálezy se však dají datovat spíše útržkovitě, což značí, že Libín byl jakousi stanicí jak v mladém paleolitu, tak v mezolitu, podobně jako další mladopaleolitická stanice v Ostroměři.⁴⁵

Nejstarší nálezy osídlení v Podkrkonoší pocházejí z období aurignacien. Stopy po osídlení byly doloženy v dnešním Maršově.⁴⁶Mladopaleolitické obyvatelstvo přichází do východních Čech z Moravy po řece Loučné. Další cesta do oblasti východních Čech přichází ze Slezska. Mladopaleolitické obyvatelstvo se usazuje na úrodných půdách, které se nacházejí například i na hranici Podkrkonoší v Sobčicích u Ostroměře. Zde již došlo k výstavbě stálých obydlí, jak dokládají kůlové jamky.⁴⁷Ačkoli se v mladém paleolitu lidé neusídlovali v oblasti

⁴² PROSTŘEDNÍK, Jan – ŠÍDA, Petr. *Nejstarší dějiny Českého ráje a horního Pojizeří*. Turnov, 2010, s. 8. ISBN 978-80-87416-01-3.

⁴³ PILOUS, Vlastimil. *Český ráj a Podkrkonoší*. op., cit., s. 28.

⁴⁴ VOKOLEK, Vít. *Počátky osídlení východních Čech*. Hradec Králové, 1993, s. 7.

⁴⁵ VENCL, Slavomil. Mladopaleolitická a mesolitická stanice v Libíně na Jičínsku. In *Archeologické rozhledy* 16. Praha, 1964, s. 3. ISSN 0323-1267.

⁴⁶ PILOUS, Vlastimil. *Český ráj a Podkrkonoší*. op., cit., s. 28.

⁴⁷ VOKOLEK, Vít. *Počátky osídlení východních Čech*. op., cit., s. 11.

dnešních Krkonoš, využívali alespoň zdejší břidlici, pravděpodobně těženou v lomech, pro výrobu nástrojů na práci s dřevem.⁴⁸

Výzkumy z roku 1964 přinesly poznatky, které umožnily rozpoznání nové paleolitické skupiny, tzv. ostroměřské, podle místa nálezu v Ostroměři.⁴⁹ Lidé této kultury byli posledními lovci a žili v nepříliš početných skupinkách, možná se jednalo pouze o rodiny.⁵⁰ Z Ostroměře pocházejí také pozdně paleolitické nálezy. Další doklady pozdně paleolitické lidské aktivity pocházejí z Voletin u Trutnova. V obou případech se pravděpodobně jednalo již o trvalejší osídlení.⁵¹

Trutnovsko a Jilemnicko bylo osídleno koncem paleolitu, tedy někdy v období 10 až 8 tisíc let př. n. l. Severní podhůří má své objevené archeologické lokality spadající již do období 50 až 40 tisíc let př. n. l. Jednalo se o takzvanou szeleckou kulturu. Toto osídlení však zatím nebylo osídlením trvalým.⁵²

Roku 1884 měla být nalezena jeskyně v okolí Svobody nad Úpou. V jeskyni byly nalezeny kosti, jehlice ze sobích a rybích kostí, nádoby z kamene i kostí mamuta, medvěda, předpotopních ryb a soba. Tyto nálezy se však nedochovaly. Existuje pouze novinová zpráva o tomto údajném nálezu. Jednalo se o nálezy ze starší doby kamenné.⁵³

Dosud nalezenou nejvýše položenou pozdně paleolitickou stanicí byla lokalita nedaleko kaple sv. Isidora v Jilemnici.⁵⁴ Dále roku 2018 došlo k výzkumu v katastru obce Chotěvice (okr. Trutnov), přičemž bylo nalezeno 66 artefaktů štípané industrie z pozdního paleolitu a mezolitu.⁵⁵ Z pozdního paleolitu, magdalénienu pochází také škrabadlo z Plouznice, které se technologicky podobá tzv. ostroměřské skupině.⁵⁶

⁴⁸ VOKOLEK, Vít. *Počátky osídlení východních Čech*. op., cit., s. 13.

⁴⁹ VENCL, Slavomil. Ostroměřská skupina. Nová pozdně paleolitická skupina v Čechách. In *Archeologické rozhledy* 18. Praha, 1966, s. 309. ISSN 0323-1267.

⁵⁰ Tamtéž, s. 334.

⁵¹ VOKOLEK, Vít. *Počátky osídlení východních Čech*. op., cit., s. 9.

⁵² SMRČKA, Aleš. *Ozvěny krkonošské minulosti*. op., cit., s. 14.

⁵³ FLOUSEK, Jiří – HARTMANOVÁ, Olga – ŠTURSA, Jan – POTOCKI, Jacek. *Krkonoše*. op., cit., s. 395.

⁵⁴ PROSTŘEDNÍK, Jan – ŠÍDA, Petr. *Nejstarší dějiny Českého ráje a horního Pojizeří*. op., cit., s. 20.

⁵⁵ ČECHÁK, Petr – ČECHÁKOVÁ, Kateřina. Štípaná industrie z lokality Chotěvice (okr. Trutnov). In *Archeologie východních Čech* 17. Praha, 2017, s. 15. ISSN 1805-4676.

⁵⁶ ČULÁKOVÁ, Katarína. Nález pozdně paleolitického škrabadla v katastru obce Plouznice (okres. Semily). In *Zpravodaj Muzea v Hradci Králové* 34. Hradec Králové, 2008-2009, s. 97-99. ISSN 1211-8753.

Ze střední doby kamenné již známe více lokalit, především v oblasti kolem Dvora Králové. Jedná se například o obec Hříbojedy, která sloužila pro přechodné pobývání.⁵⁷ Další drobné mezolitické nálezy pochází z Choustníkova hradiště, Jilemnice, Olešnice-Vestřev, Hajnice-Kyje, Havlovice, Chotěvice, Trutnov-Poříčí, Vlčice a Voletiny u Trutnova. Jedná se tedy spíše stále o podhorské nálezy.⁵⁸

Již v neolitu, tedy v období od 4 000 do 1 770 let př. n. l., se člověk objevil v samotných Krkonoších, což víme díky nálezům sekyrek a mlatů z Podgórzyně nebo Sobieszowě.⁵⁹ Na české straně hor se jedná o nálezy z k. ú. Horní Dušnice.⁶⁰

Nálezy z mladší doby kamenné pochází také od řeky Bóbr na severní straně Krkonoš, což dokládá spojení mezi jižní a severní stranou hor.⁶¹ Další stezka vedla přes tzv. Novosvětský průsmyk do Slezska.⁶² Velký význam měla i řeka Jizera, která byla jedním z důležitých komunikačních prvků západních Krkonoš a krkonošského podhůří, konkrétně Pojizeří.⁶³ Jizera byla důležitá především pro kontakt se středními Čechami po celý pravěk i středověk.

V mladší době kamenné docházelo k těžbě metabazitu typu Pojizeří na východní straně Jizerských hor. Lokality byly zaznamenány také v okrajových částech Krkonoš, konkrétně v Pasekách nad Jizerou a na Bílé Skále. Nástroje z této suroviny byly nalezeny dokonce až na jižní Moravě.⁶⁴

Četnými nálezy z tohoto období je zastoupeno Královedvorskou. Konkrétně se jedná o oblast mezi Sedlcem, Dubencem, Bílými Poličany a Chotěborkami. Do období neolitu lze zařadit také nálezy z Vlčkovic, Kašova, Kuksu, Huntířova, přehrady Les království, Kocbeře, Choustníkova Hradiště, Hříbojed, Litíče Velkého Vřesoviště a přímo ze Dvora Králové nad Labem.⁶⁵

Kontinuálního osídlení neolitického lidu se zemědělským stylem života se podařilo prokázat právě v mladší době kamenné na toku řeky Labe směrem ke Dvoru Králové, dále na

⁵⁷ SLEZÁK, Milan. Dosavadní pravěké nálezy na Královedvorskou. Stručný přehled. In *Sborníček: Muzeum Podkrkonoší v Trutnově 4*. Trutnov, 2005, s. 32.

⁵⁸ FLOUSEK, Jiří – HARTMANOVÁ, Olga – ŠTURSA, Jan – POTOCKI, Jacek. *Krkonoše*. op., cit., s. 395.

⁵⁹ LOKVENC, Theodor. *Toulky krkonošskou minulostí*. op., cit., s. 17.; STEĆ, Tadeusz. *Karkonosze*. Warszawa, 1862.

⁶⁰ PROSTŘEDNÍK, Jan – ŠÍDA, Petr. *Nejstarší dějiny Českého ráje a horního Pojizeří*. op., cit., s. 104.

⁶¹ Existovala zde tzv. žitavská stezka do Lužice.

⁶² Tamtéž, s. 34.

⁶³ Tamtéž, s. 8.

⁶⁴ Tamtéž, s. 34-35.

⁶⁵ SLEZÁK, Milan. Dosavadní pravěké nálezy na Královedvorskou. Stručný přehled. In *Sborníček: Muzeum Podkrkonoší v Trutnově 4*. op., cit., s. 32-33.

řece Jizeře směrem k Malé Skále a na řece Úpě směrem k České Skalici. V mladším neolitu je již také známo větší množství pohřebišť.⁶⁶

Nálezy z pozdní doby kamenné se nacházejí v oblastech komunikačně důležitých. Konkrétně se jedná o broušenou industrii z Jilemnice, Studence, Jablonce nad Jizerou a Staré Vsi u Vysokého nad Jizerou. Další kamenné nástroje pocházejí z Hájů nad Jizerou, Peřimova, Trutnova, Vrchlabí nebo Žacléře. Nejedná se tedy o důkaz osídlení, ale spíše o jakousi hospodářskou a prospektorskou činnost v podhůří a Krkonoších. Mohlo se jednat o těžební okrsky, nebo o dálkové trasy vedoucí přes Krkonoše.⁶⁷

3.1.2 DOBA BRONZOVÁ A ŽELEZNÁ

Stopy po osídlení zanechala také kultura z období popelnicových polí, zhruba 1000 let př. n. l.⁶⁸ Na sledovaném území se v období 7. až 5. století př. n. l. objevuje také tzv. lužická kultura, kterou na území Krkonoš odhalují nálezy urnových hrobů v Jelení Góře a Sosnowce.⁶⁹ Lužická pohřebišť a sídliště jsou také známá z okolí Jaroměře.⁷⁰ Dále se jedná o obce Lanžov a Velký Vřešťov.⁷¹

Trvalejší osídlení dokládají lužická a na ní navazující slezsko-platenická kultura na pohřebišťích v Ostroměři. Hroby v Ostroměři, kterých bylo nalezeno hned 100, jsou jámové, přestože v této době převládal žárový ritus. V mladší etapě slezskoplatěnické kultury, tedy v 7. a 6. století př. n. l., dochází k zániku pohřebišť v Ostroměři, což pravděpodobně souvisí s poklesem obyvatel a zhoršujícím se počasím.

Pohřebišť v tomto období se nacházela nedaleko sídlišťích osad a mohla sloužit vícero vesnicím. Další doklady osad pochází ze Sobčic, Chloumků u Hořic a Holovous.⁷² Doba

⁶⁶ VOKOLEK, Vít. *Počátky osídlení východních Čech*. op., cit., s. 20.

⁶⁷ FLOUSEK, Jiří – HARTMANOVÁ, Olga – ŠTURSA, Jan – POTOCKI, Jacek. *Krkonoše*. op., cit., s. 395.; PROSTŘEDNÍK, Jan – ŠÍDA, Petr. *Nejstarší dějiny Českého ráje a horního Pojizeří*. op., cit., s. 48.

⁶⁸ DOSTÁL, Josef. *Krkonoše*. op., cit., s. 80.

⁶⁹ LOKVENC, Theodor. *Toulky krkonošskou minulostí*. op., cit., s. 17.; NIEDZWIECKI, Witold. *Krkonoše a staří Slované*. In *Krkonoše 2. Vrchlabí*, 1975, s. 10-11. ISSN 0323-0694.

⁷⁰ VOKOLEK, Vít. *Počátky osídlení východních Čech*. op., cit., s. 47.

⁷¹ SLEZÁK, Milan. *Dosavadní pravěké nálezy na Královedvorsku. Stručný přehled*. In *Sborníček: Muzeum Podkrkonoší v Trutnově 4*. op., cit., s.33.

⁷² VOKOLEK, Vít. *Počátky osídlení východních Čech*. op., cit., s. 59-67.

bronzová má četné zastoupení také na lokalitách Choustníkovo Hradiště⁷³, Studenec u Trutnova nebo Bojiště u Trutnova.⁷⁴

Mezi ojedinělé záznamy lidské činnosti konce střední doby bronzové, a především pak mladší doby bronzové, v oblasti kolem Dvora Králové nad Labem patří nálezy ze Stanovic u Kuksu, Nového Nemojova a Horního Dehtova. Tyto lokality však pravděpodobně sloužily jako stanice při přechodu Krkonoš.⁷⁵

Z doby bronzové jsou již také známá hradiště, například požárem zaniklé hradiště Kal, vybudované nedaleko dnešní Nové Paky.⁷⁶ Hradiště má existenční přesah do doby železné a jeho pohřebiště leží na protějším kopci – Chlumu. Do této doby patří také hradiště v Konecchlumí⁷⁷, Sobčic, Ostroměře a Vítiněvsi.⁷⁸

V mladší době bronzové a starší době železné lze pozorovat lidskou činnost také na Jilemnicku, konkrétně na trase z obce Mříčná, přes Peřimov a Jablonec nad Jizerou do místa zvaného Razsocha, tedy přes tzv. Novosvětský průsmyk. Z této oblasti je dále zajímavý nálezy bronzového srpů z Martinic v Podkrkonoší, taktéž z mladší doby bronzové. Tento nálezy by již mohl značit zemědělskou činnost v oblasti, a s tím související trvalejší osídlení oblasti.

Z mladšího pravěku pochází také několik zlomků keramiky slezskoplatěnické kultury z nejdříve položené lokality v české republice, z tzv. Růženčiny zahrádky, která se nachází v nadmořské výšce 1375 m. Kamenný val nacházející se v této oblasti však zatím nebyl blíže datován.⁷⁹ Jedná se o kruh v průměru 33 m. Tzv. Růženčina zahrádka se nachází v blízkosti hory pojmenované Kotel, nedaleko České stezky. Některé teorie připouštějí, že se mohlo jednat o rituální objekt lidu popelnicových polí.⁸⁰ Ohledně původu a smyslu Růženčiny zahrádky je rozpracováno více teorií, stáří keramických úlomků slezskoplatěnické kultury je však

⁷³ SLEZÁK, Milan. Dosavadní pravěké nálezy na Královedvorsku. Stručný přehled. In *Sborníček: Muzeum Podkrkonoší v Trutnově 4.* op., cit., s. 33.

⁷⁴ BURDYCHOVÁ, Hana – MADAJ, Marek. Nálezy sekerky z doby bronzové na Trutnovsku. In *Zpravodaj muzea v Hradci Králové 33.* Hradec Králové, 2007, s. 113. ISSN 1211-8753.

⁷⁵ HORNÍK, Pavel – RYDLO, David – TŮMA, Ondřej. Solitérní nálezy z doby bronzové na k. ú. Stanovice v Kuksu, okr. Trutnov. In *Archeologie východních Čech 15.* Praha, 2018, s. 87-93. ISSN 1805-4676.

⁷⁶ STANĚK, Josef. *Krkonoše a Podkrkonoší.* op., cit., s. 12.

⁷⁷ VOKOLEK, Vít. *Počátky osídlení východních Čech.* op., cit., s. 69.

⁷⁸ VENCL, Slavomil – VOKOLEK, Vít. Slezskoplatěnická hradiště v Konecchlumí, o. Jičín. In *Archeologické rozhledy 26.* Praha, 1974, s. 344-345. ISSN 0323-1267.

⁷⁹ PROSTŘEDNÍK, Jan – ŠÍDA, Petr. *Nejstarší dějiny Českého ráje a horního Pojizeří.* op., cit., s. 57-58.

⁸⁰ LOKVENC, Theodor. *Toulky krkonošskou minulostí.* op., cit., s. 189.

nezpochybnitelné. Tzv. Růženčina zahrádka se objevila také na Mannově mapě. Podrobněji se jí zabývali Jiří Waldhauser⁸¹, nebo Vít Vokolek a Jiří Sigl⁸².

Nálezy z doby laténské, tedy mladší doby železné, jsou spíše ojedinělé. Přesto jsou známá naleziště především z území Královedvorská, obce Choustníkovo Hradiště a obce Velký Vřešťov.⁸³

3.1.3 DOBA ŘÍMSKÁ

Ze starší doby římské známe osadu z Jaroměře, konkrétně lokality Jaroměř – Horní Dolce. Nálezy jsou totožné s nálezy ze Slezska, odkud sem pravděpodobně lidé přicházeli. Jedná se o období konce 4. století. Nálezy z přelomu pozdní doby římské a z doby stěhování národů byly objeveny na dalších několika lokalitách v okolí Jaroměře. Dále mezi lokality doby římské patří také sídliště v Sobčicích. Dokladem přítomnosti lidí v mladší době římské jsou také nálezy z Choustníkova Hradiště.⁸⁴ Společně s keramickými střepy byla v Choustníkově Hradišti objevena mince z této doby. Další soubor mincí pochází ze Dvora Králové. Skupina keramických střepů byla objevena také v Žirči.⁸⁵

Přestože z doby římské nemáme příliš informací k osídlování podhůří, známe i některé další lokality mimo Královedvorská. Důležitý nález je také nález souboru mincí z Jilemnice, který se pojí s hlavní komunikací oblasti, tedy s tzv. Novosvětským průsmykem.⁸⁶

3.2 DOBA HISTORICKÁ

3.2.1 STEZKY PŘED KOLONIZACÍ

Před kolonizací hor byly Krkonoše protaťate několika již zmiňovanými stezkami. Tyto cesty sloužily jako spojení mezi níže položenými osadami na obou stranách hor. První cesty v Krkonoších vedly skrze snadněji dostupná místa, kterými nebyla údolí, která končila těžko dosažitelným cílem, jelikož byla ledovcového původu, ale hřebeny a svahy. Stezky vedly nad hranici lesa, kde protínaly kosodřevinový porost.

⁸¹ WALDHAUSER, Jiří. Tajemství Růženčiny zahrádky neodhaleno. In *Krkonoše 3*. Vrchlabí, 1972, s. 6-7. ISSN 0323-0694.

⁸² VOKOLEK, Vít – SIGL, Jiří. Archeologický výzkum Růženčiny zahrádky. In *Krkonoše 4*. Vrchlabí, 1973, s. 12-13. ISSN 0323-0694.

⁸³ SLEZÁK, Milan. Dosavadní pravěké nálezy na Královedvorská. Stručný přehled. In *Sborníček: Muzeum Podkrkonoší v Trutnově 4. op., cit., s. 33.*

⁸⁴ VOKOLEK, Vít. *Počátky osídlení východních Čech. op., cit., s. 87-91.*

⁸⁵ SLEZÁK, Milan. Dosavadní pravěké nálezy na Královedvorská. Stručný přehled. In *Sborníček: Muzeum Podkrkonoší v Trutnově 4. op., cit., s. 34.*

⁸⁶ PROSTŘEDNÍK, Jan – ŠÍDA, Petr. *Nejstarší dějiny Českého ráje a horního Pojizeří. op., cit., s. 81.*

Mezi nejstarší krkonošské cesty patří tzv. trutnovská, či vratislavská stezka. Stezka vedla z Prahy do Vratislavi a procházela Trutnovem a žacléřským průsmykem do Slezska. Další známou stezkou je tzv. Slezská stezka, která procházela Jilemnicí, Vrchlabím, přes Strážné a Výrovku na sedlo spojující Studniční a Luční horu, dále pokračovala oblastí dnešní Luční a Hamplovy boudy, a poté pokračovala do Slezska, jednak do Jelení Gory a do Kowar. Tato cesta mohla být známá již v 9. století. Předpokládá se, že tudy přitáhl Boleslav Křivoústý v roce 1110 s polským vojskem.⁸⁷ Stezka se stala častěji využívanou po kolonizaci německým obyvatelstvem, jelikož znamenala spojkou mezi německou stranou hor a novými německými osadami na české straně. Cestu lze spatřit i na nejstarší mapě Krkonoš z roku 1568 a na mapě z roku 1569 od Jiříka z Řásné. Díky Němcům byla později tato stezka, která z velké části sloužila jako obchodní, udržována a značně zdokonalována.

Třetí cestu představovala tzv. Česká stezka, vedoucí ze Semil do Vysokého nad Jizerou, údolím řeky Jizery, směrem na Kotel a přes pramen Labe do Slezska, směrem ke Sklarské Porebě. Na slezské straně je tato stezka zachycena místními názvy jako Český Brod, České kameny, či Česká cesta.⁸⁸ Průlomový objev dokládající propojení české a slezské strany Krkonoš učinili archeologové z Turnovského muzea. Depot grošů u Vysokého nad Jizerou z doby do roku 1340, který se nacházel u významné obchodní cesty zvané Trhovice, vyvolal otázky, kudy vedly cesty, a které oblasti propojovaly. Jan Lucemburský byl podporovatel diplomatických styků mezi Dolním Slezskem a Čechami. Jednalo se tedy o trasu, která spojovalo Mladoboleslavsko a Dolní Slezsko.⁸⁹ Depoty pražských grošů na této stezce byly nalezeny dokonce hned dva.⁹⁰ Tato trasa však měla dvě varianty. Jedna, která částečně zanikla, existovala pravděpodobně již v pravěku. Tato trasa vedla od Semil směrem na Bozkov a Jesenný. Dále míjela Vysoké nad Jizerou a přes hřebeny pokračovala do Jelení Gory. Nová, mladší stezka, byla vytvořena pravděpodobně z důvodu propojování nově vzniklých měst na Jizeře.⁹¹

⁸⁷ HRAŠE, Jan Karel. *Stezky zemské*. Nové Město na Moravě, 1885, s. 87.

⁸⁸ LOKVENC, Theodor. *Toulky krkonošskou minulostí*. op., cit., s. 145-146.; DOSTÁL, Josef. *Krkonoše*. op., cit., s. 83.

⁸⁹ BOUBLÍK, Jan – PROSTŘEDNÍK, Jan – SAJBT, Zoul Jiří. Druhý depot pražských grošů Václava II. a Jana Lucemburského z okolí Vysokého nad Jizerou. In *Z Českého ráje a Podkrkonoší* 32. Semily-Jičín, 2019, s. 187-219. ISSN 1211-975X.

⁹⁰ PROSTŘEDNÍK, Jan. Hromadný nález pražských grošů z předhůří Krkonoš. In *Větrník* 52. Vysoké nad Jizerou, 2018, s. 25-26.

⁹¹ SAJBT, Zoul, Jiří. Nejnovější výzkumy starých cest na Turnovsku a ve středním Pojizeří. Perspektivy a komplikace. In *Studia Historica Brunensia* 1. č. 68, Brno, 2021, s. 219. ISSN 1803-7429.

Další z důležitých tras přes Krkonoše, která měla význam pro osídlování, byla trasa přes tzv. novosvětský průsmyk, tedy přes dnešní Harrachov. Trasa je archeologicky prozkoumána a potvrzena.⁹²

S cestami se pojí i pozdější výstavba bud. Na starých cestách vznikly například Dvoračky, Rennerovky, Výrovka, Luční a Hamplova bouda nebo Stará Slezská bouda, která byla postavena nejpozději v roce 1632 slezskou stranou, za účelem hlídání stezky v době morové epidemie v Čechách. Zmíněné cesty nacházejí využití až do dnešních dnů.⁹³

3.2.2 PRVNÍ KOLONIZACE (ČESKÁ-SLOVANSKÁ)

Paleobotanický průzkum rašelinišť odhalil zásah člověka již v průběhu 7. a 8. století.⁹⁴ V období, kdy se český stát teprve utvářel, se na jižním okraji Podkrkonoší nacházelo slovanské etnikum, tzv. Charváti.⁹⁵ V souvislosti s prvními Slovy tak v 7. století vznikají v Podkrkonoší již zmiňovaná nejstarší slovanská hradiště. Konkrétně se jedná o Ostroměř, Vřesník u Hořic, Jaroměř a hradiště u Habřiny, nacházející se u Hustiřan.⁹⁶ Dále také vzniklo hradiště u Konecchlumí, Bělohradu nebo hradiště Kal.⁹⁷ Archeologové se shodují na dataci ohledně osídlování severnějších oblastí českých zemí, kdy intenzivnější osídlování mělo začít již v 1. polovině 1. tisíciletí n. l. Slavná hradiště tak byla osídlena slovanským obyvatelstvem, konkrétně již zmiňovanými Charváty.⁹⁸ Prvními osadníky naší oblasti byli podle Theodora Lokvence taktéž Slované, konkrétně tzv. kmen Bobřanů, který se měl usazovat v severním Podkrkonoší v 9. až 11. století.⁹⁹ Kmen se nazýval podle přítoku Odry, řeky Bóbru, který se však nachází severně od českého podhůří.

Do Krkonoš postupně pronikali také slezští kolonizátoři, kteří přebírali velení ve slovanských osadách.¹⁰⁰ Z polské strany však člověk pronikal do Krkonoš již od středního paleolitu v oblasti jelenohorské kotliny, ve které bylo odkryto rozsáhlé pohřebiště, na kterém se nachází doposud nejvíce objevených hrobů v Krkonoších. Znám je také kostrový hrob ve

⁹² PROSTŘEDNÍK, Jan – ŠÍDA, Petr. Novosvětský průsmyk – přechod přes západní Krkonoše v pravěku a středověku I. část. In *Z Českého ráje a Podkrkonoší 14*. Semily, 2001, s. 7-35. ISSN 1211-975X.; PROSTŘEDNÍK, Jan – ŠÍDA, Petr. Novosvětský průsmyk – přechod přes západní Krkonoše v pravěku a středověku II. část. In *Z Českého ráje a Podkrkonoší 15*. Semily, 2002, s. 7-22. ISSN 1211-975X.

⁹³ LOKVENC, Theodor. *Toulky krkonošskou minulostí*. op., cit., s. 183.

⁹⁴ FLOUSEK, Jiří – HARTMANOVÁ, Olga – ŠTURSA, Jan – POTOCKI, Jacek. *Krkonoše*. op., cit., s. 196.

⁹⁵ STANĚK, Josef. *Krkonoše a Podkrkonoší*. op., cit., s. 13.

⁹⁶ PILOUS, Vlastimil. *Český ráj a Podkrkonoší*. op., cit., s. 28.

⁹⁷ STANĚK, Josef. *Krkonoše a Podkrkonoší*. op., cit., s. 13.

⁹⁸ KOLÁČEK, Luboš Y. *Podkrkonoší*. op., cit., s. 28.

⁹⁹ LOKVENC, Theodor. *Toulky krkonošskou minulostí*. op., cit., s. 16.

¹⁰⁰ SMRČKA, Aleš. *Ozvěny krkonošské minulosti*. op., cit., s. 14.

Wojcieszycích. Tento hrob byl datován do období stěhování národů, někdy mezi léta 375-568. Nejbliže k vrcholům hor se nachází slovanské sídliště pocházející z přelomu 8. a 9. století. Sídliště se nachází v Grabarech nad Zlotuchou nedaleko Jelení Gory.¹⁰¹

Přestože na přelomu tisíciletí již člověk začíná mýtit prales a zakládá nová pole a louky, je celá oblast začátkem 11. století v podstatě pralesní krajinou.¹⁰² Území Krkonoš a Podkrkonoší patřilo ve 2. polovině 10. století rodu Slavníkovců¹⁰³, nicméně s osídlováním hustých pralesů Krkonoš přicházejí první Piastovci ze Slezska.¹⁰⁴ Další kolonizační vlna, která zásadně ovlivnila vývoj této oblasti a v podstatě trvá dodnes, se dostavila právě během 11. a v 12. století.¹⁰⁵ Z tohoto období pochází názely keramiky z Jablonce nad Jizerou z polohy Razsocha, která je spojována s vpádem Boleslava Křivoústého do Čech.¹⁰⁶

Na základě slovanské kolonizace začala v Podkrkonoší vznikat první větší středověká sídla. Tato sídla vznikala na brodech řek, podél starších i nových obchodních cest. Ve 12. století tak vznikl základ pro pozdější město Dvůr Králové, nebo například Horní Staré Město, konkrétně osadu zvanou Úpa, která se roku 1301 stala součástí Trutnova.¹⁰⁷

Osídlení Podkrkonoší probíhalo rychleji od přelomu 12. a 13. století, kdy docházelo k zintenzivnění ničení hvozdů a usazování kolonistů ve směru proti toku místních řek. Postupně se již během 12. století pronikalo až na horní toky řek. Nejdříve byla osídlena řeka Úpa, s čímž souvisí i vznik již zmiňované osady Úpy. Hlavní kolonizační vlna na Trutnovsku probíhala v letech 1250-1260.¹⁰⁸ Kolonizací dnešního Trutnovska byli panovníkem pověřeni Švábenicové, společně s křížovníky Božího hrobu ze Zderazského kláštera v Praze.

Dalšími významnými kolonisty oblasti byli benediktýni z opatovického kláštera, jejichž vrchlabské probošství bylo založeno pravděpodobně před rokem 1241, nedaleko dnešní Klášterské Lhoty. Benediktýni zde měli velký vliv až do zániku probošství v polovině 15. století

¹⁰¹ Jedná se o archeologicky dobře zmapovanou oblast. (FLOUSEK, Jiří – HARTMANOVÁ, Olga – ŠTURSA, Jan – POTOCKI, Jacek. *Krkonoše*. op., cit., s. 396.)

¹⁰² DOSTÁL, Josef. *Krkonoše*. op., cit., s. 80-81.

¹⁰³ STANĚK, Josef. *Krkonoše a Podkrkonoší*. op., cit., s. 13.

¹⁰⁴ JIRÁSKO, František. *Krkonoše, hradba i pojítka*. op., cit., s. 6.

¹⁰⁵ FLOUSEK, Jiří – HARTMANOVÁ, Olga – ŠTURSA, Jan – POTOCKI, Jacek. *Krkonoše*. op., cit., s. 196.

¹⁰⁶ PROSTŘEDNÍK, Jan – ŠÍDA, Petr. *Nejstarší dějiny Českého ráje a horního Pojizeří*. op., cit., s. 91. (Razsocha je strategické místo nad levým břehem Jizery, které bylo navštěvováno již v pravěké době.)

¹⁰⁷ FLOUSEK, Jiří – HARTMANOVÁ, Olga – ŠTURSA, Jan – POTOCKI, Jacek. *Krkonoše*. op., cit., s. 397.; LOKVENC, Theodor. *Toulky krkonošskou minulostí*. op., cit., s. 16.

¹⁰⁸ PILOUS, Vlastimil. *Český ráj a Podkrkonoší*. op., cit., s. 30.

(pravděpodobně se jednalo o rok 1424).¹⁰⁹ Ze severní strany byly hory kolonizovány stříhomskými johanity¹¹⁰, kteří v roce 1281 získali darem od knížete Lwówieckého asi 100 km² a již v roce 1305 se v této oblasti nacházelo 33 osad. Z polské strany bylo ve 14. století následně vybudováno 12 hradů na obranu proti Českému království (např. Lubawka, Chojník, Jelení Góra).¹¹¹ Také na české straně vznikala obranná opevnění. Mezi švábenické opevnění patřily například hrady Úpa, Bolkov, Rechehnburg, Vlčice, Žacléř, Hostinné nebo Brečtejtn.¹¹²

V roce 1270 král Přemysl Otakar II. založil Dvůr Králové nad Labem a také město Hostinné. Společně s Trutnovem však byla města často zastavována zejména slezským knížatům. Se vznikem trutnovského panství ve 14. století souvisí i vznik nových vsí nebo tvrzí. Jedná se o Čermnou, Chotěvice, Vlčice nebo například Javorník.¹¹³ Ze 13. století jsou již známy také další tvrže na Trutnovsku, které jsou doloženy archeologickými nálezy. Jedná se o tvrže v Batňovicích a hrádek Bolkov, nacházející se mezi Libčínem a Olešnicí.¹¹⁴

O osídlování západních Krkonoš je dochováno méně písemných pramenů, jelikož zde nebyl žádný mnišský řád, ani zde neměl své domény panovník. Každopádně i západní Krkonoše byly původně osídleny českým obyvatelstvem, o čemž svědčí i české názvy lokalit.¹¹⁵ K poměrně souvislému a trvalému osídlení zde došlo taktéž ve 13., a poté především ve 14. století¹¹⁶, přičemž poslední bylo osídlováno Jilemnicko.¹¹⁷ Na začátku 13. století vznikaly další vsi také kolem řek Jizery a Jizerky.¹¹⁸

V následujícím období panování Přemysla Otakara II. vzniklo v roce 1277 tzv. trutnovské manství, což znamenalo politické a hospodářské změny v rámci uspořádání celé této oblasti. Manství pravděpodobně sahalo až do oblasti vlastních Krkonoš. Později, v letech 1455 až 1539 byl k území připojen Maršov, následně Horní a Dolní Lysečiny, Albeřice a Rýchorý.¹¹⁹

¹⁰⁹ LOKVENC, Theodor. *Toulky krkonošskou minulostí*. op., cit., s. 16-17. (Detailněji k počátkům osídlení Trutnovska v publikaci Vladimíra Wolfa a Jitky Kalistové. WOLF, Vladimír – KALISTOVÁ, Jitka. *Počátky města Trutnova*. In *Krkonoše-Podkrkonoší 1*. Trutnov, 1963. ISSN 1804-0446.)

¹¹⁰ SÝKORA, Bohuslav. *Krkonošský národní park*. op., cit., s. 116.

¹¹¹ LOKVENC, Theodor. *Toulky krkonošskou minulostí*. op., cit., s. 17. (O polské straně hor více v publikaci Karkonosze. STEĆ, Tadeusz. *Karkonosze*. op., cit.)

¹¹² SÝKORA, Bohuslav. *Krkonošský národní park*. op., cit., s. 116.

¹¹³ PILOUS, Vlastimil. *Český ráj a Podkrkonoší*. op., cit., s. 30.

¹¹⁴ Hrádek sloužil jako opěrný bod chránící zemskou stezku. (STANĚK, Josef. *Krkonoše a Podkrkonoší*. op., cit., s. 13.)

¹¹⁵ FLOUSEK, Jiří – HARTMANOVÁ, Olga – ŠTURSA, Jan – POTOCKI, Jacek. *Krkonoše*. op., cit., s. 398.

¹¹⁶ SMRČKA, Aleš. *Ozvěny krkonošské minulosti*. op., cit., s. 14.

¹¹⁷ PILOUS, Vlastimil. *Český ráj a Podkrkonoší*. op., cit., s. 30.

¹¹⁸ HORÁK, Václav. *Krkonoše*. Praha, 1980, s. 30.

¹¹⁹ MARŠÁLKOVÁ, Marie. Rozsah trutnovského manství. In *Krkonoše-Podkrkonoší 1*. Trutnov, 1964, s. 69-70. ISSN 1804-0446.

Začátkem 14. století přebírá moc nad oblastí sám král, načež v severní části této oblasti došlo k výstavbě a následnému oddělení hradu Žacléř (Scheczler). S hradem vznikla také osada, zvaná Bornfloss, v 16. století také nazývaná Barnstadt. Během celého 14. století docházelo k poměrně častému střídání pánů.

V západních Krkonoších rozpínal svou moc rod Markvarticů, později Valdštejnů.¹²⁰ Ještě před Valdštejny získali panství na Sytovém (dnešní část obce Háje nad Jizerou) Lemberkové. Hlavním sídlem tohoto panství byly Semily, dnešní okresní město. Jednalo se o farní ves, která byla poprvé jmenována roku 1352.¹²¹ Počátkem 14. století i v západních Krkonoších došlo ke stavební činnosti, kdy Valdštejnové nechali postavit hrad Štěpanice, který je připomínám k roku 1304. Dále došlo k založení osad Jilemnice, Poniklá a Vysoké. Přesto, že první zmínky o Jilemnicích pocházejí z roku 1352, bylo její založení časnější. Vznikla kolem roku 1325 ze vsi Jilem. Vysocko bylo osídleno taktéž kolem roku 1300. Dále vznikají také obce Martinice a Štěpanice, které založili lokátoři Martin a Štěpán.¹²² Ještě před rokem 1300 také nejspíše existovala farní ves Goswindsdorf, která byla později přeměněna na městečko Vrchlabí. Vrchlabsko a Jilemnicko se ve 2. polovině 14. století stává lénem Haška z Vrchlabí. V této době jsou zakládány také další obce, jako například Horní a Dolní Branná nebo Lánov. Valdštejnové zde vládli až do roku 1606. Od poloviny 16. století se štěpanické panství stává panstvím Branná.¹²³

Přestože osídlování Podkrkonoší již bylo dávno započaté, samotné hory zůstávaly neobydlené. Tzv. pomezí hvozdu, který původně zabíral dnešní Krkonoše i Podkrkonoší měl dlouhá staletí, ještě v dobách Přemyslovců, obyvatelé pouze ze světa zvířat. Po kolonizaci podhůří ve 13. a 14. století to byla právě zvěř, která přilákala první lovce hlouběji do hvozdu. Lovci jsou tak autory prvních přístřeší a menších budek. Menší boudy se později přetvářely v boudy větší. Dokladem jsou například Schlingelovy boudy. S lovci souvisí také vytváření tzv.

¹²⁰ LOKVENC, Theodor. *Toulky krkonošskou minulostí*. op., cit., s. 16. (Pro mou práci nemá cenu se tímto zabývat více dopodrobna. K problematice počátků Trutnovska a jeho vývoje více v již zmiňované publikaci Počátky města Trutnova a Hospodářské poměry na nejhornějším Labi do konce 14. století) WOLF, Vladimír – KALISTOVÁ, Jitka. Počátky města Trutnova. In *Krkonoše-Podkrkonoší 1*. op., cit.; WOLF, Vladimír. Hospodářské poměry na nejhornějším Labi do konce 14. století. In *Krkonoše-Podkrkonoší 3*. Trutnov, 1967, s. 46-54. ISSN 1804-0446.

¹²¹ PILOUS, Vlastimil. *Český ráj a Podkrkonoší*. op., cit., s. 29.

¹²² HORÁK, Václav. *Krkonoše*. op., cit., s. 30. (O počátcích osídlení na Jilemnicku více v publikacích J. V. Šimáka.) ŠIMÁK, Josef Vítězslav. *O počátcích osídlení na Jilemnicku*. Železný Brod, 1935.

¹²³ LOKVENC, Theodor. *Toulky krkonošskou minulostí*. op., cit., s. 16.

lesních manství. Ze 14. století pocházejí záznamy o již existujícím lesním trutnovském manství sahajícím až do vyšších poloh Krkonoš.¹²⁴

3.2.3 DRUHÁ KOLONIZACE (NĚMECKÁ-GERMÁNSKÁ)

Krkonošské lesy bylo nutno osídlit intenzivněji, přičemž došlo k rozhodnutí, že ke kolonizaci dojde lidmi ze západu, tedy z dnešní oblasti Německa. Začalo tak postupné dobývání severní i jižní strany Krkonoš. Do starších slovanských osad tak přicházeli Němci, kteří osady postupně germanizovali.¹²⁵ Jelikož panovník přiváděl nové řemeslníky a horníky ze západních oblastí, aby bylo lépe využito nově nabytých území, zakládal tak on sám předpoklady pro poněmčení oblasti již ve 13. století, jelikož později byly kolem vybudovaných dolů a lomů vystavěny osady.¹²⁶ Druhá vlna se však již týkala spíše výše položených, horských oblastí. Například později německé město Trutnov a jeho okolí zůstávalo etnicky české ještě ve 14. století.¹²⁷

Naopak původně Čechy osídlené Vrchlabsko a Rokytnicko bylo s německou kolonizací zcela poněmčeno.¹²⁸ Nejdříve došlo k postupné germanizaci měst a až poté ke germanizaci celých hor. O tomto procesu svědčí také první zmínky o Riesengebirge, tedy použití německého názvu Krkonoš, který pochází až z roku 1568.¹²⁹ Další oblast Podkrkonoší, konkrétně Královedvorská byla osídlena migranty ze Slezska, přičemž Dvůr Králové, Trutnov a okolí, bylo úzce spjato s oblastí Slezska již v 2. polovině 13. století.¹³⁰

3.2.4 HUSITÉ A DRUHÁ GERMÁNSKÁ KOLONIZAČNÍ VLNA

V Krkonoších, podobně jako v jiných částech Českých zemí, však později částečně došlo k posílení češtví, a to především na základě sílícího husitství.¹³¹ V husitské době tak byly poměry v Podkrkonoší složitější, zejména z důvodu národnostních poměrů, přičemž problémy narůstaly na základě rozdílů mezi oběma skupinami. Města Trutnov, Jaroměř a Dvůr Králové nad Labem byla pod německým patriciátem, tedy zároveň proti kalichu. Husité nemohli najít podporu v městech až do roku 1421, kdy padla Jaroměř při jejich tažení na severovýchodní oblast Čech. Dvůr Králové nad Labem se poté raději vzdal a Trutnov byl vypálen.¹³²

¹²⁴ LOKVENC, Theodor. *Toulky krkonošskou minulostí*. op., cit, s. 151-152.

¹²⁵ Tamtéž, s. 19.

¹²⁶ SÝKORA, Bohuslav. *Krkonošský národní park*. op., cit., s. 116.

¹²⁷ PILOUS, Vlastimil. *Český ráj a Podkrkonoší*. op., cit., s. 30.

¹²⁸ HORÁK, Václav. *Krkonoše*. op., cit., s. 31.

¹²⁹ KOLÁČEK, Luboš Y. *Podkrkonoší*. op., cit., s. 14.

¹³⁰ STANĚK, Josef. *Krkonoše a Podkrkonoší*. op., cit., s. 13.

¹³¹ HORÁK, Václav. *Krkonoše*. op., cit., s. 31.

¹³² PILOUS, Vlastimil. *Český ráj a Podkrkonoší*. op., cit., s. 31.

S následnou prohrou husitů však pokračovala germanizace oblasti, která přináší také uplatňování německého práva.¹³³

Již v této době dochází k soustavnému přibližování se vrcholům pohoří. Jelikož s kolonisty přicházela také znalost řemesel, docházelo tak k narušení celku pohoří kopáním dolů a hledáním rud a drahých kamenů. Důlní práce jsou však doloženy již v 12. a 13. století, kdy je například Obří důl zaznamenán v listech starého rukopisu „jakéhosi Benátčana“. Došlo zde k odlesnění, prvním kolonizačním procesům a později byla vytvořena osada Pec.¹³⁴

Do Krkonoš se již ve 14. a 15. století vydávalo také velké množství Vlachů, kteří zde hledali drahé kovy, zejména zlato. Vzpomínky na Vlchy se však uchovaly pouze v písemných pramenech, kde jsou často popisovány místa nálezů. Například se jedná o místo s názvem Wiesen Grund, což je buďto údolí Bílého Labe, nebo Bílá Louka.¹³⁵ Vznikly tzv. Vlašské knihy, které byly zárodkem nejrůznějších pověstí a legend, například i legendy o Krakonošovi.¹³⁶

Po husitské revoluci a nátlaku feudálů došlo k zániku některých vsí, načež k jejich obnově došlo až v 16. století. Jednalo se o obce Strážkovice, Odolov, Sedloňov, Lhotu, Bezděkov, Bečkov, Chvaleč, Slavětín, Markoušovice, Bornfloss, Königshan nebo Krinsdorf.¹³⁷ S příchodem další vlny německého obyvatelstva v 16. století došlo k nárůstu počtu obyvatel, a také k oživení a posílení německého živlu v oblasti Krkonoš a podhůří.¹³⁸ V této vlně osídlování dochází také k zakládání nových měst.¹³⁹

Druhá německá kolonizační vlna však nebyla v západních Krkonoších pravděpodobně tak silná, jako v Krkonoších východních, o čemž vypovídá stav osídlení až do 40. let 20. století. Především západní podhůří se projevovalo jako spíše etnicky české, zatímco vyšší polohy hor a východní podhůří bylo tvořeno převážně německy mluvícím obyvatelstvem.¹⁴⁰

O osídlování vyšších poloh Krkonoš, například Rokytnicka, vypovídají také písemné prameny. První písemné zmínky o obcích na Rokytnicku pocházejí až ze 17. století, přestože

¹³³ DOSTÁL, Josef. *Krkonoše*. op., cit., s. 83.

¹³⁴ LOKVENC, Theodor. *Toulky krkonošskou minulostí*. op., cit., s. 19. (O těchto informacích se zmiňuje také Balbín ve své *Miscellanea historica regni Bohemiae*. BALBÍN, Bohuslav. *Miscellanea historica regni Bohemiae*. op., cit.)

¹³⁵ Tamtéž, s. 21,

¹³⁶ SÝKORA, Bohuslav. *Krkonošský národní park*. op., cit., s. 116. (Bezpochyby jsou také cennými prameny k poznání života Vlachů v horách.)

¹³⁷ PROCHÁZKA, Jaroslav. Osídlování Trutnovska v období pozdního feudalismu, kapitalismu a socialismu ve světle místních a pomístních jmen. In *Krkonoše 5*. Hradec Králové, 1970, s. 39. ISSN 1804-0446.

¹³⁸ HORÁK, Václav. *Krkonoše*. op., cit., s. 31.

¹³⁹ KOLÁČEK, Luboš Y. *Podkrkonoší*. op., cit., s. 31.

¹⁴⁰ FLOUSEK, Jiří – HARTMANOVÁ, Olga – ŠTURSA, Jan – POTOCKI, Jacek. *Krkonoše*. op., cit., s. 398.

byly budovány o mnoho let dříve. Je však doloženo, že v oblasti docházelo k dolování stříbrné rudy již v 15. století. Lze předpokládat, že první obydlí zde vznikala souběžně s budováním prvních dolů, o čemž svědčí pouze starší písemnosti o Rokytnici a Rokytnu.¹⁴¹

3.2.5 ALPSKÁ KOLONIZACE A KRYŠTOF GENDORF

Významnou kolonizační vlnou byla také vlna tzv. alpské kolonizace. Na základě této kolonizace došlo ke značné kulturní i přírodní proměně Krkonoš, přičemž proměnou prošla především nejvýše položená část hor. Tato vlna, z druhé třetiny 16. století, dorazila především za účelem těžby dřeva, ze kterého se vyrábělo dřevěné uhlí plavené do Kutné Hory nebo sloužící maršovským železárnám. Koncem 16. století se v Krkonoších nacházelo více jak tisíc alpských kolonizátorů přicházejících na popud Kryštofa Gendorfa.¹⁴² Ve východních Krkonoších se s těžbou skončilo již v roce 1609, načež dřevaři, kteří se v Krkonoších neusadili a nechtěli změnit svůj styl hospodaření, přesídlili do oblasti Orlických hor, popřípadě zpět do Alp.

Novým trendem se stalo pastevectví. Pastevecké hospodářství šlo ruku v ruce s budním hospodářstvím, které pocházelo z alpských oblastí a jinde se ve střední Evropě nerozšířilo. Rozdíl těchto oblastí spočíval v zásobování výše položených bud. V Krkonoších šlo o samozásobování, zatímco v Alpách existovala centrální lokalita, odkud byly výše položené boudy zásobovány, především zemědělskými produkty.¹⁴³

Kryštof Gendorf z Korutan se propracoval na místo jednoho z nejvýznamnějších hornických odborníků a s podporou krále byl schopen ovládat velkou část Krkonoš.¹⁴⁴ Kryštof Gendorf měl taktéž podíl na těžbě rud, kovů a celkovém rozmachu dolování v horách. Díky Gendorfovi přišlo do oblasti obrovské množství pracovní síly, tedy i kolonizátorů, jelikož se jich tu spousta později usadila. Nově příchozí byli tvořeni skupinami různých specialistů, jako byli horníci, kováři, štajgři, hašplíři, pumpaři a další. Tito lidé se do Krkonoš přemísťovali povětšinou přímo za prací, tedy za těžbou a po ukončení těžby museli najít jiná zaměstnání. Často se tak začali věnovat například již zmiňované těžbě dřeva nebo chovu dobytka. Díky početné skupině příchozích došlo k založení nejen mnoha bud, ale také celých vesnic. Založeny v této době byly

¹⁴¹ HORÁK, Václav. *Krkonoše*. op., cit., s. 31.

¹⁴² SMRČKA, Aleš. *Ozvěny krkonošské minulosti*. op., cit., s. 14-15.

¹⁴³ Tamtéž, s. 18.

¹⁴⁴ SÝKORA, Bohuslav. *Krkonošský národní park*. op., cit., s. 117.

obce Svatý Petr, Černý Důl nebo Svoboda. Na severní straně Krkonoš nemělo dolování takový rozsah jako na straně jižní, tedy české.¹⁴⁵

Díky Kryštofu Gendorfovi a jeho hospodaření v lesích v Krkonoších došlo také k brzkému rozkvětu sklářství. Nicméně sklářství bylo rozšířeno ve 14. století nejdříve na slezské straně Krkonoš, konkrétně ve Sklarske Porebě. První zmínky pro oblast Čech pochází z roku 1377 z Vysokého nad Jizerou. Sklářství jako takové poté bylo soustředěno především do západních Krkonoš, do Rokytnice nad Jizerou nebo například do Vítkovic. Vzniklé sklárny jsou propojeny s konkrétními rodinami Preisslerů, Müllerů, Donthů a Schürerů z Waldheimu.¹⁴⁶ První opravdovou sklárnou se mohli pyšnit v Rokytnici nad Jizerou již v roce 1570. Další sklárny následovaly ještě v tomtéž století například v Rokytnu a Bedřichově.¹⁴⁷ V nedalekých údolích u vzniklých dolů a skláren byly zakládány menší drobné osady, ze kterých později vznikly fungující obce. Jedná se o osady Rýžoviště, Studenov, Skelné Hutě, Strážné, Svatý Petr, Černý Důl, Pec, Úpa, Pomezí boudy a Rýchory.¹⁴⁸ Období působení Kryštofa Gendorfa v Krkonoších se stalo důležitým obdobím pro celkový hospodářský rozkvět oblasti.¹⁴⁹

S průmyslovou revolucí skončila závislost na dřevu, což znamená, že se v 19. století sklárny soustředily do města Sklarska Poreba a Harrachov – Nový Svět. S výrobou skla souviselo založení také dalších obcí, například Sklenářovic nebo Skelných Hutí.¹⁵⁰

3.2.6 VZNIK PANSTVÍ, TŘICETILETÁ VÁLKA A REKATOLIZACE

Netrvalo dlouho a celé Krkonoše byly rozděleny mezi šlechtické rody.¹⁵¹ Západní Krkonoše patřily pod panství Štěpanice, východní Krkonoše pod panství Trutnov, Žacléř a Vlčice a ve střední oblasti Krkonoš vzniklo panství Vrchlabí. Na polské severní straně se nacházelo panství Chojník (Kynast). Štěpanické panství bylo později rozděleno na panství Jilemnice a panství Branná (během éry Harrachů však došlo k následnému zpětnému spojení obou panství).¹⁵²

Krkonoše skrývaly bohatství rud a dřeva, což přinášelo spory o přesné vytyčení hranic. Mezi šlechtici se sice vedly spory o hranice panství, dokázali se však nakonec sjednotit v boji

¹⁴⁵ LOKVENC, Theodor. *Toulky krkonošskou minulostí*. op., cit., s. 98.

¹⁴⁶ SÝKORA, Bohuslav. *Krkonošský národní park*. op., cit., s. 120.

¹⁴⁷ STANĚK, Josef. *Krkonoše a Podkrkonoší*. op., cit., s. 14.

¹⁴⁸ SÝKORA, Bohuslav. *Krkonošský národní park*. op., cit., s. 125.

¹⁴⁹ LOKVENC, Theodor. *Toulky krkonošskou minulostí*. op., cit., s. 27.

¹⁵⁰ SÝKORA, Bohuslav. *Krkonošský národní park*. op., cit., s. 120.

¹⁵¹ LOKVENC, Theodor. *Toulky krkonošskou minulostí*. op., cit., s. 35.

¹⁵² SÝKORA, Bohuslav. *Krkonošský národní park*. op., cit., s. 117.

proti slezskému šlechtici Schaffgotschovi, který vlastnil panství Chojník, tedy oblast dnešních polských Krkonoš. Hranice měly být nakonec určeny řekami, nicméně se prosadilo hraniční pásmo dané přírodními podmínkami, tedy hlavním hřebenem Krkonoš.¹⁵³

Nástup tzv. třicetileté války měl velký vliv také na chod života v Krkonoších a Podkrkonoší. Vyděšení lidé z Podkrkonoší se přemísťovali hlouběji do hor a stavěli nové boudy na hřebenech. Příkladem jsou Brádlery Boudy nebo Martinovka. V Krkonoších vzniklo několik osad také díky exulantům, kteří přicházeli po roce 1620, aby se zde ukryli. Následně došlo na zřízení nových protestantských osad. Roku 1635 vznikla protestanty zavedená osada Przesieka, roku 1644 Borowice a Bierutowice a v roce 1655 Mariánské údolí.

Jelikož panství v Krkonoších a Podkrkonoší z velké části vlastnily protestantské rody, došlo během války ke změnám v državách území, přičemž velkou část území získal Albrecht z Valdštejna.¹⁵⁴ Ve chvíli, kdy velká část Podkrkonoší a Krkonoš patřila pod rozsáhlé panství Albrechta z Valdštejna, byla nazývána jako „terra felix“, neboli šťastná země.¹⁵⁵ Po Valdštejnově smrti došlo v této oblasti k rozsáhlému drancování Švédy i císařskými vojsky. K vydrancování města došlo například ve Dvoře Králové nad Labem, Jilemnici, Jaroměři nebo Trutnově (1647).¹⁵⁶ Následně se po třicetileté válce dostala do Krkonoš šlechta nová, převážně cizí. Důležitým šlechticem v oblasti se stal například nový majitel vrchlabského panství Morzin.

Po válce nastalo v celé zemi období rekatolizace. Rekatolizace v horské i podhorské oblasti nebyla příliš vítána a lidé znovu prchali hlouběji do hor, do Slezska a Horní Lužice, tedy do protestantských zemí.¹⁵⁷ Noví páni přicházejí, jak již bylo řečeno, většinou z ciziny a zpřísnují pravidla roboty, což spolu s rekatolizací vyvolá selská povstání a protesty. Nejkrutější z nich se uskutečnila v letech 1661 a 1775.¹⁵⁸

S třicetiletou válkou souvisí také úpadek důlní činnosti. Protestanští horníci měli nejdříve výjimku, nicméně později museli přehnout nebo přejít na katolickou víru. Ve Svatém Petru došlo k obnovení důlních prací až v druhé polovině 17. století hrabětem Morzinem, načež byla roku 1690 ve Vrchlabí vybudována huť pro tavbu stříbrných rud ze Svatého Petra a Černého Dolu. Ve Svatém Petru však později několikrát došlo k požárům a zatopení dolu, což

¹⁵³ LOKVENC, Theodor. *Toulky krkonošskou minulostí*. op., cit., s. 35-36.

¹⁵⁴ SÝKORA, Bohuslav. *Krkonošský národní park*. op., cit., s. 121.; KOLÁČEK, Luboš Y. *Podkrkonoší*. op., cit., s. 32.

¹⁵⁵ JIRÁSKO, František. *Krkonoše, hradba i pojítka*. op., cit., s. 19.

¹⁵⁶ PILOUS, Vlastimil. *Český ráj a Podkrkonoší*. op., cit., s. 33.

¹⁵⁷ SÝKORA, Bohuslav. *Krkonošský národní park*. op., cit., s. 121.

¹⁵⁸ KOLÁČEK, Luboš Y. *Podkrkonoší*. op., cit., s. 32.

nakonec přineslo úplné ukončení prací. Jinde, například v Černém Dole se dolovala železná ruda a zlato, nicméně provoz byl několikrát zastaven pro malé výtěžky, až došlo k totálnímu zastavení práce v roce 1817. Pokusy o obnovení dolování během druhé poloviny 17. a 18. století ve východních Krkonoších je spojeno s rodem Schwarzenbergů.¹⁵⁹

Během celého válečného období přetrvávaly nedořešené spory ohledně hranic panství. Definitivní hranice byly stanoveny až v roce 1710 a odpovídají dnešním státním hranicím. Po zakreslení hranic do mapy 23. června 1710 byly spory definitivně ukončeny. K nevýznamným úpravám dochází až v roce 1945, kdy jsou změny ve státních hranicích zaznamenány u Luční boudy a Harrachova.¹⁶⁰

3.2.7 SOCIÁLNÍ POMĚRY OBYVATEL V 18. A 19. STOLETÍ

3.2.7.1 ŽIVOBYTÍ

Horšší obyvatelé se již od poloviny 16. století věnovali tradičně chovu dobytka a dalším pracím patřícím k budnímu hospodářství. Jedním z nejčastějších zaměstnání bylo také tkalcovství, které často vyplňovalo značnou část roku. Jelikož pastevectví bylo možné provozovat pouze čtyři měsíce v roce, zbylých osm se lidé věnovali právě tkalcovství. Také tkalcovská tradice sahá až do 16. století. Zmíněné činnosti vykonávaly především ženy a děti, jelikož muži pracovali v panských lesích, kde museli odpracovat robotu. Práce v lesích se skládala z kácení, dopravy a plavení dřeva.¹⁶¹

Dlouhou tradici má v Podkrkonoší také plátenická výroba, která se postupně vyvinula ve světoznámé krkonošské přadláctví a plátenictví. Již v 16. století jsou zaznamenány cechy ve Dvoře Králové nad Labem (1517), v Trutnově (1592) a ve Vrchlabí (1592). Plátno se však tkalo také v dalších podhorských městech, konkrétně v Hostinném, ve Vlčicích a v Pilníkově. V Podkrkonoší však působili především tkalci a také přadláci mimo cechy, kteří své výrobky prodávali přímo městským faktorům.¹⁶²

Vyrobené plátno bylo exportováno již koncem 16. století. O výrobky se zajímaly norimberské firmy nebo podnikatelé z Glasgow.¹⁶³ Místní plátno bylo v surovém stavu převáženo do Slezska, kde bylo dále upravováno bílením, barvením a zušlechťováním.¹⁶⁴ Ve

¹⁵⁹ SÝKORA, Bohuslav. *Krkonošský národní park*. op., cit., s. 124-125.

¹⁶⁰ LOKVENC, Theodor. *Toulky krkonošskou minulostí*. op., cit., s. 40.

¹⁶¹ Tamtéž, s. 127-129.

¹⁶² PILOUS, Vlastimil. *Český ráj a Podkrkonoší*. op., cit., s. 41.

¹⁶³ LOKVENC, Theodor. *Toulky krkonošskou minulostí*. op., cit., s. 41.

¹⁶⁴ SÝKORA, Bohuslav. *Krkonošský národní park*. op., cit., s. 124.

druhé polovině 17. století byla oblast Krkonoš a Podkrkonoší jednou z nejlepších oblastí výroby plátna v Čechách. Tkalci museli odvádět poplatky za stav, a také byli nuceni využívat panského bělidla. Například v panství Jilemnice byly k dispozici bělidla v Rokytnici, Františkově a Hrabačově. Tkalcovský stav byl k vidění téměř v každé horské i podhorské chalupě. Ještě v roce 1867 se v celé oblasti, již dělené na okresy Hostinné, Vrchlabí, Maršov, Žaclěř, Trutnov a Jilemnice, nacházelo 12 344 využívaných tkalcovských stavů.

Rychlý nástup manufakturní a tovární výroby v Podkrkonoší a Krkonoších přináší zrušení nevolnictví v průběhu 18. století. Konkrétně se jedná především o odvětví textilní, dřevozpracující a také strojírenský průmysl.

Než došlo k úplnému převládnutí velkopřemyslu v textilnictví, měly zde velký význam tzv. rozptýlené manufaktury. Rozptýlenými manufakturami je známo především Trutnovsko. Právě v Trutnově došlo v roce 1753 k založení obchodní společnosti na podporu vývozu krkonošských výrobků.¹⁶⁵ První továrnou v naší oblasti byla Faltisova mechanická přádelna lnu v Mladých Bukách, která byla založena roku 1836.¹⁶⁶ V Podkrkonoší však existovala jedna tzv. koncentrovaná manufaktura, kterou byla manufaktura v Horní Branné. K této manufaktuře patřilo již zmiňované vrchnostenské bělidlo v Hrabačově.¹⁶⁷ První mechanická dílna na tkaní lnu v Čechách byla založena až v roce 1876 v Rudníku. Textilní výroba našla v Podkrkonoší své uplatnění znovu také po 2. světové válce.¹⁶⁸

V druhé polovině 19. století bylo z velké části plátenictví nahrazeno sekáním korálů na tzv. klemprdách, a to především v západním Podkrkonoší a na Krausových boudách. „Korálková tradice“ však s převažující tovární výrobou zůstala pouze domácí zálibou. S výrobou korálků je spojena především obec Poniklá. Místní foukané perličkové korálky byly dokonce zapsány do seznamu UNESCO.¹⁶⁹

Část mužů byla zaměstnána sezónně jako těžaři ledu na Malém a Velkém Stavu. Nutno však také přiznat, že velká část obyvatel hor se uchýlila k pašeráctví. Pravděpodobně se jednalo asi o polovinu lidí žijících ve vysokých nadmořských výškách.¹⁷⁰ Pašeráctví potravin probíhalo

¹⁶⁵ LOKVENC, Theodor. *Toulky krkonošskou minulostí*. op., cit., s. 129.; KOLÁČEK, Luboš Y. *Podkrkonoší*. op., cit., s. 32.

¹⁶⁶ JIRÁSKO, František. *Krkonoše, hradba i pojítka*. op., cit., s. 30.

¹⁶⁷ SÝKORA, Bohuslav. *Krkonošský národní park*. op., cit., s. 124.

¹⁶⁸ PILOUS, Vlastimil. *Český ráj a Podkrkonoší*. op., cit., s. 35-43.

¹⁶⁹ LOKVENC, Theodor. *Toulky krkonošskou minulostí*. op., cit., s. 131.

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 133-134. (Danou problematikou se zabývá také J. K. E. Hoser. HOSER, Josef Karl Eduard. *Das Riesengebirge in einer statistisch topographischen und pitoresken Uebersicht*. Wien, 1804.); (Ze starších publikací, zabývajících se Krkonošemi a jejich obyvateli je například další publikací *Das Riesengebirge und seine*

z Čech do Pruska, ale také z Pruska do Čech.¹⁷¹ Ještě během 18. století se v této oblasti rozrostla nezanedbatelná kupecká vrstva.¹⁷²

3.2.7.2 TURISMUS

Mnohem dříve, než se rozmohl turismus, byly Krkonoše navštěvovány především z důvodů vědeckých, hospodářských a úředních, a to již v dobách 15. století. Ojedinelých výletů do hor, které bychom mohli nazývat turistickými, známe málo. Jedním takovým je však doklad jakýchsi školních výletů v 60. letech 16. století studentů Krištofa Schillinga z Jelení Gory na Bílou louku. Dalším záznamem jsou zápisky trutnovského kronikáře Šimona Hüttela, který v roce 1577 prováděl jedenáct měšťanů z Trutnova na Sněžku.¹⁷³ Rok 1580 přináší zprávu o Krebsovi z Piechowic, který vodil turisty po Krkonoších. Jednalo se tedy pravděpodobně o jednoho z prvních vodičů v těchto horách, předchůdce zaměstnání mnoha horalů od 19. století.

Jakýsi přelom v turismu nastává po ukončení třicetileté války. Lákadlem bylo vysvěcení Labského pramene v roce 1684 a vysvěcení kaple na vrcholu Sněžky uskutečněné v roce 1681. Postupem času vedly cesty návštěvníků i na jiná zajímavá místa. Jedním z nejslavnějších návštěvníků Krkonoš této doby byl bezpochyby Bohuslav Balbín, známý jezuita a učenec, který horami procházel v roce 1679.¹⁷⁴ Rozvoj turismu se urychlil především s obdobím romantismu. Na Sněžku vystoupal například německý básník Goethe, z českých řad lze uvést jako návštěvníky Krkonoš Máchu nebo Jungmanna.¹⁷⁵ Krkonoše se v tomto období staly námětem pro mnohá díla. S rozvojem turismu se pojí rozmach nového zaměstnání horalů jako nosičů a průvodců hor.¹⁷⁶

Ve druhé polovině 19. století dochází v podhůří k rozmachu výstavby nových komunikací a železnic, což má význam jak pro vývoz místních výrobků, tak také později pro turismus.¹⁷⁷ Pro budaře situace znamenala zlepšení jejich sociálních poměrů. Své boudy začali turistům nabízet jako přístřeší, začali se věnovat pohostinství a prodávali své produkty a výrobky. Zpočátku se jednalo o skromné podmínky, přespávání na seníku a stravování pouze

Bewohner, kterou v roce 1841 vydal J. K. E. Hoser.; HOSER, Josef Karl Eduard. *Das Riesengebirge und seine Bewohner*. op., cit.)

¹⁷¹ JIRÁSKO, František. *Krkonoše, hradba i pojítka*. op., cit., s. 31.

¹⁷² SÝKORA, Bohuslav. *Krkonošský národní park*. op., cit., s. 124.

¹⁷³ SCHLESINGER, Ludwig. *Simon Hüttels Chronic der Stadt Trautenau (1484-1601)*. Praha, 1881.

¹⁷⁴ LOKVENC, Theodor. *Toulky krkonošskou minulostí*. op., cit., s. 169. (Zápisky z jeho toulek horami lze najít v jeho knize *Miscellanea historica Regni Bohemiae*.) BALBÍN, Bohuslav. *Miscellanea historica regni Bohemiae*. op., cit.

¹⁷⁵ JIRÁSKO, František. *Krkonoše, hradba i pojítka*. op., cit., s. 29.

¹⁷⁶ LOKVENC, Theodor. *Toulky krkonošskou minulostí*. op., cit., s. 170.

¹⁷⁷ JIRÁSKO, František. *Krkonoše, hradba i pojítka*. op., cit., s. 33.

na boudách vyrobenými produkty¹⁷⁸. Místní obyvatelé pochopili, že turismus pro ně může znamenat zlepšení životní úrovně, načež začali vylepšovat své služby. Hospodáři koncem 19. století nabízeli turistům již masové polévky, pečené pstruhy, vaječné koláčky nebo různé druhy piva.

Změna, kterou turismus v Krkonoších vyvolal, znamenala i rozvoj ve výstavbě bud. Mnoho z nich se dočkalo značných oprav a přestaveb. Většina bud byla přizpůsobena celoročnímu provozu, a také došlo ve 2. polovině 19. století na výstavbu prvních hotelů. Turismus však znamenal konec pro boudy mimo hlavní turistické trasy, jelikož živobytí horalů již spočívalo hlavně v turismu nebo v průmyslu. Zánik některých bud přinesly také přírodní zkázy. Například Brádlery boudy nebo Pudlové boudy vyhořely, jiné boudy byly zničeny větrem nebo lavinami. Cestovní ruch znamenal velké změny i pro chudé vesničky v podhůří. Podobně jako v horských boudách se zde začaly objevovat noclehárny, hotely nebo hospody.¹⁷⁹

Mimo nové boudy vznikaly i jiné objekty. Roku 1889 byla postavena rozhledna na Žalém.¹⁸⁰ Turismus nakonec postihl i nejvyšší horu Krkonoš, Sněžku. Kaple, která zde stála již dříve, se stala jakousi noclehárnou pro návštěvníky. Mezi hlavní centra turismu patřily bezesporu již tenkrát obce Harrachov, Velká Úpa, Pec pod Sněžkou, Špindlerův Mlýn a na slezské straně Krkonoš to byla Sklarská Poreba, Kowary a Karpacz.

Turismus ve 2. polovině 19. století však také znamenal přesun horského obyvatelstva do podhůří, kde hledali práci v průmyslu. Výjimkou se stal rozrůstající se Špindlerův Mlýn. Z porovnání údajů z let 1880 a 1910 vychází, že horské obce, právě kromě Špindlerova Mlýna, zaznamenaly pokles obyvatel. V Černém Dole došlo k největšímu poklesu, a to o 37 %, v ostatních obcích se procento pohybovalo v rozmezí 3 až 10 %. V Maršově došlo k poklesu o 5 %, ve Vítkovicích o 10 % a například ve Velké Úpě o 5,4 %. Ve Špindlerově Mlýně v těchto letech došlo k zdvojnásobení počtu obyvatel. Spolu se Špindlerovým Mlýnem vzkvétala také městečka v Podkrkonoší, kam se lidé z hor uchýlovali. V Trutnově byl nárůst počtu obyvatel o 18 %, v Hostinném o 12 % a v Mladých Bucích o 28 %.¹⁸¹

¹⁷⁸ syrečky, máslo, chléb...

¹⁷⁹ LOKVENC, Theodor. *Toulky krkonošskou minulostí*. op., cit., s. 171-173. (V 60. letech 19. století bylo zaznamenáno 140 lidí, kteří se živili průvodcovstvím a 49 lidí, kteří se živili jako nosiči. Denně si horalé přišli na 1 tolar.)

¹⁸⁰ Tamtéž, s. 175-179. (Podle Řivnáčova průvodce již tehdy bylo v Krkonoších poměrně draho. ŘIVNÁČ, František. *Řivnáčův průvodce po království Českém*. op., cit., s. 474.)

¹⁸¹ LOKVENC, Theodor. *Toulky krkonošskou minulostí*. op., cit., s. 173.

3.2.8 KRKONOŠE 1. POLOVINY 20. STOLETÍ

Přelom 19. a 20. století již poměrně silně registruje národnostní spory, přičemž jako provokace je mezi oběma stranami počítána i každá maličkost. Například vznik prvních českých továren v oblastech, kde žilo především německé etnikum, přináší první národnostní konflikty. Do oblastí tak přijíždějí čeští dělníci, což Němci vnímají jako důvod k určité obezřetnosti.¹⁸²

Spory mezi Němci a Čechy vyvrcholily válečným stavem v letech 1914 až 1918. 1. světová válka znamenala pro obyvatele Krkonoš a podhůří velký úpadek. Došlo k celkovému poklesu kvality životních podmínek a úpadku typického budního hospodaření. Velkou roli hrál také turismus, který v době války prakticky vymizel, což především pro budaře znamenalo pohromu. Například okres Trutnov byl v době války jedním z nejhůře zásobeným okresem v celé monarchii.

Konec války by mohl vypadat jako cesta ven ze špatných let, v Krkonoších tomu však tak nebylo.¹⁸³ Spory vrcholí právě až po 1. světové válce, kdy se situace v Krkonoších a Podkrkonoší otáčí a Němci mají tvořit menšinu, oproti dřívější většině, což se jim samozřejmě nezamlouvá.¹⁸⁴

Před pádem monarchie docházelo naopak k diskriminaci českých obyvatel, kdy například bylo velmi obtížné otevření nových českých škol.¹⁸⁵ Nicméně po válce dochází k vyhlášení Československé republiky a někteří němečtí spoluobčané se začínají bouřit a podporovat německou vládu v Liberci, která zamýšlela připojit nově vytvořené tzv. Deutsch-Böhmen k Rakousku. K vyhlášení německé vlády došlo již 21. října 1918, což započalo budování tzv. Volksweru v Trutnově, Vrchlabí nebo Rokytnici nad Jizerou.¹⁸⁶

Volkswehr, neboli ozbrojená stráž, měl dohlížet na dodržování pořádku a také měl zabránit pašování a vývozu potravin z regionu. Během krátké doby byla v Deutschböhmen vytvořena základní struktura a došlo ke zřizování okresních národních rad (Bezirksnationalräte). Úkolem Bezirksnationalräte bylo převzetí moci, informování vlády a zároveň sloužit jako poradní orgán pro vládu. Rady také neměly ustupovat v boji za právo na sebeurčení provincií. Například v Novém Světě stále zůstávala výrazná česká menšina, přesto

¹⁸² JIRÁSKO, František. *Krkonoše, hradba i pojítka*. op., cit., s. 34.

¹⁸³ LOKVENC, Theodor. *Toulky krkonošskou minulostí*. op., cit., s. 214.

¹⁸⁴ JIRÁSKO, František. *Krkonoše, hradba i pojítka*. op., cit., s. 34.

¹⁸⁵ SPURNÝ, Matěj. *Proměny sudetské krajiny*. op., cit., s. 19.

¹⁸⁶ LOKVENC, Theodor. *Toulky krkonošskou minulostí*. op., cit., s. 214.

se zde život výrazně poněmčoval a docházelo k znemožnění spolupráce a kontaktu s Československem.¹⁸⁷

Vliv *Deutschböhmen* a *Volkswehr* se však poměrně rychle začal rozpadat. Nádraží byla postupně obsazována Čechy, až nakonec již 12. prosince *Volkswehr* složilo zbraně a vzdalo se.¹⁸⁸ Ačkoli by se mohlo zdát, že tento neúspěšný pokus německé strany o odtržení Sudet znamenal konec problémů, znamenaly tyto události pouhý začátek větších rozepří v Krkonoších a také v celém Podkrkonoší.¹⁸⁹ Situace zasahovala do všech sfér života místních obyvatel. Sudetští podnikatelé odmítali zaměstnávat Čechy. Podmínkou často bylo posílání českých dětí do německých, nikoli českých škol, s čímž měli zase problém Češi.¹⁹⁰ Situaci příliš neprospívaly ani problémy se zásobováním, které zatěžovaly celou zemi. V letech 1919-1920 docházelo ke generálním stávkám téměř v každém městě Podkrkonoší. Problémy se zásobováním se tak často stávaly záminkou pro konflikty. Například dělníci ve Vrchlabí vinili Čechy, že chtějí vyhladovět pohraničí, aby jej získali pouze pro sebe.¹⁹¹

Češi se však snaží o zesílení českého vlivu i v oblastech s horskými boudami. Od roku 1921 byla snaha získat horské boudy čistě do českých rukou, což se také dařilo. Budní hospodářství však bylo především záležitostí německy mluvícího obyvatelstva hor. Německý odpor tak samozřejmě sílil. Svou dominanci v horské oblasti dokazovali například výstavbou nových německých bud nesoucích německé názvy.¹⁹²

Situace se poté definitivně vyhrotila ve 30. letech 20. století.¹⁹³ Jednotlivé faktory konfliktu, spolu s dominancí Hitlera v Německu a celkovou hospodářskou krizí, přinesly do oblasti Sudet dost hněvu a odvahy pro činy. Od roku 1937 byla zahájena výstavba obranného opevnění na slezské straně, což naznačovalo brzký konflikt, přičemž Sudetoněmecká strana měla již naplánované odtržení Sudet od Československa. Fašistická organizace získávala stále větší podpory i kvůli stagnující ekonomické situaci v zemi, kterou Němci dávali za vinu Čechům, konkrétně poměrně nově vzniklému Československu. Hlavní roli hrál fakt, že průmysl zdaleka nedosahoval úrovně před válkou, což znamenalo velkou nezaměstnanost. Turismus

¹⁸⁷ VAŠATA, Ondřej. Krátká epizoda provincie *Deutschböhmen* na Rokytnicku na sklonku roku 1918. In *Z Českého ráje a Podkrkonoší* 32. Semily-Jičín, 2019, s. 144-147. ISSN 1211-975X.

¹⁸⁸ Tamtéž, s. 150.

¹⁸⁹ LOKVENC, Theodor. *Toulky krkonošskou minulostí*. op., cit., s. 214.

¹⁹⁰ SPURNÝ, Matěj. *Proměny sudetské krajiny*. op., cit., s. 19.

¹⁹¹ STANĚK, Josef. *Krkonoše a Podkrkonoší*. op., cit., s. 15.

¹⁹² LOKVENC, Theodor. *Toulky krkonošskou minulostí*. op., cit., s. 216.

¹⁹³ JIRÁSKO, František. *Krkonoše, hradba i pojítka*. op., cit., s. 34.

taktéž nedosahoval předválečné úrovně a zemědělská produkce byla také bídna.¹⁹⁴ Existovala zde však snaha posílit turismus, především výstavbou lanovek, například lanovkou z Jánských Lázní na Černou horu. Na podobné činy však již bylo pozdě. Němci byli rozhodnutí.¹⁹⁵

Nicméně je důležité připomenout, že se nejednalo pouze o čistě česko-německý boj. Ve 30. letech se spojily veškeré demokratické a protifašistické organizace. Jednalo se o komunisty, sociální demokraty a menšinové organizace, mezi kterými byli jak Češi, tak Němci.¹⁹⁶

Zhoršující situace se odrazila již ve volbách roku 1935, kdy Sudetoněmecká strana (SdP) získala velkou podporu právě v oblastech s převažující německy mluvící populací.¹⁹⁷ K nacistům se přidávali také majitelé bud, což znamenalo německou kontrolu nad horami. 30. září 1938 bylo rozhodnuto o osudu pohraničí republiky ve prospěch německého lidu a pohraničí muselo být vyklizeno od českých vojenských jednotek. S vojáky pohoří opouštěli i antifašisté a Češi. Vzniklá situace však neproběhla v klidu. Došlo k několika konfliktům, přestřelkám a vyhoření některých bud.¹⁹⁸ Posléze byli z požárů obviněni čeští vojáci a česká strana musela za škody zaplatit.¹⁹⁹

Po příchodu německé armády došlo k záboru okresů Vrchlabí, Hostinné, Trutnov, Maršov, Žacléř, Rokytnice nad Jizerou a částečně byly zabrány také okresy Jilemnice, Nová Paka, Dvůr Králové a Vysoké nad Jizerou.²⁰⁰ Pod vládou Němců, konkrétně v záboru tzv. Sudetengau, se tak ocitly i některé české vesnice, například Valteřice, Křižlice nebo Roudnice.²⁰¹

Přes velký počet lidí, kteří opustili své domovy, bylo i mnoho lidí zatčeno. Přesto však již v roce 1939 došlo ke schůzi protifašistů a komunistů. Nicméně tato skupina byla záhy v roce 1941 odhalena. Hlavní aktéři byli zatčeni a popraveni.²⁰² Během války se hory i se svými středisky a boudami přeměnily ve výcvikové tábory a zotavovny. Hotely ve Špindlerově Mlýně sloužily k ubytování obyvatel měst, která byla vybombardována, a také pro důstojníky wehrmachtu, kteří zde měli zajištěnou svou rekonvalescenci.

¹⁹⁴ LOKVENC, Theodor. *Toulky krkonošskou minulostí*. op., cit., s. 219.

¹⁹⁵ Tamtéž, s. 216.

¹⁹⁶ Tamtéž, s. 218.

¹⁹⁷ Například ve Vrchlabí získala SdP 59,8% a v Maršově 66,8%.

¹⁹⁸ Rennerovky a Luční bouda

¹⁹⁹ LOKVENC, Theodor. *Toulky krkonošskou minulostí*. op., cit., s. 220-221.

²⁰⁰ STANĚK, Josef. *Krkonoše a Podkrkonoší*. op., cit., s. 15.

²⁰¹ JIRÁSKO, František. *Krkonoše, hradba i pojítka*. op., cit., s. 37.

²⁰² LOKVENC, Theodor. *Toulky krkonošskou minulostí*. op., cit., s. 223.

Spousty cizinců, kteří byli během války zajati, byli nuceni k pracím na hřebenech hor. Jednalo se například o práce na zdokonalování cest z Petrovky po Vysoké Kolo. Památka po zajatcích, kteří zde zahynuli, se nachází v podobě menšího hřbitova u horské cesty vedoucí ze Špindlerovy boudy do Borovic v Polsku.²⁰³

3.2.9 KONEC VÁLKY

V roce 1944 se také v Podkrkonoší vyskytovali partyzánské skupiny (Semilsko, Nová Paka, Jilemnice).²⁰⁴ Nedaleko Horní Kalné došlo k výsadku parašutistů podplukovníka Chanova dne 26. března 1945.²⁰⁵ Jednalo se o parašutistickou skupinu Florova.²⁰⁶ 3. května vypuklo povstání v Jilemnici, Valteřicích a Mrklově. 9. května následovalo obsazení Vrchlabí a vytvoření výhradně českého místního národního výboru.²⁰⁷ Rudá armáda do Krkonoš přijela přes Žacléř, Harrachov a Špindlerovo sedlo. Armáda tak využila starou Slezskou stezku.²⁰⁸

Konec války znamenal odsun Němců z české strany Krkonoš a odtržení slezské strany, ku prospěchu Polska.²⁰⁹ 2. srpna se tak stalo Dolní Slezsko se severní stranou Krkonoš součástí Polska, na základě dohody v Postupimi.²¹⁰ Pohraničí bylo doosídlováno Čechy a v menší míře také lidmi příchozími z jiných států.²¹¹

Vznikla hospodářem opuštěná zem, která pustla. Docházelo k sérii odplat, tentokrát z české strany, páchaných na německém, taktéž německém nevinném, obyvatelstvu. Proces, který se po válce v Krkonoších odehrával, však vedl pouze ke zničení kulturní krajiny Sudet.

Z důvodu nedostatku původních Čechů bylo zapotřebí pozvat další, aby krajinu doosídlili. Před válkou vyhnání Češi se do Sudet nevrátili v plném počtu a počet odsunutých Němců byl obrovský. Nové obyvatelstvo však nemělo vztah k dané krajině, která pro ně byla pouhou kořistí a vidinou lepších zítřků. Završením je rok 1948 a zánik soukromého vlastnictví. Krajina se tak stala z velké části opuštěnou, jelikož nebyla dostatečně lákavá pro zemědělce a hospodáře z kraje.²¹² Konec války Krkonoším a Podkrkonoší odnesl dřívější slávu, na níž mělo velkou zásluhu německé obyvatelstvo. Průmyslové podniky, obchody i živnosti byly

²⁰³ JIRÁSKO, František. *Krkonoše, hradba i pojítka*. op., cit., s. 39.

²⁰⁴ STANĚK, Josef. *Krkonoše a Podkrkonoší*. op., cit., s. 15.

²⁰⁵ JIRÁSKO, František. *Krkonoše, hradba i pojítka*. op., cit., s. 40.

²⁰⁶ PILOUS, Vlastimil. *Český ráj a Podkrkonoší*. op., cit., s. 37.

²⁰⁷ HORÁK, Václav. *Krkonoše*. op., cit., s. 36.

²⁰⁸ SÝKORA, Bohuslav. *Krkonošský národní park*. op., cit., s. 137.

²⁰⁹ HORÁK, Václav. *Krkonoše*. op., cit., s. 36.

²¹⁰ JIRÁSKO, František. *Krkonoše, hradba i pojítka*. op., cit., s. 40.

²¹¹ HORÁK, Václav. *Krkonoše*. op., cit., s. 36.

²¹² SPURNÝ, Matěj. *Proměny sudetské krajiny*. op., cit., s. 19.

zestátněny. Nastalo i dovršení konce pastvy dobytka, které patřilo k budnímu hospodářství, tedy převážně ke způsobu života původních obyvatel hor.²¹³

V roce 1947 zde žilo již pouze 2 300 000 lidí. Obyvatelstvo bylo tvořeno Němci, kteří mohli zůstat, dále Čechy a příchozími z Volyně, Rumunska, Jugoslávie a Slovenska. Po kolektivizaci však lidé odcházejí ze Sudet pryč, jelikož zde nemají důvod zůstat. Upadá tak spousta vesnic, hospodářství a samozřejmě také památek, tedy i hřbitovů. Následně v 50. a 60. letech došlo na řadu demolic, kdy se komunistický režim snažil o zahlazení stop po bývalých obyvatelích Sudet, a také po neúspěchu osídlování pohraničí. Zanikla spousta obcí, památek, kostelů a mnoho dalších kulturně významných objektů.²¹⁴ Velké hospodářské, ale i sociální problémy, které přinesly 1. a 2. světová válka, tak neskončily. Pro oblast Krkonoš a Podkrkonoší tyto konflikty znamenaly spíše vyvrcholení problémů a počátek k dalšímu úpadku oblasti.²¹⁵

²¹³ LOKVENC, Theodor. *Toulky krkonošskou minulostí*. op., cit., s. 232-234.

²¹⁴ SPURNÝ, Matěj. *Proměny sudetské krajiny*. op., cit., s. 77.

²¹⁵ KOLÁČEK, Luboš Y. *Podkrkonoší*. op., cit., s. 32.

4 HŘBITOVY

Hřbitov je důležitým místem historie každé obce, odráží její vývoj a stává se jakousi kronikou. Pohřebiště tak dokumentují kontinuitu daného místa související například s osídlením. Kromě jmen a základních údajů o zemřelém lze často vyčíst z náhrobního kamene také povolání, či záliby. Na náhrobcích se tak rýsuje základní životní příběh o jednotlivci, či celé rodině. V našem případě Krkonoš, konkrétně oblasti Sudet, hřbitovy odrážejí válečné, a především poválečné události, kdy k nevratnému narušení vývoje došlo s odsunem německého obyvatelstva. Hřbitovy se tak stávají, spolu s kronikami a dalšími prameny, důležitým zdrojem informací o vysídlení a následném doosídlení pohraničí.

4.1 TYPOLOGIE HŘBITOVŮ

Každá parcelace měst nebo vesnic počítala s umístěním hřbitova, přičemž byl brán ohled na vyznání. Náboženská identita se tak projevovala například v dělení pohřebišť na křesťanskou²¹⁶ a židovskou část.²¹⁷

4.1.1 KATOLICKÉ HŘBITOVY

Nejčastějšími hřbitovy našeho území jsou původně katolická pohřebiště. Nejstarší pohřebiště vznikala u zdi kostela, byla tak součástí kostelního dvora. Když již tato pohřebiště z hygienických nebo kapacitních důvodů přestala vyhovovat, docházelo k přesouvání hřbitovů na okraj obcí. Typickým znakem těchto pohřebišť se stal centrální kříž, který je často nejstarší památkou hřbitova. Jelikož na katolických hřbitovech bylo původně běžnou praxí vyjímání kostí z hrobu a následné znovuvyužití hrobové jámy pro ostatky jiného jedince, pocházejí památky v podobě náhrobků až z 18., 19. a 20. století. Z dob, kdy se náhrobky neuplatňovaly, tak nemáme žádné vzpomínky na obyčejné mrtvé, tak jako tomu je u židovských hřbitovů.²¹⁸ Specifickou skupinu katolických hřbitovů tvoří řádová pohřebiště v klášterních areálech.

Způsob pohřbívání a vnímání smrti se během staletí měnil. V době římské neexistovala pohřebiště taková, jaká známe dnes, spíše se jednalo o řady hrobů, umístěné za hradbami měst, podél cest. Pohřbívalo se do rodinných hrodek nebo na veřejné hřbitovy.²¹⁹ Původní termíny pro označení těchto nekropolí jsou „tumba, monumentum, sepulcrum nebo tumulus“.²²⁰

²¹⁶ označení křesťanského uzavřeného hřbitova je campos anto (svaté pole) – BENEŠOVÁ, Marie. *Funerální architektura v tvorbě českých architektů druhé poloviny 19. století*. Praha, 2001, s. 93. ISBN 80-85917-79-3.

²¹⁷ DAVIES, James Douglas. *Stručné dějiny smrti*. Praha, 2007, s. 122. ISBN 80-7207-628-4.

²¹⁸ NEŠPOROVÁ, Olga. *O smrti a pohřbívání*. Brno, 2013, s. 228. ISBN 978-80-7325-320-2.

²¹⁹ ARIÉS, Philippe. *Dějiny smrti I*. Praha, 2000, s. 49. ISBN 80-7203-286-0.

²²⁰ Tamtéž, s. 74.

S nastupující křesťanskou vírou ve vzkříšení těla však opadl odpor k mrtvým a ti byli přesouvání do samotných center sídlišť.²²¹ K přemístění hřbitovů z otevřené krajiny, luk a okrajových částí do center došlo nejdříve v 8. století. Pohřbívalo se v sídlištích v blízkosti kostelů.²²² Kostelní hřbitovy jsou typické především pro 11. a 12. století.²²³ Na přemístění pohřebišť k živým došlo především kvůli zachování kontinuity bytí a blízkému spojení s mrtvými, přičemž ohradní zeď sloužila jako symbol ochrany. Obvodová zeď hřbitova byla ohraničením areálu, na které se zevnitř, taktéž jako v kostele, nacházely náhrobky majetnějších a významnějších osob. Byly zde uloženy tzv. nástěnné hroby, pohřební kaple s nástěnnými hrobkami. Uprostřed tzv. atria se nacházely společné neoznačené hroby chudiny, ze kterých často vylézaly kosti, ale také spíše osamocené vztyčené náhrobky. Vstupní brána (neboli portál) symbolizovala propojení profánního a náboženského světa. Význam brány lze doložit také na základě zacházení se sebevrahy, kteří branami pronášeni nebyli, nýbrž byli přehazováni přes zeď, a to ještě v průběhu 19. století.²²⁴

Ve středověku je tedy již běžný ustálený ohraničený dvůr s hroby, pro který se užívá termínů „charnier“²²⁵, „cimeterium“ a od 16. století také „atrium“.²²⁶ Starověké forum fungovalo jako veřejné prostranství, jakési útočiště a shromážděště. Také se zde pásli dobytek a konaly obchodní schůzky. Podobně sloužila také středověká pohřebišť. Hřbitovy byly hlučnými společenskými centry až do 17. století.²²⁷

4.1.2 EVANGELICKÉ HŘBITOVY

Po roce 1781 je umožněno zakládat tzv. toleranční hřbitovy, jelikož císař Josef II. povolil výstavbu oddělených částí pro evangelíky na již existujících katolických pohřebištích. Tuto možnost však nerespektovala ani jedna ze zainteresovaných křesťanských obcí. V následujícím roce je proto vydán dekret, díky kterému mohou vznikat již samostatné evangelické hřbitovy a modlitebny. Evangelické hřbitovy jsou často prosté a chudé, což odráží situaci v dobách prvních protestantů. Hlavní rozdíl v konfesi připomínají všudypřítomné kalichy, popřípadě kaplové hrobky a nepřítomnost centrálního kříže.²²⁸ Protestantké komunity mají v Čechách výrazné zastoupení v pohraničních oblastech, právě v Podkrkonoší a

²²¹ ARIÉS, Philippe. *Dějiny smrti I.* op., cit., s. 49.

²²² Tamtéž, s. 58.

²²³ NEŠPOROVÁ, Olga. *O smrti a pohřbívání.* op., cit., s. 112.

²²⁴ NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Narození a smrt v české kultuře.* Praha, 2004, s. 266-269, 325. ISBN 80-7021-397-3.

²²⁵ Později tento název označuje pouze místo pro kosti neboli kostnici, které vznikaly již od 14. století.

²²⁶ ARIÉS, Philippe. *Dějiny smrti I.* op., cit., s. 72-76.

²²⁷ NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Narození a smrt v české lidové kultuře.* op., cit., s. 269.

²²⁸ EDGAR, Emil. *Hřbitov.* Praha, 1918, s. 23.

Krkonoších. Nejvýraznějšími protestantskými obcemi lokality se bezesporu staly Křížlice, Libštát, Valteřice a Rudník.²²⁹ Evangelické hřbitovy bývaly zakládány s velkým časovým odstupem od vyhlášení dekretu umožňujícího zřízení samostatných protestantských modliteben a hřbitovů Josefem II. Zakládány bývaly na odlehlejších místech, vzdálených pláních, v roklich apod. Jejich vznik zasahuje až do konce 19. století, kdy již vznikají hřbitovy obecní, mimo dosah církve.²³⁰

4.1.3 OBECNÍ HŘBITOVY

Josef II. vydal roku 1787 edikt o zákazu pohřbívání uvnitř města, tedy v blízkosti kostelů, což bylo impulsem pro novou éru výstavby hřbitovů. Nové hřbitovy měly vzniknout na místě vzdáleném nejméně 15 minut chůze od obytné části a měly být obehnány ohradním zdíkem. Uprostřed areálu měl být umístěn kříž.²³¹

První přesunuté hřbitovy vznikaly na dřívějších morových hřbitovech ze 17. a 18. století. Nové obecní hřbitovy vznikají, především z finančních důvodů, až na přelomu 19. a 20. století. Tyto hřbitovy jsou většinou s různými úpravami funkční dodnes. Obecní pohřebiště byla budována v reakci na přeplnění původních hřbitovů, ale také jako reakce na nový trend rozparcelovaných hřbitovů, které měly vznikat na okraji obcí, jak bylo nařízeno již Josefem II.²³² Postupně byly zakládány hřbitovy i mimo farní obce. Starší hřbitovy tak zanikaly, nebo dodnes stojí v rozpadlejší, či zachovalé podobě u kostela, nebo na svém původním místě. Nové obecní hřbitovy jsou pohřebiště bez náboženského vyznání.²³³

Hřbitovní plány jsou často rozkresleny na sekce s hroby pro dospělé a hroby pro děti. Vždy je v plánu zaznamenáno místo pro márnici. V rozšířených částech hřbitovů, a to i na plánech vznikajících během 20. století, vznikají urnová pohřebiště. Na hřbitovech měst a větších obcí postupně dochází k budování kolumbárií a rozptylových louček v oddělených částech hřbitova.²³⁴

²²⁹ NOLL, Jindřich. Několik poznámek k evangelickým hřbitovům konce 19. století. In *Fenomén smrti v české kultuře 19. století*. Praha, 2001, s. 106-108. ISBN 80-85917-79-3.

²³⁰ NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Narození a smrt v české lidové kultuře*. op., cit., s. 275.

²³¹ BENEŠOVÁ, Marie. Funerální architektura v tvorbě českých architektů druhé poloviny 19. století. In *Fenomén smrti v české kultuře 19. století*. op., cit., s. 92.

²³² NEŠPOROVÁ, Olga. *O smrti a pohřbívání*. op., cit., s. 229-230.

²³³ NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Narození a smrt v české lidové kultuře*. op., cit., s. 277.

²³⁴ NEŠPOROVÁ, Olga. *O smrti a pohřbívání*. op., cit., s. 230. (V roce 1955 došlo na předání správy hřbitovů do rukou národního výboru, tedy obcím nebo státu. Dále byla kremace postavena na roveň inhumaci, což přineslo velký nárůst urnových hrobů, urnových hájů a kolumbárií.)

4.1.4 ZANIKLÁ POHŘEBIŠTĚ

Velkou skupinu hřbitovů zastupují již zaniklá pohřebiště. Nespočet farních hřbitovů zaniklo po roce 1787, kdy byl nařízen přesun pohřebišť za města již zmiňovaným dekretem Josefa II. Další vlna, při které zaniká nespočet hřbitovů je doba poválečná a příchod komunistické éry, což souvisí s vysídlením pohraničí a následném doosídlování. Oblast Krkonoš a Podkrkonoší tímto jevem nebyla zasažena tak mohutně, jako například oblast západních Čech. V Krkonoších zaniklo pouze několik obcí. Nicméně jsou na dnešním stavu horských hřbitovů patrné rozdíly mezi starými německými náhrobky, popřípadě celými německými hřbitovy a českými náhrobky a pohřebišti. Mezi zaniklé lze řadit také pohřebiště doložené archeology, tedy nejstarší hřbitovy a hroby z dob prvního osídlování.

Mezi zaniklé či přebudované hřbitovy patří také velký počet morových nebo choleryových hřbitovů, které se nacházely především na odlehlejších místech od sídlišť. Ruiny těchto hřbitovů byly později často využívány pro vznik obecních, popřípadě evangelických hřbitovů. Vzpomínka na epidemie zůstala na některých oddělených částech hřbitovů zachována, jinde zcela zanikla.²³⁵ Přípomínkou těchto událostí zůstávají kostnice, křížky a kapličky.

4.1.5 OSTATNÍ POHŘEBIŠTĚ

V mnou sledované lokalitě se vyskytují výše zmiňovaná pohřebiště, nicméně je nutné alespoň zmínit další typy hřbitovů. Početnou skupinu v Čechách zastupuje židovská obec. Židovské hřbitovy jsou bohaté na různorodé náboženské symboly a jsou často velmi staré.²³⁶ Nejčastěji však náhrobky pocházejí ze 17. a 18. století. Dohledatelné jsou v České republice i starší náhrobky, například v Kolíně z 15. století. V mnou sledované oblasti jsou potvrzeni vyznavači judaismu pouze v jednotách.

Přípomínkou válek se staly vojenské hřbitovy.²³⁷ Častější jsou však všudypřítomné válečné pomníky, památníky, hroby a hromadné hroby.²³⁸ Pomníky obětem 1. a 2. světové

²³⁵ NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Narození a smrt v české lidové kultuře*. op., cit., s. 277.

²³⁶ na našem území se jedná o nejstarší dochovaná pohřebiště

²³⁷ EDGAR, Emil. *Hřbitov*. op., cit., s. 26.

²³⁸ KOVAŘÍK, Petr. *Klíč k českým hřbitovům*. Praha, 2013, s. 13. ISBN 978-80-204-2984-1. (existence portálu Ministerstva obrany ČR – www.valecnehroby.army.cz); Ministerstvo obrany zřídilo Centrální evidenci válečných hrobů (CEVH). „Péče o válečné hroby je upravena zákonem č. 122/2004 Sb., o válečných hrobech a pietních místech.“

války byly budovány na téměř všech hřbitovech, popřípadě na jiných dostupných místech v obcích. Velké pomníky jsou především symbolickými památníky.²³⁹

Symbolické hřbitovy jsou často věnovány padlým horolezcům, obětem dopravních nehod apod. Kromě toho je častá existence jednotlivých symbolických hrobů významných osob. Tyto jednotlivé pomníky a památníky se nacházejí na vyčleněných místech mimo hřbitovy.²⁴⁰

4.2 VÝVOJ POHŘBÍVÁNÍ

Znakem každé kultury byl její hřbitov. Převážná většina společností měla a stále má potřebu uchovávat vzpomínku na své mrtvé, protože jsou hroby a hřbitovy ideálním místem. Hřbitov je tak odrazem společenského složení v dané lokalitě.²⁴¹

Vývoj pohřbívání související s křesťanstvím využívá, na rozdíl od dřívějších slovanských žárových rituů²⁴², kostrový ritus. Od 10. století záleželo věřícím na uložení do země „ad sanctos“ – k svatým.²⁴³ V 15. až 17. století bylo toto místo věřícími voleno na základě úcty ke mši a Ježíši Kristu. Přednost byla dávana místu v kostele. Hřbitov byl tak vybírán jako místo posledního odpočinku především tehdy, když v kostele již nebylo místo, nebo pohřbívání v něm nebylo možné.²⁴⁴ Pohřby v kostele probíhaly až do 18. století.²⁴⁵ Nicméně už během 17. století dochází k častějšímu pohřbívání na hřbitově než v kostele z důvodu pokory ke svatým. Do 18. století docházelo ke kupení hrobů přes sebe²⁴⁶, jelikož přesné umístění hrobu nebylo podstatné, z důvodu vyzvednutí kostí hrobníkem a přenesení do cernarií.²⁴⁷ Důležitá stále zůstávala vzdálenost od duchovního středu, přesto, že svatý prostor dělily až zdi hřbitova, nikoli kostela.²⁴⁸ Výjimkou jsou však honosnější hroby typu pyramid, kamenných křížů, obelisků nebo sloupů, které si nechávaly stavět majetní.²⁴⁹

Pohřeb v kostele byl silně ovlivněn společenským postavením každého jednotlivce, přičemž ti nejchudší byli téměř výhradně pohřbíváni na hřbitově, vně kostela.²⁵⁰ Druhým

²³⁹ KOVAŘÍK, Petr. *Klíč k českým hřbitovům*. op., cit., s. 27-33.

²⁴⁰ Tamtéž, s. 14.

²⁴¹ DAVIES, James Douglas. *Stručné dějiny smrti*. op., cit., s. 121.

²⁴² více ke slovanskému pohřbívání v BERANOVÁ, Magdalena. *Slované*. Praha, 2000. ISBN 978-80-7277-022-9.

²⁴³ ARIÉS, Philippe. *Dějiny smrti I*. op., cit., s. 267.

²⁴⁴ Tamtéž, s. 105

²⁴⁵ Tamtéž, s. 69.

²⁴⁶ Tamtéž, s. 101-106.

²⁴⁷ Tamtéž, s. 260.

²⁴⁸ Tamtéž, s. 71.

²⁴⁹ Tamtéž, s. 329.

²⁵⁰ Tamtéž, s. 106.

faktorem, který měl velký vliv na pohřbívání byl věk. Většina dětí byla pohřbívána taktéž na hřbitovech.²⁵¹ K topografii hřbitova tak lze říci, že byla symbolickým odrazem společenského postavení zesnulých. Všichni jsou sice pochováni na hřbitově, každý však na místě jemu hodném. Hrobová místa jsou postupně vymezována zvláště pro chudé a zvláště pro bohaté.²⁵² Společenské postavení se tak neodráží pouze v architektuře metropole, ale také nekropole.²⁵³

Počátkem 19. století se prosadila myšlenka o vykopání hrobu každému zemřelému zvláště, nejdříve z hygienických důvodů a později z pietních a důstojných důvodů. Jedinci s právem na pohřeb v kostele si směli na hřbitovech postavit hrobky a pomníky. Hřbitov tak utvářely jámy pro chudé, hroby pro chudé bez náhrobků a hrobky majetných.²⁵⁴ S dědičným právem na hrob rostly také pomníky a péče o ně. Postupně se tato privilegia přenesla i na střední vrstvy.²⁵⁵

Velkým zvratem v pohřbívání se stává, zhruba mezi lety 1889-1910, postupné prosazování kremace, přičemž počátkem 20. století už není kremace nijak neobvyklá. Stále však ještě v této době převládalo pohřbívání do země. Kremace se stala častějším jevem v protestantských oblastech.²⁵⁶

4.3 KULTURA HŘBITOVŮ

Místopisy nám o hřbitovech vyprávějí jako o místech veřejného prostranství, či areálu kostela. Samostatně se hřbitovy nezmiňují, jelikož se do 17. století jedná především o podzemní nekropole. Zhruba od 18. století se využití hřbitovních prostor proměňuje a již nebylo doporučováno navštěvovat hřbitovy z hygienických důvodů. Hřbitov měl být od této doby rozlehlý pozemek bez náhrobků a stromů, především pozemek ohraničený zdí.²⁵⁷ V období baroka se návštěvy hřbitovů nedoporučovaly také z toho důvodu, že se věřilo, že v něm lidé žijí svůj druhý život.²⁵⁸ V 19. století se hřbitovy do místopisu vracejí, jelikož vystupují na povrch a

²⁵¹ O změně postavení dětí v pozdějších letech svědčí architektonicky propracované náhrobky dětských hrobů (ARIÉS, Philippe. *Dějiny smrti I.* op., cit., s. 113.)

²⁵² ARIÉS, Philippe. *Dějiny smrti II.* Praha, 2000, s. 244. ISBN 80-7203-293-3. (Vrazi měli místo na hřbitově, sebevrazi ne.)

²⁵³ DAVIES, James Douglas. *Stručné dějiny smrti.* op., cit., s. 122.

²⁵⁴ ARIÉS, Philippe. *Dějiny smrti II.* op., cit., s. 236-240.

²⁵⁵ Tamtéž, s. 267.

²⁵⁶ DAVIES, James Douglas. *Stručné dějiny smrti.* op., cit., s. 68.

²⁵⁷ ARIÉS, Philippe. *Dějiny smrti II.* op., cit., s. 229.

²⁵⁸ VLNAS, Vít. Druhý život barokního pohřbu. In *Fenomén smrti v české kultuře 19. století.* op., cit., s. 19.

začínají tvořit rozsáhlé zelené plochy uprostřed měst, či malebné prostory v sousedství kostelů u vesniček.²⁵⁹

Hřbitov se postupně stal také galerií uměleckých děl pod širým nebem. Během 15. až 17. století, a především poté ve století 18. a 19., se utvářela podoba hřbitovních náhrobků. Přední ikonografický prvek byl kříž, který zůstal také na nekřesťanských hrobech i ve 20. století.²⁶⁰ Kromě strohých informací na náhrobních kamenech se již před vrcholným středověkem vyskytují například modlitby. Od 14. století a pravidelně od 16. století jsou uváděny data úmrtí a věk zemřelého. Postupně se objevují také další podrobnější informace o rodinném stavu, věrnosti apod.²⁶¹

Následně dochází také k proměně samotného stylu náhrobku. Od sarkofágů, přes stély, stojící náhrobky k ležícím, až ke kamenným deskám. Do 17. století byla představa smrti spojena u chudších vrstev s odpočinkem a ležením, což dokládají ležaté náhrobky. U elit však již v této době vznikají sochařská díla.²⁶²

Vývoj lze sledovat také u materiálu náhrobku. Častěji se využívá leštěné žuly a jiných cizích druhů světlých a tmavých mramorů, nicméně do našeho prostředí nepatří. Tyto druhy horniny začaly být využívány bohatšími vrstvami, aby došlo k dalšímu „rozevření nůžek“ mezi náhrobky chudých a bohatých. Argumentem pro použití těchto hornin se stávalo stáří a výdrž těchto materiálů, nicméně židovské hřbitovy v Praze byli starší než protestantismus, a také jsou stále přítomny. Na naše hřbitovy však dle Edgara patří pískovec nebo vápenec.²⁶³ Šlechtické hrobky, často dochované napříč staletími, jsou většinou architektonicky a umělecko-historicky nejzajímavějšími objekty, avšak neodráží život obyčejných lidí.²⁶⁴

V 19. století často vznikají ideální projekty hřbitovů.²⁶⁵ V traktátech se píše například o dokonalém výběru místa, které musí být suché, jílovité nebo vápencové, musí být zamezeno vstupu dobytka a odtoku vody ze hřbitova do města. Hřbitov měl být zakládán na symetrii, uprostřed se měly nacházet pouze desky s nápisy a kříž se Spasitelem. V 2. polovině 19. století vzniká návrh Antonína Barvitia, který nahradil klasicistní křížení dvou hlavních os pouhou

²⁵⁹ ARIÉS, Philippe. *Dějiny smrti II.* op., cit., s. 219.

²⁶⁰ ARIÉS, Philippe. *Dějiny smrti I.* Praha, 2001, s. 334. ISBN 80-85917-79-3.

²⁶¹ Tamtéž, s. 270-274.

²⁶² Tamtéž, s. 299.

²⁶³ EDGAR, Emil. *Hřbitov.* op., cit., s. 12.

²⁶⁴ KOVAŘÍK, Petr. *Klíč k českým hřbitovům.* op., cit., s. 13.

²⁶⁵ nejstarší 1682 – Furtenbach; v Čechách Johann Philipp Joendl – O zřizování márníc (PETRASOVÁ, Taťána. *Utopie a pragmatismus osvícenské architektury: klasicistní hrobky a hřbitovy.* In *Fenomén smrti v české kultuře 19. století.* Praha, 2001, s. 66. ISBN 80-85917-79-3.)

jednou osou podélnou. V rámci návrhu došlo k vytvoření typologického druhu – neorenesance.²⁶⁶ Vliv těchto prací se odráží ve hřbitovních řádech jednotlivých vsí.

Hřbitovy se proměnily v zahrady, parky a tvořily důležitou součást kulturní krajiny, a také se staly místem vhodným k procházkám již v 19. století. Jedná se o novoromantické pojetí hřbitova jako meditační zahrady. Nicméně je podle Edgara nutné dodržet určitá pravidla, jako například umístění dřevěných lavic, místo kovových. Dále vytýká neoriginalitu a neokázalost hřbitovních bran. Nejhorší je na našich hřbitovech „*neuspořádanost a neladnost celkové úpravy, jež zůstavila vše náhodě a libovůli. Obrazu hřbitova schází od počátku všechen přehledný pořádek a lad.*“ Vedle sebe se často nacházejí hroby z různých materiálů, různých výšek, z čehož vyplývá, že na těchto místech chybí soulad, který je podle Edgara nejdůležitější.²⁶⁷

Zájem o hřbitovy v posledních letech stoupá, ať už z historického, umělecko-historického či například z genealogického zájmu. Oblíbeným tématem jsou hroby důležitých, zajímavých osobností nebo hroby významných rodáků dané obce. Důležitým historikem pro poznání českých hřbitovů jako celku je například Petr Kovařík a jeho publikace Klíč k českým hřbitovům nebo Procházky po pražských hřbitovech.²⁶⁸ Roku 2006 vznikl přehled veřejných a neveřejných pohřebišť v České republice. Celkem bylo zjištěno 5799 nezrušených veřejných a neveřejných pohřebišť.²⁶⁹ Dalším zajímavým projektem zabývajícím se pohřebišti je internetový portál cimeterium.cz.²⁷⁰

²⁶⁶ BENEŠOVÁ, Marie. Funerální architektura v tvorbě českých architektů druhé poloviny 19. století. In *Fenomén smrti v české kultuře 19. století*. op., cit., s. 92.

²⁶⁷ EDGAR, Emil. *Hřbitov*. op., cit., s. 14-15.

²⁶⁸ KOVAŘÍK, Petr. *Klíč k českým hřbitovům*. op., cit.; KOVAŘÍK, Petr. *Procházky po pražských hřbitovech*. Praha, 2017. ISBN 978-80-242-5830-0.

²⁶⁹ ELIÁŠ, Vojtěch – KOTRLÝ, Tomáš (a kol.). *Přehled veřejných a neveřejných pohřebišť v ČR*. Praha, 2006.

²⁷⁰ www.cimeterium.cz

4.4 KRKONOŠSKÉ HŘBITOVY

4.4.1 ČERNÝ DŮL

Černý Důl je městys nacházející se na úpatí krkonošských hor v nadmořské výšce 684 m. Městys se rozkládá v údolí řeky Čisté (dříve Stříbrný potok) v Královohradeckém kraji v okrese Trutnov. Obec je nyní tvořena třemi částmi. Jedná se o části Černý Důl, Čistá v Krkonoších a Fořt. K roku 2021 v Černém Dole žilo 697 osob a jeho rozloha činí 22,16 km².²⁷¹

4.4.1.1 K HISTORII

Místo bylo osídleno z důvodu těžby zlata, stříbra a železné rudy. Přestože chybí písemné prameny, soudí se, že se v oblasti Černého Dolu dolovalo již v 80. letech 14. století. Základem pro Černý Důl se stalo lokační městečko s náměstím obdélníkového tvaru, na které navazuje původní osada Nová Ves s rozvolněnou zástavbou. Nejstarší zmínky o Nové Vsi pocházejí z roku 1489 a jsou k dohledání v trutnovských manských deskách.²⁷² Poblíž dolu Gottes Hilf vznikla menší hornická osada, ke které se vztahuje zmínka z roku 1556. Stejný název nese i kaplička (později zasvěcena sv. Michalu), která zde byla horníky postavena.²⁷³ Nicméně samotný název Černý Důl se poprvé objevuje již v roce 1534, tedy ještě za života Kryštofa Gendorfa, a to v podobě duol Czerny. Název tak nejdříve neslo pravděpodobně pouze údolí a až později celé městečko, což vyplývá také z listiny k povýšení Černého Dolu na městečko Eustachií z Gendorfu, kdy roku 1564 udělila Černému Dolu hornická privilegia.²⁷⁴ Po Gendorfových potomcích se Černého Dolu ujímá Albrecht z Valdštejna a po jeho smrti vrchlabské panství skupuje rod Morzinů, který zde panuje až do konce 2. světové války.²⁷⁵ K oficiálnímu sloučení Černého Dolu a Nové Vsi došlo až v roce 1902. Roku 1964 došlo ke spojení obcí Černý Důl, Čistá a části obce Fořt.²⁷⁶

²⁷¹ ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. Počet obyvatel v obcích – k 1.1.2021. czso.cz [online]. ©2021 [cit. 2021-11-06], s. 58. Dostupné z <https://www.czso.cz/csu/czso/pocet-obyvatel-v-obcich-k-112021>.

²⁷² NOVÁČEK, Jaromír Vojtěch (ed.). Trutnovské desky manské z let 1455-1539. In *Archiv český XV*. Praha, 1896, s. 344-508. ISSN 1211-8958.

²⁷³ URBAN, Jiří. Ke středověké těžbě rud v Krkonoších. In *Krkonoše – Podkrkonoší 4*. Trutnov, 1969, s. 33-45. ISSN 1804-0446.

²⁷⁴ HORÁK, Václav – REIL, Roman – ZAHRADNÍK, Pavel. *Černý Důl*. Černý Důl, 1014, s. 9-10. ISBN 978-80-260-5609-6. K Listině blíže zde: SOKA Trutnov, fond Archiv městyse Černý Důl, inv. č. 1, Listina Eustachie z Gendorfu 1564 (opis).

²⁷⁵ Tamtéž, s. 13.

²⁷⁶ Tamtéž, s. 31-35.

4.4.1.2 OBYVATELSTVO²⁷⁷

Po povýšení obce na městečko počet obyvatel rychle narůstal. K roku 1713 je již v Černém Dole uváděno 686 duší.²⁷⁸ V topografii Jaroslava Schallera z roku 1790 je Černý Důl popisován jako městys s 63 domy a Nová Ves jako obec o 83 domech.²⁷⁹ Johann Gottfried Sommer ve své topografické publikaci z roku 1835 uvádí v Černém Dole 61 domů s 442 obyvateli. V Nové Vsi tehdy žilo 622 obyvatel v 93 domech.²⁸⁰ Z roku 1885 pochází Podrobný seznam míst v Čechách, kde je uváděno 66 domů s 479 obyvateli v Černém Dole. Z tohoto počtu je pouhých 7 Čechů. V Nové Vsi pak 127 domů a 714 obyvatel.²⁸¹ Ottův slovník naučný uvádí v Černém Dole k roku 1900 491 obyvatel v 66 domech.²⁸² Sčítání lidu 31. prosince 1900 v obci zaznamenává pouze 12 Čechů a 1196 Němců v 197 domech. K roku 1902 je v Ortsbuch von Schwarzentel uváděno 1056 obyvatel a 216 domů, městys autorka komentuje jako „kleines stadl“.²⁸³ Z roku 1912 pochází adresář vrchlabského okresu, který uvádí 192 domů a 1183 obyvatel. K roku 1920 je uváděno 1100 obyvatel a v roce 1933 adresář vrchlabského okresu uvádí v Černém Dole 1105 obyvatel ve 210 domech. V tomto roce zde žilo 1067 Němců a 38 Čechů.²⁸⁴

Obec Černý Důl byla obydlena převážně Němci katolického vyznání. Margarete Achleitner ve své publikaci píše, že v Černém Dole v roce 1910 žije pouze asi pět evangelíků, kteří museli docházet do středního Lánova za svou konfesí.²⁸⁵ Nicméně kniha náboženských změn zaznamenává již kolem roku 1900 a především poté ve 30. letech 20. století množství výstupů z katolické církve.²⁸⁶

4.4.1.3 STARÝ HŘBITOV

Původní starý hřbitov se rozkládal kolem kostela sv. Michala (mapa 6), který má výměru 352 m² a stojí na stavební parcele č. 174. Kostel se nachází na jižním okraji pravoúhlého náměstí. Jedná se o jednolodní obdélný kostel s hranolovou věží, která je umístěna na severní

²⁷⁷ Přehledové tabulky k vývoji počtu obyvatelstva (tab. 1) a k národnostnímu složení (tab. 2) se nacházejí v přílohách.

²⁷⁸ HORÁK, Václav – REIL, Roman – ZAHRADNÍK, Pavel. *Černý Důl*. op., cit., s. 20.

²⁷⁹ SCHALLER, Jaroslav. *Topographie des Königreiches Böhmen. Bidschower Kreis*. Prag, 1790, s. 121.

²⁸⁰ SOMMER, Gottfried Johann. *Das Königreich Böhmen. Bidschower Kreis*. Praha, 1835, s. 193.

²⁸¹ HORÁK, Václav – REIL, Roman – ZAHRADNÍK, Pavel. *Černý Důl*. op., cit., s. 23.

²⁸² OTTO, Jan. *Ottův slovník naučný. Ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí 23*. Praha, 1905, s. 93.

²⁸³ ACHLEITNER, Margarete. *Ortsbuch von Schwarzentel*. Marktobendorf, 1989, s. 63.

²⁸⁴ SOKA Trutnov, fond Archiv městyse Černý Důl, inv. č. 11, kn. 1, s. 3, Gemeinde Gedenkbuch.

²⁸⁵ ACHLEITNER, Margarete. *Ortsbuch von Schwarzentel*. op., cit., s. 75.

²⁸⁶ SOKA Trutnov, fond Farní úřad Černý Důl, kn. 6, Kniha náboženských změn.

straně. Presbytář kostela je polygonálně uzavřen. Kostel je orientovaný. Objekt patří mezi památkově chráněné stavby.²⁸⁷

Původní pohřebiště Černého Dolu leží na parcele č. 1057/1 o výměře 1628 m². Kolem parcely je vystavěno kamenné lomové zdivo, přičemž základ zdiva tvoří pískovcové kvádry. Vstup do areálu se nachází na severovýchodní straně. Z východní strany vede k areálu schodiště. V linii schodiště se v kostelním areálu nachází pomník válečným obětem. Dále se na severní straně areálu hřbitova nachází na stavební parcele č. 173 objekt čp. 49. Hřbitovní zeď je obohacena o kamenné pískovcové kapličky, které jsou součástí tzv. Zastavení křížové cesty. Celkový počet kaplí je 14.²⁸⁸

4.4.1.4 NOVÝ HŘBITOV

Nový hřbitov byl založen roku 1902 jako obecní bez ohledu na náboženské vyznání, přestože zde mělo katolictví převahu.²⁸⁹ Téhož roku, kdy došlo k výstavbě nového hřbitova, daroval majitel místní vápenky Wenzel Renner hřbitovní kříž s nápisem „Du bist die Auferstehung und das Leben. Wer an Dich glaubt, wird leben, auch wenn er schon gestorben ist.“²⁹⁰ Roku 1909 byla k mezikonfesijnímu hřbitovu postavena hřbitovní kaple v historizujícím slohu.²⁹¹

Nový hřbitov o výměře 3175 m² se nachází na parcele č. 238/1 na východním okraji obce.²⁹² Areál má tvar nepravidelného pětiúhelníku, přičemž skosení rohu se nachází na severní straně. Hřbitov je ohraničen cihlovou zdí na kamenném soklu. Vazba zdiva je polokřížová.

Na západní straně hřbitova se na stavební parcele č. 204 nachází monumentální novogotická vstupní kaple o výměře 112 m² (foto 1,2).²⁹³ Objekt pravidelného obdélného půdorysu je zděný. Zdivo kaple je cihlové s polokřížovou vazbou a kamenným soklem a střecha je sedlová, pokrytá eternitem. Ke kapli s márnicí se přistupuje po kamenném schodišti s kovaným zábradlím, které vede k hlavnímu průčelí na západní straně objektu. Z průčelí vystupuje ve středové části rizalit sloužící jako vstupní portál na hřbitov. Vstup utváří lomený

²⁸⁷ ČÚZK. Parcela. Nahlizenidokn.cz [online]. ©2004-2022 [cit. 17. 1. 2022]. Dostupné z: <https://nahliznidokn.cuzk.cz/VyberParcelu/Parcela/InformaceO>.

²⁸⁸ Tamtéž.

²⁸⁹ SOKA Trutnov, fond Archiv městyse Černý Důl, inv. č. 11, kn. 1, s. 7, Gemeinde Gedenkbuch.

²⁹⁰ V překladu do češtiny: „Ty jsi vzkříšení a život. Ti, kteří v tebe věří, budou žít, i když už zemřeli.“ (ACHLEITNER, Margarete. *Ortsbuch von Schwarzenthal*. op., cit., s. 74.)

²⁹¹ SOKA Trutnov, fond Archiv městyse Černý Důl, inv. č. 11, kn. 1, s. 7, Gemeinde Gedenkbuch.

²⁹² ČÚZK. Parcela. Nahlizenidokn.cz [online]. ©2004-2022 [cit. 17. 1. 2022]. Dostupné z: <https://nahliznidokn.cuzk.cz/VyberParcelu/Parcela/InformaceO>.

²⁹³ Tamtéž.

oblouk s pěti klenáky. K oblouku je zapuštěnými závěsy přidělána dvoukřídlá kovaná zdobná brána. Na bráně dominují rostlinné motivy a kříž uprostřed. Štítová část rizalitu je tvořena stupňovým štítem a kulatým oknem s ostěním a čtyřmi klenáky. V okně je zabudována jednoduchá mříž, která prostor dělí na stejná čtyři pole. Nad Průchodem je umístěna zvonice. V postranních částech hlavního průčelí jsou umístěna zrcadlově dvě okna v ostění s lomeným obloukem se třemi klenáky. Okno je děleno na čtyři díly a prostor v lomeném oblouku je vyplněn kružbami. Pod hranicí střechy je umístěn zdobný zubořez. Východní průčelí je totožné se západním. Nicméně jsou z této strany zazděná okna. V průchodu je umístěna dvoukřídlá dřevěná brána s nadsvětlíkem. Vedlejší průčelí obsahují po jednom okně stejného typu. Štítová část je totožná se štítem rizalitu. Na štítech je však umístěn nápis „ERBAUT 1902“. Uvnitř průchodu jsou umístěny zrcadlově jednokřídlé dveře, přičemž v jižní části je umístěna kaple s oltářem.

Hlavní osa hřbitova je tvořena hlavní komunikací vedoucí od vstupního portálu osově souměrně k centrálnímu kříži hřbitova, dále pokračující k hrobce uprostřed východní strany areálu a cestou vedoucí ze středu jižní zdi. Střed křížové osy tvoří právě centrální kříž s nápisy „Ich bin die auferstehung und das leben wer an mich glaubt, der wird leben, wenn er auch gestorben ist.“²⁹⁴, „Water, willst du, so nimm diesen Kelch von mir, doch nicht mein, sondern dein Wille geschehe.“²⁹⁵, „Kommet her zu mir alle die ihr mühselig und beladen seid ich will euch erquicken.“²⁹⁶, Zum Gedächtnis an Herrn Wenzel Renner himmel dies kreuz seine familie.“²⁹⁷. Jižní zdivo je přerušeno zhruba uprostřed vedlejší branou. Hlavní komunikace hřbitova byla dříve doplněna stromovou alejí.

Největší hroby s nejzajímavějšími architektonickými a sochařskými prvky jsou rozmístěny podél hřbitovní zdi, vždy čelem ke středu areálu. Jedná se o hroby kostrové. V severní polovině hřbitova jsou umístěny převážně starší náhrobky, které jsou z velké části poškozeny. Tyto hroby nemají již majitele a pocházejí z dob před odsunem Němců. Na jižní straně se rozprostírají převážně stále využívané hroby. Několik starších se nachází v jihovýchodním koutu hřbitova. Naopak nejnovější částí hřbitova je jihozápadní roh, ve kterém se ve třech řadách nachází menší urnové hroby. Převážná většina hrobů uvnitř areálu je orientována čelem na západ.

²⁹⁴ česky: Já jsem život, kdo věří ve mne, bude žít, byť zemřel.

²⁹⁵ česky: Otče, pokud chceš, odejmi ode mě tento kalich. Ať se však nestane má vůle, ale tvá!

²⁹⁶ česky: Pojďte ke mně všichni, kdo se namáháte a jste obtíženi břemeny, a já vám dám odpočinout.

²⁹⁷ česky: Na památku pana Wenzela Rennera, nebe křížuje jeho rodinu.

Nejvýraznějšími a nejzajímavějšími objekty hřbitova kromě hřbitovní kaple jsou dvě hrobky historizujícího slohu. První z nich se nachází na konci hlavní komunikace uprostřed východního okraje hřbitova. Jedná se o kamennou stavbu čtvercového půdorysu se sedlovou střechou, ke které je z jižní strany přistavěn menší objekt, taktéž čtvercového půdorysu se sedlovou střechou. Hlavní průčelí objektu je umístěno čelně k západu a je rozděleno na tři části pomocí vystupujícího rizalitu se schodištěm ve středové části. V rizalitu je umístěn vstupní ústupkový portál se sloupky s hlavicemi a patkami. V portálu jsou zabudovány dvoukřídlé dřevěné dveře a v prostoru tympanonu je umístěn nadsvětlík. Nad portálem se dále nachází obloučkový vlys. Postranní části obsahují malé úzké okno se dvěma sloupky a s půlkruhovým zakončením. V horní části pokračuje lišta s obloučkovým vlysem z rizalitu. Jižní přístavba je vybudována v neorenesančním stylu. Hlavní průčelí je opatřeno vstupním portálem, který se skládá z toskánských sloupů, na kterých je usazen architráv, vlys nesoucí nápis „FAMILIE BÖHM-HOFER“ a kladí. Mezi sloupy jsou usazeny dva menší sloupy spojené jednoduchou archivoltou. V tomto prostoru jsou usazeny dvoukřídlé dřevěné dveře s prosklenými částmi s nadsvětlíkem. Štítu dominuje kamenný kříž a uvnitř je umístěn tympanon. Jedná se o edikulový portál (foto 3).

Druhá hrobka je umístěna v severovýchodním koutě areálu a byla postavena v roce 1904.²⁹⁸ Jedná se o zděný objekt čtvercového půdorysu s rovnou střechou. Hlavní průčelí je umístěno čelně na západ a je rozděleno do tří částí předsunutým rizalitem se schodištěm. Edikulový portál se skládá z iónských sloupů nesoucích vlys s nápisem „EHRE SEI GOTT IN DER HÖHE UND FRIEDE DEN MENSCHEN AUF ERDEN!“²⁹⁹. Nad nápisem je umístěno kladí a římsa se zubořezem. Taktéž v tympanonu se nachází zubořez. Na štítu jsou umístěna ozdobná akroteria s rostlinnými motivy a uprostřed je využito motivu palmety. Samotný vstup je tvořen jednoduchými sloupy s hlavicemi a patkami, zakončené archivoltou s ozdobným klenákem, doplněné o kované dvoukřídlé dveře. Postranní části hlavního průčelí nesou vstupní otvory. Na jižní straně je otvor zazděný, na severní straně jsou umístěny jednokřídlé dřevěné dveře. Vedlejší průčelí obsahují tři menší obdélníkové okenní otvory, pod kterými je umístěna lišta s ozdobným meandrem. Pokračuje zde také lišta se zubořezem z rizalitu. Ze středu hrobky vychází hranolová kopule s třemi malými okenními otvory z každé strany. Kopule je v nárožích obohacena o akroteria rostlinných motivů a je zakončena kamenným křížem. Ve štítových

²⁹⁸ ACHLEITNER, Margarete. *Ortsbuch von Schwarzenthal*. op., cit., s. 74-75.

²⁹⁹ česky: Sláva Bohu a mír lidem na Zemi!

prostorách se objevuje symbol monogramu Ježíše Krista. V hrobce jsou umístěny hroby členů rodiny Ehinger a Renner (foto 4).

4.4.1.5 SHRNU TÍ

Hřbitov v Černém Dole je odrazem písemných pramenů o převaze německého obyvatelstva v obci. Procházka tímto místem posledního odpočinku nezabere mnoho času, hřbitov je poměrně malý v porovnání s počtem osob, které zde v minulosti žili. Pravděpodobně tak pohřebiště zaznamenalo několik úprav po odsunu Němců, a proto dnes na hřbitově vidíme pouze několik rozpadlých starých hrobů německých rodin a upravené české hroby. Počet starých náhrobků na novém hřbitově může souviset i se zánikem starého hřbitova, ze kterého byl vybudován park. Staré náhrobky tak mohly být zcela zničeny. Převažující německá jména rodin do roku 1945 však dokládají také matriky.³⁰⁰

Okázalé hrobky poukazují na vývoj Černého Dolu, ke kterému přispívali především zámožnější Němci, místní továrníci. Tito lidé souvisí také s výstavbou monumentální vstupní kaple, která není u horských a podhorských hřbitovů běžná. Vzhledem k přírodním a finančním prostředkům bývají vstupní brány spíše obyčejné.

Hřbitov patří mezi obecní nekonfesijní hřbitovy. Nachází se na východním okraji obce, zatímco starý hřbitov se nacházel uprostřed obce a tvořil kostelní areál. Stáří starého hřbitova pravděpodobně spadá ke kořenům výstavby Černého Dolu. Nový hřbitov vznikl z důvodu nedostatku místa na hřbitově starém a také z důvodů hygienických dle josefínských reforem.

4.4.2 DOLNÍ DVŮR

Dolní Dvůr je obec rozkládající se ve středních Krkonoších v nadmořské výšce 641 m. Obec leží na soutoku Klínového potoka a říčky Malé Labe v okrese Trutnov v Královéhradeckém kraji. Obec svým katastrem o rozloze 15, 31 km² velkou částí zasahuje do Krkonošského národního parku. K roku 2021 v Dolním Dvoře žilo 273 stálých obyvatel.³⁰¹

4.4.2.1 K HISTORII

Nejstarší dějiny Dolního Dvora jsou spojeny s těžbou v jižněji situované obci Lánov. Začátkem 14. století, severně od Lánova, došlo k výstavbě několika hospodářských budov a bud. Vzniklá osada sloužila jako panská salaš. Roku 1543 je však tato panská osada prodána králem Ferdinandem I. K. Gendorfovi, který zde, podobně jako v okolí obce, prosazuje těžbu

³⁰⁰ SOKA Trutnov, fond Archiv městyse Černý Důl, inv. č. 13, kn. 21, Seznam obyvatel podle ročníku narození.

³⁰¹ ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. Počet obyvatel v obcích – k 1.1.2021. czso.cz [online]. ©2021 [cit. 2021-11-06], s. 58. Dostupné z <https://www.czso.cz/csu/czso/pocet-obyvatel-v-obcich-k-112021>.

rud. Niederhof je zaznamenán jako samostatná obec poprvé 24. dubna 1601 při soupisu majitelů domů a pozemků. V tomto roce vznikl také znak obce, který dokazuje souvislost s hornickou minulostí osady.³⁰² Původní obživou místního obyvatelstva byl však chov dobytka a dřevařství. V roce 1635 Dolní Dvůr získávají s celým panstvím Vrchlabí Morzinové, kteří panství vlastní až do roku 1945.³⁰³ 19. století přineslo Dolnímu Dvoru největší rozkvět, za kterým stál rozvoj tkalcovství a přádelnictví. Vznikaly zde pily, brusírny a papírny, které zajistily příliv obyvatel do obce.³⁰⁴ V roce 1916 se obec stala městem.³⁰⁵

4.4.2.2 OBYVATELSTVO

Z roku 1678 pochází nejstarší dochovaný adresář domovních čísel a jejich majitelů, ve kterém bylo zaznamenáno 142 majitelů německého původu.³⁰⁶ Roku 1790 Schaller však zaznamenává pouze 130 domů.³⁰⁷ V 19. století zaznamenal Dolní Dvůr enormní nárůst obyvatel, přičemž k roku 1825 je v obci přihlášeno 1056 obyvatel a již o tři roky později dokonce 1355 obyvatel.³⁰⁸ Nicméně Sommer uvádí k roku 1835 138 domů, ve kterých žije 1117 stálých obyvatel, což dokládá poměrně rychlý úbytek obyvatel.³⁰⁹ Poslední nárůst obyvatel je v obci zaznamenán koncem 19. století. Při sčítání lidu v roce 1900 bylo zaznamenáno 1301 obyvatel a v roce 1910 1183 obyvatel, což znamená již definitivní úbytek počtu obyvatel počátkem 20. století.

V obci tehdy žilo pouze 11 protestantů a pouze 1 Čech.³¹⁰ Původně však, jako většina obcí v Krkonoších, byl Dolní Dvůr protestantskou obcí, ze které po rekatolizaci uteklo 10 rodin do sousedního Slezska.³¹¹ Podstatný úbytek obyvatel nastal také po světových válkách. Po válce mezi lety 1914-1918 zahynulo nejméně 75, po druhé válce nejméně 98 obyvatel Dolního Dvora.³¹²

³⁰² STRIEGNITZ, Maria. *Erinnerungen an Niederhof im Riesengebirg: anlässlich des 400jährigen Bestehens der Gemeinde Niederhof 1601-2001*. Marktoberdorf, 2002, s. 20-23.

³⁰³ STRIEGNITZ, Maria. *Erinnerungen an Niederhof im Riesengebirg*. op., cit., s. 20.

³⁰⁴ HOMOLOVÁ, Hana. *Dolní Dvůr na pohlednicích a fotografiích*. Jilemnice, 2018, s. 2-3. ISBN 978-80-86527-54-3.

³⁰⁵ ZDENĚK, Jaroslav. *Vyprávění o Dolním Dvoře*. Dolní Dvůr, 2014, s. 5.

³⁰⁶ STRIEGNITZ, Maria. *Erinnerungen an Niederhof im Riesengebirg*. op., cit., s. 25.

³⁰⁷ SCHALLER, Jaroslav. *Topographie des Königreiches Bögmen. Bidschower Kreis*. op., cit., s. 120.

³⁰⁸ ZDENĚK, Jaroslav. *Vyprávění o Dolním Dvoře*. op., cit., s. 34.

³⁰⁹ SOMMER, Gottfried Johann. *Das Königreich Böhmen. Bidschower Kreis*. op., cit., s. 193.

³¹⁰ HOMOLOVÁ, Hana. *Dolní Dvůr na pohlednicích a fotografiích*. op., cit., s. 3.

³¹¹ ZDENĚK, Jaroslav. *Vyprávění o Dolním Dvoře*. op., cit., s. 18.

³¹² HOMOLOVÁ, Hana. *Dolní Dvůr na pohlednicích a fotografiích*. op., cit., s. 3.

4.4.2.3 STARÝ HŘBITOV A VZNIK SAMOSTATNÉ FARNOSTI

Dolní Dvůr se svého prvního hřbitova dočkal v roce 1806. Do té doby byli místní lidé pohřbíváni na hřbitově v Lánově, což je doložitelné například událostmi z roku 1502, kdy při epidemii moru bylo 108 nebožtíků pochováno v jedné jámě na lánovském hřbitově.³¹³ Další velké společné hroby vznikaly v roce 1771 v důsledku inflace a hladomoru.³¹⁴

Místní hřbitov vznikl až v souvislosti s výstavbou kostela sv. Josefa roku 1806 (mapa 7). Klasicistní kostel sv. Josefa stojí na stavební parcele č. 69 o výměře 277 m² v centrální části obce.³¹⁵ Výstavba kostela probíhala v letech 1803-1806. Do této chvíle stála v obci pouze malá kaple zasvěcená sv. Michaelu a obec tak byla součástí farnosti Lánov.³¹⁶ Areál kolem kostela na parcele č. 399 o výměře 851 m² byl následně využit pro vznik pohřebiště.³¹⁷ Ke koupi pozemku, tehdy na parcele č. 8 od Johana Helda, došlo 2. 12. 1806. Zanedlouho následovalo rozšíření hřbitova, především z kapacitních důvodů, a byla postavena ohradní zeď. Roku 1807 došlo na výstavbu farní budovy, čímž vznikla samostatná farnost Dolní Dvůr.³¹⁸

První pohřbený byl Johann Pradler, poslední Apollonoa Thomas. Mezi lety 1807 a 1892, kdy byl hřbitov využíván, zde bylo údajně pohřbeno 3260 obyvatel Dolního Dvora. V době epidemií, například v letech 1832 a 1851, zde byly budovány také hromadné jámové hroby. 15. července 1892 byl z kapacitních důvodů původní hřbitov uzavřen (plán 1). Dodnes jsou však na pozemku bývalého hřbitova umístěny čtyři pamětní kameny a kamenný kříž, který byl vysvěcen na památku všech zde pohřbených.³¹⁹

4.4.2.4 NOVÝ HŘBITOV

Současný hřbitov byl založen roku 1892 z důvodu nedostačující kapacity původního pohřebiště. Na novém hřbitově se pohřbívalo mezi lety 1892 a 1946. Poté, až do roku 1992, kdy byl hřbitov zrekonstruován, se zde nepohřbívalo a hřbitov chátral. Místní v těchto letech využívali pohřebiště ve Vrchlabí.³²⁰

³¹³ STRIEGNITZ, Maria. *Erinnerungen an Niederhof im Riesengebirg.* op., cit., s. 23.

³¹⁴ Tamtéž, s. 28.

³¹⁵ ČÚZK. Parcela. Nahlizenidokn.cz [online]. ©2004-2022 [cit. 17. 1. 2022]. Dostupné z: <https://nahliznidokn.cuzk.cz/VyberParcelu/Parcela/InformaceO>.

³¹⁶ ZDENĚK, Jaroslav. *Vyprávění o Dolním Dvoře.* op., cit., s. 27.

³¹⁷ ČÚZK. Parcela. Nahlizenidokn.cz [online]. ©2004-2022 [cit. 17. 1. 2022]. Dostupné z: <https://nahliznidokn.cuzk.cz/VyberParcelu/Parcela/InformaceO>.

³¹⁸ ZDENĚK, Jaroslav. *Vyprávění o Dolním Dvoře.* op., cit., s. 29.

³¹⁹ SOKA Trutnov, fond Farní úřad římskokatolické církve v Dolním Dvoře, inv. č. 38, 43, 44, kart. 5, Inventář kostela a fary, Stavební protokoly, Stavební spisy týkající se kostela a fary.

³²⁰ STRIEGNITZ, Maria. *Erinnerungen an Niederhof im Riesengebirg.* op., cit., s. 71.

Hřbitov leží na parcele č. 360/2 s výměrou 2114 m² v severní části obce.³²¹ Areál má tvar pravidelného obdélníku. Hřbitov je ohraničen omítnutou zdí se zákrytovou deskou rozdělenou sloupy. Základ zdi tvoří kamenná podezdívka. Uprostřed severovýchodní strany hřbitova se nachází vstup do areálu. Mezi dvěma cihlovými sloupy s polokřížovou vazbou a zákrytovou deskou je usazena dvoukřídlá kovaná brána se zapuštěnými závěsy do sloupů. Brána je uprostřed ozdobena křížem.

V severovýchodním rohu areálu se nachází márnice spojená s domkem pro hrobníka. Márnice leží na stavební parcele č. 296 o výměře 58 m².³²² Objekt má obdélníkový půdorys a sedlovou střechu. Dva vstupy do stavby se nachází ze západní strany, téměř uprostřed objektu. Objekt je vybaven jednoduchými dvoukřídlími okny ze západní a jižní strany. Ve štítové části jsou z jižní strany umístěna další dvě menší okna. Třetí vstup a další dva okenní otvory jsou umístěny z vnější východní strany areálu.

Hlavní osa hřbitova je tvořena hlavní komunikací vedoucí od vstupní brány ke středovému kříži. Kříž byl v roce 2007 opraven a financován potomky sudetských Němců z Dolního Dvora. Kříž nese nápis „Ich bin die Auferstehung und das Leben wer an Mich glaubt wird leben wenn er auch gestorben ist“³²³. Celý areál je dokola osázen stromy, stejně tak středový kříž (foto 5).

Největší, původně zděné rodinné hroby, jsou umístěny podél hřbitovní zdi. Dále jsou v severní části druhotně umístěny náhrobní kameny, které nebyly zcela zničeny. V jižní části byl ponechán prostor pro nový urnový háj. Hroby podél zdi jsou orientovány čelem ke středu areálu a objekty nacházející se volně uvnitř hřbitova jsou orientovány čelně na východ, stejně jako centrální kříž.

4.4.2.5 SHRNU TÍ

Nekonfesijní obecní hřbitov je poměrně malý a dnes je spíše vzpomínkovým místem po bývalých německých obyvatelích Dolního Dvora, což lze soudit i z uvedených jmen na náhrobcích. Pohřebiště je také dokladem chudých poměrů v obci.

Areál je však ukázkou dobré spolupráce památkové péče, která neopomíjí neoddělitelné dějiny našeho pohraničí, které se odráží především na pohřebištích, a bývalých obyvatel

³²¹ ČÚZK. Parcela. Nahlizenidokn.cz [online]. ©2004-2022 [cit. 17. 1. 2022]. Dostupné z: <https://nahliznidokn.cuzk.cz/VyberParcelu/Parcela/InformaceO>.

³²² Tamtéž.

³²³ česky: „Já jsem vzkříšení a život, kdo ve mne věří, bude žít, až zemře“

Dolního Dvora. Pietně upravený hřbitov je v Krkonoších spíše výjimkou, přičemž další se nachází například ve Špindlerově Mlýně.

4.4.3 DOLNÍ LÁNOV

Dolní Lánov je obec rozkládající se v údolí řeky Malé Labe. Dolní Lánov se nachází na samotném pomezí Krkonoš a Podkrkonoší v nadmořské výšce 426 m. Na severní okraj obce Dolní Lánov navazuje obec Lánov, která se dělí na Prostřední a Horní Lánov. K samotnému Dolnímu Lánovu patří ještě osady Malý Lánov a Kovársko. Obec se nachází v okrese Trutnov v Královéhradeckém kraji. K roku 2021 v Dolním Lánově žilo 781 obyvatel. Rozloha obce činí 15,77 km².³²⁴

4.4.3.1 K HISTORII

První písemná zmínka o Dolním Lánovu pochází z roku 1359, kdy je v konfirmačních knihách pražské arcidiecéze zmiňován kostel a farnost Dolní Lánov.³²⁵ Existence obce je však doložena již k roku 1395. Nejstarší kolonisté založili osadu v oblasti dnešního středního Dolního Lánova, jak napovídá umístění kostela sv. Jakuba. V této době Lánov patřil do trutnovského manství. Název Dolní i Horní Lánov se samostatně poprvé objevují až v roce 1612 právě v urbáři trutnovského panství.³²⁶ Svobodnými statky se Lánov a Dolní Lánov stali v roce 1663, nicméně v rukou jednoho pána se Lánov ocitl až roku 1719, kdy jej sjednotili Morzinové.³²⁷ Katastrální vymezení jednotlivých částí Lánova, takřka takové, jak ho známe dnes, vzniklo však již v 18. století.³²⁸ Vznik třech samosprávných obcí Horní, Prostřední a Dolní Lánov spadá konkrétně do roku 1848.³²⁹ V Lánově se lidé živilí především tkalcovstvím a přadláctvím, která byla nahrazena textilní průmyslovou výrobou v 19. století. Po celé dějiny se však jako hlavní obživa místních obyvatel udrželo zemědělství.³³⁰

4.4.3.2 OBYVATELSTVO

Berní rula zaznamenává roku 1654 celkem 65 poddaných v Dolním Lánově, 120 poddaných v Horním Lánově a 17 poddaných v Malém Lánově.³³¹ Původní osídlení bylo

³²⁴ ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. Počet obyvatel v obcích – k 1.1.2021. czso.cz [online]. ©2021 [cit. 2021-11-06], s. 58. Dostupné z <https://www.czso.cz/csu/czso/pocet-obyvatel-v-obcich-k-112021>.

³²⁵ REIL, Roman – SVATOŠ, Ladislav. *Lánov a Dolní Lánov, aneb, jak plynou dějiny v údolí Malého Labe*. Lánov, 2020, s. 16-19. ISBN 978-80-270-8077-9.

³²⁶ Tamtéž, s. 74-76.

³²⁷ Tamtéž, 64-66.

³²⁸ Tamtéž, s. 73.

³²⁹ Tamtéž, s. 84.

³³⁰ Tamtéž, s. 279.

³³¹ Tamtéž, s. 82.

smíšené s lehkou převahou německého živlu.³³² V topografii J. Schallera v roce 1790 je Lánov rozepsán takto: V Lánově se nachází 24 domů, ve Středním Lánově 101 domů, v Dolním Lánově 185 domů, v Horním Lánově 133 domů a v Malém Lánově 4 domy.³³³ Záznam z roku 1835 dokládá velký nárůst počtu obyvatel v obci, jelikož Sommer ve své topografii uvádí celkem 501 domů na katastru Lánova a 3 400 obyvatel.³³⁴ V roce 1890 v Dolním Lánově žilo 2081 obyvatel, v roce 1900 1961 obyvatel. V tomto období jasně převažovalo německé obyvatelstvo s katolickým vyznáním, přičemž bylo v tomto roce ve farnosti Dolního Lánova zaznamenáno pouze 17 evangelíků a 10 izraelitů. Roku 1910 v Dolním Lánově žilo 1929 obyvatel. Během 1. světové války padlo 78 obyvatel, což také přispělo k úbytku obyvatel v obci. Roku 1921 zde žilo již pouze 1640 obyvatel a roku 1930 1582 osob.³³⁵

Roku 1651 bylo v obci pouze 27 katolíků.³³⁶ Po rekatolizaci katolictví převládlo, podobně jako v jiných obcích. Následně na přelomu 19. a 20. století je však zaznamenán vzestup protestantismu, přičemž vyvrcholením této vlny se stala výstavba evangelického kostela v Prostředním Lánově.³³⁷ Obecně byla tato vlna silná i v dalších obcích Krkonoš a Podkrkonoší, například v Herlíkovicích.

4.4.3.3 HŘBITOV

Nejstarší zmínka o farním kostelu a farnosti v Dolním Lánově pochází z konfirmačních knih pražské arcidiecéze z roku 1359. Pravděpodobně zde však stával dřevěný kostel již ve 2. polovině 13. století, který postavili první kolonisté. K přestavbám došlo na přelomu 15. a 16. století, přičemž již roku 1511-1518 byla ke kostelu přistavěna věž.³³⁸ Trojlodní kostel sv. Jakuba s polygonálním závěrem byl přestaven do renesanční podoby Carlem Valmadim na počátku 17. století. Letopočet 1603 se nachází nad vstupem do kostelní věže.³³⁹ Roku 1714 došlo k obnově dříve zaniklé samostatné farnosti Dolní Lánov.³⁴⁰

V roce 1819 došlo k přestavbě věže a vznikla kupolová střecha, která byla opravována také v roce 1904. Hřbitov byl opravován v letech 1836, kdy bylo zapotřebí zajistit ohradní zdivo. Roku 1842 došlo na další opravy hřbitovní zdi a vybudování nové hřbitovní brány, další

³³² REIL, Roman – SVATOŠ, Ladislav. *Lánov a Dolní Lánov*. op., cit., s. 74.

³³³ SCHALLER, Jaroslav. *Topographie des Königreiches Böhmen. Bidschower Kreis*. op., cit., s. 120.

³³⁴ SOMMER, Gottfried Johann. *Das Königreich Böhmen. Bidschower Kreis*. op., cit., s. 192-193.

³³⁵ REIL, Roman – SVATOŠ, Ladislav. *Lánov a Dolní Lánov*. op., cit., s. 277-280.

³³⁶ Tamtéž, 21.

³³⁷ Tamtéž, s. 28.

³³⁸ Tamtéž, s. 16.

³³⁹ Tamtéž, s. 46.

³⁴⁰ Tamtéž, s. 24.

opravy proběhly v roce 1852.³⁴¹ Následujících renovací se vstupní brána dočkala roku 1932, kdy byla postavena nová střecha a objekt byl nově omítnut. Do průchodu byla navíc vložena deska se seznamem padlých v 1. světové válce. V tomtéž roce došlo k přestavbě márnice do historizujícího stylu, přičemž na další údržbu stavby byly vybírány sbírky, načež opravy všech objektů následovaly také v roce 1936.

Po obvodu kostela existoval již od samých počátků také farní hřbitov. Hřbitov se nachází na vyvýšeném místě nad pravým břehem řeky Malé Labe na rozhraní katastru Dolní a Prostřední Lánov. Nejstarší část pohřebiště je tvořena kruhem s centrálním bodem v podobě kostela. Jednoduchý pozdně renesanční orientovaný kostel se nachází na stavební parcele č. 1 o rozměrech 680 m².³⁴² Základy kostela pocházejí již z období pozdně gotického.

Hřbitov v Dolním Lánově se nachází a leží na parcele č. 55 o výměře 4 604 m² a na parcele č. 508/2 o výměře 3091 m².³⁴³ Areál má nepravidelný podlouhlý tvar, přičemž nejstarší část kolem kostela má tvar nepravidelného kruhu. Zdivo pohřebiště je v nejstarší části postaveno z lomového kamene se zákrytovou deskou. Nový hřbitov je ohrazen cihlovými plotovkami oddělenými zděnými sloupy z cihel, přičemž vazba cihel je běhounová. Také v nové části je využito pravidelných zákrytových desek. Stará a nová část hřbitova jsou odděleny kamennou zdí s průchody a hlavní obvodové zdivo hřbitova je navíc osázeno stromovou alejí. Zdi nesou poslední známky po nikách, ve kterých byla umístěna zastavení křížové cesty z roku 1765.

Ve východní části hřbitova se nachází monumentální vstupní portál (foto 6), který je zděný a omítnut. Vstupní otvor je zakončen půlkruhovým obloukem, nad kterým je umístěn ve čtvercovém otvoru Ježíš na kříži a nad ním templářský kříž. Vstupní portál je zakončen novobaročnou mansardovou střechou. Další dva menší vstupy jsou umístěny na severovýchodní straně areálu. Tyto vstupy pravděpodobně sloužili jako nejkratší cesta pro faráře k budově fary, která se nachází v blízkosti kostelního areálu. Oba vstupy jsou obehnané pískovcovým ostěním s překladou, přičemž jeden z těchto překladů nese letopočet „ANNO 1715“. V nové části hřbitova je ze severní strany umístěna jedna další vstupní brána. Jedná se o dvoukřídlovou umělecky kovanou bránu. Uprostřed obou křídel jsou umístěny motivy květin a ve středové části brány je umístěn kříž.

³⁴¹ SOKA Trutnov, fond Farní úřad Dolní Lánov, neinventarizováno, Záležitosti hřbitova.

³⁴² ČÚZK. Parcela. Nahlizenidokn.cz [online]. ©2004-2022 [cit. 17. 1. 2022]. Dostupné z: <https://nahliznidokn.cuzk.cz/VyberParcelu/Parcela/InformaceO>.

³⁴³ Tamtéž.

Malá branka je umístěna mezi novou zdí a márnicí stojící na parcele č. 232 o výměře 164 m².³⁴⁴ Objekt stojící na kamenném soklu má pravidelný tvar, přičemž je rizalitem zdůrazněna středová část. Střecha objektu je ve středové části sedlová, zatímco okrajové části mají střechu valbovou. Hlavní vstup je umístěn ve středové části. Dvoukřídlé dřevěné dveře jsou usazeny do jednoduchého ostění zakončené lomovým obloukem. Ve štítu márnice, který je oddělen profilovanou římsou, je zabudováno malé kruhové okno, nad kterým je znovu zobrazen templářský kříž. Na postranních částech hlavního průčelí budovy jsou po dvou umístěna okna s totožným ostěním, jaké se nachází u vstupního portálu. Okna jsou taktéž zakončena lomovým obloukem. Východní strana objektu dnes slouží jako veřejná toaleta pro návštěvníky hřbitova. Z těchto důvodů došlo k probourání zdi dvěma otvory pro vstup z východní strany objektu (foto 7).

Hlavní osa hřbitova začíná u monumentálního vstupního portálu, od kterého se stoupá po kamenných schodech směrem k chóru kostela. Dále jsou dvě větší komunikace prodlouženy po severní a jižní straně pohřebiště až na konec nového hřbitova.

Největší zděné hroby s nejzajímavějšími architektonickými a sochařskými prvky jsou rozmístěny podél hřbitovní zdi ve starém hřbitově, vždy čelem ke středu areálu. Větší koncentrace stále stojících hrobů je však k vidění na jihovýchodní straně hřbitova, přičemž jsou tyto hroby natočeny čelem na západ. Na starém hřbitově jsou umístěny pouze kostrové hroby, které však již chátrají. Před chórem kostela jsou umístěny také hroby pastorů. Těchto šest hrobů je postaveno čelem k chóru. V severojižní části se nacházejí pozůstatky po dětských hrobech. Náhrobky starého hřbitova postupně chátrají a nejsou již čitelné nápisy s informacemi o zemřelých.

Nová část hřbitova je tvořena kostrovými i urnovými hroby. U severní zdi jsou v řadě čelně ke středu hřbitova rozmístěny současné urnové hroby. Tato část je nejnovějším oddílem pohřebiště. Kostrové rodinné zděné hroby se nacházejí u jižní zdi. Ve středové části hřbitova jsou rozprostřeny starší urnové i kostrové hroby, které jsou natočeny čelně k východu.

4.4.3.4 SHRNU TÍ

Areál je památkově chráněn. Dominantou hřbitova je již zmiňovaný kostel sv. Jakuba staršího (foto 8). Nicméně původní pohřební areál je zajímavý svým tvarem a umístěním jako celek. Nezanedbatelným objektem je také níže umístěný vstup umocněný strmým schodištěm.

³⁴⁴ ČÚZK. Parcela. Nahlizenidokn.cz [online]. ©2004-2022 [cit. 17. 1. 2022]. Dostupné z: <https://nahlizenidokn.cuzk.cz/VyberParcelu/Parcela/InformaceO>.

K areálu náleží také na severní straně umístěný farní dvůr. Areál již chátrá, přesto však v poslední době dochází ke snaze jeho zachování. Hřbitov je jedním z nejstarších dosud využívaných pohřebišť v Krkonoších a podhůří. Založení hřbitova spadá do období výstavby kostela, tedy do 2. poloviny 13. století.

4.4.4 FOŘT

Fořt je bývalá samostatná obec o katastrální rozloze zaujímající 2,15 km², která se nachází na rozhraní Krkonoš a Podkrkonoší v nadmořské výšce 450 m. Dnes je obec součástí městyse Černý Důl. Fořt leží na řece Čisté (dříve Stříbrný potok) v Královohradeckém kraji v okrese Trutnov. K roku 2001 bylo v obci evidováno 42 stálých obyvatel.³⁴⁵

4.4.4.1 K HISTORII

První písemné zmínky o obci pocházejí z počátku 16. století, je však jisté, že existovala již dříve, jelikož zmínka pochází z listiny o dělení dědictví Jana a Václava ze Šanova. Fořt pravděpodobně vznikl na zalesněné ploše, jak sám název napovídá. Původně tato osada sloužila jako panský poplužní dvůr s hospodářským zázemím. Osada tak měla zemědělský ráz. Roku 1621 Fořt kupují Valdštejnové z Hostinného, načež obec začala vzkvétat, především v období po rozdělení panství mezi Hannibala a Jana Kryštofa Valdštejna, kdy zde Jan Kryštof vybudoval roku 1597 lovecký zámek a následně také pivovar. Valdštejnové Fořt udrželi i po třicetileté válce, kdy přijali katolickou víru. Nicméně již roku 1688 Fořt kupují Kotulínští a po nich Chorynští, kteří dávají základ slavným lázním. Slávu jim však přináší až nový kupec Fořtu, Jan Václav Berger a jeho synové, kteří lázeňské městečko drží od roku 1794 do roku 1886. Poté se velkostatek ocitá v rukou rodiny Klugovy, a to až do odsunu německého obyvatelstva. Fořt se v historii mohl pyšnit titulem městečka, jak praví jeho pečeť „Sigil des Stetel Forscht“, tedy „Pečeť městečka Fořt“. Obyvatelé městečka se živili tkalcovstvím a jako pracovní síla velkostatku. Lázeňské městečko bylo také ovlivněno turismem. Roku 1963 byla obec Fořt připojena k městysu Černý Důl.³⁴⁶

4.4.4.2 OBYVATELSTVO

Obec Fořt je v porovnání s ostatními horskými obcemi řídce osídlena. Počátkem 18. století je v obci zaznamenáno 25 poddaných s rodinami. J. Schaller k obci ve své topografii zaznamenal 32 domů, což znamená, že se obec příliš nerozrůstala. Obec je v této době osídlena

³⁴⁵ ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. Počet obyvatel v obcích – k 1.1.2011. czso.cz [online]. ©2021 [cit. 2021-11-06], s. 56. Dostupné z <https://www.czso.cz/csu/czso/pocet-obyvatel-v-obcich-k-112011>.

³⁴⁶ JIRÁSKO, František. *Toulky podkrkonošskou minulostí*. Vrchlabí, 2021, s. 148-152. ISBN 978-80-908041-2-8.

výhradně německy mluvícím obyvatelstvem s katolickým vyznáním.³⁴⁷ J. G. Sommer ve své topografii uvádí Fořt jako obec o 40 domech, ve kterých žije 263 stálých obyvatel³⁴⁸ a v roce 1869 ve Fořtu žilo 368 obyvatel. Fořt se tedy během 19. století přece jenom mírně rozrůstal. V roce 1900 zde žilo 225 obyvatel, v roce 1910 197 obyvatel, roku 1921 188 obyvatel a v roce 1930 ve Fořtu žilo 225 obyvatel.³⁴⁹ Po odsunu německého obyvatelstva došlo k téměř úplnému vyliďnění obce.

4.4.4.3 HŘBITOV

Hřbitov nevelké rozlohy, umístěný na severním okraji obce Fořt v blízkosti barokního kostela Nejsvětější Trojice, leží na parcele č. 165/2. Rozměry parcely jsou 2839 m². Tvar hřbitova utváří pravidelný obdélník.³⁵⁰ Zdivo hřbitova je cihlové s polokřížovou vazbou, umístěné na kamenném soklu. Dále je zeď členěna pilastry a má pravidelnou opracovanou zákrytovou desku. Zdivo je pod zákrytovou deskou ozdobeno falešnými konzolami z tvarovek. Uprostřed západní zdi je umístěn hlavní vstup, který tvoří dva mohutné kamenné sloupy se sedlovou stříškou. Pravý sloup nese zvenčí letopočet 1902. Mezi sloupy je umístěna kovaná dvoukřídlá brána se zapuštěnými závěsy do sloupů.

Hlavní osa hřbitova je tvořena hlavní komunikací, která vede od vstupního portálu osově souměrně ke středovému kříži hřbitova a dále pokračuje k márnici uprostřed východní strany areálu. Hlavní komunikace je křížově protnuta vedlejší komunikací, přičemž k jejich protnutí dochází u středového kříže. Centrální kříž je celý kamenný a nese nápis umístěný čelně ke vstupu do areálu: „Selig sind die Toten, die im Herrn sterben! Von nun an spricht der Geist, dass sie ruhen von ihren Mühen denn ihre Werke, folgen ihnen nach (foto 9). Offenbarung 14, 13“³⁵¹. Z druhé strany je umístěn nápis s letopočtem 1929.

Márnice o rozměrech 49 m² se nachází na parcele č. 68.³⁵² Jedná se o stavbu obdélného půdorysu se sedlovou střechou. Zdivo objektu je cihlové s polokřížovou vazbou a je umístěné na kamenném soklu. Souměrně řešená stavba má dva totožné vchody na hlavním průčelí, které se nachází na západní straně objektu. Jednokřídlé dřevěné dveře jsou doplněny náznakem

³⁴⁷ SCHALLER, Jaroslav. *Topographie des Königreiches Bögmen. Bidschower Kreis.* op., cit., s. 123.

³⁴⁸ SOMMER, Gottfried Johann. *Das Königreich Böhmen. Bidschower Kreis.* op., cit., s. 199.

³⁴⁹ RŮŽKOVÁ, Jiřina - ŠKRABAL, Josef et al. *Historický lexikon obcí České republiky 1869-2005.* Praha, 2006, s. 500. ISBN 80-250-1277-8.

³⁵⁰ ČÚZK. Parcela. Nahlizenidokn.cz [online]. ©2004-2022 [cit. 17. 1. 2022]. Dostupné z: <https://nahlizenidokn.cuzk.cz/VyberParcelu/Parcela/InformaceO>.

³⁵¹ Jedná se o biblický text a také hudebně zpracované requiem.

³⁵² ČÚZK. Parcela. Nahlizenidokn.cz [online]. ©2004-2022 [cit. 17. 1. 2022]. Dostupné z: <https://nahlizenidokn.cuzk.cz/VyberParcelu/Parcela/InformaceO>.

gotické kružby s pruty, které plochu dělí do šesti polí. Mezi dveřmi je umístěno okno s podokenní římsou, taktéž s falešnou gotickou kružbou a pruty. Otvory dveří i oken jsou zakončeny lomovým obloukem s ostěním se zvýrazněným středovým klenákem. Mezi oknem a dveřmi jsou umístěny řecké kříže z tvarovek. Pod střechou je umístěna korunní římsa, ze které vychází zubořez a pod ním je umístěna ještě jednoduchá dělicí lišta. Štítová průčelí jsou řešena zrcadlově. Základní členění štítových průčelí tvoří lišta obíhající všechna průčelí stavby. V přízemní části jsou ve středu stěny umístěna totožná okna s oknem v hlavním průčelí. Po stranách obou oken jsou umístěny dva řecké kříže z tvarovek. Štít je zvýrazněn naznačením stupňového gotického štítu, taktéž pomocí tvarovek. V jižním štítu se nachází menší okno s podokenní římsou, lomovým obloukem a ostěním s klenákem, který oblouk spojuje. Severní průčelí ve svém štítu nese velký latinský kříž z tvarovek (foto 10).

Rodinné zděné hroby jsou rozmístěny podél zdi, čelně ke středovému kříži. Ostatní hroby směřují čelem na západ, tedy k chóru kostela. Nové hroby, které jsou stále využívány, se nacházejí v západní polovině hřbitova, přičemž urnové hroby se rozprostírají v jihozápadní části pohřebiště.

4.4.4.4 SHRNUTÍ

Zajímavostí je, že zde byl roku 1606 Janem Kryštofem postaven luterský kostel. S rekatolizací se z něho však stal katolický kostel, který byl mezi lety 1769-1774 přestavěn. Vznikl tak nový kamenný barokní kostel Nejsvětější Trojice, který stojí dodnes. Vedle kostela se na jižní straně rozkládalo původní katolické pohřebiště (mapa 8). Dnešní hřbitov se nachází za chórem kostela, jeho stáří však není známé.³⁵³ Hřbitov tak pravděpodobně vznikl někdy na přelomu 19. a 20. století, což dokládá jeho podoba odrážející konec 19. století až 1. polovinu 20. století. Nejzajímavějším objektem hřbitova je márnice a ohradní zdivo reprezentující historizující sloh.

4.4.5 HARRACHOV

Harrachov je město nacházející se v nadmořské výšce 665 m na rozhraní západních Krkonoš, Jizerských hor a hranic s Polskem. Město se rozkládá v Libereckém kraji v okrese Jablonec nad Nisou v údolí řeky Mumlavy a jejích přítoků, tedy především Mílnice, Kamenice a Ryzího potoka. Harrachov se skládá z historických částí Harrachov, Mýtiny, Nový Svět a

³⁵³ JIRÁSKO, František. *Toulky podkrkonošskou minulostí*. op., cit., s. 148-152.

Rýžoviště. K roku 2021 v Harrachově žilo 1335 obyvatel, přičemž rozloha obce činí 36,64 km².³⁵⁴

4.4.5.1 K HISTORII

Počátky osídlování oblasti Harrachova se odehrávaly již ve 14. stoletím. Nejstarší částí byla osada Rýžoviště (Seifenbach), jelikož první osadníci do těchto míst mířili především za účelem hledání drahých kamenů a vzácných kovů. Osada se značně rozrůstala po roce 1620, jelikož zde kromě rýžování byly založeny první sklářské hutě, které byly v roce 1712 přesunuty do Nového Světa. Sklářský průmysl se stal nejdůležitějším zdrojem obživy v obci až do 20. století. Kromě sklářství a hornictví zde hrálo významnou roli také dřevařství a zakládání drobných živností. Od 20. století zde však převládá turismus.³⁵⁵ Centrální část obce s názvem Harrachov je poprvé zmíněna roku 1714.³⁵⁶ Osada se původně nazývala Dörfel, později Dorf Harrach, na počest majitele Ferdinanda Bonaventury z Harrachu. Z těchto názvů vyplývá pozdější Harrachsdorf a česky Harrachov. Rod Harrachů držel obec od roku 1764.³⁵⁷ Dnešní Harrachov je výsledkem spojení osad v roce 1945, tedy Harrachov, Nový Svět, Rýžoviště a v roce 1952 také původně polské Mýtiny.³⁵⁸

4.4.5.2 OBYVATELSTVO

V topografii J. Schallera z roku 1790 je uvedeno celkem 117 domů, přičemž v centrálním Harrachově se nachází 44 domů, na Rýžovišti 34 domů a v Novém Světě 39 domů.³⁵⁹ J. G. Sommer v roce 1835 v obci zaznamenává celkově 193 domů. V centrální části tehdy žilo 543 obyvatel, v Novém Světě 652 občanů a na Rýžovišti 357 obyvatel. V tomto roce je již znatelný přesun centra z původně osídleného Rýžoviště.³⁶⁰ K roku 1900 žilo v Harrachově celkem 1762 obyvatel. Nejmenší počet obyvatel se nacházel v části Rýžoviště, které bylo původním osídlením Harrachova, a ještě v roce 1790 tvořilo rovnocennou třetinu obce.³⁶¹ V roce 1930 v obci spojené ze tří katastrů žilo 1731 obyvatel. V obci převažovalo německé obyvatelstvo, nicméně i přesto zde žilo 554 Čechů.³⁶² Obyvatelstvo bylo spíše katolické.

³⁵⁴ ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. Počet obyvatel v obcích – k 1.1.2021. czso.cz [online]. ©2021 [cit. 2021-11-06], s. 49. Dostupné z <https://www.czso.cz/csu/czso/pocet-obyvatel-v-obcich-k-112021>.

³⁵⁵ PRÁŠIL, Jan. *Krkonoše*. Česká Lípa, 1998, s. 80. ISBN 80-900-2312-6.

³⁵⁶ AMBROŽ, Jindřich. *Krkonoše*. op., cit., s. 79.

³⁵⁷ SLAVÍK, Stanislav. *Harrachov – obrázky z historie*. Harrachov, 2014, s. 35. ISBN 978-80-86527-39-0.

³⁵⁸ SLAVÍK, Stanislav. *Harrachov na dobových pohlednicích*. Jilemnice, 2001, s. 2. ISBN 80-86527-03-4.

³⁵⁹ SCHALLER, Jaroslav. *Topographie des Königreiches Bögmen. Bidschower Kreis*. op., cit., s. 111.

³⁶⁰ SOMMER, Gottfried Johann. *Das Königreich Böhmen. Bidschower Kreis*. op., cit., s.179.

³⁶¹ RŮŽKOVÁ, Jiřina - ŠKRABAL, Josef et al. *Historický lexikon obcí České republiky 1869-2005*. op., cit., s. 448.

³⁶² AMBROŽ, Jindřich. *Krkonoše*. op., cit., s. 79.

Koncem 19. století však podobně jako v jiných obcích docházelo k četným výstupům nebo přestupům z katolické církve. Mezi lety 1875 až 1884 se jednalo o 580 výstupů.³⁶³

4.4.5.3 HŘBITOV

Původně byla na místě dnešního kostela vybudována roku 1730 kaple, která byla v roce 1788 přestavěna na kostelík. Dnešní empírový kostel sv. Václava však pochází až z let 1822-1828.³⁶⁴ K římskokatolickému kostelu byl následně přidružen také hřbitov (plán 2). Konfesní hřbitov bylo zapotřebí z kapacitních důvodů rozšířit, což také bylo schváleno roku 1888 (plán 3), přičemž k rozšíření pohřebiště došlo již roku 1890 Franzem Hájkem (mapa 18). Bylo odstraněno část východního zdiva a následně prodlouženo. Ohradní lomové zdivo bylo navíc obloženo žulovými deskami. Také došlo k výstavbě nových hřbitovních komunikací. Změny jsou patrné z vyúčtování z roku 1891. Na hřbitově vznikla také nová místa pro 85 dospělých a 103 dětských hrobů.³⁶⁵ Výstavba márnice byla dokončena F. Hájkem roku 1927 (plán 4).³⁶⁶

Hřbitov se nachází na parcele č. 603 o výměře 2191 m² a na parcele č. 605/2 s výměrou 778 m² na severním okraji obce v její východní části, na pravém břehu řeky Mumlavy.³⁶⁷ Areál má tvar obdélníku, který je rozšířen v jižní polovině hřbitova. Hřbitov je ohraničen zdi z lomového kamene, která je v některých místech omítnuta. Zdivo je zakončeno zákrytovou deskou. Nový hřbitov je obehnan moderním plotem a živým plotem, přičemž hlavní vstup do areálu je umístěn uprostřed jižní zdi. Jedná se o dvoukřídlou kovanou moderní bránu usazenou mezi dva mohutné sloupy z lomového kamene. Zde se před areálem pohřebiště nachází také klasicistní kostel sv. Václava z let 1822-8. Průchod na nový hřbitov je umožněn obyčejnou brankou v severozápadním nároží hřbitova. Další vchod na nový hřbitov je umístěn z východní strany.

Hlavní komunikace areálu začíná již u kostela sv. Václava, pokračuje přes hlavní bránu, dále přes dva hřbitovní kříže a následně se stáčí k průchodu na nový hřbitov. Kříže jsou kované a jsou umístěny na kamenném soklu. Objekty stojí čelně ke kostelu. Na druhém kříži je však

³⁶³ SOKA Semily, fond č. 140 Okresní úřad Jilemnice, inv. č. 399, kart, 43, folio 2, Zdravotnické věci jednotlivě (H) (hřbitov v Harrachově).

³⁶⁴ SLAVÍK, Stanislav. *Harrachov na dobových pohlednicích*. op., cit., s. 49.

³⁶⁵ SOKA Semily, fond č. 140 Okresní úřad Jilemnice, inv. č. 466, kart. 57, Zdravotnické a veterinární záležitosti jednotlivě (H) (6 – hřbitov v Harrachově).

³⁶⁶ SOKA Semily, fond č. 640 Podnikatelství staveb Josef Hajek a spol., Rokytnice nad Jizerou, inv. č. 4, kart. 9, Stavby církevní a funerální – Harrachov, obecní márnice (1927).

³⁶⁷ ČÚZK. Parcela. Nahlizenidokn.cz [online]. ©2004-2022 [cit. 17. 1. 2022]. Dostupné z: <https://nahlizenidokn.cuzk.cz/VyberParcelu/Parcela/InformaceO>.

navíc umístěn nápis „Ich bin die Auferstehung und das Leben wer an mich glaubt der wird lehen menn er gleich stubt“ (foto 12).

Na pohřebišti se u západní zdi na stavební parcele č. 393 s výměrou 44 m² nachází také márnice s kaplí.³⁶⁸ Zděný objekt na kamenném soklu má novobarokní střechu a je nově omítnut. Vstup do objektu v podobě jednoduchého průchodu zakončeného půlkruhovým obloukem je umožněn z východní strany. Průchod je uzavřen mříží. Z jižní strany jsou umístěna dvě okna, taktéž s půlkruhovým zakončením a mřížemi (foto 11).

Hroby jsou na hřbitově rozmístěny v nepravidelných řadách. Ve východní polovině jsou náhrobky umístěny čelně na západ a naopak. U východní a západní zdi jsou nyní pouze opřeny některé náhrobky, které se pravděpodobně v minulosti zhroutili k zemi. Na západní zdi jsou navíc umístěny náhrobní desky. Několik hrobů je umístěno u severní zdi, tedy čelně na jih. Na novém hřbitově jsou usazeny urnové hroby v pravidelných řadách čelem na jih.

Jelikož jsou náhrobky rozmístěny podél zdí, tak zde pravděpodobně došlo k zásahům, kdy došlo k úpravě a opravě hřbitova. Z těchto důvodů se zde nenacházejí rozpadlé hroby po odsunu Němců, které zde bezpochyby byly, jak nasvědčují právě náhrobky u zdí.

4.4.5.4 SHRNU TÍ

Původně konfesijní hřbitov během 2. poloviny 20. století chátral, což se na něm také podepsalo. Dnes je na pohřebišti patrná alespoň dílčí snaha o zachování zbylých německých náhrobků. Nová část s urnovým hájem je samozřejmě udržována lépe. Jedná se zde však o hřbitov původní, který vznikl v souvislosti s výstavbou kostela sv. Václava. Stará část je tak konfesijním hřbitovem římskokatolické církve a nová část je jako urnový háj bez vyznání. K dnešním dnům je hřbitov obestaven obytnými domy. Nejzajímavějším objektem je kostel sv. Václava nacházející se východně od pohřebiště.

4.4.6 HORNÍ MARŠOV

Horní Maršov je obec nacházející se ve východních Krkonoších v nadmořské výšce 575 m. Obec se rozkládá v údolí řeky Úpy v Královehradeckém kraji v okrese Trutnov. Navíc je obec nyní tvořena vícero dříve samostatnými vesničkami. Jedná se o Horní Maršov, Dolní

³⁶⁸ ČÚZK. Parcela. Nahlizenidokn.cz [online]. ©2004-2022 [cit. 17. 1. 2022]. Dostupné z: <https://nahlizenidokn.cuzk.cz/VyberParcelu/Parcela/InformaceO>.

Albeřice, Dolní Lysečiny, Horní Albeřice, Horní Lysečiny a Temný Důl. K roku 2021 v obci Horní Maršov žilo 962 obyvatel a jeho rozloha činí 28,47 km².³⁶⁹

4.4.6.1 K HISTORII

Obec Maršov byla založena pravděpodobně již během 13. století a stala se správním centrem pro východní Krkonoše.³⁷⁰ Nejstarší zmínka o obci pochází z roku 1534, kdy je již znám hamr v Horním Maršově.³⁷¹ Maršov vznikl na hornických základech, konkrétně na těžbě železné rudy. Později hrálo významnou roli také dřevařství, zemědělství, chov dobytka s budním hospodářstvím nebo přadláctví. V 16. století se sem uchylovalo spousta dřevařů z Tyrolska.³⁷² Název Maršov vznikl pravděpodobně odvozením od jména jednoho z prvních osadníků této části údolí řeky Úpy – Mareshe.³⁷³ Původně patřil Maršov pod zboží královské, tedy k trutnovskému hradu. V 15. století se stalo Maršovsko součástí žacléřského panství. A později se panství ocitlo v rukou veleslavných rodů. Roku 1623 získávají panství z rukou královské koruny Trčkové z Lípy, po nich rodina de Wagghi, dále Schaffgotschové. V 18. století zde panovali také Aichelburkové, kteří v obci roku 1783 postavili dokonce zámek. Aichelburkové však roku 1883 maršovské panství prodávají Aloisii Černínové z Chudenic. Vedle již zmíněného zdroje obživy se v 19. století Maršov proslavil výrobou papíru po celém světě.³⁷⁴ Maršov byl již dávno před rokem 1945 tvořen čtyřmi díly. Konkrétně se jedná o Maršov I, Maršov II., Maršov III. a Maršov IV. díl.³⁷⁵

4.4.6.2 OBYVATELSTVO

V Schallerově topografii Čech je Maršov uváděn jako čtyřdílná obec o 224 domech. K obci patří také Temný Důl, který roku 1790 tvořilo 45 domů, dále Albeřice, Dörregrund a Rýchory s 51 domy.³⁷⁶ K roku 1836 uvádí Sommer v Maršově 218 domů a 1248 obyvatel. V přilehlých obcích je uváděno 27 domů a 146 obyvatel v Dörregrundu, 48 domů a 269 obyvatel na Rýchorách, 120 domů a 624 obyvatel v Albeřicích, 46 domů a 298 obyvatel

³⁶⁹ ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. Počet obyvatel v obcích – k 1.1.2021. czso.cz [online]. ©2021 [cit. 2021-11-06], s. 58. Dostupné z <https://www.czso.cz/csu/czso/pocet-obyvatel-v-obcich-k-112021>.

³⁷⁰ KLIMEŠ, Pavel. *Průvodce exkurzí pro celostátní odborný seminář k problematice lidového stavitelství a historických vesnických sídel: Horní Maršov*. Lánov, 2000, s. 6.

³⁷¹ BEYER, Lioba. *Malá Úpa pod Sněžkou v Krkonoších: Od německého trvalého osídlení po české sezonní osídlení*. Kallmünz, 2009, s. 16. ISBN 978-3-7847-6312-5.

³⁷² AMBROŽ, Jindřich. *Krkonoše*. op., cit., s. 113.

³⁷³ SOMMER, Gottfried Johann. *Das Königreich Böhmen. Königgrätzer Kreis*. Praha, 1836, s. 144. J. G. Sommer ve své topografii zaznamenává Maršov jako německý Marschendorf, který se česky nazývá Maressow. Jméno osadníka Mareshe zaznamenává v podobě „Maress“.

³⁷⁴ BERGMANN, Petr. *Krkonoše na starých rytinách a litografiích*. Meziměstí, 2017, s. 223. ISBN 978-80-905582-2-9.

³⁷⁵ AMBROŽ, Jindřich. *Krkonoše*. op., cit., s. 112.

³⁷⁶ SCHALLER, Jaroslav. *Topographie des Königreiches Bögmen. Königgrätzer Kreis*. Praha, 1790, s. 108-109.

v Temném Dole a nově 37 domů s 200 obyvateli na Černé hoře a 90 domů s 521 obyvateli v Lysečínách.³⁷⁷ V roce 1900 je ve všech částech dohromady zaznamenáno v historickém lexikonu obcí 2 680 obyvatel³⁷⁸ a v roce 1930 zde žilo 2 342 obyvatel. Podobně jako u okolních obcí byl pro Horní Maršov zlomový odsun německého obyvatelstva, jelikož zaniklé obce v Krkonoších spadají právě pod správu obce Horní Maršov.³⁷⁹ K roku 1935 v Maršově I. žije 983 obyvatel, z toho 19 Čechů, Maršově II. 423 obyvatel a v Maršově III. 278 obyvatel. Maršov IV. má 863 obyvatel, z toho 79 Čechů.³⁸⁰ Převážnou většinu obyvatel tak tvořili Němci s horským dialektem, katolického vyznání.³⁸¹

4.4.6.3 HŘBITOV

Hřbitov v Horním Maršově obklopuje renesanční jednolodní orientovaný kostel Nanebevzetí Panny Marie, který stojí na stavební parcele č. 1 o výměře 539 m².³⁸² Původní kostel, který byl založený roku 1568, byl dřevěný. K přestavbě na kamenný kostel Zasvěcení Panny Marie došlo roku 1608. Stavitelem byl Carolo Valmadi. Tento původně evangelický kostel byl roku 1690 znovu přestavěn. Po odsunu německého obyvatelstva v roce 1945 chátral až do roku 2002, kdy dochází na opravy a obnovy objektu díky spolku Občanského sdružení Hradní společnosti Aichelburg. Základy fary pochází z počátku 17. století.³⁸³

Kostelní hřbitov o výměře 7594 m² se nachází na parcele č. 1, konkrétně nad pravým břehem řeky Úpy v jižní části obce. Již se jedná o katastrální území Maršova III.³⁸⁴ Maršovský hřbitov byl několikrát rozšiřován a opravován. Konkrétně se jedná o roky 1867, 1908 a 1936.³⁸⁵ Areál má tvar nepravidelného sedmiúhelníku, přičemž k nepravidelnému skosení dochází na jižní straně hřbitova. Východní zeď je postavena cihlovým zdivem běhounové vazby se zákrytovou deskou. V jihovýchodním rohu je hřbitov vymezen dřevěným plotem. V západní části hřbitova je ohraničení areálu tvořeno kamenným lomovým zdivem se zákrytovou deskou. Zbytek vymezení tvoří oplocení, které obklopuje novou část hřbitova.

³⁷⁷ SOMMER, Gottfried Johann. *Das Königreich Böhmen. Königgrätzer Kreis.* op., cit., s. 144-145.

³⁷⁸ RŮŽKOVÁ, Jiřina - ŠKRABAL, Josef et al. *Historický lexikon obcí České republiky 1869-2005.* op., cit., s. 500.

³⁷⁹ KLIMEŠ, Pavel. *Průvodce exkurzí pro celostátní odborný seminář k problematice lidového stavitelství a historických vesnických sídel: Horní Maršov.* op., cit., s. 6.

³⁸⁰ AMBROŽ, Jindřich. *Krkonoše.* op., cit., s. 112-113.

³⁸¹ SOMMER, Gottfried Johann. *Das Königreich Böhmen. Königgrätzer Kreis.* op., cit., s. 143.

³⁸² ČÚZK. Parcela. Nahlizenidokn.cz [online]. ©2004-2022 [cit. 17. 1. 2022]. Dostupné z: <https://nahliznidokn.cuzk.cz/VyberParcelu/Parcela/InformaceO>.

³⁸³ KLIMEŠ, Pavel. *Průvodce exkurzí pro celostátní odborný seminář k problematice lidového stavitelství a historických vesnických sídel: Horní Maršov.* op., cit., s. 6-7.

³⁸⁴ ČÚZK. Parcela. Nahlizenidokn.cz [online]. ©2004-2022 [cit. 17. 1. 2022]. Dostupné z: <https://nahliznidokn.cuzk.cz/VyberParcelu/Parcela/InformaceO>.

³⁸⁵ SOKA Trutnov, fond Farní úřad Maršov, inv. č. 2, kn. 2, s. 298, Farní kronika (1839-1945).

Hlavní vstup na hřbitov se nachází v jihovýchodním rohu areálu a má svou vlastní stavební parcelu. Vstupní brána se nachází na stavební parcele č. 2/2 s výměrou 50 m².³⁸⁶ Jedná se o novodobý zděný průchod čtvercového půdorysu se sedlovou střechou. V průchodu je usazena dřevěná dvoukřídlá brána. Štít je obložen svisle kladenými prkny (foto 13). Před vstupem je po levé straně umístěn Ježíš na kříži. Další vstup se nachází vedle hlavního průchodu v jihovýchodním rohu. Jedná se o obyčejnou novou dřevěnou bránu. Třetí vstup do areálu najdeme ze severní strany nové hřbitovní části. Jedná se o obyčejnou branku z pletiva. Další dva původní vstupy do areálu jsou umístěny u vstupu do kostela, který se nachází v jihozápadním rohu areálu. Malé vstupní otvory jsou vyplněny kovanými brankami.

Hlavní osa hřbitova je tvořena hlavní komunikací vedoucí již od obecní komunikace po schodišti ke vstupnímu portálu. Mohutné schodiště pokračuje dále, po jižní straně areálu, směrem ke vstupu do kostela. Toto schodiště je protnuto zhruba ve třetině délky hřbitova komunikací spojující márnici a hrobku rodiny Aichelburků. Další výraznější hřbitovní komunikace vede od branky k novému hřbitovu a ke kostelu. Rozdělení starého a nového hřbitova je zachováno přirozeně, tedy samotnými pomníky, které svojí orientací ke středu hřbitova jasně vymezují tehdejší ohraničení staré části.

Márnice se nachází v jihovýchodní části hřbitova na stavební parcele č. 2/3 o výměře 36 m².³⁸⁷ Márnice má čtvercový půdorys a sedlovou střechu. Vstup, který je tvořen dvoukřídlými dřevěnými dveřmi s půlkruhovým zakončením se světlíkem, je umístěn ve středu hlavního průčelí. Nad dveřmi je vyhlouben kruhový otvor. Okno s podokenní lištou se nachází uprostřed východního průčelí a je taktéž zakončeno půlkruhovým obloukem.

Největší hroby s nejzajímavějšími architektonickými a sochařskými prvky jsou rozmístěny podél východní a severní hřbitovní zdi. Další mohutnější zděné hroby jsou umístěny v oblasti pod chórem kostela, tedy čelně na východ. Zbylé hroby jsou taktéž usazeny čelem na východ. Jedná se o kostrové hroby. Starý hřbitov má v severovýchodním rohu zdi oddělenou část, která mohla sloužit evangelíkům, ve které jsou umístěny taktéž kostrové hroby. Nový hřbitov vznikl na terasovitě upravené půdě v severozápadním koutu areálu a nacházejí se na něm urnové hroby natočené čelně na východ. Přestože starší hroby nesou známky času, tak

³⁸⁶ ČÚZK. Parcela. Nahlizenidokn.cz [online]. ©2004-2022 [cit. 17. 1. 2022]. Dostupné z: <https://nahlizenidokn.cuzk.cz/VyberParcelu/Parcela/InformaceO>.

³⁸⁷ Tamtéž.

nejdou příliš poškozeny. Jedná se však o hroby, které své majitele ztratily během odsunu po 2. světové válce.

Celý hřbitovní areál je jako komplex velice zajímavým místem, přičemž dominantou pahorku, na kterém je pohřebiště umístěno, je bezesporu kostel Nanebevzetí Panny Marie (foto 14). Dalším výrazným objektem je hrobka rodiny Aichelburgů, která je umístěna uprostřed východní poloviny areálu čelně na jih. Hrobka stojí na stavební parcele č. 2/1 o výměře 68 m². Objekt byl přestavěn roku 1865 do pseudogotické podoby. Hmota stavby je z části kamenná a z části cihlová. V rozích stavby jsou umístěny věže a celý objekt je zakončen cimbuřím. Hlavní průčelí hrobky se vstupem je předsunuto rizalitem a umocněno dvěma jednoduchými fiálami. Vstupní portál hrobky je zakončen typickým lomovým obloukem s archivoltou. Portál je vyplněn dvoukřídlými dřevěnými dveřmi s nadsvětlíkem s gotickými kružbami. Na věžích jsou z přístupných stran po jednom umístěna již zazděná okna, která jsou zakončená lomeným obloukem. Vedlejší průčelí nesou taktéž jednoduchá okna s podokenní římsou, která jsou zakončená lomeným obloukem a vyplněna gotickou kružbou s pruty. Okno v severním průčelí je nyní zazděno. Na hrobce je nad hlavním portálem umístěn rodový erb s textem „DE DEO AUXILIUM“ (foto 15, 16). Vlastníky hrobky jsou nyní Czuzy Paul, Greksa Irma, Negrelli Gaston Dr., Oliveira Fred a Oliveira Jaguelin.³⁸⁸

4.4.6.4 SHRNU TÍ

Celý hřbitovní areál je jedním z nejstarších v Krkonoších a stal se státem chráněnou kulturní památkou. Nejzajímavějším objektem kostelního hřbitova je vedle kostela, ve kterém se dochovala křtitelnice s datací 1572, rodinná hrobka, kterou roku 1865 nechala postavit Theodora z rodu Aichelburků. V roce 1869 zde byly uloženy ostatky Bertholda Aichelburka.

Vedle římskokatolického kostela došlo roku 1899 k výstavbě nového kostela. Za výstavbou stála Aloisie Czernínová – Morzinová jako donátor a Josef Schulz jako stavitel. Plány na kostel vznikly roku 1893. Výstavba novogotického kostela byla reakcí na silné poškození původního kostela blesky.³⁸⁹

Obec byla převážně německá, což dokládá seznam rodinných hrobů a následné vysídlení obyvatelstva, které vedlo až k zániku některých přilehlých obcí.³⁹⁰ Hřbitov je poměrně zachovalý, což umožňuje zaznamenání původních jmen německých osadníků na náhrobcích.

³⁸⁸ ČÚZK. Parcela. Nahlizenidokn.cz [online]. ©2004-2022 [cit. 17. 1. 2022]. Dostupné z: <https://nahliznidokn.cuzk.cz/VyberParcelu/Parcela/InformaceO>.

³⁸⁹ SOKA Trutnov, fond Farní úřad Maršov, inv. č. 2, kn. 2, s, 190, Farní kronika (1839-1945).

³⁹⁰ Tamtéž, s. 297-8.

Jedná se spíše o architektonicky bohatší hřbitov, který odráží tovární život obyvatel Maršova v 19. století.

4.4.7 HORNÍ ŠTĚPANICE

Obec Horní Štěpanice se nachází na úpatí krkonošských hor nedaleko městečka Jilemnice. Obec se rozkládá v nadmořské výšce 596 m. Sídlo je dnes součástí obce Benecko, společně s obcemi Dolní Štěpanice a Mrklov, nacházející se v Libereckém kraji v okrese Semily. Roku 2011 v obci žilo 82 stálých obyvatel. Tato část dnešního Benecka zabírá katastrální území o rozloze 5,52 km².³⁹¹

4.4.7.1 K HISTORII

Počátky obce Horní Štěpanice souvisí s výstavbou štěpanického hradu majiteli panství Valdštejny. První zmínky o hradu a majiteli Janu z Valdštejna pochází z 28. července 1305. Jedná se o písemné doložení existence štěpanického hradu, kdy „*Václav z Boží milosti král, potvrzuje Janovi z Valdštejna veškerá předešlá privilegia a práva, současně s tím, aby hrad Štěpanice, se vším, co k němu přísluší, dědičně držel a vlastnil.*“³⁹² S hradem tedy již ve 14. století vzniká také farní ves Horní Štěpanice. První zmínka o obci pochází z roku 1361. Během 15. století vznikají také další přilehlé obce, jako Dolní Štěpanice nebo Mrklov. Počátkem 16. století přechází panství do rukou příbuzných lomnických Valdštejnů. Posledním Valdštejnem vlastnícím štěpanické panství byl Albrecht z Valdštejna, který 20. července 1632 celé panství prodal císařskému plukovníkovi, svému švagrovi, Otovi Bedřichovi z rodu Harrachů. Harrachové byli dobří hospodáři a panství v čele se zámek v Horní Branné drželi až do konce 2. světové války.³⁹³

Hrad ztratil hospodářskou a ekonomickou funkci centra již v 16. století, jelikož byl nad ním na vysokém návrší vystavěn hospodářský dvůr³⁹⁴ a v 1. polovině 17. století je hrad zaznamenán již jako pustý. Archeologické nálezy odkryly pozůstatky metalurgické dílny z přelomu 14. a 15. století. Hutnění olova v souvislosti s metalurgií stříbra tak mohlo tvořit prvotní obživu pro první osadníky Štěpanic. Kromě těchto poznatků byly zjištěny

³⁹¹ ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. Počet obyvatel v obcích – k 1.1.2011. czso.cz [online]. ©2021 [cit. 2021-11-06], s. 49. Dostupné z <https://www.czso.cz/csu/czso/pocet-obyvatel-v-obcich-k-112011>.

³⁹² ŠPRÁCHAL, Přemysl. *Štěpanice*. Dobrá, 2006, s. 3-4. ISBN 978-80-87712-45-0.

³⁹³ Tamtéž, s. 15-21.

³⁹⁴ KALFERST, Jiří – PROSTŘEDNÍK, Jan. Archeologický výzkum štěpanického hradu – zastavení třetí. In *Krkonoše* 6. Vrchlabí, 2000, s. 18-19. ISSN 0323-0694.

z archeologických nálezů³⁹⁵ také dobré ekonomické podmínky Horních Štěpanic, což zajisté lákalo další příchozí.³⁹⁶

4.4.7.2 OBYVATELSTVO

Již v roce 1654, kdy byla vydána berní rula, bylo v Horních a Dolních Štěpanicích zaznamenáno 21 sídelních jednotek, tedy 21 majitelů domů. Ve Štěpanické Lhotě jich tehdy žilo 24, v Mrklově 18 a na Žalém 4.³⁹⁷ V Schallerově topografii z roku 1790 je uváděno 31 domů v Horních Štěpanicích, 68 domů v Dolních Štěpanicích, 48 domů v Mrklově, 61 sídelních jednotek na Benecku, 20 vlastníků ve Štěpanické Lhotě, 28 poté v Rychlově, a 9 na Žalém, a také v Zákoutí.³⁹⁸ Roku 1835 J. G. Sommer zapsal 39 domů a 359 obyvatel v Horních Štěpanicích, 77 domů s 664 obyvateli v Dolních Štěpanicích, 21 domů se 163 obyvateli ve Štěpanické Lhotě, 10 domů a 82 obyvatel v Zákoutí, 65 domů s 566 obyvateli v Mrklově, 9 domů a 62 obyvatel na Žalém, 29 domů a 258 obyvatel v Rychlově a 70 domů s 514 obyvateli na Benecku. Celkově se jedná o 2 668 obyvatel.³⁹⁹ V roce 1900 bylo celkem ve všech těchto obcích zaznamenáno 2 989 obyvatel, v roce 1921 se počet obyvatel snížil na 2 389. V roce 1930 zde žilo 2 181 obyvatel. Odsun se Štěpanic vzhledem k české většině týkal pouze částečně. Po 2. světové válce se tak počet obyvatel dramaticky nesnížil.⁴⁰⁰

Obec byla osídlena českým lidem, což dokazují první dochované zprávy o místních hospodářích s českými jmény.⁴⁰¹ Štěpanice byly jednou z krkonošských a podkrkonošských obcí se silnou evangelickou základnou. Po vydání tolerančního patentu Josefem II. v roce 1781 se následující rok k evangelické víře přihlásilo 950 obyvatel Štěpanic. Roku 1826 jich bylo již 1694.⁴⁰²

4.4.7.3 KATOLICKÝ HŘBITOV

Dominantou hřbitovního areálu v Horních Štěpanicích je kostel, jedná se tedy o kostelní hřbitov. O kostelu Nejsvětější Trojice, který stojí na parcele č. 1/1 o výměře 259 m², pocházejí nejstarší zmínky z roku 1352. V téže době došlo k výstavbě nejstarší budovy fary.⁴⁰³ Kostel je středem obou hřbitovních parcel a je orientován. Nyní je kostel empírově upraven, k čemuž

³⁹⁵ Luxusní keramika, fragmenty skleněných nádob, bohatě zdobené kamnové kachle

³⁹⁶ KALFERST, Jiří – PROSTŘEDNÍK, Jan. Archeologický výzkum štěpanického hradu. op., cit.

³⁹⁷ HANUŠ, Oldřich Pavel. *Benecko: fara Štěpanice v Podkrkonoší*. Praha, 1966, s. 24.

³⁹⁸ SCHALLER, Jaroslav. *Topographie des Königreiches Böhmen. Bidschower Kreis*. op., cit., s. 112-115.

³⁹⁹ SOMMER, Gottfried Johann. *Das Königreich Böhmen. Bidschower Kreis*. op., cit., s. 175-176.

⁴⁰⁰ RŮŽKOVÁ, Jiřina - ŠKRABAL, Josef et al. *Historický lexikon obcí České republiky 1869-2005*. op., cit., s. 448.

⁴⁰¹ HANUŠ, Oldřich Pavel. *Benecko: fara Štěpanice v Podkrkonoší*. op., cit., s. 53.

⁴⁰² Tamtéž, s. 42.

⁴⁰³ Tamtéž, s. 32.

došlo v roce 1812. Presbyterium kostela je barokní z roku 1796. Kostel se nachází na seznamu kulturních památek ČR (foto 17).⁴⁰⁴

Počátkem 20. století došlo k naplnění kapacity katolického hřbitova a bylo zapotřebí jej rozšířit. Roku 1901 bylo rozšíření schváleno, 1902 došlo k vykoupení parcely a v roce 1903 již došlo k samotnému rozšíření areálu pohřebiště (plán 5, 6). V rámci rozšíření bylo z části zbouráno původní ohradní zdivo a následně došlo k výstavbě nového zdiva z lomového kamene a cihlového zdiva s 30 pilíři pokrytými šindelem. Dále byly vybudovány nové hřbitovní komunikace. Kolaudace se hřbitov dočkal v roce 1907 a následně byl vysvěcen. Obsahem rozšíření a oprav katolického hřbitova byla také nutnost výstavby umrlčí komory a zřízení oddělené části pro jinověrce a sebevrahy. Autorem nově vzniklého areálu byl Josef Pošepný z Jilemnice.⁴⁰⁵

Hřbitov o výměře 3396 m² se nachází na dvou parcelách na východním okraji obce. Jižní část hřbitova se nachází na parcele č. 1 a severní část na parcele č. 1384/2.⁴⁰⁶ Areál má nepravidelný oválný tvar a je obehnan zdi. Severní část zdi je cihlová na kamenném soklu, dále členěna cihlovými sloupy. Vazba cihel je vazáková. Zeď je zakončena opukovými zákrytovými deskami. Zdivo v jižní části areálu je tvořeno lomovým kamenem s opukovou zákrytovou deskou. Hlavní vstup do areálu se nachází na západní straně souměrně v linii s portálem do kostela. Ke hřbitovu jsou vybudovány další dva vstupy. Jeden se nachází na jižní straně areálu a druhý se nachází na jeho východní straně. U východní zdi v jižní polovině areálu se nachází také kaple s márnicí. Kaple je menší stavba pravidelného čtvercového půdorysu se sedlovou plechovou střechou, která má empírové prožlabení. Hlavní průčelí stavby obsahuje vstup do márnice, který je tvořen jednoduchým kamenným ostěním, do kterého je zapuštěna mříž. Po obou stranách jsou nade dveřmi umístěny niky se segmentovým obloukem. Štít je laděn do empírového stylu kostela a je oddělen lištou od přízemní části. V této části je umístěna třetí nika. Druhý vstup do objektu, v podobě jednokřídlých dřevěných dveří, se nachází uprostřed jižního průčelí (foto 18).

Jižní vstup je umístěn v linii s památníkem s náboženskými hesly a středovým křížem. Centrální kříž je umístěn v jižní hřbitovní části uprostřed a nese nápisy ze všech světových

⁴⁰⁴ NÁRODNÍ PAMÁTKOVÁ ÚSTAV. Kostel Nejsvětější Trojice. Pamatkovykatalog.cz [online]. ©2015 [cit. 17. 1. 2022]. Dostupné z: <https://pamatkovykatalog.cz/kostel-nejsvetejsi-trojice-16200292>.

⁴⁰⁵ SOKA Semily, fond č. 140 Okresní úřad Jilemnice, inv. č. 471, kart. 58, Zdravotnické a veterinární záležitosti jednotlivě (St) (117 – hřbitov v Horních Štěpanicích).

⁴⁰⁶ ČÚZK. Parcela. Nahlizenidokn.cz [online]. ©2004-2022 [cit. 17. 1. 2022]. Dostupné z: <https://nahlizenidokn.cuzk.cz/VyberParcelu/Parcela/InformaceO>.

stran. První nápis na kříži zní: „Já jsem vzkříšení i život, kdo věří ve mne, byť také umřel, živ bude na věky. Jan II. 25“, druhý: „Vím, že Vykupitel můj živ jest, že poslední den ze země vstanu.“, třetí: „Víme, že ten, který vzkřísil Pána Ježíše, vzkřísí i nás.“, čtvrtý: „Ti, kteří spí v prachu země, probudí se.“. Druhý kříž je umístěn v severní polovině hřbitova. Osově je souměrný s jižním vstupem a křížem v jižní polovině hřbitova. Druhý kříž nenese žádný nápis, nýbrž v něm je umístěna Panna Marie v nice. Oba kříže jsou natočeny čelem ke kostelu. Hlavní portál do areálu je umístěn na ose kostelního portálu a fary. Na tuto osu je umístěn i třetí vchod na východní straně. Tato křížová osa je spojena také hlavními komunikacemi hřbitova.

V jižní části jsou hroby orientovány čelní stranou náhrobku na východ. Výjimku tvoří čtyři urnové hroby při východní zdi, jižně od márnice. Tyto hroby jsou orientovány na západ. V severní části hřbitova jsou hroby natočeny čelem ke středové linii. Východně od kříže jsou tedy hroby umístěny čelem na západ, západně od středového kříže čelem na východ a jedna řada hrobů se nachází u severní zdi. Tyto hroby jsou umístěny čelně na jih. V severozápadní části hřbitova jsou nepravidelně rozmístěny malé urnové hroby. Převážně je však hřbitov tvořen velkými kostrovými hroby.

Nejvýraznějšími a nejzajímavějšími objekty hřbitova, mimo samotný kostel, jsou vstupní dvoukřídlé kované brány, které jsou umělecky stylizované. Hlavní vstup spolu se vstupem na východní straně jsou obohaceny kamennými sokly, na kterých jsou umístěny tzv. kamenné koule. Vstup z jižní strany je prostý, pravděpodobně dodatečně postavený. Zajímavým objektem hřbitova je také již zmiňovaná kaple.

4.4.7.4 EVANGELICKÝ HŘBITOV

Snaha o vybudování evangelického hřbitova v silně evangelické obci byla vyvíjena poměrně dlouho, přičemž vznik pohřebiště náleží k roku 1856. Jelikož evangelická obec neměla příliš finančních prostředků na výstavbu hřbitova, bylo zapotřebí pomoci samotných občanů. Na ohradní zdívo nově vzniklého pohřebiště tak roku 1866 přispělo celkem 33 místních obyvatel.⁴⁰⁷ Následně z roku 1880 pocházejí záznamy o opravách železných vrat a také vstupu do márnice. Další opravy proběhly roku 1886 z příspěvků 24 občanů.⁴⁰⁸

Evangelický hřbitov se nachází na parcele č. 1307 a jeho výměra je 889 m².⁴⁰⁹ Hřbitov leží na východním okraji obce, severně od katolického hřbitova. Areál hřbitova má tvar

⁴⁰⁷ SOKA Semily, fond Farní úřad ev. Křížlice, neinventarizováno, Hřbitov v Horních Štěpanicích (1824-1876).

⁴⁰⁸ SOKA Semily, fond č. 483 Archiv obce Horní Štěpanice, inv. č. 23, kart. 3, Účty hřbitovní pokladny.

⁴⁰⁹ ČÚZK. Parcela. Nahlizenidokn.cz [online]. ©2004-2022 [cit. 17. 1. 2022]. Dostupné z: <https://nahlizenidokn.cuzk.cz/VyberParcelu/Parcela/InformaceO>.

obdélníku a je obehnán zdí z lomového kamene, která je omítnuta z vnitřní strany a částečně i z vnější. Chybí omítnutí západně od vstupní brány. Zeď je navíc zakončena zákrytovou deskou. Vstup na hřbitov je umístěn uprostřed jižní zdi a je tvořen hřbitovní bránou, která je posazena pod úroveň pohřebiště. Portál je tvořen dvěma mohutnými kamennými sokly, zakončenými profilovanými zákrytovými deskami. Dvoukřídlá brána dvojitě zavěšena z vnější strany soklu s uměleckým kováním obsahuje nápis „TISEVPA NUSPETE“ a také letopočet 1864 (foto 20). Od brány vede devět schodů k prvním hrobům. V severozápadním rohu hřbitova je umístěna na parcele č. 1/2 márnice. Výměra parcely činí 25 m².⁴¹⁰ Márnice obdélníkového půdorysu se sedlovou eternitovou střechou má vstup umístěn v hlavním průčelí, na jižní straně objektu. Jedná se o jednoduché dřevěné jednokřídlé dveře. Ve štítové části je umístěn půlkruhový otvor, který je zvýrazněn štukovými rostlinnými motivy (foto 19).

Hlavní osa hřbitova vede od vstupní brány směrem k severní zdi. U severní zdi se nachází řada největších hrobů, které jsou odděleny od zbylých jakousi pěšinou vedoucí před márnici. Hlavní osa kopíruje tvar písmene T.

Náhrobky jsou orientovány čelem na východ, mimo jeden umístěný samostatně u východní zdi, který je natočen na západ. Hřbitov je zaplněn kostrovými hroby. Nejstarší hroby se nacházejí na východní a jižní straně pohřebiště. Nejzajímavějším prvkem hřbitova je vstupní brána a štuková výzdoba márnice. Hřbitov je dodnes udržovaný i ve své nejstarší části, což dokládají všudypřítomné květiny.

4.4.7.5 SHRNUTÍ

Český původ obce se odráží také na stavu hřbitovů. Katolický i evangelický hřbitov jsou poměrně dobře zachovalé. Obec Horní Štěpanice je vesnickou památkovou rezervací, na čemž má kromě bývalého hradu a typických roubených staveb podíl také dvojí vyznání v obci.

Hornoštěpanický katolický hřbitov je důležitý pro celé bývalé panství Valdštejnů. Stáří původního sídla rodu, tím pádem i stáří hřbitova, je tak nezpochybnitelné. Stáří pohřebiště navíc dokládá kostel umístěný uprostřed areálu, jedná se tedy o kostelní pohřební areál. V blízkosti kostelního hřbitova se nachází také římskokatolická fara, která areál dotváří. Kostel Nejsvětější Trojice s hrobkami Valdštejnů uvnitř byl vyhlášen kulturní památkou ČR.

Evangelická obec štěpanická má pevné kořeny, které si obec pravděpodobně udržela z doby předbělohorské, a nejedná se v tomto případě o vlnu protestantismu z přelomu 19. a 20.

⁴¹⁰ ČÚZK. Parcela. Nahlizenidokn.cz [online]. ©2004-2022 [cit. 17. 1. 2022]. Dostupné z: <https://nahlizenidokn.cuzk.cz/VyberParcelu/Parcela/InformaceO>.

století. Vzhledem k blízkosti evangelické farnosti v Křížlicích nikdy nedošlo k výstavbě vlastní modlitebny, o kterou početná skupina evangelíků usilovala. Evangelický hřbitov je dokladem nejen silné protestantské obce v Horních Štěpanicích, nýbrž v celých Krkonoších a Podkrkonoší. Společně s Křížlicemi, Rudníkem, podkrkonošským Libštátem a Valteřicemi, tvoří Štěpanice základní síť protestantismu v této oblasti. Z náhrobků štěpanických a křížlických lze vyčíst provázanost jednotlivých rodin v těchto obcích.

4.4.8 JABLONEC NAD JIZEROU

Jablonec nad Jizerou je město, které se nachází v západních Krkonoších v nadmořské výšce 450 m. Město se rozkládá v údolí řeky Jizery v Libereckém kraji v okrese Semily. Pod správu města Jablonec nad Jizerou dnes patří části Jablonec nad Jizerou, Bratrouchov, Buřany, Horní Dušnice a Stromkovice. K roku 2021 v Jablonci nad Jizerou žilo 1 601 obyvatel a jeho rozloha, která zasahuje částečně do Krkonošského národního parku, činí 22,32 km².⁴¹¹

4.4.8.1 K HISTORII

Jablonec nad Jizerou je často zaměňován s nedalekým Jabloncem nad Nisou. V publikacích je jako nejstarší zmínka často opakován rok 1356, kdy měl být na faru v Jablonci uveden farář Jan. Pravděpodobně jde však o Jablonec nad Nisou. Jistotou je však listina štěpanického panství z roku 1492, ve které se většina obcí panství zmiňuje prvně. Zde je zmíněn právě i Jablonec nad Jizerou, který toho roku připadl k panství Jilemnice. Roku 1632 kupují panství Harrachové a drží ho až do roku 1945. Roku 1896 je Jablonec povýšen Františkem Josefem I. na městys, nicméně městem se Jablonec stal až roku 1971. Obživou obyvatel Jablonce bylo vždy především sklářství a v 19. století textilní průmysl.⁴¹² Zdrojem obživy v přilehlých vesnicích, roztroušených po lesích, bylo polní hospodářství, později pěstování a zpracování lnu a těžba dřeva.⁴¹³

4.4.8.2 OBYVATELSTVO

V topografii J. Schallera je v roce 1790 uvedeno v Jablonci 64 majitelů domů a v přidružených obcích celkově 207 obydlí. Jedná se o obce Končiny, Brno, Hejlov, Horní a Dolní Dušnice, Bratrouchov, Vojtěšice a Buřany.⁴¹⁴ V topografii z roku 1835 od J. G. Sommera se nachází údaje o 90 domech a 711 obyvatelích v centrálním Jablonci. V přilehlé obci Buřany

⁴¹¹ ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. Počet obyvatel v obcích – k 1.1.2021. czso.cz [online]. ©2021 [cit. 2021-11-06], s. 51. Dostupné z <https://www.czso.cz/csu/czso/pocet-obyvatel-v-obcich-k-112021>.

⁴¹² AMBROŽ, Jindřich. *Krkonoše*. op., cit., s. 93.

⁴¹³ PÝCHA, Petr. *Historická cesta za česko – německým soužitím: v Jablonci nad Jizerou*. Jablonec nad Jizerou, 2007, s. 5.; SOMMER, Gottfried Johann. *Das Königreich Böhmen. Bidschower Kreis*. op., cit., s. 176-177.

⁴¹⁴ SCHALLER, Jaroslav. *Topographie des Königreiches Bögmen. Bidschower Kreis*. op., cit., s. 109-110.

se jedná o 30 domů a 284 obyvatel, ve Vojtěšicích o 32 obydlí s 238 obyvateli, v Dolní Dušnici o 25 domů a 256 obyvatel, Bratrouchově o 63 domů a 598 obyvatel, Horní Dušnici o 50 domů s 426 obyvateli, Hejlově o 17 domů a 130 obyvatel, Končínách o 22 domů a 197 obyvatel a v Brně o 10 domů s 96 obyvateli.⁴¹⁵ Do poloviny 19. století zde žili výhradně Češi. Němci přichází z Rokytnice nad Jizerou s výstavbou textilních továren. Tento fenomén dokládá součet obyvatel z roku 1890, kdy zde žije 1 765 Čechů a 290 Němců a v roce 1930 je nárůst Němců stále nepatrný. V tomto roce zde žije 2 099 Čechů a 348 Němců.⁴¹⁶ V roce 1900 v Jablonci a přilehlých obcích trvale žije 4 587 obyvatel. Roku 1921 již pouze 3 714.⁴¹⁷ Žili zde především katolíci.

4.4.8.3 HŘBITOV

Hřbitov se rozkládá u kostela sv. Prokopa (mapa 9), který byl původně dřevěný. Roku 1775-77 došlo k jeho konečnému přebudování na kostel kamenný.⁴¹⁸ Podoba kostela je pozdně barokní, přičemž dnešní podoba kostela pochází z roku 1893. Samostatná fara byla v blízkosti kostela vybudována již roku 1721, nicméně současná budova fary pochází z roku 1813. Do farnosti patřilo také velké množství okolních obcí. Konkrétně se jedná o Bratrouchov, Brno, Buřany, Dolní Dušnici, Hejlov, Končiny a Vojtěšice.⁴¹⁹ Kostel sv. Prokopa patří mezi kulturní památky ČR.

Hřbitov se nachází na parcele č. 107 o výměře 4085 m², na parcele č. 100 o výměře 955 m² a na parcele č. 98 s výměrou 1700 m². Pohřebiště se rozkládá na levém břehu řeky Jizery v západním okraji centrální části obce.⁴²⁰ Areál má nepravidelný tvar spojený ze tří zmiňovaných parcel. Hřbitov je ohraničen plotem s pletivem, který je umístěn na kamenné podezdívce. Vstup na starý hřbitov se nachází na parcele č. 107, uprostřed východní strany. Dvoukřídlá kovaná brána je upevněna mezi dvěma betonovými mohutnými sloupy se zákrytovou deskou. Druhý vstup je umístěn uprostřed východní strany nového hřbitova na parcele č. 100. Zde je umístěna moderní kovová brána a branka.

Hlavní osa starého hřbitova spočívá na překřížení dvou komunikací. Ve středu těchto komunikací je umístěn centrální kamenný kříž s nápisem „Já jsem vzkříšení i život, kdo věří ve

⁴¹⁵ SOMMER, Gottfried Johann. *Das Königreich Böhmen. Bidschower Kreis.* op., cit., s. 176-177.

⁴¹⁶ PÝCHA, Petr. *Historická cesta za česko – německým soužitím: v Jablonci nad Jizerou.* op., cit., s. 5-8.

⁴¹⁷ RŮŽKOVÁ, Jiřina - ŠKRABAL, Josef et al. *Historický lexikon obcí České republiky 1869-2005.* op., cit., s. 448.

⁴¹⁸ AMBROŽ, Jindřich. *Krkonoše.* op., cit., s. 93.

⁴¹⁹ PÝCHA, Petr. *Historická cesta za česko – německým soužitím: v Jablonci nad Jizerou.* op., cit., s. 29-31.

⁴²⁰ ČÚZK. Parcela. Nahlizenidokn.cz [online]. ©2004-2022 [cit. 17. 1. 2022]. Dostupné z: <https://nahlizenidokn.cuzk.cz/VyberParcelu/Parcela/InformaceO>.

mně, byť také umřel, živ bude. Jan XI. 95.“ Kříž je umístěn čelně k východu. Ze západní strany je umístěn ještě jeden nápis „Postaveno nákladem divadelního ochotnického spolku PODHORAN v Jablonci nad Jizerou 1890“. Komunikace v urnové části je vedena od hlavního vstupu do areálu kolem smuteční síně.

Smuteční síň s márnicí je centrálním objektem urnového háje a leží na stavební parcele č. 100 o výměře 31 m² a na stavební parcele č. 407 o výměře 71 m².⁴²¹ Jedná se o moderní zděnou stavbu obdélného půdorysu s polygonálním závěrem. Vstupní část má valbovou střechu, zatímco polygonální kaple je zakončena barokní bání. Tato část je původní. Vstup do objektu je situován na východ. Okna jsou na objektu rozmístěna rovnoměrně. Jedná se o dvoukřídlá osmidílná okna zakončená půlkruhovým obloukem. V předsíňové části se jedná o šestnáctidílné vitríny (foto 21).

Hřbitov je jasně vymezen na kostrové hroby a urnový háj. Hroby ve starém hřbitově jsou rozmístěny kolem okrajových částí areálu do pravidelných řad, čelně k centrálnímu kříži. Urnové hroby jsou umístěny vždy čelem ke komunikaci, která k nim vede, tedy na všechny světové strany. Zajímavostí jsou plánky k oběma částem hřbitova s popisky umístěné u vstupů.

4.4.8.4 SHRNU TÍ

Jablonec nad Jizerou je ukázkou obce, ve které docházelo k postupnému příchodu německého obyvatelstva z důvodu pracovních nabídek. Tento fenomén lze pozorovat i na hřbitově, kde se německá jména objevují, ale převažují česká. Hřbitov je v dobrém rozpoložení, čemuž napomáhá kontinuita vývoje pohřebiště, pravděpodobně od výstavby kostela sv. Prokopa. Kontinuita a zachovalost hřbitova souvisí také s českou většinou žijící ve městě. Po 2. světové válce nedošlo k tak četným ztrátám obyvatelstva jako u německých vsí, odkud obyvatelstvo muselo odejít. Moderní pojetí smuteční síně s urnovým hájem je zajímavým zpestřením hřbitovního areálu uprostřed obce. Jistou hodnotu má i původní kaple areálu. Jedná se o původně katolický hřbitov.

4.4.9 JAVORNÍK

Javorník je část obce Rudník. Obec se rozkládá na úpatí východních Krkonoš v nadmořské výšce 480 m. Obydlí zabírají údolí Javornického potoka, který se nachází

⁴²¹ ČÚZK. Parcela. Nahlizenidokn.cz [online]. ©2004-2022 [cit. 17. 1. 2022]. Dostupné z: <https://nahlizenidokn.cuzk.cz/VyberParcelu/Parcela/InformaceO>.

v Královéhradeckém kraji v okrese Trutnov. K roku 2011 žilo v obci Javorník 135 obyvatel. Rozloha obce činí 9,79 km².⁴²²

4.4.9.1 K HISTORII

Nejstarší zprávy o osídlení dnešního Javorníku pocházejí z roku 1353, kdy je zmiňována obec Hermansseyf a její část Nahor s tvrzí, tedy později Ahorn, či Mohren (tedy Javorník). Její založení je spojováno se zemědělstvím. V období 15. a části 16. století je obec Javorník rytířským zbožím vладыků z Javorníku v rámci trutnovského manství. Roku 1533 získali pod panství vlčické Javorník Zilvárové. Po neustálých změnách majitelů se roku 1675 dostali na Javorník Schwarzenberkové.⁴²³ Během staletí se v obci kromě zemědělství prosazovalo také tkalcovství nebo hornictví. V roce 1938 došlo ke změně názvu obce z Javorník na Mohren, jelikož zde žilo pouze 7 Čechů.⁴²⁴ Javorník po odsunu německého obyvatelstva upadal, až nakonec došlo k jeho připojení k sousední obci Rudník.

4.4.9.2 OBYVATELSTVO

Javorník byl osídlen Němci, kteří zde převládali až do konce 2. světové války. Téměř všichni občané byli katolíci.⁴²⁵ Z roku 1654 pochází první součet poddaných v obci Javorník, kterých bylo 51 s rodinami.⁴²⁶ V topografii J. Schallera z roku 1790 je uváděno již 103 domů.⁴²⁷ Roku 1835 J. G. Sommer uvádí 139 domů s 836 obyvateli v Javorníku.⁴²⁸ V roce 1900 má obec celkem 866 obyvatel, z čehož je pouze 10 Čechů. Roku 1910 bylo v obci zaznamenáno 859 obyvatel, načež jejich počet klesl po 1. světové válce na 785 občanů v roce 1921 a po 2. světové válce v roce 1945 na 698 obyvatel.⁴²⁹ Do odsunu obyvatel bylo zapojeno celkem 590 obyvatel německé národnosti a následně bylo doosídleno 373 Čechů.⁴³⁰

⁴²² ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. Počet obyvatel v obcích – k 1.1.2011. czso.cz [online]. ©2021 [cit. 2021-11-06], s. 57. Dostupné z <https://www.czso.cz/csu/czso/pocet-obyvatel-v-obcich-k-112011>.

⁴²³ JIRÁSKO, František. *Toulky podkrkonošskou minulostí*. op., cit., s. 142.

⁴²⁴ SOKA Trutnov, fond Archiv obce Javorník, inv. č. x1, kn. 1, s. 25, Gemeinde Gedenkbuch (Pamětní kniha Javorník).

⁴²⁵ WÜST, Günter. *Mohren verlorene Heimat: Zur Geschichte einer ehemals deutschen Gemeinde im Riesengebirge*. Wiesenbach, 1997, s. 52.

⁴²⁶ JIRÁSKO, František. *Toulky podkrkonošskou minulostí*. op., cit., s. 142.

⁴²⁷ SCHALLER, Jaroslav. *Topographie des Königreiches Bögmen. Bidschower Kreis*. op., cit., s. 127.

⁴²⁸ SOMMER, Gottfried Johann. *Das Königreich Böhmen. Bidschower Kreis*. op., cit., s. 203.

⁴²⁹ WÜST, Günter. *Mohren verlorene Heimat*. op., cit., s. 64.

⁴³⁰ SOKA Trutnov, fond Archiv obce Javorník, inv. č. x1, kn. 1, s. 46-53, Gemeinde Gedenkbuch (Pamětní kniha Javorník)

4.4.9.3 HŘBITOV

Hřbitov o rozloze 1324 m² se rozkládá na parcele č. 1357, nad pravým břehem Javornického potoka na východním okraji uprostřed obce.⁴³¹ Areál má polygonální tvar o deseti stranách a dominantou hřbitova je kostel (mapa 10). Hřbitov je vymezen ohradním zdívem z lomového kamene, přičemž z východní části jsou do zdiva prohloubeny cihlové klenby vytvářející slepé vstupy. Hlavní vstup do kostelního areálu je umístěn na západní straně. Základ vstupního prostoru tvoří dva monumentální cihlové sloupy na kamenném podstavci s jehlancovou zákrytovou deskou. Dnes je mezi nimi umístěna nová dřevěná branka. Další dva vstupy se nacházejí před vstupem do kostela a slouží jako vchod do areálu hřbitova. Dnes jsou zde již pouze dva kamenné sloupky po obou stranách.

Hlavní osa hřbitova je tvořena hlavní komunikací vedoucí po kamenném schodišti s masivním kamenným zábradlím ke vstupu do areálu a dále osově souměrně do kostela (foto 22). Před vstupem do kostela je komunikace rozdělena do dvou menších vstupních branek vedoucích do areálu hřbitova. Komunikace vede kolem kostela, přičemž od kostela vede ještě jedna komunikace na jižní straně k márnici umístěné uprostřed jižní strany areálu.

Pozdně barokní kostel sv. Martina pochází z roku 1707 a stojí na místě dřívějšího dřevěného kostela, který zde stával již v předešlém století. Kostel se stal farním v roce 1785. Do té doby patřil Javorník k farnosti Heřmanovy Sejfy.⁴³² Kostel zasvěcený sv. Martinu se dočkal několika oprav v letech 1820, 1892, 1912 a 1936.⁴³³

V roce 1714 došlo také k přestavbě ohradního zdiva místního hřbitova. Hřbitov měl poměrně omezenou kapacitu, a tak brzy došlo na plánování jeho rozšíření.⁴³⁴ O rozšíření hřbitova byl zájem po celou dobu jeho existence, jak dosvědčují dopisy z 30. dubna 1905, kdy byly jako největší důvod rozšíření uváděny hygienické podmínky. K rozšíření však nikdy nedošlo.⁴³⁵ K letopočtům 1772 a 1773 je v knize úmrtí zmiňováno 135 zesnulých, včetně 44 novorozeňat, což vzhledem k rozměrům hřbitova nejspíše znamená, že došlo k pohřbívání do

⁴³¹ ČÚZK. Parcela. Nahlizenidokn.cz [online]. ©2004-2022 [cit. 17. 1. 2022]. Dostupné z: <https://nahliznidokn.cuzk.cz/VyberParcelu/Parcela/InformaceO>.

⁴³² SOKA Trutnov, fond Archiv obce Javorník, inv. č. x1, kn. 1, s. 20, Geminde Gedenkbuch (Pamětní kniha Javorník).

⁴³³ WÜST, Günter. *Mohren verlorene Heimat*. op., cit., s. 53.

⁴³⁴ Tamtéž, s. 56.

⁴³⁵ SOKA Trutnov, fond Farní úřad Javorník, inv. č. 165, kart. 5, Záležitosti hřbitova.

společné jámy.⁴³⁶ Roku 1933 došlo ke zřícení východní ohradní zdi a k jejímu obnovení. Následně v roce 1941 byly obnoveny také hřbitovní komunikace, včetně schodiště ke kostelu.⁴³⁷

Nejstarší hroby jsou umístěny čelně k centrálnímu bodu hřbitova, tedy ke kostelu sv. Martina. Nejzachovalejší část se nachází na jižní straně kostela, kde jsou umístěny pravděpodobně mladší hroby, které jsou orientovány na západ. Na severní straně areálu se nacházejí již pouze rozvaliny a torza bývalých hrobů.

Na jižní straně ohradního zdiva je umístěna menší čtvercová místnost, ze které jsou dnes už jen ruiny. Podle archivních pramenů a plánu hřbitova se jednalo o „Totenkammer“, tedy umrlčí komoru. Márnice je taktéž postavena z lomového kamenného zdiva.

Před hřbitovní ohradní zdí je umístěn barokní kamenný kříž s volutami a s vyobrazením Panny Marie. Ve spodní části objektu jsou umístěny nápisy „Von Wohlwëitern“, „Renovirt 1901, 1850“ a uprostřed v rokokově zdobeném ohraničeném poli je umístěn nápis „WAHRER EIFER FVR GOTTESEHRE WACHSE VNAVFHÖRLICH IN DEN TREVEN MOHRNER HERZEN: DEN 30 AVG“⁴³⁸ (foto 23).

4.4.9.4 SHRNU TÍ

Celý areál katolického kostelního hřbitova je důležitou stavební památkou, jelikož se v Krkonoších jedná o jedinečný doklad pravidelného polygonálního půdorysu (plán 7). Pod hřbitovem je umístěna bývalá fara, která skvostný areál dotvářela. Nicméně je kostel sv. Martina i celý areál hřbitova v katastrofálním stavu. Z kostela zbývá pouze obvodové zdivo a nad vchodem lze spatřit nápis „VSTUP NA VLASTNÍ NEBEZPEČÍ“. V ještě horším stavu se nachází bývalá umrlčí komora. Ohradní zdivo je v některých úsecích nahrazeno pletivem proti dobytku. Hroby již taktéž téměř zanikají. Nevyužití areálu a jeho zanedbání je patrné na každém kroku. Areál by si však vzhledem ke své jedinečnosti zasloužil lepší ochranu památkové péče a obnovu alespoň pro pietní účely. Mírnou útěchou je stav kříže umístěného před areálem kostela.

4.4.10 JESTŘABÍ

Jestřabí v Krkonoších je obec nacházející se v západních Krkonoších v nadmořské výšce 714 m. Obec se rozkládá v údolí nad obcí Poniklá v Libereckém kraji v okrese Semily.

⁴³⁶ WÜST, Günter. *Mohren verlorene Heimat*. op., cit., s. 64.

⁴³⁷ SOKA Trutnov, fond Farní úřad Javorník, neinventarizováno, Kathol. Pfarrkirchenrat Mohren.

⁴³⁸ česky: „Opravdová horlivost pro čest Boží roste v srdcích javornických“.

Jestřabí tvoří tři dříve samostatné obce, tedy Jestřabí, Křížlice a Roudnice. K roku 2021 v Jestřabí žilo 237 stálých obyvatel. Rozloha obce je 10,3 km².⁴³⁹

4.4.10.1 O HISTORII

První zmínka o obci Jestřabí pochází z roku 1562. Obec měla dvě části. Konkrétně centrální Jestřabí a lesní část zvanou Jammerthal, přičemž obě části vždy patřily pod farnost obce Poniklá.⁴⁴⁰ Po rozdělení panství Štěpanice na dvě poloviny byla oblast s obcí Jestřabí a Jammerthal zakomponována do brannské části. Valdštejnové, kteří panství vlastnili, prodali své statky 20. července 1632 Harrachům, kteří obě poloviny znovu spojili a již panství neprodali. Lidé se zde živilo jako v ostatních obcích zemědělstvím a textilnictvím.⁴⁴¹ S úbytkem obyvatel po 2. světové válce došlo ke spojení tří u sebe ležících obcí Jestřabí, Roudnice a Křížlice. Roudnice byla připojena k Jestřabí v roce 1960 a Křížlice v roce 1971.⁴⁴²

4.4.10.2 OBYVATELSTVO

J. Schaller ve své topografii uvádí na Jestřabí pouze 19 domů. V této době patřila malá obec pod farnost Poniklá.⁴⁴³ Následně roku 1835 uvádí J. G. Sommer Jestřabí jako obec o 111 domech s 974 obyvateli. K Jestřabí v této době náležela menší osada Jamerthal (Stromkovice), která v této době čítala 47 domů.⁴⁴⁴ V roce 1900 zde žilo pouze 361 obyvatel, což znamená enormní pokles počtu obyvatel česky osídlené obce. Roku 1921 v Jestřabí žilo 324 obyvatel a roku 1930 296 občanů. Po válce došlo k vysídlení zhruba na polovinu počtu obyvatel z předválečných časů. Vzhledem k neustálému klesajícímu počtu obyvatel došlo ke spojení s Roudnicí a Křížlicemi.

Po vydání tolerančního patentu byli někteří obyvatelé této oblasti se svou vírou vzdálení povoleným učením. Tito lidé se nepřihlásili ani k jedné povolené konfesi a byli nazýváni „tolerančními sektáři“. V Podkrkonoší se nacházelo hodně takových oblastí. U těchto sektářů se uchycoval velmi často spiritismus. V Čechách se spiritismus objevil kolem roku 1880, avšak podobná setkání mezi tolerančními sektáři se konala již o třicet let dříve. Spiritismus se uchytíl především u lidí žijících ve vzdálených nebo špatně dostupných místech od centra konfese. Původním centrem spiritismu byl v Podkrkonoší Trutnov. Zdeněk Nešpor poté vidí jako základ

⁴³⁹ ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. Počet obyvatel v obcích – k 1.1.2021. czso.cz [online]. ©2021 [cit. 2021-11-06], s. 51. Dostupné z <https://www.czso.cz/csu/czso/pocet-obyvatel-v-obcich-k-112021>.

⁴⁴⁰ SOMMER, Gottfried Johann. *Das Königreich Böhmen. Bidschower Kreis.* op., cit., s. 175.

⁴⁴¹ DONT, Hans H. *Rochlitz an der Iser und Harrachsdorf in der frühen Neuzeit.* München, 1993, s. 10. ISBN 3-486-55869-2.

⁴⁴² RŮŽKOVÁ, Jiřina - ŠKRABAL, Josef et al. *Historický lexikon obcí České republiky 1869-2005.* op., cit., s. 448.

⁴⁴³ SCHALLER, Jaroslav. *Topographie des Königreiches Bögmen. Bidschower Kreis.* op., cit., s. 109.

⁴⁴⁴ SOMMER, Gottfried Johann. *Das Königreich Böhmen. Bidschower Kreis.* op., cit., s. 175.

moderního spiritismu v Jestřabí a na Žalém.⁴⁴⁵ V Podkrkonoší se jedná o spiritismus náboženský, tedy lidový, což znamená, že lidé se cítí být křesťany. Spiritismus je tedy jakási nadstavba křesťanství, doplněk. Navíc prameny ukazují, že mravní život spiritistů byl lepší než u evangelíků či katolíků. Spiritisté byli často mezi prvními vystupujícími z církve.⁴⁴⁶

4.4.10.3 HŘBITOV

Dne 18. prosince 1895 došlo ke zřízení komunálního hřbitova v Jestřabí.⁴⁴⁷ Polohonáčrt byl vyhotoven již roku 1893 (plán 8). 19. září 1894 byl schválen pozemek pro nový hřbitov na místě, kde se před 80 lety pohřbívalo při choleře. Následující rok, konkrétně 30. května 1896, byl předložen hřbitovní řád pro obec Jestřabí, přičemž konečnou podobu tento řád získal již o rok později. K vymezení areálu pohřebiště bylo zakoupeno 14 sloupů s drátem. Toto oplocení mělo být pouze prozatímní. Následující jaro měly být vysázeny stromky, na které již byly vyhloubeny příkopy. Umrlčí komora byla postavena na jaře následujícího roku. 1. ledna 1895 došlo k usazení centrálního kříže. 17. prosince 1895 byla vyhotovena první žádost o pohřbení paní Janouškové, za svobodna Holubové.

Regule hřbitovního řádu určovaly zaplnění nejdříve severozápadní čtvrtiny, nejlépe v pravidelných řadách od kraje ke středu areálu. Poté měla být zaplněna východní část severní poloviny hřbitova. Jednotlivé hroby měly být umístěny 0,5 m od sebe a měly být dlouhé 2 m. Šířka hrobu měla činit 0,80 m. Pro náhrobek bylo vymezeno 0,3 m. U dětských hrobů byla délka stanovena na 1,2 m a šířka 0,7 m. Honosné rodinné hrobky, popřípadě menší vyzděné hroby, měly být umístěny u zdi. Jejich délka se měla pohybovat mezi 3-4 m a šířka takového hrobu měla být 3 m. V podrobném řádu je také zmíněna výška mříží, které se často objevují u hrobů. Výška takové mříže se měla pohybovat mezi 0,79 a 0,95 m. Podobná pravidla měla i ostatní pohřebiště, nicméně dochovaných řádů není mnoho. Další pochází například z nedaleké Poniklé.⁴⁴⁸

K Jestřabí tehdy patřila také osada Stromkovice (Jammerthal), jejíž obyvatelé podali 15. prosince 1895 žádost k pohřbívání na novém ponikelském hřbitově. Důvodem bylo především náboženské spojení s Poniklou, kde se také nacházel společný svatostánek. Jestřabští však o hřbitov žádali z důvodu vzdálenosti od Poniklé a z důvodu levnějšího nákupu pozemku v Jestřabí. Obyvatelé Stromkovic se s novým hřbitovem v Jestřabí nesmířili ani později, což

⁴⁴⁵ NEŠPOR, R. Zdeněk. *Víra bez církve?* Praha, 2004, s. 63. ISBN 80-86067-92-0.

⁴⁴⁶ KLETVÍK, Jan. *Evangelíci a spiritismus v Krkonoších.* Praha, 2013, s. 38-53.

⁴⁴⁷ SOKA Semily, fond Farní úřad ev. Křížlice, neinventarizováno, List o Jestřabí.

⁴⁴⁸ SOKA Semily, fond č. 140 Okresní úřad Jilemnice, inv. č. 466, kart. 57, Zdravotnické a veterinární záležitosti jednotlivě (H).

dokazuje nezaplacení své části při zřizování nových vrat a sloupů roku 1906. Další konflikty vznikly z důvodu umožnění pohřbívání na novém hřbitově jinověrcům. V tomto ohledu se přidávali také zatvrzelí katolíci ze samotného Jestřabí.

Hřbitov se nachází na parcele č. 585/2 s výměrou 2830 m² na severní straně obce.⁴⁴⁹ Areál má tvar nepravidelného pětiúhelníku, přičemž skosení rohu se nachází v severním rohu hřbitova. Hřbitov je ohraničen železným plotem s pletivem odděleným betonovými sloupky. Z východní a severní strany je vysázena stromová alej.

Hlavní vchod do areálu hřbitova je umístěn uprostřed východní strany. Mezi dvěma mohutnějšími betonovými sloupky je zapuštěnými závěsy upevněna dvoukřídlá kovaná brána s výrazným křížem ve středové části. K levému sloupu je upevněna ještě menší branka ze stejného materiálu, z jakého se skládá celé oplocení areálu. Na sloupech jsou umístěny repliky ciborií (foto 24).

Hlavní osa hřbitova vede od vstupní brány k centrálnímu kříži uprostřed hřbitova a dále pokračuje k márnici, která je umístěna ve středu západní strany. Centrální kříž je kovový na kamenném základu, přičemž původní nápis na desce umístěné na kamenné části již není patrný. Nad hlavou Krista je však jasně zřetelný nápis „INRI“. Márnice stojí na stavební parcele č. 183 o výměře 47 m².⁴⁵⁰ Jedná se o zděný objekt obdélného půdorysu se sedlovou střechou s dvoukřídlími dřevěnými dveřmi upevněnými uprostřed východní stěny. Před márnici je vybudována terasa s jednoduchým zábradlím, která je umístěná na kamenném základu. Jedná se o lomové zdivo.

Nejstarší hroby jsou rozmístěny v jihozápadním rohu hřbitova a jsou usazeny čelem na východ. V této části se nachází i několik hrobů bez náhrobního kamene. Stejně tak jsou natočeny mladší hroby, které navazují v jižní polovině areálu na starší. V severní polovině areálu se nachází pouze dvě řady hrobů, které jsou umístěny čelně směrem na východ. U východní, jižní a částečně severní zdi jsou umístěny hroby čelně k centrálnímu kříži. Téměř všechny hroby na pohřebišti jsou kostrové, pouze několik výjimek se nachází ve střední oblasti jižní i severní poloviny hřbitova.

⁴⁴⁹ ČÚZK. Parcela. Nahlizenidokn.cz [online]. ©2004-2022 [cit. 17. 1. 2022]. Dostupné z: <https://nahliznidokn.cuzk.cz/VyberParcelu/Parcela/InformaceO>.

⁴⁵⁰ Tamtéž.

4.4.10.4 SHRNU TÍ

Hřbitov v Jestřábí vznikl jako nekonfesijní obecní hřbitov v roce 1895. Svou roli při vzniku tohoto pohřebiště jistě sehrál již zmiňovaný spiritismus, vzhledem k tomu, že dosud místní obyvatelé pohřbívali své nebožtíky na konfesijním hřbitovu v Poniklé. Na hřbitově převažují především česká jména, což potvrzují písemné prameny o historii osídlení obce. Hřbitov je v zachovalém stavu především v důsledku jeho kontinuálního využívání. Nejzajímavějším objektem areálu je nejspíše vstupní brána.

4.4.11 KRÍŽLICE

Křížlice jsou obcí nacházející se v západních Krkonoších. Dnes již společně s obcí Roudnice tvoří část obce Jestřábí v Krkonoších. Obec se nachází v nadmořské výšce 693 m nad pravým břehem řeky Jizerky. Katastr obce o rozloze 4, 63 km² se rozkládá na území Libereckého kraje v okrese Semily. K roku 2011 žilo v obci 128 obyvatel.⁴⁵¹

4.4.11.1 K HISTORII

Nejstarší písemný záznam o obci Křížlice pochází z roku 1492. Z jiných zdrojů se však dozvídáme, že Křížlice již roku 1358 měly svůj malý dřevěný původně protestantský kostelík. V 15. století jej tak zřejmě užívala církev podobojí. Název Křížlice byl pravděpodobně odvozen od třech křížů, které zde byly umístěny před osídlením. K obci Křížlice měla vždy velice blízko sousední Roudnice, ve které se nacházela v jejích počátcích sklářská huť. Obživou místních tak bylo právě sklářství, ale také zemědělství nebo tkaní lnu.⁴⁵² Obec patřila pod panství Štěpanice, později do brannské části. Roku 1632 obec spolu s panstvím koupil rod Harrachů.⁴⁵³ Po 2. světové válce počet obyvatel klesal, a tak roku 1960 byla připojena Roudnice a roku 1971 také Křížlice k sousední obci Jestřábí.⁴⁵⁴

4.4.11.2 OBYVATELSTVO

Schaller v topografii z roku 1790 udává 75 domů v Křížlicích a 40 domů v Roudnici.⁴⁵⁵ Topografie J. G. Sommera z roku 1835 uvádí v Křížlicích 96 domů s 844 obyvateli a v Roudnici 45 domů a 417 obyvatel.⁴⁵⁶ Roku 1882 žilo v Křížlicích 948 obyvatel a v přilehlé Roudnici 402

⁴⁵¹ ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. Počet obyvatel v obcích – k 1.1.2011. czso.cz [online]. ©2021 [cit. 2021-11-06], 49. Dostupné z <https://www.czso.cz/csu/czso/pocet-obyvatel-v-obcich-k-112011>.

⁴⁵² REICHT, Luděk. *Na horách ležící*. Praha, 1978, s. 67.

⁴⁵³ ŠPRÁCHAL, Přemysl. *Štěpanice*. op., cit., s. 20.

⁴⁵⁴ RŮŽKOVÁ, Jiřina - ŠKRABAL, Josef et al. *Historický lexikon obcí České republiky 1869-2005*. op., cit., s. 448.

⁴⁵⁵ SCHALLER, Jaroslav. *Topographie des Königreiches Bögmen. Bidschower Kreis*. op., cit., s. 109.

⁴⁵⁶ SOMMER, Gottfried Johann. *Das Königreich Böhmen. Bidschower Kreis*. op., cit., s. 177.

obyvatel.⁴⁵⁷ V roce 1900 se jedná o 871 obyvatel v Křížlicích a 376 obyvatel v Roudnici. Po 1. světové válce došlo k poměrně malému úbytku obyvatel. V roce 1921 zde žije 1 084 obyvatel.⁴⁵⁸ Roku 1935 v obci žije 678 výhradně českých obyvatel.⁴⁵⁹

Křížlice byly vždy jednou z obcí s nejpočetnějším zastoupením evangelíků v Krkonoších. Již roku 1782 se k evangelickému vyznání přihlásilo 272 lidí, nejvíce z důvodu rodinné tradice.⁴⁶⁰ Nicméně zdejší obyvatelé byli více naladěni na staročeské bratrství a z počátku se oslovovali „bratře“.⁴⁶¹ Vedle silné komunity evangelíků se v obci vyskytovala také silná komunita spiritistů, přičemž první zmínky o spiritismu pochází z roku 1884 právě z prostředí evangelické fary.⁴⁶² V roce 1944 bylo ve farní obci stále zaznamenáno 1335 evangelíků.⁴⁶³ Pod místní protestantskou farnost patřila evangelická obec z Roudnice, Poniklé, Jestřabí, Víchové, Štěpanic, Mrklova a Valteřic.⁴⁶⁴

4.4.11.3 KATOLICKÝ HŘBITOV

Kostel sv. Jana Křtitele leží jižně od hřbitova na parcele č. 51/1 o výměře 508 m². Kostel je orientován kněžištěm na jihovýchod. Svatostánek vznikl v empírovém slohu roku 1814. Fara však vznikla až roku 1853, ze kterého pochází také plán o výstavbě brány (plán 9, 10) a nová výměra hřbitova (plán 11). Z farního inventáře z roku 1877 jsou dostupné informace o již existujícím ohradním zdivu na katolickém hřbitově z roku 1870 s centrálním křížem uprostřed. Do roku 1870 se tak pravděpodobně pohřbívalo v bezprostřední blízkosti kostela sv. Jana Křtitele.⁴⁶⁵

Nevelký hřbitov o výměře 1349 m² se nachází na parcele č. 441/1 ve středu obce Křížlice.⁴⁶⁶ Areál má tvar k východu skoseného obdélníku a je vymezen zdí z lomového kamene se zákrytovou deskou. Výjimku tvoří jižní zeď se vstupem, která je postavena z cihlových plotovek, taktéž se zákrytovou deskou. Tato zeď je navíc pravidelně členěna pomocí cihlových sloupů se zákrytovou deskou. Vazba cihel je běhounová.

⁴⁵⁷ SOKA Semily, fond č. 184/2 Okresní zastupitelstvo Jilemnice, inv. č. 104, kart. 1, Křížlice (mj. desátky k ponikelské faře).

⁴⁵⁸ RŮŽKOVÁ, Jiřina - ŠKRABAL, Josef et al. *Historický lexikon obcí České republiky 1869-2005*. op., cit., s. 448.

⁴⁵⁹ AMBROŽ, Jindřich. *Krkonoše*. op., cit., s. 84.

⁴⁶⁰ REICHT, Luděk. *Na horách ležící*. op., cit., s. 67.

⁴⁶¹ Tamtéž, 60.

⁴⁶² KLETVÍK, Jan. *Evangelíci a spiritismus v Krkonoších*. op., cit., s. 56.

⁴⁶³ REICHT, Luděk. *Na horách ležící*. op., cit., s. 183.

⁴⁶⁴ SOMMER, Gottfried Johann. *Das Königreich Böhmen. Bidschower Kreis*. op., cit., s. 177.

⁴⁶⁵ SOKA Semily, fond Farní úřad Křížlice, nespracovaný, Farní inventář.

⁴⁶⁶ ČÚZK. Parcela. Nahlizenidokn.cz [online]. ©2004-2022 [cit. 17. 1. 2022]. Dostupné z: <https://nahliznidokn.cuzk.cz/VyberParcelu/Parcela/InformaceO>.

Vstup na hřbitov je umožněn bránou nacházející se uprostřed jižní zdi. Hřbitovní brána je sestavena z hlavních cihlových sloupů se zákrytovou deskou. Vazba je zde podobně jako u zbylých sloupů běhounová. Mezi sloupy je umístěna dvoukřídlá kovaná brána se zapuštěnými závěsy do sloupů. Dominantou brány je kovaný kříž umístěný uprostřed a ozdobné puklice s motivem květu uprostřed každého z křídel.

Hlavní osa hřbitova je tvořena hlavní komunikací vedoucí od vstupní brány ke středovému pomníku s křížem. Kříž je umístěn uprostřed pohřebiště a nese letopočet 1870 a nápis „Já jsem vzkříšení a život, kdo věří ve mne, byť také umřel, živ bude na věky. Jan II. 25“. Ze severní strany je umístěn ještě druhý nápis, který zní „Tento sv. kříž jest ku chvále Boží dobrovolnými příspěvky obcí Křížlic a Roudnice 1870.“ Kříž je pravděpodobně nejvýraznějším prvkem hřbitova. Jedná se o kamenný pomník, na kterém je umístěn taktéž kamenný kříž, na kterém je umístěna růže s perem (foto 25). Růže symbolizuje pomíjivost života a pířko symbolizuje nesmrtelnost a věčnost duše. Symboly tak obrazně doplňují použitý biblický text. Centrální kříž je natočen čelně ke kostelu sv. Jana Křtitele.

Hroby jsou na pohřebišti rozmístěny v řadách, čelně na severovýchod. Největší zděné hrobky jsou umístěny u jižní zdi. Naopak nejméně hrobů se nachází u severní zdi, kde jsou patrné zbytky rozvalených starých náhrobků. Na hřbitově jsou k vidění téměř jenom kostrové hroby.

4.4.11.4 EVANGELICKÝ HŘBITOV

V Křížlicích se podařilo v prvních šesti letech od tolerančního patentu vybudovat kostel, který byl vysvěcen již na Nový rok roku 1786⁴⁶⁷, nicméně výstavba evangelické fary proběhla již v roce 1783.⁴⁶⁸ V letech 1830-31 se fara i kostel dočkaly prvních větších oprav⁴⁶⁹, a roku 1870 byla povolena výstavba fary nové.⁴⁷⁰ Roku 1901 zde je 1996 evangelických členů z Křížlic a okolních vesnic.⁴⁷¹

Výstavba evangelického hřbitova byla povolena 20. října 1821 a k jeho vzniku došlo o rok později, tedy roku 1822 (mapa 11).⁴⁷² První zesnulý evangelíci tak byli pochováni ještě před výstavbou hřbitova s kostelem ve vzdálenosti 200 kroků od kostela.⁴⁷³ O výstavbu hřbitova se

⁴⁶⁷ KUTLÍK, Bohdan. *Zrcadlo Křížlické*. Praha, 1881, s. 18.

⁴⁶⁸ Tamtéž, s. 12.

⁴⁶⁹ Tamtéž, s. 31.

⁴⁷⁰ SOKA Semily, fond Farní úřad ev. Křížlice, neinventarizováno, Hřbitov ev. Křížlice.

⁴⁷¹ KLETVÍK, Jan. *Evangelíci a spiritismus v Krkonoších*. op., cit., s. 24.

⁴⁷² SOKA Semily, fond Farní úřad ev. Křížlice, neinventarizováno, Hřbitov ev. Křížlice.

⁴⁷³ KUTLÍK, Bohdan. *Zrcadlo Křížlické*. op., cit., s. 9.

zasloužil farář Jan Molnár, který již v roce 1824 usilovat o výstavbu evangelického hřbitova také v Horních Štěpanicích.⁴⁷⁴ Roku 1847 se hřbitov dočkal druhého povolení k ohrazení⁴⁷⁵, nicméně k němu došlo až roku 1866 z důvodu sporů o obecní cestu. Na hřbitově se tak nekontrolovaně pásli dobytek a projížděli jím vozy.⁴⁷⁶ Opravy šindele na hřbitovní zdi probíhaly v roce 1928.⁴⁷⁷

Hřbitov církve evangelické augšpurského vyznání se nachází na dvou parcelách č. 1225 a č. 1220/3 o celkové výměře 1500 m², nad východním okrajem obce Křížlice.⁴⁷⁸ Areál hřbitova má tvar nepravidelného čtyřúhelníku a je ohraničen železným plotem s pletivem. Plot je usazen na kamenných soklech. Dominantou hřbitova je evangelický kostel, který je umístěn ve středu hřbitova na parcele č. 103 o rozměrech 187 m².⁴⁷⁹ Jedná se tak o evangelický kostelní hřbitov z roku 1786. Kostel je jednodílná stavba s orientací kněžiště na východ. Výrazným prvkem kostela je špičatá věž.

Hlavní vstup na hřbitov se nachází uprostřed východní strany a je osově souměrný s druhou bránou na západní straně⁴⁸⁰. Osově souměrné jsou vstupy také s kostelem. Hlavní brána je umístěna mezi mohutné omítnuté kamenné sloupy se zákrytovou jehlancovou deskou. Brána je dvoukřídlá, totožná jako plot z pletiva, se zapuštěnými závěsy do sloupů. Křídla jsou svedena do jehlanu, ve kterém se proplétají spirálou. Po levé straně při vstupu do areálu je umístěn ještě jeden totožný sloup. Mezi levý a středový sloup je usazena menší branka totožného charakteru, jako u hlavní brány. Druhý vstup kopíruje hlavní vstup.

V severovýchodním rohu areálu stojí obyčejná márnice obdélného půdorysu se sedlovou plechovou střechou. Hlavní průčelí se vstupem se nachází na východní kratší straně objektu. Jedná se o jednoduché dřevěné dveře. Štítová část je pokryta svisle kladenými prkny.

Převážná většina hrobů je čelně natočena na východ, podobně jako chór kostela. Hroby umístěné u východního okraje za hranicí kostela jsou však čelně orientovány na západ. Totožně jsou umístěny také urnové hroby v severovýchodním rohu hřbitova. Celkově převažují kostrové

⁴⁷⁴ KUTLÍK, Bohdan. *Zrcadlo Křížlické*. op., cit., s. 29.

⁴⁷⁵ SOKA Semily, fond Farní úřad ev. Křížlice, neinventarizováno, Hřbitov ev. Křížlice. (první 20. října 1821)

⁴⁷⁶ SOKA Semily, fond č. 140 Okresní úřad Jilemnice, inv. č. 334, kart. 31, Věci věřících, duchovních, kostelů, a farností - jednotlivě (K) (zejména římskokatolická a evangelická reformní církev v Křížlicích).

⁴⁷⁷ SOKA Semily, fond č. 140 Okresní úřad Jilemnice, inv. č. 737, kart. 147, Církevní věci jednotlivě (K) (mj. 4, 16 - opravy kostela a fary v Křížlicích).

⁴⁷⁸ ČÚZK. Parcela. Nahlizenidokn.cz [online]. ©2004-2022 [cit. 17. 1. 2022]. Dostupné z: <https://nahliznidokn.cuzk.cz/VyberParcelu/Parcela/InformaceO>.

⁴⁷⁹ Tamtéž.

⁴⁸⁰ Tato brána je dnes hlavní.

hroby, přičemž starší a architektonicky výraznější hroby jsou umístěny v severní polovině areálu hřbitova.

4.4.11.5 SHRNU TÍ

Křížlice byly pro oblast Krkonoš důležité především z důvodu rozmanitosti ve vyznání víry. Vedle jediné povolené katolické víry se zde silně ukotvila z předbělohorských let také víra protestantská. V této době byla v Křížlicích silná skupina členů Jednoty bratrské. Po vydání tolerančního patentu místní neváhali a v hojném počtu se přihlásili zpět ke své víře, tentokrát k augšpurskému vyznání. Zachování evangelické víry tkví především v tradici, odlehlosti horské vesničky a chudých podmínek k žití. Vlastní modlitebnu, faru a hřbitov si evangelíci prosadili záhy. Hřbitovní dominantou je bezpochyby právě evangelický kostel, který se později stal symbolem celých Křížlic (foto 26). Hřbitov je nepřetržitě využíván a udržován, jelikož obec byla vždy česká. Areál patří od roku 2019 mezi kulturní památky ČR v rámci souboru staveb evangelického sboru v Křížlicích.⁴⁸¹ Mimo protestantskou víru se v horských vesničkách Křížlice a především Jestřabí z důvodu odlehlosti od farních katolických center uchýlil také spiritismus. Důkazem o převládající protestantské víře je lepší stav a rozlehlost evangelického hřbitova.

4.4.12 MALÁ ÚPA

Malá Úpa je obec nacházející se ve východních Krkonoších na hranicích s Polskem v nadmořské výšce 1041 m. Obec se rozkládá v údolí řeky Malé Úpy v Královehradeckém kraji v okrese Trutnov. Celý katastr obce se nachází v Krkonošském národním parku a nejvyšším bodem Malé Úpy je Sněžka. K roku 2021 v Malé Úpě žilo 147 obyvatel. Rozloha obce činí 26,67 m².⁴⁸²

4.4.12.1 K HISTORII

Horní a Dolní Malá Úpa byly původně samostatné obce. Dolní Malá Úpa je v kronice Simona Hüttla připomínána k roku 1537 a 1568. Hlavní původní obživou zde byla těžba dřeva a rud.⁴⁸³ Založení obce Horní Malá Úpa spadá na přelom 16. a 17. století. První písemná zmínka pochází z roku 1609, kdy správa kutnohorských úředníků komentuje vykácení tehdejšího pralesa císařské půdy pod Sněžkou. Vzniká tak několik lučních enkláv, ze kterých se později

⁴⁸¹ NÁRODNÍ PAMÁTKOVÁ ÚSTAV. Soubor staveb evangelického sboru. Pamatkovykatalog.cz [online]. ©2015 [cit. 17. 1. 2022]. Dostupné z: <https://pamatkovykatalog.cz/soubor-staveb-evangelickeho-sboru-18169947>.

⁴⁸² ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. Počet obyvatel v obcích – k 1.1.2021. czso.cz [online]. ©2021 [cit. 2021-11-06], s. 59. Dostupné z <https://www.czso.cz/csu/czso/pocet-obyvatel-v-obcich-k-112021>.

⁴⁸³ AMBROŽ, Jindřich. *Krkonoše*. op., cit., s. 115-117.

jejich spojením stává obec Malá Úpa. Centrum obce se vytvořilo na místě zvaném „Kagelplan“, dnes „U kostela“. Německý název odkazuje na skládání dřeva před plavením do údolí. Na tomto frekventovaném místě byl pravděpodobně i z těchto důvodů, ale také z důvodu ojedinělé roviny, postaven kostel sv. Petra a Pavla.⁴⁸⁴ Dnes se jedná spíše o historicky významné centrum obce, zatímco dopravní a správní centrum se nachází v Horní Malé Úpě u Pomezních Bud. Přestože plavení dřeva pro Kutnou Horu skončilo již částečně roku 1610 a definitivně roku 1625, pokračují práce pro místního investora Jakoba de Waghi. Dřevařům bylo nabídnuto a vítáno usadit se v místních boudách natrvalo z důvodu ochrany a udržení hranic. Roku 1642 byla Malá Úpa poprvé uvedena ve farních kronikách Horního Maršova.⁴⁸⁵ Mimo původní těžbu rud a dřevařství se v obci v 16. a 17. století součástí obživy stal také chov dobytka a budní hospodářství. Úpa zažila největší rozkvět v 18. století, kdy došlo k největšímu nárůstu obyvatel.⁴⁸⁶ Dalšími zdroji obživy se v 19. a 20. století stala řemesla a obchod (dříve pašeráctví) se Slezskem, a také turismus.⁴⁸⁷ Obec však měla již dříve četné obchodní a pašerácké styky se Slezskem. Malá Úpa byla součástí panství Maršov, přičemž jejími vlastníky po de Waghi byla například rodina Schlaffgotschů, Aichelburků a Morzinů.

4.4.12.2 OBYVATELSTVO

Z roku 1654 je znám počet 58 rodin v Horní i Malé Úpě.⁴⁸⁸ J. Schaller uvádí roku 1790 v Horní Malé Úpě 71 domů a v Dolní Malé Úpě 56 domů. Přesto došlo za dva roky k výstavbě kostela v méně početné Dolní Malé Úpě, kde byla koncentrace staveb hustší.⁴⁸⁹ V Sommerově topografii Čech z roku 1836 je již uváděno v obci Malá Úpa 198 domů s 1023 obyvateli.⁴⁹⁰ Roku 1900 zde žije 1 126 obyvatel a roku 1921 1 001 obyvatel. Dále již počet obyvatel pouze klesá.⁴⁹¹ Roku 1935 v Dolní Malé Úpě žilo 473 obyvatel, přičemž z tohoto počtu byli pouze 3 Češi. Zbytek obyvatelstva tvořila německá katolická populace, což není překvapením, vzhledem k původnímu osídlení Malé Úpy tyrolskými dřevaři.⁴⁹² V Horní Malé Úpě tento rok

⁴⁸⁴ KLIMEŠ, Pavel. *Průvodce exkurzí pro celostátní odborný seminář k problematice lidového stavitelství a historických vesnických sídel: Horní Maršov*. op., cit., s. 14.

⁴⁸⁵ BEYER, Lioba. *Malá Úpa pod Sněžkou v Krkonoších: Od německého trvalého osídlení po české sezonní osídlení*. op., cit., s. 18-19.

⁴⁸⁶ Tamtéž, s. 27.

⁴⁸⁷ Tamtéž, s. 40.

⁴⁸⁸ Tamtéž, s. 24.

⁴⁸⁹ SCHALLER, Jaroslav. *Topographie des Königreiches Bögmen. Königgrätzer Kreis*. op., cit., s. 109.

⁴⁹⁰ SOMMER, Gottfried Johann. *Das Königreich Böhmen. Königgrätzer Kreis*. op., cit., s. 146.

⁴⁹¹ RŮŽKOVÁ, Jiřina - ŠKRABAL, Josef et al. *Historický lexikon obcí České republiky 1869-2005*. op., cit., s. 502.

⁴⁹² AMBROŽ, Jindřich. *Krkonoše*. op., cit., s. 114.

žilo 498 osob, z toho 20 Čechů.⁴⁹³ Z cca 1000 obyvatel tu po 2. světové válce smělo zůstat necelých padesát lidí, tedy pouze zástupci dřevařských rodin.

4.4.12.3 HŘBITOV

Kostel byl založen roku 1791 díky domluvě místních s Josefem II., který místo navštívil roku 1779, přičemž základní kámen byl položen roku 1788. Dnešní podoba kostela sv. Petra a Pavla však pochází až z přestavby z roku 1805. Dodnes je na něm v podobě nápisu připomínka Josefa II. Kostel se stal roku 1975 kulturní památkou ČR. Místní fara byla postavena roku 1855, přestože farní knihy jsou dochovány již k roku 1788.

Součástí lokality U kostela je také hřbitov, který měl být v 70. letech, podobně jako hřbitov ve Špindlerově Mlýně, zlikvidován.⁴⁹⁴ Hřbitov byl založen roku 1792, přičemž ohradní zdivo a márnice byly vybudovány až v roce 1822.⁴⁹⁵

Před založením kostela sv. Petra a Pavla společně se hřbitovem roku 1788 byli obyvatelé Malé Úpy pochováváni v Maršově, jelikož Malá Úpa patřila pod maršovské panství. Cesta na maršovský hřbitov však byla plná nástrah a byla opravdu dlouhá.

Hřbitov v Dolní Malé Úpě se nachází na parcele č. 210 o výměře 1 201 m², na levém břehu řeky Malé Úpy.⁴⁹⁶ Areál má pravidelný tvar obdélníkového půdorysu a nachází se v blízkosti kostela sv. Petra a Pavla. Ohradní zdivo je tvořeno lomovým kamenem se zákrytovou deskou.

Vstup na pohřebiště je umístěn ve středu východní zdi. Brána je tvořena dvěma mohutnými sloupy z lomového kamene, které jsou v horní části propojeny šindelovou sedlovou stříškou. Mezi sloupy je umístěna kovaná dvoukřídlá brána. Hlavní osu tvoří komunikace spojující hlavní vstup s márnicí, která se nachází uprostřed protějšího zdiva.

Márnice čtvercového půdorysu stojí na stavební parcele č. 120 o výměře 25 m².⁴⁹⁷ Jedná se o zděnou stavbu s valbovou střechou, která je pokryta šindelem. Vstup v podobě jednokřídlých dřevěných dveří je umístěn uprostřed východní zdi, osově souměrně k hlavnímu

⁴⁹³ AMBROŽ, Jindřich. *Krkonoše*. op., cit., 117.

⁴⁹⁴ BEYER, Lioba. *Malá Úpa pod Sněžkou v Krkonoších: Od německého trvalého osídlení po české sezonní osídlení*. op., cit., s. 14-16.

⁴⁹⁵ Tamtéž, s. 32.

⁴⁹⁶ ČÚZK. Parcela. Nahlizenidokn.cz [online]. ©2004-2022 [cit. 17. 1. 2022]. Dostupné z: <https://nahlizenidokn.cuzk.cz/VyberParcelu/Parcela/InformaceO>.

⁴⁹⁷ Tamtéž.

vstupu do areálu. Ze severní a jižní strany jsou umístěna malá okna. Před vstupem do márnice je umístěn hrob děkana Johanna Gleissnera s centrálním dřevěným křížem.

Hroby jsou v pravidelných řadách rozmístěny po obou stranách hlavní komunikace čelně k východu a jsou kostrové. V některých případech již hroby zanikají a zůstávají pouze základy. Největší rodinné zděné hroby jsou umístěny u západní zdi v jižní polovině od márnice. Jedná se o hroby rodiny Scholz nebo Ruse.

4.4.12.4 SHRNU TÍ

Celý areál katolického hřbitova s kostelem je kulturní památkou ČR (foto 27). Kostel sv. Petra a Pavla původně býval nejvýše položeným v republice. Pohřebiště je vzpomínkou na obyvatele Malé Úpy, kteří osadu založili a po generace zde žili a pohřbívali. V 70. letech 20. století byla snaha hřbitov zrušit, což se však naštěstí nestalo. Nedaleký Špindlerův Mlýn však takové štěstí neměl. Jelikož byla obec německá, slouží dnes pohřebiště spíše jako pietní místo. Hřbitov je však spolu s kostelem sv. Petra a Pavla hojně turisticky navštěvovaným místem, což napomáhá k udržování areálu v důstojných podmínkách, přestože se již nevyužívá.

4.4.13 MLADÉ BUKY

Městys Mladé Buky se nachází téměř na okraji východních Krkonoš na toku řeky Úpy. Obec ležící v nadmořské výšce 476 m spadá do Královehradeckého kraje v okrese Trutnov. K roku 2021 v obci Mladé Buky žilo 2 313 obyvatel. Rozloha městysu činí 26,79 m²,⁴⁹⁸ přičemž část katastrálního území se nachází v Krkonošském národním parku.

4.4.13.1 K HISTORII

První zmínka o obci Mladé Buky pochází z rejstříku o odvádění papežských desátků z roku 1384. Původně byly Mladé Buky samostatným panstvím, ke kterému patřila například i dnešní Svoboda nad Úpou. Později se však Svoboda oddělila a statek Mladé Buky připadlo vlčickému panství. Mezi prvními majiteli panství je známa rodina Vitanovských, později například hraběnka Brennerová. Mezi další majitele patřil také slavný rod Schwarzenberků. Lidé se zde živilí především dřevařstvím, přadláctvím, zemědělstvím a tkalcovstvím.⁴⁹⁹ V průmyslovém 19. stoletím se hlavním odvětvím stal papírenský a textilní průmysl.⁵⁰⁰ V přilehlých vesničkách měla význam také důlní činnost, která zde byla definitivně ukončena roku 1772. Dalším důležitým zdrojem obživy bylo sklářství, které se projevovalo především

⁴⁹⁸ ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. Počet obyvatel v obcích – k 1.1.2021. czso.cz [online]. ©2021 [cit. 2021-11-06], s. 59. Dostupné z <https://www.czso.cz/csu/czso/pocet-obyvatel-v-obcich-k-112021>.

⁴⁹⁹ AMBROŽ, Jindřich. *Krkonoše*. op., cit., s. 107.

⁵⁰⁰ SCHALLER, Jaroslav. *Topographie des Königreiches Bögmen. Bidschower Kreis*. op., cit., s. 130.

v obci Sklenářovice, kde existovala na přelomu 18. a 19. století slavná sklárna.⁵⁰¹ Po odsunu německého obyvatelstva došlo k úbytku počtu obyvatel, což přineslo připojení okolních obcí. Sklenářovice⁵⁰² byly připojeny roku 1955 a Kalná Voda a Hertvíkovice roku 1960.⁵⁰³

4.4.13.2 OBYVATELSTVO

V Schallerově topografii Čech jsou Mladé Buky uvedeny jako ves o 123 domech. K obci Mladé Buky patří také menší obce. Jedná se o Hertvíkovice, ve kterých bylo zaznamenáno 86 domů, Bystřice s 6 domy a Sklenářovice o 86 staveních.⁵⁰⁴ V roce 1835 zde žije 786 obyvatel ve 141 domech, v Hertvíkovicích stálo tento rok 101 domů a žilo zde 626 obyvatel a ve Sklenářovicích žilo 290 obyvatel ve 47 domech.⁵⁰⁵ Z roku 1900 byly zaznamenány údaje o 5 251 obyvatelích. Do tohoto počtu jsou v tomto roce zakomponováni také obyvatelé Kalné Vody, která dříve patřila pod jiný kraj. V roce 1921 počet obyvatel klesl na číslo 4 577.⁵⁰⁶ Roku 1935 zde žilo 4225 obyvatel, přičemž z tohoto počtu bylo pouze 298 Čechů.⁵⁰⁷ Po odsunu Němců počet obyvatel klesl téměř na polovinu.

Obyvatelstvo v obci Mladé Buky bylo převážně německého původu katolického vyznání. Nicméně kolem přelomu 19. a 20. století docházelo také zde k přestupům k evangelickému vyznání, nebo k výstupům z církve. Kniha náboženských změn zaznamenává, jak jména německého původu, tak výstupy z katolické církve.⁵⁰⁸

4.4.13.3 HŘBITOV

Hřbitov městyse se rozkládá na parcele č. 424/2 o výměře 7015 m² a na parcele č. 424/1 o výměře 3758 m².⁵⁰⁹ První zmiňovanou parcelu zabírá starý původní hřbitov (mapa 12), zatímco druhou parcelu č. 424/1 zabírá nový hřbitov. Areál pohřebiště má pravidelný obdélníkový tvar a nachází se na jihovýchodním vyvýšeném okraji obce v blízkosti barokního kostela sv. Kateřiny, který pochází z roku 1682.⁵¹⁰ Hřbitov je oddělen jako samostatný areál cihlovou zdí s polokřížovou vazbou na kamenném soklu. Zeď je zdobena falešnými konzolami z tvarovek a zakončena zákrytovou deskou. Nový hřbitov není obezděn.

⁵⁰¹ SOMMER, Gottfried Johann. *Das Königreich Böhmen. Bidschower Kreis.* op., cit., s. 211.

⁵⁰² Jedná se spíše o katastr bývalé obce Sklenářovice, která zanikla po odsunu německého obyvatelstva.

⁵⁰³ RŮŽKOVÁ, Jiřina - ŠKRABAL, Josef et al. *Historický lexikon obcí České republiky 1869-2005.* op., cit., s. 502.

⁵⁰⁴ SCHALLER, Jaroslav. *Topographie des Königreiches Bögmen. Bidschower Kreis.* op., cit., s. 130.

⁵⁰⁵ SOMMER, Gottfried Johann. *Das Königreich Böhmen. Bidschower Kreis.* op., cit., s. 211.

⁵⁰⁶ RŮŽKOVÁ, Jiřina - ŠKRABAL, Josef et al. *Historický lexikon obcí České republiky 1869-2005.* op., cit., s. 502.

⁵⁰⁷ AMBROŽ, Jindřich. *Krkonoše.* op., cit., s. 107.

⁵⁰⁸ SOKA Trutnov, fond Farní úřad Mladé Buky, inv. č. 10, kn. 10, Kniha náboženských změn (1829-1928).

⁵⁰⁹ ČÚZK. Parcela. Nahlizenidokn.cz [online]. ©2004-2022 [cit. 17. 1. 2022]. Dostupné z:

<https://nahlizenidokn.cuzk.cz/VyberParcelu/Parcela/InformaceO>.

⁵¹⁰ SOMMER, Gottfried Johann. *Das Königreich Böhmen. Bidschower Kreis.* op., cit., s. 211.

Hlavní vstup do areálu hřbitova se nachází uprostřed západní zdi a je tvořen dvěma mohutnými kamennými sloupy s ozdobnými triglyfy a profilovanými římsami. Zakončení sloupů je vyřešeno zákrytovou profilovanou deskou. Sloupy nesou dataci „ANNO 1886“. Mezi dvěma sloupy je umístěna dvoukřídlá kovaná brána se zapuštěnými závěsy do sloupů. Na bráně je uprostřed umístěn kříž a především nápis „UNSEREN LIEBEN ALS LETZTE RUHESTÄTTE“⁵¹¹. Další vstup se nachází uprostřed severní strany, vedle márnice. Tato brána je tvořena dvěma kovanými křídly zapuštěnými do cihlových sloupů, které převyšují obvodové zdivo hřbitova (foto 28).

Hlavní osa hřbitova je tvořena křížem, který vzniká komunikací od vstupního portálu osově souměrně ke středovému kříži hřbitova a dále k protějšímu konci hřbitova. Druhá komunikace vede od vstupu u márnice ke kříži a dále k protější zdi, ve které je vytvořen otvor - vstup na nový hřbitov. Komunikace jsou osázeny stromovou alejí. Centrální kříž je dílem A. Lukeše, který svůj podpis zanechal na jedné z částí kamenného kříže (foto 30). Na kříži je navíc umístěn nápis „Selig sind die Todten, die im Herren sterben. Sie sollen ruhen von ihren Mühen. Offenbarung 14, 13“⁵¹².

Márnice na parcele č. 752 o rozměrech 31 m² má obdélný půdorys.⁵¹³ Jedná se o cihlovou stavbu křížové vazby, která je umístěna na kamenném soklu. Sedlová střecha objektu je pokryta eternitem. Hlavní průčelí se vstupem do kostnice je umístěno na jižní straně stavby. Pod střechou je umístěna okapová římsa s falešnými konzolami z tvarovek. Dveře jsou dvoukřídlé dřevěné, přičemž vchod je umocněn kamenným ostěním. Na východním průčelí jsou umístěna dvě okna s podokenní římsou, která je zakončena lomovým obloukem se zeleným klenákem. Skla oken jsou opatřena náznakem gotických kružeb s pruty. Ve štítové části jsou zakomponovány nové dřevěné dvoukřídlé dveře, které historizující stavbu narušují. Štít je stupňový. Západní průčelí je od východního odlišné ve štítové části, kde je umístěn bílý kříž na podstavci z tvarovek. Márnice má také vytápění, což je patrné, jelikož má vysoký komín (foto 29).

Nový hřbitov je rozdělen na jihovýchodní a severozápadní polovinu, přičemž v jihovýchodní je stále volné místo a jsou zde umístěny urnové hroby. V severozápadní části

⁵¹¹ v překladu: Poslední místo odpočinku pro naše milované

⁵¹² Jedná se o biblický text a také hudebně zpracované requiem.

⁵¹³ ČÚZK. Parcela. Nahlizenidokn.cz [online]. ©2004-2022 [cit. 17. 1. 2022]. Dostupné z: <https://nahlizenidokn.cuzk.cz/VyberParcelu/Parcela/InformaceO>.

jsou čelně na západ i na východ umístěny kostrové hroby. Hroby usazené u zdi směřují ke středu nového hřbitova.

Rodinné zděné hroby jsou na starém hřbitově umístěny podél zdi čelně ke středovému kříži. Ostatní hroby jsou natočeny na západ. Mezi starými, již nevyužívanými hroby, jsou rozmístěny i nové urnové hroby. Kromě těchto nových hrobů se však jedná především o kostrové hroby.

Zajímavými objekty hřbitova jsou již samotný vstup s nápisem a datací, barevně zdobená márnice a kříž s podpisem kameníka. Největší a nejhonosnější rodinné hrobky jsou umístěny v jihozápadním rohu starého hřbitova. Hrob ozdobený rostlinnými motivy, především vinnou révou – symbolem života, která za náhrobkem skutečně roste, patří rodině Pieschel. Další hrobka s monumentální Pannou Marií s malým Kristem patřila rodině Meier a druhá Panna Marie s Ježíšem sňatým z kříže je umístěna na rodinném hrobu rodiny Holzbächer. Další rozsáhlé hrobky patří rodinám Hoffmann, Bayer nebo Tham. Vždy se jedná o zpodobnění chrámu s Pannou Marií nebo Ježíšem s využitím rostlinných motivů. Na hrobech je hojně využíváno také historizujících slohů a s nimi souvisejících prvků. Veškeré bohaté rodinné hroby patří německým rodinám. V jihovýchodní části starého hřbitova je navíc umístěn park, což je v horském prostředí spíše ojedinělé.

4.4.13.4 SHRNU TÍ

Hřbitov v obci Mladé Buky je propojen s areálem kostela, zvonice a fary. Farní obec Mladé Buky zabírala v historii rozlehlou část východních Krkonoš, což ji činí dodnes významnou. Místní hřbitov, stejně jako farní budovy, je ve velmi dobrém stavu, přestože i zde došlo k četným odsunům německého obyvatelstva. Stáří původně konfesijního hřbitova nejspíše sahá k roku výstavby místního kostela. Bohaté rodinné hroby svědčí o movitých, pro místní rozvoj důležitých, rodinách v obci Mladé Buky. Pohřebiště je postupně rozšiřováno a zakomponováno do zdejší přírody. V novodobé historii tak vznikl urnový háj a také park uprostřed starého hřbitova. Nutno však dodat, že stáří některých náhrobků již nedovoluje přečtení umístěného nápisu. Hřbitov a okolní areál jsou jedněmi z nejzachovalejších a nejudržovanějších areálů Krkonoš. Kostel sv. Kateřiny, zmiňovaný již roku 1384 jako farní, patří mezi kulturní památky ČR.

4.4.14 PASEKY NAD JIZEROU

Paseky nad Jizerou jsou obec na okraji západních Krkonoš v nadmořské výšce 675 m. Obec se rozkládá nad pravým břehem řeky Mumlavy v Libereckém kraji v okrese Semily.

Součástí katastrálního území o rozloze 12,69 m² je Krkonošský národní park a částečně také CHKO Jizerské hory. K roku 2021 žilo v obci Paseky nad Jizerou 249 stálých obyvatel.⁵¹⁴

4.4.14.1 K HISTORII

První zmínky v souvislosti s osídlením zdejší lokality pocházejí z roku 1577. Jedná se o listinu o propůjčení pozemků Jaroslava Smiřického ze Smiřic a na Kostelci nad Černými Lesy, ve které se objevují místní názvy. Zhuštění osídlení však nastalo až po započetí rekatolizace, kdy sem utíkali protestanté. Ves Paseky nad Jizerou tak vznikla až během 17. století.⁵¹⁵ Obec patřila pod panství Semily, tedy do rukou pánů z Valdštejna. Po smrti Albrechta z Valdštejna panství získává Nikolaus Desfours a poté se majitelé panství často měnili.⁵¹⁶ Části obce Paseky nad Jizerou tvoří centrální Paseky nad Jizerou, Havírna, Makov, Vystrkov a Zabyly.⁵¹⁷ Nejstarší osídlení pravděpodobně náleží částem Makov a Havírna. Názvy původně oddělených lokalit souvisí s těžbou a zpracováním kovů, přičemž název Makov vznikl spojením slov „má kov“. S přibývajícimi osadníky docházelo ke stále většímu mýcení lesa, až vznikla velká paseka. Z toho také plyne název pro spojení osad v jeden celek, tedy Paseky. Původně však, jak pečeť napovídá, existovali dvě samostatné obce Makov a Paseky.⁵¹⁸ Obživou místních byla již zmiňovaná práce s kovy, sklárství, těžba stříbra a uhlí, tkalcovství a od 19. století také papírenská průmyslová výroba. Nutno podotknout, že Paseky byly šířány neustálou bídou po celou jejich historii.

4.4.14.2 OBYVATELSTVO

K roku 1654 v Pasekách podle Berní ruly žilo 17 poddaných s rodinami.⁵¹⁹ Roku 1790 zde žilo již 98 poddaných, jak dokládá J. Schaller.⁵²⁰ Sommer ve své topografii z roku 1834 uvádí v Pasekách již 163 domů s 302 osobami.⁵²¹ Z roku 1890 pochází záznam o národnostním rozdělení, které dokládá jasnou převahu české národnosti v obci. Žilo zde 1 377 Čechů a 62 Němců.⁵²² V roce 1900 je zaznamenáno celkem 1 340 stálých obyvatel. Po 1. světové válce došlo k poměrně velkému úbytku obyvatel, přičemž roku 1921 žilo v Pasekách 1 019 obyvatel a roku 1935 1 044 obyvatel. Paseky nad Jizerou se i přes svou českou většinu

⁵¹⁴ ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. Počet obyvatel v obcích – k 1.1.2021. czso.cz [online]. ©2021 [cit. 2021-11-06], s. 51. Dostupné z <https://www.czso.cz/csu/czso/pocet-obyvatel-v-obcich-k-112021>.

⁵¹⁵ 100 Krkonošské papírny Paseky nad Jizerou. Paseky nad Jizerou, 1982, s. 9-10.

⁵¹⁶ SOMMER, Gottfried Johann. *Das Königreich Böhmen. Bunzlauer Kreis*. Praha, 1834, s. 341.

⁵¹⁷ AMBROŽ, Jindřich. *Krkonoše*. op., cit., s. 95.

⁵¹⁸ 100 Krkonošské papírny Paseky nad Jizerou. op., cit., s. 11.

⁵¹⁹ AMBROŽ, Jindřich. *Krkonoše*. op., cit., s. 96.

⁵²⁰ SCHALLER, Jaroslav. *Topographie des Königreiches Böhmen. Bunzlauer Kreis*. Prag, 1786, s. 308.

⁵²¹ SOMMER, Gottfried Johann. *Das Königreich Böhmen. Bunzlauer Kreis*. op., cit., s. 350.

⁵²² 100 Krkonošské papírny Paseky nad Jizerou. op., cit., s. 9.

ocitli v záboru, což přineslo i zde velký úbytek obyvatel. Po válečných letech zde zůstala přibližně polovina obyvatel předválečného stavu.⁵²³

4.4.14.3 HŘBITOV

Hřbitov se nachází na parcele č. 2 o rozloze 798 m², na severovýchodním okraji obce.⁵²⁴ Areál má tvar pravouhlého čtverce a jeho severní strana přiléhá ke kostelní zdi. Barokní kostel sv. Václava z let 1787-9 je jednolodní orientovaná stavba s hranolovou věží.⁵²⁵ Na stavbu kostela navazuje ohradní zeď pohřebiště, která je postavena z lomového kamene se šindelovou zákrytovou deskou. Vstup do areálu je umožněn z východní i západní strany u kostela, přičemž je v obou případech v průchodu umístěna jednoduchá dřevěná branka. Hlavní osa hřbitova je tvořena komunikací spojující vchody do areálu. Dále vede cesta k centrálnímu kříži hřbitova.

Hroby zabírají téměř celý areál pohřebiště. Náhrobky především kostrových hrobů jsou umístěny čelem na východ, pokud se nacházejí v západní polovině areálu, a čelem na západ, pokud jsou umístěny ve východní části hřbitova. Jedná se o hroby převážně českých nebožtíků.

Nejhodnotnějším objektem hřbitova je centrální kříž z roku 1825 s nápisem „Tento Kriz gest wizdveczen pomocy Bozi a z napadu France Kucery Kecti a chvale na gezisse Krysta AMEN A1825.“ Kovaný kříž s rostlinnými motivy je umístěn na bohatě rokokovými motivy zdobeném kamenném podstavci (foto 31).

4.4.14.4 SHRNU TÍ

Kostel sv. Václava a centrální kříž jsou umístěny na seznamu kulturních památek ČR. Na hřbitově se navíc nachází hrob významného českého houslisty Venceslava Metelky s jeho bustou. Hřbitov nevelké rozlohy je výjimečný také svým umístěním v nejvýše položených místech obydlené části katastru Paseky nad Jizerou. Jedná se o kostelní konfesijní pohřebiště. Areál je udržován a neustále využíván. Opravy byly provedeny také na kostelu sv. Václava. Po válce v roce 1948 proběhla oprava střechy kostela, ke které existuje podrobný plán.⁵²⁶

4.4.15 PONIKLÁ

Poniklá je obec, která se nachází v západních Krkonoších v nadmořské výšce 490 m. Obec se rozkládá v údolí Ponikelského potoka, který se v jihozápadní části obce vlévá do řeky

⁵²³ RŮŽKOVÁ, Jiřina - ŠKRABAL, Josef et al. *Historický lexikon obcí České republiky 1869-2005*. op., cit., s. 450.

⁵²⁴ ČÚZK. Parcela. Nahlizenidokn.cz [online]. ©2004-2022 [cit. 17. 1. 2022]. Dostupné z: <https://nahliznidokn.cuzk.cz/VyberParcelu/Parcela/InformaceO>.

⁵²⁵ AMBROŽ, Jindřich. *Krkonoše*. op., cit., s. 96.

⁵²⁶ SOKA Semily, fond č. 138 Okresní národní výbor Jilemnice, inv. č. 766, kart. 213, Stavby pozemní (Spisy technického oddělení ONV Trutnov).

Jizery, kde se nacházejí části Jilem a Přívlačka. Katastr Poniklé činí 13,75 km² a nachází se v Libereckém kraji okres Semily. Poniklá dnes zahrnuje také katastr bývalé samostatné obce Přívlačka nacházející se na pravém břehu řeky Jizery. K roku 2021 v Poniklé žilo 1 089 obyvatel.⁵²⁷

4.4.15.1 K HISTORII

Založení Poniklé spadá někdy do 14. století, přičemž oblast osídlili Češi, což dokládá i analýza vzniku názvu obce, kdy je Poniklá odvozována od staročeského slova ponikat.⁵²⁸ První písemná zmínka o obci pochází z roku 1352 a již roku 1354 je známa informace o místním faráři Martinovi z Poniklé.⁵²⁹ V této době má Poniklá již dřevěný kostelík sv. Mikuláše. Tento kostel je v roce 1384 zmiňován jako farní, což dělá z Poniklé jednu z nejstarších farností západních Krkonoš.⁵³⁰ Poniklá patřila do valdštejnského panství, po rozdělení do brannské části. Později panství i s Poniklou koupil rod Harrachů, nicméně část Přívlačka po smrti Albrechta z Valdštejna patřila pod panství Semily a později také do Boleslavského kraje. Po smrti Albrechta z Valdštejna panství získává Nikolaus Desfours a poté se majitelé panství často měnili.⁵³¹ Velký vliv na rozvoj obce měla v 15. století těžba železné rudy.⁵³² Od 19. století se hlavní obživou stala výroba korálek a sklářský průmysl. Poniklou potkal smutný osud, podobně jako několik dalších převážně českých vesniček v Krkonoších, když došlo k jejímu záboru Němci před 2. světovou válkou.⁵³³ Po válce roku 1960 byly obce Poniklá s Novou Vsí a Přívlačka s částí Jilem a Kopanina spojeny.

4.4.15.2 OBYVATELSTVO

První opravdový součet obyvatel Poniklé se uskutečnil roku 1691, kdy bylo v obci spočítáno celkem 520 osob.⁵³⁴ Dalším věrohodným údajem jsou informace ze Schallerovy topografie Čech z roku 1790. J. Schaller píše o Poniklé jako o české farnosti se 160 domy. Do farnosti v této době patří také Víchovska Lhota s 35 domy.⁵³⁵ O obci Přívlačka píše Schaller již v roce 1786 ve své publikaci o Boleslavském kraji, kdy zmiňuje Přívlačka jako obec o 63

⁵²⁷ ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. Počet obyvatel v obcích – k 1.1.2021. czso.cz [online]. ©2021 [cit. 2021-11-06], s. 51. Dostupné z <https://www.czso.cz/csu/czso/pocet-obyvatel-v-obcich-k-112021>.

⁵²⁸ voda se zde ztrácí dodnes; souvisí i s místními krasovými jevy

⁵²⁹ PETERKA, Oldřich. *Pamětní listy obce Poniklá 1354-2004*. Poniklá, 2004, s. 4.

⁵³⁰ O farnost Poniklá přišla po třicetileté válce a zpět ji získala výstavbou fary v roce 1721. (HOLUBEC, Miloš. *Život obce Poniklá od vzniku první Československé republiky do února 1948*. Olomouc, 2013, s. 12, 19.)

⁵³¹ SOMMER, Gottfried Johann. *Das Königreich Böhmen. Bunzlauer Kreis*. op., cit., s. 341.

⁵³² HOLUBEC, Miloš. *Život obce Poniklá od vzniku první Československé republiky do února 1948*. op., cit., s. 13.

⁵³³ Tamtéž, s. 88.

⁵³⁴ PETERKA, Oldřich. *Pamětní listy obce Poniklá 1354-2004*. op., cit., s. 7.

⁵³⁵ SCHALLER, Jaroslav. *Topographie des Königreiches Bögmen. Bidschower Kreis*. op., cit., s. 109.

domech.⁵³⁶ J. G. Sommer roku 1835 v obci zaznamenává 205 č. popisných a 1 599 obyvatel. Sommer dále zmiňuje Novou Ves, která má 18 domů se 138 obyvateli a obec Víchovskou Lhotu, která čítá 43 obydlí a 341 obyvatel.⁵³⁷ Z roku 1834 pocházejí údaje o obci Přívlaka. Sommer o obci píše, jako o obci se 101 domy a 830 obyvateli.⁵³⁸ V roce 1900 má Poniklá 1 807 stálých obyvatel a Přívlaka 790 obyvatel, roku 1910 žije v Poniklé 2 066 obyvatel a 900 v obci Přívlaka. Po 1. světové válce počet obyvatel klesá na 1 789 v roce 1921. V roce 1930 je v Poniklé a Nové Vsi celkem 1 761 obyvatel. Počet obyvatel v obci Přívlaka se po celé 19. století až do konce 1. světové války pohyboval v rozmezí 750 až 900 obyvatel. Roku 1921 zde žilo již pouze 728 obyvatel a v roce 1930 680 obyvatel. Klesání počtu obyvatel po 2. světové válce vedlo ke spojení obcí roku 1960.⁵³⁹

Obec byla vždy ryze česká.⁵⁴⁰ První Němci se v Poniklé objevovali až koncem 19. století z důvodu založení přádelny Palme-Stumpe. K roku 1900 zde žilo 44, v roce 1910 85, v roce 1921 51 a 2 Chorvati, v roce 1931 celkem 47 Němců.⁵⁴¹ Němci se do Poniklé stahovali také koncem 2. světové války, Po ukončení války bylo z Poniklé odsunuto cca 800 německých uprchlíků.

Obec, přestože v době před rekatolizací protestantská, byla katolického rázu. Z celkového počtu 1 587 osob v roce 1890 bylo 1 480 katolíků, 108 evangelíků augšpurského a 1 helvetského vyznání. Nicméně i v Poniklé kolem přelomu 19. a 20. století začínají lidé vystupovat z církve a stávají se z nich bezvěrci.⁵⁴²

4.4.15.3 HŘBITOV

Do roku 1783 byli v obci Poniklá na starém hřbitově u kostela sv. Mikuláše⁵⁴³ pohřbíváni pouze katolíci. Po přetrvávajících problémech, a také z důvodu znečišťování místních vod, bylo roku 1792 rozhodnuto o zřízení nového hřbitova, na který však evangelická strana téměř nic nepřispěla a nadále se pohřbívali především na evangelickém hřbitově

⁵³⁶ SCHALLER, Jaroslav. *Topographie des Königreiches Bögmen. Bidschower Kreis.* op., cit., s. 304.

⁵³⁷ SOMMER, Gottfried Johann. *Das Königreich Böhmen. Bidschower Kreis.* op., cit., s. 175.

⁵³⁸ Tamtéž, s. 349.

⁵³⁹ RŮŽKOVÁ, Jiřina - ŠKRABAL, Josef et al. *Historický lexikon obcí České republiky 1869-2005.* op., cit., s. 450.

⁵⁴⁰ Dokladem může být seznam hrobů a hrodek s jmenným seznamem zesnulých. SOkA Semily, fond č. 153 Archiv obce Poniklá, inv. č. 7, kn. 7, Evidence hřbitovní; SOkA Semily, fond č. 153 Archiv obce Poniklá, inv. č. 8, kn. 8, Evidence hřbitovní.

⁵⁴¹ HOLUBEC, Miloš. *Život obce Poniklá od vzniku první Československé republiky do února 1948.* op., cit., s. 42.

⁵⁴² Tamtéž, s. 46.

⁵⁴³ 1682 se stal z dřevěné prvotiny zděný kostel, 1804 získal věž (HOLUBEC, Miloš. *Život obce Poniklá od vzniku první Československé republiky do února 1948.* op., cit., s. 18.)

v Křížlicích, tedy u svého svatostánku. Roku 1864 však bylo rozhodnuto, že dojde ke zřízení evangelického hřbitova přímo v Poniklé vedle katolického pohřebiště.⁵⁴⁴

Nový obecní hřbitov z 12. dubna 1793 měl sloužit především pro obyvatele Poniklé a přilehlé Nové Vsi (mapa 13). Pohřbívat zde mohli za příplatek také vyznavači katolické víry z Vichovské Lhoty, Jestřabí a Stromkovic. Na pohřebišti bylo vyhrazeno místo pro bezvěrce a jinověrce, samovrahy a na severovýchodní straně hřbitova pro nebožtíky zemřelé v důsledku nakažlivé nemoci. Hřbitovu byl podobně jako v jiných obcích brzy založen výbor a hřbitovní kniha, díky které víme, že menší úpravy hřbitova probíhaly téměř každý rok (plán 12).⁵⁴⁵

Starý hřbitov byl zrušen až v roce 1907, kdy se z něho stal park. Odklizení starých náhrobků však probíhalo ještě během roku 1910. Jeden ze hřbitovních kamenů byl v roce 1924 použit jako základní kámen pro pomník padlým v 1. světové válce.⁵⁴⁶ Po zrušení kostelního hřbitova došlo roku 1909 k rozšíření stávajícího hřbitova.⁵⁴⁷

Hřbitov v Poniklé se nachází na parcele č. 1734 o výměře 6558 m² a leží na východní straně zhruba ve středu obce.⁵⁴⁸ Areál má tvar nepravidelného čtyřúhelníku, přičemž nepravidelné skosení se nachází na západní straně. Hřbitov je obehnan jednoduchým plotem ze zeleného pletiva se sloupky.

Do areálu hřbitova vedou čtyři vchody. Největší vstup na pohřebiště vede skrze márnici se smuteční síní v moderním asymetrickém architektonickém stylu (foto 32). Od objektu na stavební parcele č. 504 o výměře 108 m² vede mohutné schodiště dále do středu hřbitova.⁵⁴⁹ Další dva vstupy v podobě nevýrazných branek u plotu se nacházejí po stranách objektu márnice, tedy také z východní strany areálu hřbitova. Poslední vstup na pohřebiště je umístěn ve středu západní strany areálu. Jedná se o dvoukřídlou bránu a malou branku, které jsou součástí oplocení. V místě tohoto vstupu pravděpodobně dříve stávala kovaná mohutná dvoukřídlá brána, která je dnes pouze opřena o stavbu márnice.

Hřbitov je pomocí hřbitovních komunikací a stromových alejí rozdělen do téměř stejných osmi dílů. Hlavní komunikace hřbitova vede od brány na západní straně skrz celý

⁵⁴⁴ SOKA Semily, fond Farní úřad ev. Křížlice, neinventarizováno, Hřbitov ev. Křížlice.

⁵⁴⁵ SOKA Semily, fond č. 184/2 Okresní zastupitelstvo Jilemnice, inv. č. 104, kart. 1, Křížlice (mj. desátky k ponikelské faře).

⁵⁴⁶ HOLUBEC, Miloš. *Život obce Poniklá od vzniku první Československé republiky do února 1948*. op., cit., s. 17.

⁵⁴⁷ Tamtéž, s. 24.

⁵⁴⁸ ČÚZK. Parcela. Nahlizenidokn.cz [online]. ©2004-2022 [cit. 17. 1. 2022]. Dostupné z: <https://nahliznidokn.cuzk.cz/VyberParcelu/Parcela/InformaceO>.

⁵⁴⁹ Tamtéž.

hřbitov, kde mívá centrální kříž. Kovový kříž na kamenném základu nese nápis „Zemské tělo v hrobě bude hníti, duši ctnostně v nebi světlo svítí, v soudný den pak noc Božskou skvěle uhostí se duše ve svém těle, aby celý člověk v nebes vlasti účasten byl nekonečných slastí.“ Nad nápisem je v nice umístěna podobizna Panny Marie (foto 34).

Nejnovější částí hřbitova jsou dva východní oddíly. Na jihovýchodní části se nachází již zmiňovaná márnice se smuteční síní a mohutným schodištěm a na severovýchodní části jsou umístěny urnové hroby čelně na jih a na sever. Urnový háj se smuteční síní začaly vznikat roku 1971.⁵⁵⁰ V tomto sektoru je umístěn u východní strany kostrový hrob směrem na západ. Ve zbylých šesti oddílech jsou větší rodinné hroby umístěny podél plotu vždy čelem ke středu areálu. Nejhonosnější zděné rodinné hroby se nacházejí na severozápadní straně hřbitova. Nejvýraznější rodinný hrob má „RODINA KUNZOVA“ s vyobrazením poutníka vstupujícího do věčnosti (foto 33). Stejný náhrobek je k vidění na hřbitově v Rokytnici nad Jizerou. Tomuto faktu odpovídá také nařízení ze hřbitovního řádu o umístění prvních hrobů. Nejdříve měla být zaplněna v rovných řadách severní polovina od kříže, přičemž velké rodinné hroby se měly umísťovat na západ, a až poté měla být zaplněna také jižní polovina hřbitova.⁵⁵¹

4.4.15.4 SHRNU TÍ

Rozlehlý hřbitov v Poniklé je ukázkou spojení dvou konfesí a v pozdější době také urnového háje. Na pohřebišti převládají česká jména, která se objevují také na robustnějších rodinných hrobech u ohradní zdi hřbitova. Velké množství místních evangelíků má však své hroby na evangelickém pohřebišti v Křížlicích, kam také docházeli do své modlitebny. Naopak v Poniklé byli pohřbíváni obyvatelé Jestřabí, Stromkovic a Vichovské Lhoty z důvodu původní spádové oblasti farnosti v Poniklé. Právě v Poniklé se nacházejí architektonicky zajímavější rodinné hrobky, které na poměrně novém hřbitově v Jestřabí nenajdeme. Zajímavým objektem areálu je také bezesporu již zmiňovaná moderní márnice se smuteční síní. Zajímavostí je také fakt, že uprostřed dnešního areálu je na katastru nemovitostí evidována stavební parcela č. 370 o výměře 35 m².⁵⁵² Jedná se o stavební parcelu pravidelného obdélníkového půdorysu a na katastru nemovitostí je zaevidována jako zbořeniště. Mohlo by se tak jednat o stavební parcelu pro původní vstup do areálu.

⁵⁵⁰ SOKA Semily, fond č. 771 Místní národní výbor Poniklá, inv. č. 191, kart. 40, Veřejné osvětlení, hřbitovní záležitost, smuteční síň.

⁵⁵¹ SOKA Semily, fond č. 140 Okresní úřad Jilemnice, inv. č. 330, kart. 30, Hřbitovy.

⁵⁵² ČÚZK. Parcela. Nahlizenidokn.cz [online]. ©2004-2022 [cit. 17. 1. 2022]. Dostupné z: <https://nahlizenidokn.cuzk.cz/VyberParcelu/Parcela/InformaceO>.

4.4.16 HŘBITOV PŘÍVLAKA

Hřbitov leží na parcele č. 317 s výměrou 1428 m², na západním okraji obce Přívlaka.⁵⁵³ Areál má tvar nepravidelného pětiúhelníku. Hřbitov je ohraničen jednoduchým dřevěným oplocením. Na severní straně hřbitova se nachází jednoduchá vstupní branka zasazená do kovových sloupků.

Komunikace hřbitova vede od vstupní branky k centrálnímu kříži. Druhá komunikace vede od branky po severní straně hřbitova směrem na západ k márnici, která stojí v jihozápadním rohu pohřebiště, na stavební parcele č. 242 o výměře 25 m².⁵⁵⁴ Objekt obdélného půdorysu je zděný na kamenném soklu. Sedlová střecha se sedlovou stříškou nad komínem je usazena na vaznicovém krovu. Hlavní průčelí se nachází na severní straně objektu. Dvoukřídlé dřevěné dveře se nacházejí uprostřed severní strany a po jeho pravé i levé straně jsou souměrně umístěna malá čtyřdílná okna. Průčelí stavby je ve štítu vybaveno menším čtvercovým oknem. Márnice je nově omítnuta zelenou barvou a její členění je zvýrazněno bílými nárožními, falešnými ostěními kolem oken a náznakem lišty ve výšce stropu.

V západní části je hřbitov vybudován terasovitě, přičemž na nejvyšší terase je umístěna právě márnice. Terasy jsou tvořeny kamenným zdívkem haklíkové vazby (foto 36). Hroby umístěné od vstupu na východní straně hřbitova jsou umístěny čelem na západ a jedná se o starší část hřbitova s kostrovými hroby. Novější část hřbitova zaujímá rozlehlejší západně situovanou část hřbitova. Hroby v této části jsou umístěny čelně na východ. Na nejvyšších terasách pohřebiště jsou rozmístěny urnové hroby, které se v menším počtu nacházejí také v severozápadním rohu areálu a podél jeho severní strany.

Nejvýraznějším objektem pohřebiště je hřbitovní kříž s nápisy. Hřbitovní kříž je kamenným objektem umístěným u jižní strany hřbitova čelně na sever, tedy ke vstupu na hřbitov. Ke kříži náleží dva nápisy. Pod Kristem na kříži je umístěn nápis „On jest oběť slitování za hříchy naše. Jan 2,2.“ a druhý umístěný níže „Tento kříž jest postaven nákladem obce Přívlacké a Jilemské za obecního starosty Michala Marka dne 15. srpna 1893.“ (foto 35). Na nevelkém pohřebišti nejsou umístěny žádné architektonicky výrazné náhrobky, což souvisí pravděpodobně se stářím areálu.

⁵⁵³ ČÚZK. Parcela. Nahlizenidokn.cz [online]. ©2004-2022 [cit. 17. 1. 2022]. Dostupné z: <https://nahliznidokn.cuzk.cz/VyberParcelu/Parcela/InformaceO>.

⁵⁵⁴ Tamtéž.

4.4.16.1 SHRNU TÍ

Hřbitov vznikl jako obecní nekonfesijní pohřební areál pro obyvatele obcí Přívlaka a Jilem, jak napovídá nápis na kříži. K prosazení výstavby pravděpodobně došlo z důvodu vzdálenosti hřbitova v Poniklé a dalších obcí společně s rostoucím počtem obyvatel, který dosahoval maxima právě v době výstavby hřbitova. Hřbitov je odlišný od ostatních menších obecních pohřebišť terasovitým uspořádáním. Na náhrobcích se objevují především česká jména, což potvrzuje převahu českého obyvatelstva v obcích Přívlaka a Jilem. Využití areálu je kontinuální, jak napovídají nové urnové hroby. Hřbitov je tedy v dobrém stavu.

4.4.17 ROKYTNICE NAD JIZEROU

Rokytnice nad Jizerou je město v západních Krkonoších v nadmořské výšce 520 m. Městečko se nachází v údolí Hutského potoka, který ústí do řeky Jizery, v Libereckém kraji v okrese Semily. Obec je tvořena vícero menšími částmi. Konkrétně se jedná o Dolní Rokytnici, ve které se nachází hřbitov, Horní Rokytnici, Rokytno a Františkov. K roku 2021 v Rokytnici žilo 2 601 obyvatel. Katastrální území města má rozlohu 36,94 km².⁵⁵⁵

4.4.17.1 K HISTORII

Rokytnice je poprvé zmíněna v deskách dvorských Království českého v roce 1562. V deskách se píše o „nově vybudované sklárně a vesnici Rokytnice“.⁵⁵⁶ Nejstarší osídlenou částí je však Rokytno, které bylo se svými důlními šachtami založeno nejpozději koncem 14. století. Samotná centrální Rokytnice však pravděpodobně vznikla právě až v 16. století.⁵⁵⁷ K založení této sklářské osady Rokytnice došlo mezi lety 1547-1562 Arnoštem z Újezdce a Kunic společně s německými kolonisty. Zdrojem obživy v obci bylo kromě sklářství také hornictví, dřevařství a později plátenictví a chov dobytka.⁵⁵⁸ Název Rokytnice a Rokytno jsou odvozeny od staroslovanského rakyta, což znamená vrba potoční. Německy se Rokytno řekne Sahlenbach, což je odvozeno od slova salhe, česky vrba.⁵⁵⁹ Obec je tvořena částmi Dolní a Horní Rokytnice, Rokytno, Hled'sebe, Františkov, Hranice a Studená. Rokytnice vždy patřila k panství štěpanickému, po rozdělení k jilemnické části. Pány zde tedy byli Valdštejnové a po

⁵⁵⁵ ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. Počet obyvatel v obcích – k 1.1.2021. czso.cz [online]. ©2021 [cit. 2021-11-06], s. 51. Dostupné z <https://www.czso.cz/csu/czso/pocet-obyvatel-v-obcich-k-112021>.

⁵⁵⁶ PICHLER, Hans. *Stará vlast Rokytnice v Krkonoších*. Rokytnice nad Jizerou, 2021, s. 69. ISBN 978-80-270-9311-3.

⁵⁵⁷ AMBROŽ, Jindřich. *Krkonoše. op., cit., s. 97*.

⁵⁵⁸ NOVÁK, Miroslav. *Rokytnice nad Jizerou na dobových pohlednicích*. Rokytnice nad Jizerou, 2018, s. 1.

⁵⁵⁹ PICHLER, Hans. *Stará vlast Rokytnice v Krkonoších. op., cit., s. 47*.

nich Harrachové. V 18. století dochází v Rokytnici k rozvoji tkalcovství a později především k rozvoji textilního průmyslu a turismus.⁵⁶⁰

4.4.17.2 OBYVATELSTVO

V roce 1654 v Berní rule je zaznamenáno celkem 1 040 poddaných.⁵⁶¹ V Schallerově publikaci z roku 1790 vychází údaj o 258 domech v Horní Rokytnici a 191 domech v Dolní Rokytnici. V Rokytnu a Františkově se jedná celkem o 116 domů.⁵⁶² Sommer ve své topografii z roku 1835 uvádí již 265 domů a 2 066 obyvatel v Dolní Rokytnici, 372 domů a 2 905 obyvatel v Horní Rokytnici, 74 domů a 508 osob ve Františkově a 135 domů a 993 obyvatel v Rokytnu. K velkému nárůstu obyvatel došlo mezi těmito lety v Horní i Dolní Rokytnici a v Rokytnu⁵⁶³, přičemž k vrcholu počtu obyvatel v Rokytnici dochází v roce 1844, kdy zde žilo celkem 8 180 osob. V roce 1900 v Rokytnici trvale žilo už pouze jenom 6 952 obyvatel, v roce 1910 6 479 obyvatel, v roce 1921 5 225 osob a před válkou v roce 1939 pouze 4 666 obyvatel. Jedná se tedy o trvalý prudký pokles obyvatel.⁵⁶⁴ Ve 2. světové válce padlo 279 obyvatel Rokytnice a dalších 5 bylo následně zabito.⁵⁶⁵ Před válkou se v Rokytnici nacházelo, kromě protestantů, také asi 17 Židů.⁵⁶⁶

Obec byla převážně katolická. Kolem roku 1900 však docházelo k přestupům na evangelickou víru, načež v roce 1901 došlo k vybudování evangelické kazatelny a v roce 1910 již bylo v Rokytnici 155 protestantů.⁵⁶⁷

Konšelská kniha z let 1598-1631 zaznamenává osadníky především německého původu. Českého původu je v obci přibližně 14 % jmen. Jména se často počešťovala nebo poněmčovala, podle toho, do jaké rodiny se kdo přiženil nebo přivdal. Až do roku 1945 v obci převládala německá komunita.⁵⁶⁸

4.4.17.3 HŘBITOV

Původní kostel byl vybudován roku 1598, přičemž se původně jednalo pouze o malou jednoduchou dřevěnou pravděpodobně luteránskou stavbu. V polovině 17. století byl v důsledku rekatolizace kostel přestavěn v katolickou modlitebnu, což pravděpodobně souvisí

⁵⁶⁰ AMBROŽ, Jindřich. *Krkonoše*. op., cit., s. 96.

⁵⁶¹ DONT, Hans H. *Rochlitz an der Iser und Harrachsdorf in der frühen Neuzeit*. op., cit., s. 11.

⁵⁶² SCHALLER, Jaroslav. *Topographie des Königreiches Böhmen. Bidschower Kreis*. op., cit., s. 110-112.

⁵⁶³ SOMMER, Gottfried Johann. *Das Königreich Böhmen. Bidschower Kreis*. op., cit., s. 178-179.

⁵⁶⁴ PICHLER, Hans. *Stará vlast Rokytnice v Krkonoších*. op., cit., s. 52.

⁵⁶⁵ Tamtéž, s. 289.

⁵⁶⁶ Tamtéž, s. 398.

⁵⁶⁷ Tamtéž, s. 150.

⁵⁶⁸ Tamtéž, s. 74.

s přestavbami v roce 1657, kdy se stal kostel kamenným. Věž dostala kamennou podobu v roce 1684. Začátkem 80. let byla postavena také fara, ze které měl být původně vybudován dokonce jezuitský klášter. Vlastní farnost získala Rokytnice roku 1690. Roku 1752 byl vydán dekret o výstavbě nového kostela sv. Michaela, přičemž stavba byla dokončena již roku 1758. Ve 40. a 50. letech 19. století proběhly menší opravy kostela a roku 1867 byl kostel pokryt společně s hřbitovní zdí novým šindelem. Ohradní zdivo bylo následně v roce 1876 znovu opraveno.⁵⁶⁹

Do roku 1890 existovala u kostela sv. Michaela u kostelní zdi kamenná kostnice pocházející z roku 1749. Předchůdce této kostnice byla dřevěná stavba. Kostnice ukryvala také kryptu, ve které mohli být za poplatek pohřbíváni nebožtíci.⁵⁷⁰

Kolem roku 1900 docházelo k přestupům na evangelickou víru, načež došlo roku 1901 k vybudování evangelické kazatelny. V roce 1910 zde žilo již 155 protestantů a v roce 1926 došlo k výstavbě evangelického kostela.⁵⁷¹

Původní hřbitov se rozkládal kolem dřevěného kostelíka a od světa živých byl oddělen dřevěným plotem a později kamennou zdí. Při přestavbě kostela do nynější podoby došlo také roku 1754 k rozšíření hřbitova směrem na východ. Rok 1771 přinesl epidemii, při které umíralo velké množství lidí a bylo nutné založit nový provizorní hřbitov. Nový hřbitov byl založen u Hutského potoka nad tkalcovskou školou. Původní hřbitov, přestože pojímal ve svých hrobech až 10 lidí, byl nedostačující.⁵⁷²

Roku 1820 byl založen nový hřbitov a předešlý se následně přestal využívat (mapa 14). Založen byl nad tzv. farní stodolou. Po 70 letech byl i tento konfesijní hřbitov nedostačující. Přestože bylo rozjednáno rozšíření areálu z důvodů kapacitních i náboženských, tak k jeho rozšíření nedošlo.⁵⁷³ Obec tak roku 1886 založila nový komunální hřbitov v Dolní Rokytnici na pozemku č. 26 Franze Sachera za 4 000 zlatých (plán 13). V tomto roce vznikl také hřbitovní řád. Márnice s obytným domem hrobníka byla postavena o dva roky později. Náklady na vybudování hřbitova se vyšplhaly na 17 778 zlatých.⁵⁷⁴

Již v roce 1897 bylo nutné hřbitov rozšířit. Starý hřbitov byl roku 1886 nakonec úplně úředně uzavřen. Nicméně k úplnému zrušení došlo až v letech 1907/8. Náhrobní kameny byly

⁵⁶⁹ PICHLER, Hans. *Stará vlast Rokytnice v Krkonoších*. op., cit., s. 239-240.

⁵⁷⁰ Tamtéž, s. 250.

⁵⁷¹ Tamtéž, s. 150.

⁵⁷² Tamtéž, s. 242.

⁵⁷³ SOKA Semily, fond č. 140 Okresní úřad Jilemnice, inv. č. 400, kart. 43, Zdravotnické věci jednotlivě (R) (hřbitov v Rokytnici nad Jizerou).

⁵⁷⁴ SOKA Semily, fond č. 607 Farní úřad Rokytnice nad Jizerou, inv. č. 123, kart. 7, Přeložení hřbitovní cesty.

až na jeden zničený. Tento náhrobek stával již na nejstarším hřbitově obce. Nápis z náhrobku zní: „Anno Domini 1660 den 26. Aprilis ist in Gott selig verschieden des ehreuhosten kunstreichen Herrn Pavl Preizslers von Sahlenbach und Fraw Iustina hertzgeliebtes Töchterlein mit Nahmen Susanna welches geboren Anno 1656 den 23. Decembris Gott der Almechtige wolle es seelig haben.“ „Léta Páně 1660 26. dubna odešla a v Pánu zesnula milovaná dceruška jménem Susanna ctěného a umělecky založeného Paula Preizslera z Rokytna a jeho ženy Justiny, Susanna se narodila v roce 1656 23. prosince, Bůh všemohoucí chtěl její duši.“⁵⁷⁵

Hřbitov se nachází na parcele č. 1950/3 o výměře 14154 m², která se rozkládá na severozápadním okraji obce Dolní Rokytnice, konkrétně v její centrální části.⁵⁷⁶ Rozsáhlý hřbitovní areál má půdorys pravidelného obdélníku a je ohraničen na východní, jižní a západní straně kvádrovým zdívem z lomového kamene. Zdivo je v mimo oblasti vstupů pouze jako základ se zákrytovou deskou, na který navazují totožné sloupy, mezi které jsou umístěny dřevěné plůtky. Severní strana je od veřejného prostoru oddělena plotem s měkkým pletivem.

Hlavní vstupní brána areálu se nachází uprostřed východního obvodového zdiva. Na obvodové zdivo navazují dva menší betonové sloupy a následují dva mohutnější betonové sloupy. Mezi oba menší a větší sloupy jsou umístěny jednokřídlé kované branky s nápisem pod klikou „J. M. 1886“. Levá branka je ke sloupu přidělena z vnější strany, zatímco pravá má závěsy zapuštěny do sloupu. Obě brány jsou ozdobeny rostlinnými motivy. Hlavní dvoukřídlá kovaná brána je umístěna mezi monumentální sloupy. Brána má stejné zdobení jako branky a ve středu je umocněna křížem, od kterého se k zemi spouští motiv meandru. Závěsy jsou zapuštěny do sloupů a pod klikami je umístěn nápis „JOHANN MÜLLER, ROCHLITZ 1886“. Na všech čtyřech sloupech jsou umístěna ciboria (foto 37). Další dvě vstupní brány jsou umístěny uprostřed jižní a uprostřed západní zdi areálu. Na jižní straně se jedná o bránu s jednodušším kováním. Na západní straně je osově souměrně k hlavnímu portálu umístěna dvoukřídlá kovaná brána stejného formátu, která je umístěna na jižní straně.

Hlavní osu hřbitova tvoří komunikace mezi dvěma vstupy, tedy komunikace procházející středem areálu od východu k západu, obcházející centrální kříž. Vedlejší komunikace tuto osu kolmo protínají ve třetinách areálu. Areál je poté propojen jednou komunikací vedoucí kolem celého hřbitova. Hřbitov je tak rozdělen do pravidelných šesti částí. Centrální kříž je kovový černo-zlatě upravený objekt na kamenném základu, který je umístěn

⁵⁷⁵ PICHLER, Hans. *Stará vlast Rokytnice v Krkonoších*. op., cit., s. 242.

⁵⁷⁶ ČÚZK. Parcela. Nahlizenidokn.cz [online]. ©2004-2022 [cit. 17. 1. 2022]. Dostupné z: <https://nahlizenidokn.cuzk.cz/VyberParcelu/Parcela/InformaceO>.

čelně k východu. Kříž je ozdobený fiálami ve středové části, ve které je čelně na východ umístěn nápis „RCEET IN FRIEDEN“⁵⁷⁷. Směrem na západ je umístěn nápis „GEMEINDE ROCHLITZ 1886“ (foto 38). Na celém objektu jsou umístěny další gotické prvky, jako je kružba, lomený oblouk nebo cimbuří. Nad zlatým Kristem je umístěn nápis „INRI“.

Márnice se smuteční síní a bytem pro hrobníka je umístěna před areálem hřbitova na stavební parcele č. 576 o výměře 201 m².⁵⁷⁸ Jedná se o poměrně rozlehlou zděnou stavbu obdélného půdorysu se sedlovou střechou. Hlavní průčelí se vstupem v podobě mohutné předsíně je umístěn na jih, přičemž ve štítové části je ukotveno malé kruhové okno. Další tři šestidílná dvoukřídlá okna s polokruhovým zakončením jsou zabudována ze západní strany objektu. Na tuto část navazuje pravděpodobně byt hrobníka. Uprostřed oddělené části jsou tak umístěny dveře, taktéž s polokruhovým zakončením, totožné okno po pravé straně v přízemí a druhé po levé straně v mezipatře.

Největší hroby s nejzajímavějšími architektonickými a sochařskými prvky jsou rozmístěny podél hřbitovní zdi, vždy čelem ke středu areálu. Některé tyto hroby jsou obehnány umělecky kovanými mřížemi. Koncentrace nejvýraznějších zděných hrobů je u jižní zdi a dále u západní zdi. Severovýchodní díl je již téměř bez náhrobků, pouze jich stojí několik v západní a východní části tohoto dílu. Jihovýchodní díl je zaplněn náhrobky pouze od východní strany. Ve středním jižním dílu jsou umístěny pozůstatky dětských hrobů a dále starší hroby v řadách. Na západní polovině hřbitova jsou k vidění již téměř zaniklé hroby. Také je zde umístěna řada hrobů čelně ke komunikaci, tedy na západ. Zbytek náhrobků je upevněno čelně k východu. Na severní straně areálu jsou již takové hroby, ze kterých rostou mohutné stromy. V severozápadním díle se nachází místo pro rozptylovou loučku. Středový severní díl slouží k umístění nových urnových hrobů, které jsou natočeny čelně na jih a sever. Tato část je oddělena tújovou alejí.

V areálu hřbitova je umístěno několik zajímavých rodinných hrobů a hrobek. Mezi nejvýraznější rodinné hroby patří místo posledního odpočinku rodiny Kuna. Hrobka „Familie Johann Kuna“ klasicistního charakteru nese nápis „DEM AUGEN FERN DEM HERZEN EWIG NAH!“ V tomto hrobě je první pohřbený již roku 1886.

⁵⁷⁷ Pravděpodobně zde došlo k nějakému zkomolení při opravách. Správná verze zní RESET IN FRIEDEN.

⁵⁷⁸ ČÚZK. Parcela. Nahlizenidokn.cz [online]. ©2004-2022 [cit. 17. 1. 2022]. Dostupné z: <https://nahlizenidokn.cuzk.cz/VyberParcelu/Parcela/InformaceO>.

Zhruba uprostřed jižní zdi jsou umístěny dvě jednoduché secesní monumentální hrobky. Jedná se o nejvýraznější objekty na hřbitově. První byla postavena továrníku Augustu Stumpe a jeho rodině v roce 1905. Jedná se o zděný objekt čtvercového půdorysu se sedlovou plechovou střechou. Hrobka je opatřena čtyřmi věžičkami v rozích. Vstupní portál je předsunut před objekt a je v něm umístěna dvoukřídlá železná brána. Nad portálem je umístěn nápis „FAMILIE AUGUST STUMPE“ a secesní štít a kříž. Na vedlejších průčelích jsou umístěna po jednom secesní částečně kruhová okna ve štítu. Objekt je zdoben rostlinnými motivy.

Druhá hrobka patří taktéž rodině Stumpe. Zděný objekt čtvercového půdorysu se sedlovou plechovou střechou je umístěn na kamenném soklu. Hlavní průčelí zdobí secesní štít, před který je předsazen vstupní portál s půlkruhovou plechovou stříškou. Vstupní portál je opatřen dvoukřídlými secesními železnými dveřmi, které jsou obehnány profilovaným kruhem z rostlinných motivů. Nad vstupem je umístěn nápis „Familie Robert Stumpe“. Ve štítové části je umístěn ještě jeden krátký nápis „FRIEDE MIT EUCH“ s andělem. Vedlejší průčelí jsou opatřena dvěma jednoduchými okny s parapetem. Taktéž tato stavba je zdobena rozmanitými především rostlinnými motivy (foto 39).

Bohatství a velikost rodiny Stumpe dokazuje další monumentální zděný hrob na jižní straně areálu s mohutným nápisem „FAMILIE HEINZEL“. Zde pohřbená Antonie Heinzl byla rozená Stumpe. Dominantou hrobu je stojící Panna Marie s dítětem. V nápisu rodiny je umístěn symbol monogramu Ježíše Krista. Do hrobu byli pohřbeni manželé roku 1931 a 1940.

Vedle tohoto hrobu se nachází hrob „Familie Menzel“, který má svým architektonickým pojetím připomínat dům. Na levé straně je umístěno gotické okno, pravděpodobně připomínající kapli. Na straně pravé je umístěn jetelový kříž, připomínající sv. Trojici. Uprostřed je umístěna nika s malbou Panny Marie s Ježíšem (foto 40).

Posledním hrobem v této řadě je hrob s monumentální podobiznou Krista, který patří rodině Veith. Secesní půlkruhově zakončená hrobka nese nápisy „Ruhestätte der Familie MuDr. Erdmann Veith“ a „WER LIEBE HIER AUF ERDEN SÄT. DES NAME NIMMERMEHR VERGEHT“. Na hrobce je umístěn kamenný kříž, pod kterým je umístěn symbol „ALFA OMEGA“. Alfa je počáteční a omega poslední písmeno řecké abecedy. Spolu tedy značí symbol počátku a konce. Půlkruh je zdoben perlou a rostlinnými motivy.

Zhruba ve třetině severní strany je umístěn rodinný hrob Familie F. Hajek, který je totožný s hrobem v Poniklé. Téměř ve středu hřbitova je umístěn ještě jeden, dnes již velmi

poničený, objekt v neoklasicistním stylu. Z nápisu na kapli již není možné rozpoznat jméno rodiny, které hrob patřil (foto 41).

4.4.17.4 SHRNU TÍ

Rokytnici nad Jizerou v historii provázelo vícero přesouvání pohřebišť, než jak je tomu u dalších krkonošských obcí. Komunální hřbitov je rozlehlý především z důvodu dřívějšího zalidnění obce. Rokytnice však po odsunu německého obyvatelstva přicházela o obyvatelstvo a tím docházelo i k úpadku místního pohřebiště. Kontinuita pohřebiště spočívá v menších stále využívaných plochách, na kterých došlo k vybudování urnového háje a rozptylové loučky. Nicméně větší část rozlohy hřbitova chátrá. Dokladem špatné péče o pohřebiště jsou rozbourané hrobky a rozpadlé menší náhrobky, přestože secesní hrobky nemají ve zbylých Krkonoších obdoby. V hrobkách se pohřbívalo až do odsunu. Výrazným dílem je taktéž již zmiňovaná vstupní brána a centrální kříž. Na bohatých náhrobkách jsou upomínány německé rodiny, které byly z větší části odsunuty. Bohužel jsou hrobky těchto rodin výrazně a nenávratně poničeny vandaly a vyžadovaly by okamžitý zásah památkové péče.

Tím, že byla obec v časech minulých spíše městem typu Jilemnice či Vrchlabí, se také místní pohřebiště podobá spíše městským hřbitovům, což je v Krkonoších ojedinělým jevem. Hřbitov v obci Rokytnice nad Jizerou by si tak vzhledem k slavné obecní minulosti zasloužil více pozornosti ze strany města i památkové péče.

4.4.18 RUDNÍK

Rudník je obec, která se nachází na rozhraní středních Krkonoš a Podkrkonoší v nadmořské výšce 411 m. Obec se rozkládá v údolí Bolkovského potoka v Královehradeckém kraji v okrese Trutnov. Rudník se skládá ze třech částí. Jedná se o Rudník (k. ú. Rudník a Bolkov), Arnultovice a Javorník. K roku 2021 v Rudníku žilo 2 154 obyvatel. Rozloha území obce je 42,67 km².⁵⁷⁹

4.4.18.1 K HISTORII

Původní název Heřmanovy Sejfy jsou odvozeny od prvotní činnosti nejstarších kolonizátorů oblasti, tedy od kovkopů, po kterých zde dodnes zůstaly stopy po sejfech, které byly nazvány Heřmanovy po prvních hornících, které přivedl jistý Heřman. První písemná zmínka o obci pochází z roku 1354, přičemž v této písemnosti je připomínán již existující farní kostel sv. Václava. Panství často měnilo majitele, avšak roku 1590 získává Rudník významný

⁵⁷⁹ ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. Počet obyvatel v obcích – k 1.1.2021. czso.cz [online]. ©2021 [cit. 2021-11-06], s. 59. Dostupné z <https://www.czso.cz/csu/czso/pocet-obyvatel-v-obcich-k-112021>.

pán Hannibal z Valdštejna, který je pohřben v kostele sv. Václava. Valdštejnové panství drží jedno století, načež roku 1691 kupují panství Schwarzenberkové a spojují jej s vlčickým zbožím. Na přelomu 18. a 19. století panství získává Jan František Theer ze Silberštejna a koncem 19. století rodina Kluge. Obyvatelé Rudníka se živili zemědělstvím a v 18. a 19. století především tkalcovstvím a textilním průmyslem.⁵⁸⁰ Název Rudník se ustálil až v 50. letech 20. století a jeho součástí jsou dnes dříve samostatné obce Bolkov, Arnultovice a Javorník.

4.4.18.2 OBYVATELSTVO

Berní rula z roku 1654 mluví o 109 poddaných v obci Heřmanovy Sejfy. J. Schaller již v topografii roku 1790 zapisuje 232 domů v centrálním Rudníku, 50 domů v Bolkově a 21 domů s poddanými v Leopoldu.⁵⁸¹ Z topografie J. G. Sommera z roku 1835 vyplývá, že se v Rudníku nacházelo 267 staveb s 1 804 obyvateli, v Bolkově 60 domů a 383 obyvatel, v Leopoldu 21 domů se 127 obyvateli, v Arnultovicích se jedná o 60 domů a 419 obyvatel a v části Janovice 20 domů a 113 obyvatel.⁵⁸² V roce 1900 v obci Rudník žilo celkem 3 501 obyvatel. Po 1. světové válce počet obyvatel poklesl na 3 035 jedinců v roce 1921. Po 2. světové válce se odsun Němců znatelně dotýká také německého Rudníka a počet obyvatel klesá.⁵⁸³

Po vydání tolerančního patentu byla obec Rudník jedním z významných center evangelické víry v Krkonoších. Protestantská tradice zde překonala období tvrdé rekatolizace.⁵⁸⁴ Již roku 1781, tedy hned po vydání tolerančního patentu, vzniká evangelická obec Rudník zahrnující 400 duší z Rudníka a celkově 800 evangelíků s Bolkovem a Javorníkem.⁵⁸⁵ V dubnu 1782 bylo 253 přihlášených evangelíků (20 % odpadlo díky přesvědčování komise) a již na konci tohoto roku bylo přihlášeno 267 evangelíků společně s Bolkovem. Nakonec rudničtí evangelíci získali pastora a povolení k výstavbě modlitebny, i když nesplňovali požadovaný počet 500 duší. Výstavba byla povolena z důvodu vzdálenosti k jiným evangelickým centrům. Na konci roku 1783 zde žilo již 507 protestantů.⁵⁸⁶ Roku 1835

⁵⁸⁰ JIRÁSKO, František. *Toulky podkrkonošskou minulostí*. op., cit., s. 133-135.

⁵⁸¹ SCHALLER, Jaroslav. *Topographie des Königreiches Böhmen. Bidschower Kreis*. op., cit., s. 126-127.

⁵⁸² SOMMER, Gottfried Johann. *Das Königreich Böhmen. Bidschower Kreis*. op., cit., s. 202-204.

⁵⁸³ Vyjma Javorníku

⁵⁸⁴ 1651 jsou v obci pouze 4 katolíci (MÜLLER, F. Theodor. *Die evangelische Kirche von Hermannseifen: eine Kirche ohne Namen geweiht am 24. Juli 1786 und die Geschichte ihrer Gemeinde*. op., cit., s. 5.)

⁵⁸⁵ MÜLLER, F. Theodor. *Die evangelische Kirche von Hermannseifen: eine Kirche ohne Namen geweiht am 24. Juli 1786 und die Geschichte ihrer Gemeinde*. op., cit., s. 8.

⁵⁸⁶ MELMUKOVÁ, Eva. *Evangelíci v rané toleranční době v Čechách a na Moravě*. Neratovice, 2017, s. 219-220. ISBN 978-80-903920-7-6.

v Rudníku kromě 396 protestantů žije také jedna židovská rodina.⁵⁸⁷ Roku 1861 nastalo v Rudníku naprosté zrovnoprávnění evangelické a katolické církve.⁵⁸⁸

4.4.18.3 KATOLICKÝ HŘBITOV

V Rudníku se nachází farní kostel sv. Václava, který pravděpodobně pochází z 16. století a byl vystavěn v gotickém slohu. Uvnitř jsou na plátně namalovány tři rodokmeny – jeden od Adama po Krista, druhý od praotce Čecha po císaře Rudolfa II. a třetí valdštejnský od roku 1252 do roku 1552. Kostel byl v letech 1598 až 1602 přebudován a vybaven zvony.⁵⁸⁹ V jižní zdi kostela je umístěn náhrobek barona Hannibala von Valdštejna z roku 1622 (foto 44).⁵⁹⁰

Katolický hřbitov v Rudníku je tzv. kostelním hřbitovem (mapa 15). Centrálním bodem areálu je kostel sv. Václava, který stojí na stavební parcele č. 115 o výměře 434 m².⁵⁹¹ Renesanční kostel sv. Václava je orientovaná jednolodní stavba s polygonálním závěrem a hranolovou věží. Stavitelem byl pravděpodobně Carlo Valmadi. Jedná se o kulturní památku ČR (foto 42). Z roku 1884 se dochoval plán hřbitova s přesným rozparcelováním jednotlivých míst pro hroby a hrobku rodiny J. A. Klugeho (plán 14). Hřbitov byl rozšířen po roce 1902 (plán 15).

Katolický hřbitov o výměře 6 315 m² se nachází na parcele č. 184 v centrální části obce, nad pravým břehem Bolkovského potoka.⁵⁹² Areál má tvar protáhlého nepravidelného obdélníku a je obehnan ohradním zdívem, přičemž východní polovinu zdiva tvoří kámen. Jedná se o řádkové zdivo z opracovaných kamenů se zákrytovou deskou. Západní polovina ohradního zdiva je postavena z cihel s vazákovou vazbou. Ohradní zeď stojí na kamenném soklu a je zakončena zákrytovou kamennou deskou. Zdivo je členěno sloupky stejného materiálu.

Hlavní vstup do areálu hřbitova je umístěn na jihovýchodním nároží ohradního zdiva, tedy směrem do centra obce. V tomto nároží jsou umístěny dva mohutné kamenné profilované sloupy, které jsou zakončeny kamennými nástavci, které pravděpodobně sloužili pro usazení imitací liturgické nádoby. Na levém sloupu je umístěn nápis „ANNO“ a na pravém letopočet „1898“. Tato brána je však především vstupem ke kostelu. Druhá brána je umístěna až

⁵⁸⁷ SOMMER, Gottfried Johann. *Das Königreich Böhmen. Bidschower Kreis.* op., cit., s. 202.

⁵⁸⁸ MÜLLER, F. Theodor. *Die evangelische Kirche von Hermannseifen: eine Kirche ohne Namen geweiht am 24. Juli 1786 und die Geschichte ihrer Gemeinde.* op., cit., s. 16.

⁵⁸⁹ JIRÁSKO, František. *Toulky podkrkonošskou minulostí.* op., cit., s. 134.

⁵⁹⁰ SOMMER, Gottfried Johann. *Das Königreich Böhmen. Bidschower Kreis.* op., cit., s. 202.

⁵⁹¹ ČÚZK. Parcela. Nahlizenidokn.cz [online]. ©2004-2022 [cit. 17. 1. 2022]. Dostupné z: <https://nahlizenidokn.cuzk.cz/VyberParcelu/Parcela/InformaceO>.

⁵⁹² Tamtéž.

v prostoru kostela. Jedná se o kovanou dvoukřídlou bránu se zapuštěnými závěsy. Třetí vstup je umístěn uprostřed jižní zdi. Mezi dvěma mohutnými kamennými profilovanými sloupy je zapuštěnými závěsy do sloupů zabudována dvoukřídlá kovaná brána. Sloupy jsou zakončeny totožně jako sloupy u hlavního vstupu do areálu. Čtvrtá dvoukřídlá kovaná brána se nachází v severovýchodním nároží areálu. Vstup pravděpodobně sloužil ke snadnému přístupu k sakristii.

Hlavní osa hřbitova je tvořena hlavní komunikací vedoucí od vstupního portálu přes mohutné schodiště ke kostelu a k druhé vstupní bráně. Tato komunikace pokračuje po jižní straně areálu ke středu hřbitova, kde je překřížena komunikací vedoucí od třetí brány k protější severní zdi. K této středové linii vede komunikace od čtvrté brány po severní straně hřbitova.

Z půdorysu a hmoty ohradního zdiva je patrné, že východní část areálu je starší. Nicméně se ve východní polovině již nenacházejí staré hroby a prostor byl využit pro výstavbu mladších. Na jižní straně ohradního zdiva u kostela jsou však za mřížovým oplocením umístěny stále ještě starší hroby. Větší kostrové hroby jsou umístěny podél celého zdiva čelem ke středu areálu. U jižní zdi ve východní polovině pohřebiště se nacházejí urnové mladé hroby. Náhrobky jsou umístěny čelně na jih a sever, s výjimkami na východ a západ. Zbytek prostoru východní poloviny areálu je zaplněno dvěma řadami mladých hrobů a několika staršími hroby, které však již v mnoha případech nejsou téměř patrné. Všechny jsou umístěny čelně na východ, tedy ke kostelu. V západní části hřbitova se nacházejí starší hroby, které jsou však převážně ve špatném stavu. Rozvaliny se povalují po svaté půdě bez většího zájmu veřejnosti. Z náhrobků, které stále drží vzpřímeně je patrné, že i tyto hroby byly umístěny čelně na východ. V jihozápadní části západní poloviny jsou založeny další řady pro mladé urnové hroby.

Nejvýraznějšími a nejzajímavějšími objekty hřbitova jsou kostel sv. Václava a hrobka rodiny J. A. Klugeho, která je umístěna u severní zdi v blízkosti kostela. Hrobka má pravouhlý čtvercový půdorys, sedlovou střechu a je postavena z kamenných opracovaných kvádrů. Hlavní průčelí s mohutným schodištěm se nachází z jižní strany objektu. Štítové průčelí je ohraničeno mohutnými pilastry s polštářovou hlavicí. Pod deskami jsou po jednom umístěny ustupující latinské kříže. Vstupní portál je předsazen před hlavní průčelí a kopíruje jeho klasicistní vzhled. Jedná se o profilovaný ústupkový portál s půlkruhovým obloukem. Dveře jsou dvoukřídlé s nadsvětlíkem a zdobnou mříží. Nad vstupním portálem je architektonicky ztvárněn obloučkový vlys s na žebrech zavěšenými polygonálními konzolami s čabrákou. Na vedlejších průčelích jsou umístěny obloučkové vlysy a uprostřed zdiva se nachází rozeta (foto 43).

4.4.18.4 EVANGELICKÝ HŘBITOV

Roku 1784 byl položen základní kámen modlitebny a roku 1785 byl evangelický kostel dostavěn, načež byl 24. 7. 1786 vysvěcen. Následně došlo také k vybudování evangelické fary⁵⁹³ a evangelického hřbitova v blízkosti kostela v roce 1810 (mapa 16).⁵⁹⁴ Jelikož byla evangelická obec Rudnická silná, došlo roku 1862 k výstavbě zvonice na jižní straně kostela, do které byly roku 1876 pořízeny tři litinové zvony Paulus, Petrus a Hus.⁵⁹⁵ Přestože byl kostel několikrát renovován, mezi lety 1948-1991 pouze chátral a dnes z něho zbylo již pouze základové zdivo.⁵⁹⁶

Bývalý evangelický hřbitov se nachází na parcele č. 1469 o výměře 1637 m² nad pravým břehem Bolkovského potoka, na západním okraji obce.⁵⁹⁷ Parcela má tvar nepravidelného pětiúhelníku a dnes jsou kolem ní patrné pouze zbytky ohradní zdi z lomového kamene. Vstup do areálu se nacházel pravděpodobně na západní a východní zdi, směrem ke vstupu do kostela. Evangelický kostel stojící na stavební parcele č. 63 o výměře 252 m² je součástí areálu a nachází se na jeho jižní straně.⁵⁹⁸ Kostel byl postaven v letech 1785-6. Jedná se o jednolodní stavbu s hranolovou věží, která byla vybudována v roce 1862 (foto 45). Hlavní osa hřbitova tak pravděpodobně byla tvořena právě komunikací mezi těmito dvěma vstupy a kostelem. Zbytky hrobů a jejich nově postavené náhrobky jsou natočeny čelně na jih, tedy ke kostelu. Jedná se o kostrové hroby. Poslední pohřeb byl zde uskutečněn roku 1957.

4.4.18.5 SHRNU TÍ

Rudník byl nejdůležitějším evangelickým centrem pro německé obyvatele Krkonoš a třetí obcí vedle Křížlic a Štěpanic, které se podařilo prosadit stavbu konfesního protestantského hřbitova v Krkonoších. V obci však byla především silná katolická základna v čele s pány, kteří se zde nechali pohřbít, jako je tomu v případě Hannibala z Valdštejna.

Obecní hřbitov je původně kostelním katolickým hřbitovem. Nejvýraznějším objektem vedle kostela sv. Václava je bezesporu hrobka umístěná u severní ohradní zdi, která poukazuje na zámožnost a význam rodiny Kluge. Hrobka v podobě uzavřeného objektu má v Krkonoších

⁵⁹³ MÜLLER, F. Theodor. *Die evangelische Kirche von Hermannseifen: eine Kirche ohne Namen geweiht am 24. Juli 1786 und die Geschichte ihrer Gemeinde.* op., cit., s. 8.

⁵⁹⁴ Tamtéž, s. 13.

⁵⁹⁵ Tamtéž, s. 15.

⁵⁹⁶ Tamtéž, s. 20.

⁵⁹⁷ ČÚZK. Parcela. Nahlizenidokn.cz [online]. ©2004-2022 [cit. 17. 1. 2022]. Dostupné z: <https://nahliznidokn.cuzk.cz/VyberParcelu/Parcela/InformaceO>.

⁵⁹⁸ Tamtéž.

obdoby pouze v Horním Maršově, Černém Dole a Rokytnici nad Jizerou. Pohřebiště je dodnes kontinuální, přesto je hřbitov mimo část s novými hroby zanedbán a staré hroby zanikají.

Evangelický hřbitov byl vybudován jako kostelní, konfesijní hřbitov pro rudnické a okolní německé evangelíky. Jeho vývoj byl však přerušen odsunem německého obyvatelstva po 2. světové válce. Poté více jak půl století areál pouze chátral. Z kostela dnes zbyla pouze obvodová zdiva a již špatně čitelný nápis nad hlavním portálem. Pod záštitou KRNAPu zde proběhly zajišťovací práce a drobné opravy náhrobků v roce 2010. Oba hřbitovy by si však zasloužily mnohem více péče.

4.4.19 SVOBODA NAD ÚPOU

Svoboda nad Úpou je obec nacházející se ve východních Krkonoších v nadmořské výšce 516 m. Obec kopíruje údolí řeky Úpy nacházející se v Královéhradeckém kraji v okrese Trutnov. Svoboda nad Úpou má tři části, konkrétně Svobodu nad Úpou, Maršov I. a Maršov II. (Dolní Maršov). K roku 2021 ve Svobodě nad Úpou žilo 2 057 obyvatel. Rozloha obce je 7,75 km².⁵⁹⁹

4.4.19.1 K HISTORII

Během 1. poloviny 16. století vznikla osada na místě dnešního městečka Svoboda nad Úpou. Vznik osady souvisel s důlní činností, jak její název napovídá. Již v roce 1546 císař Ferdinand I. udělil osadě právo horního města s vlastním znakem. Listina se však dochovala pouze jako záznam pozdějších pramenů. Užíváno bylo názvů jako Bergfreiheit nebo Pirkfreiheit, tedy svoboda dolování.⁶⁰⁰ Část dnešní Svobody nad Úpou se objevuje v kronice Simona Hüttla z roku 1553 jako Horní Svoboda. Jedná se o nejstarší dochovanou zmínku o městečku.⁶⁰¹ Svoboda nad Úpou je nejmladší obcí východních Krkonoš, jelikož vznikla mezi již existujícími obcemi. Přestože počátkem 16. století zde vznikla hornická osada, osídlení může být starší.⁶⁰²

První zmínky o dnešní městské části Maršov I. pochází z roku 1541 a 1553, kdy je zmiňován v souvislosti s panstvím Žacléř, pod které stejně jako Svoboda patřil.⁶⁰³ Dolní Maršov

⁵⁹⁹ ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. Počet obyvatel v obcích – k 1.1.2021. czso.cz [online]. ©2021 [cit. 2021-11-06], s. 59. Dostupné z <https://www.czso.cz/csu/czso/pocet-obyvatel-v-obcich-k-112021>.

⁶⁰⁰ Freiheit se používalo již během 17. století. Taktéž se již v roce 1607 užívalo českého názvu Swoboda nad Upawau nebo Vrajt, což vychází z německého názvu Freiheit.

⁶⁰¹ REIL, Roman. *Svoboda nad Úpou: nahlédnutí do historie města pod zlatými Rýchorami*. Svoboda nad Úpou, 2018, s. 111-112. ISBN 978-80-270-4424-5.

⁶⁰² KLIMEŠ, Miloslav. *Stavebně historický vývoj města: Průzkumy a rozborů pro regulační plán města Svoboda nad Úpou*. Svoboda nad Úpou, 1995, s. 1.

⁶⁰³ REIL, Roman. *Svoboda nad Úpou*. op., cit., s. 29.

či Maršov I. byl založen pravděpodobně již ve 13. století, jak jeho zemědělský charakter napovídá.⁶⁰⁴ Poté však přechází pod správu vlčíckého panství. Roku 1675 městečko kupují Schwarzenberkové a koncem 18. století Johann Franz Theer ze Silberštejnu.⁶⁰⁵ Právně však Maršov I. vzniká až roku 1873 rozdělením obce Maršov na osm samosprávných obcí.⁶⁰⁶ Maršov I. se stal součástí Svobody nad Úpou v roce 1949.⁶⁰⁷

Roku 1871 byla do obce zavedena železnice, což přineslo rozvoj průmyslu a s tím také příliv obyvatel. Největší zásluhy na pokroku městečka měl Maria Eduard Prosper Piette (1846-1928) nazývaný jako „otec Krkonoš“ a mecenáš. Prosper ve Svobodě nad Úpou vybudoval papírnu, čímž poskytl velké množství pracovních míst.⁶⁰⁸

4.4.19.2 OBYVATELSTVO

První záznamy o počtu poddaných pochází z Dolního Maršova. Berní rula roku 1654 udává v Dolním Maršově 52 poddaných.⁶⁰⁹ Další sčítání, ve kterém bylo napočítáno 89 měšťanů, proběhlo roku 1688.⁶¹⁰ V Schallerově topografii z roku 1790 je uvedeno 121 domů ve Svobodě a 31 domů v Jánských Lázních.⁶¹¹ Sommer v roce 1936 uvádí 609 obyvatel a 129 domů ve Svobodě a 33 domů s 186 obyvateli v přilehlých Jánských Lázních.⁶¹² V Maršově I. roku 1850 žilo 2 775 obyvatel, převážně německé národnosti. Zajímavostí je, že se zde nacházeli dva pravoslavní, pouze dva protestanti a osm židů (1870 již 14).⁶¹³

Na přelomu 19. a 20. století žilo v obci 3 424 obyvatel, což byl vrchol v celé historii obce. (1 682 jen Svoboda). Roku 1900 se v Dolním Maršově jednalo o 1 682, 1910 o 1 576, 1921 o 1 319 a roku 1930 o 1 411 obyvatel.⁶¹⁴ Ve Svobodě žilo roku 1910 1 134 obyvatel a roku 1930 990 obyvatel. Převážnou většinu tvořili Němci. Pokles počtu obyvatel ve 20. letech 20. století, podobně jako v dalších obcích, zapříčinila 1. světová válka. Ve Svobodě nad Úpou se jednalo celkem o 58 padlých.⁶¹⁵ Největší úbytek obyvatel však nastal po 2. světové válce. 15.

⁶⁰⁴ KLIMEŠ, Miloslav. *Stavebně historický vývoj města*. op., cit., s. 4.

⁶⁰⁵ REIL, Roman. *Svoboda nad Úpou*. op., cit., s. 114-120.

⁶⁰⁶ Tamtéž, s. 8.

⁶⁰⁷ Tamtéž, s. 37.

⁶⁰⁸ Tamtéž, s. 9.

⁶⁰⁹ Tamtéž, s. 39.

⁶¹⁰ Tamtéž, s. 117.

⁶¹¹ SCHALLER, Jaroslav. *Topographie des Königreiches Bögmen. Bidschower Kreis*. op., cit., s. 128.

⁶¹² SOMMER, Gottfried Johann. *Das Königreich Böhmen. Bidschower Kreis*. op., cit., s. 211-212.

⁶¹³ REIL, Roman. *Svoboda nad Úpou*. op., cit., s.38.

⁶¹⁴ Tamtéž, s. 146.

⁶¹⁵ Tamtéž, s. 43-44.

května 1945 proběhly v převážně do té doby německé obci první odsuny. Kronika zaznamenává 908 až 913 odsunutých. V roce 1949 zde však stále žilo 149 Němců.⁶¹⁶

Soupis podaných z roku 1651 dokazuje, že na panství Vlčice bylo pouze 32 katolíků a 882 nekatolíků. Přesto se zde po vydání tolerančního patentu udrželo v plné míře katolictví.⁶¹⁷ První polovina 20. století však přinesla poměrně časté výstupy z římskokatolické církve.⁶¹⁸

4.4.19.3 MĚSTSKÝ HŘBITOV

Původním svatostánkem v obci byl pozdně gotický dřevěný luteránský kostelík sv. Vojtěcha z roku 1584, který byl filiální k farnímu kostelu v obci Mladé Buky. Dle farní kroniky stojí nový zděný kostel z roku 1686 právě na místě původního dřevěného. Dnešní podoba jednolodního barokního kostela sv. Jana Nepomuckého však pochází z let 1777-9. Roku 1836 byl kostel obohacen hranolovitou věží a budova fary byla postavena roku 1770.⁶¹⁹ Přesto se Svoboda stala samostatnou farností až roku 1856. Pod farnost patřilo také městečko Jánské Lázně.⁶²⁰

Před kostelem byl vybudován hřbitov (mapa 17), který svou funkci plnil do roku 1888, kdy vznikl nový městský hřbitov na vzdálenějším místě od řeky Úpy.⁶²¹ Ke zrušení kostelního hřbitova došlo z kapacitních a hygienických důvodů. U kostela stávala také kaple mrtvých a celý areál byl ohrazen.⁶²² Vysvěcení nového pohřebiště proběhlo na den svátku Všech svatých roku 1888. Výstavba hřbitova stála obec 7000 zlatých, přičemž 1/3 nákladů platila obec Jánské Lázně. První pohřbenou na novém hřbitově se stala Jana Hamplová, která byla pochována 15. ledna 1889.⁶²³ V areálu byl umístěn centrální pískovcový kříž s Ježíšem, který však již od roku 1834 stával u mostu nad řekou Úpou.⁶²⁴

Městský hřbitov o výměře 4362 m² se nachází na parcele č. 484, na levém břehu řeky Úpy na jihovýchodním konci obce.⁶²⁵ Areál hřbitova má tvar nepravidelného šestiúhelníku, přičemž vyseknutí rohu se nachází na západní straně. Hřbitov je vymezen cihlovou zdí s polokřížovou vazbou a zákrytovou deskou na západní a východní straně, přičemž rohová

⁶¹⁶ REIL, Roman. *Svoboda nad Úpou*. op., cit., s. 230-231.

⁶¹⁷ Tamtéž, s. 130.

⁶¹⁸ SOKA Trutnov, fond Farní úřad Svoboda nad Úpou, inv. č. 8, kn. 8, Kniha náboženských změn.

⁶¹⁹ REIL, Roman. *Svoboda nad Úpou*. op., cit., s. 129.

⁶²⁰ Tamtéž, s. 147.

⁶²¹ Tamtéž, s. 129.

⁶²² HAMPEL, Bernard. *Auszüge aus der Geschichte der Stadt Freiheit*. Falkenstein, 2011, s.27.

⁶²³ REIL, Roman. *Svoboda nad Úpou*. op., cit., s. 147.

⁶²⁴ Tamtéž, s. 158.

⁶²⁵ ČÚZK. Parcela. Nahlizenidokn.cz [online]. ©2004-2022 [cit. 17. 1. 2022]. Dostupné z: <https://nahlizenidokn.cuzk.cz/VyberParcelu/Parcela/InformaceO>.

severozápadní část je omítnuta. Cihlové zdivo je usazeno na kamenném soklu. Na jižní straně je postavena zeď z lomového kamene se zákrytovou deskou a na severní straně se nachází dřevěný plot.

Na západní straně hřbitova v jihozápadní polovině areálu se na stavební parcele č. 169 nachází monumentální vstupní kaple o výměře 74 m².⁶²⁶ Hřbitovní kaple je souměrná stavba obdélníkového půdorysu s valbovou plechovou střechou. Hmotu kaple tvoří cihlové zdivo s polokřížovou vazbou stojící na kamenném soklu. Pod střešní hranou je z vnější strany objektu umístěna ozdobná lišta s falešnými konzolami z tvarovek. Rohové části objektu jsou zvýrazněny pilastry. Střední část objektu slouží jako průchod, ke kterému vede kamenné schodiště. Do průchodu je upevněna nová železná dvoukřídlá brána. Nad průchodem je z vnitřní strany umístěn dřevěný pás s motivem lilií. Dvojitá dvoukřídlá šestidílná okna s lomeným obloukem, ve kterém je umístěna gotická kružba, jsou umístěna na objektu ze severní strany. Nad okny je patrný klenutý cihelný pás. V průchodu na hřbitov jsou proti sobě souměrně umístěny dveře do obou částí objektu, taktéž s klenutým cihelným pásem. Jednoduché dřevěné dveře jsou umístěny v kamenném ostění, na kterém je nade dveřmi v jižní části objektu uveden letopočet 1888. Nad touto částí je také umístěna zvonice, uvnitř se tedy nachází márnice. Objekt pravděpodobně sloužil také pro potřeby hrobníka (foto 46). Další vstup na hřbitov je umístěn taktéž na západní straně. Jedná se o železnou bránu usazenou mezi dvěma cihlovými sloupy s běhounovou vazbou. Sloupy jsou zakončeny dvojitými zákrytovými deskami. Naproti tomuto vstupu je umístěna ze severní strany malá dřevěná branka. Tyto dva vstupy jsou propojeny cestou.

Hlavní osa hřbitova je tvořena hlavní komunikací vedoucí od vstupního portálu, osově souměrně ke středovému kříži hřbitova, který nese nápis o jeho úpravách v roce 1888. Komunikace pokračuje k protější zdi. Další komunikace propojuje vstup v jihozápadním nároží se středem hřbitova a protější zdi. Třetí komunikace rozděluje severní polovinu hřbitova na dvě poloviny.

Největší hroby s nejzajímavějšími architektonickými a sochařskými prvky jsou rozmístěny podél hřbitovní zdi, čelem ke středu areálu. Jedná se o hroby kostrové, které jsou v poměrně dobrém stavu. Na jižní a severní straně se nacházejí urnové hroby. Na hřbitově jsou také na zdi v severozápadním a severovýchodním rohu areálu umístěny pamětní desky.

⁶²⁶ ČÚZK. Parcela. Nahlizenidokn.cz [online]. ©2004-2022 [cit. 17. 1. 2022]. Dostupné z: <https://nahlizenidokn.cuzk.cz/VyberParcelu/Parcela/InformaceO>.

Nejzajímavějším objektem hřbitova je bezesporu vstupní kaple v historizujícím slohu. Vzhledem k velikosti hřbitova je zde i velký počet monumentálních zděných rodinných hrobů. Hřbitov je dnes obestavěn místní zástavbou.

4.4.19.4 HŘBITOV MARŠOV I.

Mecenáš Prosper Piette věnoval pozemek pro výstavbu nového lesního hřbitova, který je tvořen sedmi širokými terasami v mladém lese. Na hřbitově byl umístěn na centrálním vyvýšeném místě kříž, který dříve sloužil jako obecní kříž. Výstavba byla hotova roku 1913 a první pohřeb se zde konal 25. února 1914. Pohřbeným byl Johann Schubert. K rozšíření tohoto hřbitova došlo již roku 1924.⁶²⁷ Hřbitov byl opraven městem na přelomu 20. a 21. století. Nicméně několik náhrobků již zcela zaniklo, jelikož se hřbitov již nevyužívá.

U hřbitova byla původně roku 1917 postavena stavitelem Robertem Mohrem kaplička se zvonem. V 90. letech 19. století byla uspořádána první veřejná sbírka na výstavbu kostela. Místní měli v plánu stavbu uskutečnit do roku 1898 k padesátiletému výročí vlády Františka Josefa I., avšak z důvodů přírodních katastrof se od tohoto plánu upustilo. Projekt stavitele Ing. Franze Fimmla ze Svobody nad Úpou byl uskutečněn až roku 1927. Kostel sv. Josefa byl vystavěn v postsecesním slohu (foto 47).⁶²⁸

Hřbitov o výměře 5 661 m² se nachází na parcele č. 492/3, nad pravým břehem řeky Úpy na katastrálním území Maršova I.⁶²⁹ Areál má tvar nepravidelného čtyřúhelníku, přičemž k nepravidelnosti dochází z východní strany. Hřbitov nemá ohradní zeď. Přístup ke hřbitovu je umožněn kolem kostela sv. Josefa. Uprostřed východní strany areálu je umožněn přístup k monumentálnímu betonovému schodišti, které protíná celý areál a končí u hřbitovního kříže, tedy na západní straně areálu. Jedná se o kovaný kříž na kamenném podstavci. Jeho význam je umocněn kamennou zídkou z lomového kamene se zákrytovou deskou. Na kříži je po zrestaurování nadále patrný letopočet 1871, tedy datum založení hřbitova. Dále je zde vytesán nápis „Es ist voll bracht!“ (foto 48).

Schodiště a terén areálu tvoří šest teras. Hlavní osa hřbitova je tak tvořena schodištěm uprostřed areálu a jednotlivými komunikacemi umístěnými na severní i jižní stranu teras. Hroby byly na terasách umístěny mezi stromy do jedné, či dvou řad, jelikož se původně jednalo o lesní

⁶²⁷ REIL, Roman. *Svoboda nad Úpou*. op., cit., s. 42-43.

⁶²⁸ Tamtéž, s. 60-61.

⁶²⁹ ČÚZK. Parcela. Nahlizenidokn.cz [online]. ©2004-2022 [cit. 17. 1. 2022]. Dostupné z: <https://nahlizenidokn.cuzk.cz/VyberParcelu/Parcela/InformaceO>.

hřbitov. Hroby jsou usazeny čelně na východ. Na pohřebišti se nacházejí především kostrové hroby.

4.4.19.5 SHRNU TÍ

Svoboda na Úpou je dokladem složeného městečka z více původně samostatných částí. S rostoucím počtem obyvatel bylo zapotřebí vystavět nový městský hřbitov, který je dodnes kontinuálně využíván, přesto, že obec byla německá, což dokládá sám hřbitov. Na starších a hodnotnějších náhrobcích jsou patrná především německá jména, taktéž nápis na kříži je psán v němčině. Městský hřbitov je přístupný skrze historizující vstupní kapli, která má obdobu pouze v Černém Dole. Na ostatních pohřebištech v Krkonoších jsou umístěny vstupní brány.

Obec mívala dva využívané hřbitovy ve stejném období. Tento jev je výjimečný, vzhledem k tomu, že se nejedná o konfesijní hřbitovy. Nicméně k tomuto případu došlo z důvodu existence dvou obecních jednotek, které se spojili až v roce 1960, čímž zaniklo využívání lesního hřbitova. Celý areál lesního terasovitého hřbitova ve spojení s kostelem sv. Josefa je významným architektonickým dílem Krkonoš, které nemá obdoby. Na pohřebišti je však patrný zub času. Les je v areálu vykácený a některé pomníky se pomalu bortí. Kostel je obohacen o střechu s klenbou z diagonálně překřížených vlysů nezakryté střešní konstrukce. Stejný typ střechy byl využíván německy mluvícími obyvateli Krkonoš a Podkrkonoší pro obytné domy.

4.4.20 ŠPINDLERŮV MLÝN

Špindlerův Mlýn je město nacházející se ve středních Krkonoších v nadmořské výšce 718 m. Město se rozkládá v údolí řeky Labe v Královéhradeckém kraji v okrese Trutnov. Obec je nyní tvořena částmi Špindlerův Mlýn, Bedřichov, Labská a Přední Labská. K roku 2021 ve Špindlerově Mlýně žilo 1 057 obyvatel a jeho rozloha činí 76,94 m².⁶³⁰

4.4.20.1 K HISTORII

Prvními kolonisty oblasti byli horníci a dřevaři, kteří sem přicházeli počátkem 16. století. V této době je Špindlerův Mlýn ještě hustě zalesněn.⁶³¹ Již na přelomu 16. a 17. století zde existují nejstarší doly, konkrétně ve Svatém Petru. Oblast však po třicetileté válce pustne a horníci odcházejí především z důvodu rekatolizace do Slezska. Tento zlom znamenal změnu v hlavním zdroji obživy pro místní obyvatele, kteří se během 18. století již věnovali chovu

⁶³⁰ ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. Počet obyvatel v obcích – k 1.1.2021. czso.cz [online]. ©2021 [cit. 2021-11-06], s. 59. Dostupné z <https://www.czso.cz/csu/czso/pocet-obyvatel-v-obcich-k-112021>.

⁶³¹ LOUDA, Jiří. *Špindlerův Mlýn*. Praha, 2007, s. 6. ISBN 978-80-7185-867-6.

dobytku a rozvíjeli tak budní hospodářství. Během 19. století k této činnosti přibýlo také tkalcovství, částečně sklářství, pašeráctví a turismus, se kterým se rozvíjela také výroba upomínkových předmětů. Ve 2. polovině 19. století zde vznikají dokonce lázně.⁶³²

První zmínky o obci Špindlerův Mlýn pochází až z konce 18. století, kdy Mlynář Špindler ze Svatého Petra založil nový mlýn na Špalkových Boudách, který byl po něm pojmenován. Název byl následně použit pro celou obec a nově vzniklou farnost.⁶³³ Poprvé se Dorf Spindelmühle objevuje na mapách stabilního katastru v roce 1842. Zde je poprvé zaznamenána také písemná podoba českého názvu, tedy Břetenský Mlejn, což je doslovný překlad ze slova Spindel – vřeten. Samostatnou obcí se Špindlerův Mlýn stal 5. března 1854. Následující rok byl Špindlerův Mlýn povýšen na samostatnou farnost.⁶³⁴ Špindlerův Mlýn se stal sportovním letním i zimním střediskem. Nicméně po odsunu Němců zde zůstalo velké množství nevyužitých budov. Nejdříve došlo k obsazení hotelů a až dlouho poté k obsazení obyčejných staveb.⁶³⁵

4.4.20.2 OBYVATELSTVO

J. Schaller v roce 1790 do oblasti pozdějšího Špindlerova Mlýna komponuje celý levý břeh Labe, na kterém se nacházejí Zineckerovy a Krausovy boudy. Jedná se o tzv. Vrchlabské hory, u kterých udává 215 čísel popisných. K pozdějšímu Špindlerovu Mlýnu však náležela pouze část tohoto rozsáhlého území.⁶³⁶ Sommer ve své topografii z roku 1835 rozděluje oblast podle Bud, které se zde nacházejí. Centrální část dnešního Špindlerova Mlýna však čítala pouhých 6 až 7 bud. Ve Svatém Petru se jedná o 49 bud. Počet obyvatel v roce 1835 byl 979.⁶³⁷ Roku 1900 ve Špindlerově Mlýně a přilehlých oblastech žilo 2 541 obyvatel, roku 1921 2 524 obyvatel a v roce 1930 2 700 obyvatel. Přestože obec přišla po 1. světové válce zhruba o půl tisíce obyvatel, dokázala se populačně zase zvednout. 2. světová válka však znamenala problém pro místní židovskou komunitu a odchod české komunity.⁶³⁸ Ve válce zemřelo 106 rodáků Špindlerova Mlýna a následně Špindlerův Mlýn zažil jednu z největších poválečných brutalit. 15. května 1945 bylo naráz odsouzeno a zabito 28 občanů. Po odsunu ve Špindlerově Mlýně

⁶³² LOUDA, Jiří. *Špindlerův Mlýn*. op., cit., s. 10-27, 37.

⁶³³ Tamtéž, s. 29-30.

⁶³⁴ Tamtéž, s. 34.

⁶³⁵ Tamtéž, s. 56.

⁶³⁶ SCHALLER, Jaroslav. *Topographie des Königreiches Bögmen. Bidschower Kreis*. op., cit., s. 115-116.

⁶³⁷ SOMMER, Gottfried Johann. *Das Königreich Böhmen. Bidschower Kreis*. op., cit., s. 180.

⁶³⁸ LOUDA, Jiří. *Špindlerův Mlýn*. op., cit., s. 93.

zůstali pouze potřební, načež 90 % obyvatelstva tak bylo zcela proměněno, což přineslo trvalý demografický propad.⁶³⁹

4.4.20.3 HŘBITOV

Centrum farnosti ve Vrchlabí bylo poměrně vzdálené a v oblasti původně stála pouze stará hornická kaple sv. Petra, právě ve Svatém Petru. Místní vyvíjeli opakovaně snahu o výstavbu vlastního kostela a založení vlastní farnosti, což se jim povedlo v letech 1785-1786. Místním bylo vyhověno pod podmínkou, že nejdříve dojde k výstavbě fary a kostela, a až poté vznikne samostatná farnost. Nicméně vše oddálila válka koncem 18. století. Nové žádosti bylo vyhověno 13. 7. 1793. Pro název nově vzniklé obce s vlastní farností bylo využito názvu mlýna, ve kterém došlo k sepsání žádosti, tedy Špindlerův Mlýn. Roku 1794 tak vznikl provizorní dřevěný kostelík a roku 1797 byla postavena budova fary. Základní kámen nového zděného kostela byl položen 21. června 1802 nedaleko Špalkových Bud a dostavěn byl roku 1807. Pro výstavbu kostela, fary a hřbitova věnoval parcelu hrabě Morzin. Následně kaple ve Svatém Petru zanikla.⁶⁴⁰

Z roku 1877 pochází inventář místního kostela, ke kterému je uváděna fara a již zmíněný hřbitov s umrlčí komorou (plán 16, mapa 19). Roku 1936 byl pro zdejší římskokatolický konfesijní hřbitov vytvořen nový hřbitovní řád.⁶⁴¹

Hřbitov o výměře 1 927 m² se nachází na parcele č. 145 v centrální části obce (foto 49).⁶⁴² Areál má tvar nepravidelného čtyřúhelníku. Hřbitov je ohraničen kamenným rádkovým zdívem se zákrytovou deskou. Dva vstupy do areálu se nachází ve třetinách délky severního zdiva. Mezi dvěma mohutnými kamennými sloupy se zákrytovou deskou je umístěna dvoukřídlá kovaná brána se zapuštěnými závěsy do sloupů. Brány jsou ozdobeny křížem uprostřed. Menší branka se nachází ještě uprostřed jižní strany.

Hlavní osa hřbitova je tvořena hlavní komunikací vedoucí od vstupní brány k centrálnímu kříži hřbitova a dále k protější jižní straně areálu. Dále se tato komunikace stáčí kolem celého jižního obvodového zdiva, zpět k druhé bráně na severní straně areálu. Druhá

⁶³⁹ LOUDA, Jiří. *Špindlerův Mlýn*. op., cit., s. 55-57.

⁶⁴⁰ Tamtéž, s. 30.

⁶⁴¹ SOKA Trutnov, fond Farní úřad Špindlerův Mlýn, inv. č. 68, kart. 1, Pozemnostní archy fary, kostela a hřbitova.

⁶⁴² ČÚZK. Parcela. Nahlizenidokn.cz [online]. ©2004-2022 [cit. 17. 1. 2022]. Dostupné z: <https://nahlizenidokn.cuzk.cz/VyberParcelu/Parcela/InformaceO>.

cesta vede od této brány na východní stranu hřbitova. Hřbitovní kříž je dřevěný na kamenném stupínku.

Hřbitov prošel v nedávné době rekonstrukcí, při které nejspíše došlo k odstranění rozvalin hrobů po odsunu Němců ze Sudet. Náhrobní desky jsou umístěny na kamenech podél komunikací, a především na jižní a východní zdi na speciálně upravených asymetrických deskách, které jsou připevněny k původnímu zdivu. V severovýchodním rohu areálu je umístěn polygonální altán, ve kterém jsou umístěny desky s nápisy: „NA PAMÁTKU TĚM, KTERÍ BYLI POCHOVÁNI NA TOMTO MÍSTĚ, MĚSTO ŠPINDLERŮV MLÝN“, „Gewidmet – dem Gedenken aller gefallenen und vermissten Spindelmühler des Ersten Weltkrieges, dem Gedeken aller gefallenen und vermissten Spindelmühler des Zweiten Weltkrieges, dem Gedenken aller Spindelmühler Opfer der Nachkriegwirren des Zweiten Weltkrieges. Hier, auf dem Friedhof ihrer Vorfahren, trauern wir um unsere Väter, Brüder, Söhne, Verwandten, Freunde. Gott sei mit ihnen! – Jetzt und in Ewigkeit! – Amen! *Geschenkt von Spindelmühler Heimatfreunfen*“ (tato tabulka i v češtině), „ODPOČINUTÍ VĚČNÉ DEJŽ JIM, PANE. A SVĚTLO VĚČNÉ AŽ JIM SVÍTÍ. AŽ ODPOČÍVAJÍ V POKOJI. AMEN.“.

4.4.20.4 SHRNU TÍ

Špindlerův Mlýn je nejmladší obcí Krkonoš, což znamená, že i tradice pohřbívání je v obci nejmladší. Po odsunu katolického německého obyvatelstva hřbitov pravděpodobně chátral, jelikož obec bývala německá a obyvatel ubývalo. Hřbitov ve Špindlerově Mlýně dnes slouží jako pietní upomínkové místo, což je patrné již z nápisů z dřevěného altánu. Přestože byl areál v 70. letech 20. století komunistickým vedením Čech zničen, tak je hřbitov ve Špindlerově Mlýně světlou porevoluční výjimkou mezi pohřebišti v zájmu památkové péče a měst, pod jejichž katastr hřbitovy patří.

4.4.21 VALTEŘICE

Valteřice jsou obec nacházející se na úpatí středních Krkonoš v nadmořské výšce 459 m. Obec se rozkládá v údolí říčky Sovinky a jejich přítoků v Libereckém kraji v okrese Semily. Valteřice dnes tvoří součást obce Horní Branná. K roku 2011 zde na katastrálním území o rozloze 6,23 km² žilo 486 obyvatel.⁶⁴³

⁶⁴³ ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. Počet obyvatel v obcích – k 1.1.2011. czso.cz [online]. ©2021 [cit. 2021-11-06], s. 49. Dostupné z <https://www.czso.cz/csu/czso/pocet-obyvatel-v-obcich-k-112011>.

4.4.21.1 K HISTORII

O Valteřicích se spekuluje jako o obci německého původu, kdy název obce měl být odvozen od jména lokátora Waltera, což je však pouze domněnka, jelikož později byly Valteřice českou vsí. Nejstarší zmínka o obci, která vzniká v souvislosti s dělením panství Valdštejnů, pod které obec od těchto let patřila, pochází z roku 1488, další poté z roku 1492.⁶⁴⁴ Roku 1606 je panství Branná, ve kterém se Valteřice nacházejí, prodáno Václavu Zárubovi z Hustiřan. V roce 1632 se obec stala součástí harrachovského panství.⁶⁴⁵ V obci se stalo důležitým plátenictví, které napomohlo k největšímu rozvoji obce ve druhé polovině 18. století. Na plátenickou výrobu později navázaly průmyslové textilní podniky. Valteřice svou důležitou střediskovou roli plnily na přelomu 19. a 20. století především v otázce evangelických církví.⁶⁴⁶ Důležitou událostí byla také změna, kdy se obec, přestože převážně obývána Čechy, stala za 2. světové války součástí Sudetengau. Valteřice se v celé své historii vázali k Horní Branné, a tak se roku 1975 spojili pod jednu správu nadobro.

4.4.21.2 OBYVATELSTVO

Nejstarší doklady o počtu obyvatel v obci Valteřice dokládá urbář správce Wericha, který zmiňuje ve Valteřicích roku 1642 36 poddaných. Další údaje vzápětí přináší berní rula z let 1653-55 o cca 50 poddaných. Poddaní jsou vyjmenováni a jedná se o ryze česká jména, což podlamuje myšlenku o vzniku obce německými kolonisty.⁶⁴⁷ V topografii J. Schallera jsou Valteřice připomínány jako obec o 125 domech.⁶⁴⁸ J. G. Sommer roku 1835 o Valteřicích píše jako o obci se 142 domy a 1 037 obyvateli.⁶⁴⁹ Roku 1900 zde žije 1 032 občanů a roku 1921 866 obyvatel.⁶⁵⁰ Světové války přinesly Valteřicím celkem 50 obětí, načež po válce počet obyvatel ještě dále klesá z důvodu doosídlování sousedního města Vrchlabí.⁶⁵¹

Důležitou roli ve Valteřicích hrála náboženská otázka jejich obyvatel. Do třicetileté války zde měla největší váhu jednota bratrská, což přineslo velmi pomalou rekatolizaci. Nutno podotknout, že do Valteřic chodíval kázat sám Jan Amos Komenský, který nějaký čas pobýval v sousední Horní Branné.⁶⁵² Po vyhlášení tolerančního patentu se tak Valteřice staly obcí

⁶⁴⁴ LOUDA, Jiří. *Evangelíci augšpurského a helvetského vyznání ve Valteřicích: 1781-1928*. Hrade Králové, 2008, s. 10-12.

⁶⁴⁵ JIRÁSKO, František. *Toulky podkrkonošskou minulostí*. op., cit., s. 166.

⁶⁴⁶ LOUDA, Jiří. *Evangelíci augšpurského a helvetského vyznání ve Valteřicích*. op., cit., s. 10-14.

⁶⁴⁷ JIRÁSKO, František. *Toulky podkrkonošskou minulostí*. op., cit., s. 166.

⁶⁴⁸ SCHALLER, Jaroslav. *Topographie des Königreiches Bögmen. Bidschower Kreis*. op., cit., s. 108.

⁶⁴⁹ SOMMER, Gottfried Johann. *Das Königreich Böhmen. Bidschower Kreis*. op., cit., s. 173.

⁶⁵⁰ RŮŽKOVÁ, Jiřina - ŠKRABAL, Josef et al. *Historický lexikon obcí České republiky 1869-2005*. op., cit., s. 448.

⁶⁵¹ JIRÁSKO, František. *Toulky podkrkonošskou minulostí*. op., cit., s. 168.

⁶⁵² LOUDA, Jiří. *Evangelíci augšpurského a helvetského vyznání ve Valteřicích*. op., cit., s. 15.

s největším počtem protestantů na Jilemnicku.⁶⁵³ V lednu 1782 bylo ve Valteřicích přihlášeno již 193 protestantů.⁶⁵⁴ Valteřice si však vybraly převážně reformovanou podobu evangelické víry, tedy helvetskou. Obec tak patřila pod evangelickou reformovanou církev v Libštátu.⁶⁵⁵ V polovině 90. let 18. století žily ve Valteřicích pouhé 3 luteránské rodiny augšpurského vyznání a v roce 1799 zde bylo celkem 10 rodin augšpurského vyznání, což dělalo pouhou čtvrtinu všech valteřických evangelíků.

4.4.21.3 HŘBITOV

Ve Valteřicích původně stával starý hřbitov v hoření části obce. Na tomto hřbitově byl nalezen kámen s kalichem a letopočtem 1537, což má nejspíše souvislost s důkazy protestantské víry místních v 16. století.⁶⁵⁶ Nicméně po vyhlášení tolerančního patentu se i zde setkáváme s případem, kdy je starší evangelická žena pohřbena mimo katolický hřbitov, přičemž k pohřbení došlo na poli za vesnicí.⁶⁵⁷

V obci se však s upevněním helvetské konfese prosadila také výstavba školy a nového konfesijního hřbitova v 2. polovině 19. století.⁶⁵⁸ Hřbitov na parcele č. 406 s výměrou 583 m² a na parcele č. 407/1 s výměrou 460 m² se nachází v centrální části obce na jejím západním okraji. Areál má tvar nepravidelného pětiúhelníku a je oplocen z východní strany kovaným plotem a ze zbylých tří stran plotem prokládaným pletivem. Jižní strana je obohacena o živý plot. Hlavní vstup do areálu hřbitova se nachází v severovýchodním rohu pohřebiště. Jedná se o zdobnou kovanou bránu a branku.

Hlavní osa hřbitova je tvořena hlavní komunikací vedoucí od východu k západu, zhruba středem hřbitova k márnici. Márnice má obdélný půdorys a je umístěna na západním konci hřbitova. Objekt je zděný na kamenné podezdívce a má sedlovou střechu. Vchod do márnice je umístěn na jižním průčelí objektu v podobě jednoduchých dvoukřídlých dřevěných dveří. Dvě čtyřdílná okna stavby jsou umístěna na východním průčelí.

Hroby na rozlohou nevýrazném hřbitově jsou rozmístěny do pravidelných řad. Náhrobky jsou usazeny čelně na východ, tedy do středu obce. Nejzajímavějším objektem areálu je náhrobek s podobiznou J. A. Komenského (foto 50).

⁶⁵³ LOUDA, Jiří. *Evangelíci augšpurského a helvetského vyznání ve Valteřicích*. op., cit., s. 19.

⁶⁵⁴ Tamtéž, s. 24.

⁶⁵⁵ KLETVÍK, Jan. *Evangelíci a spiritismus v Krkonoších*. op., cit., s. 23.

⁶⁵⁶ JIRÁSKO, František. *Toulky podkrkonošskou minulostí*. op., cit., s. 167.

⁶⁵⁷ LOUDA, Jiří. *Evangelíci augšpurského a helvetského vyznání ve Valteřicích*. op., cit., s. 25-29.

⁶⁵⁸ JIRÁSKO, František. *Toulky podkrkonošskou minulostí*. op., cit., s. 168.

4.4.21.4 SHRNU TÍ

Valteřice jsou zajímavé především pro svou náboženskou minulost, kdy jako jediná obec krkonošská přijaly převážně helvetské vyznání. Obec byla obklopena především katolickými obcemi. Nejbližší se nacházejí dříve luteránské Štěpanice. Nicméně helvetsky smýšlející lidé žili v podkrkonošském Libštátu, kde měli také protestanti s Valteřic své centrální útočiště. Místní hřbitov nevelkých rozměrů však vypráví především o českém původu pohřbených v hrobečcích se skromnými náhrobky. Hřbitov je kontinuálně využíván do dnešních dnů.

4.4.22 VELKÁ ÚPA

Velká Úpa je částí města Pec pod Sněžkou nacházející se ve východních Krkonoších v nadmořské výšce 710 m. Obec se rozkládá v údolí řeky Úpy v Královehradeckém kraji v okrese Trutnov. Obec tvoří tři části. Jedná se o Velkou Úpu I., Velkou Úpu II. a Velkou Úpu III. – Pec pod Sněžkou. K roku 2021 v Peci pod Sněžkou žilo 646 obyvatel a její rozloha činí 27,46 km².⁶⁵⁹

4.4.22.1 K HISTORII

První zmínky o osídlení dnešní Pece pod Sněžkou pocházejí z roku 1534, ze které jsou známé informace o pustém okolí Obřího dolu. Přicházející horníci se zde snažili o založení města Úpa, přičemž zmínka o existenci varny z cementové vody a hutě v Obřím dole se nachází i v kronice Simona Hüttla z roku 1569. Tato osada se samostatně objevuje v rychtářských knihách Horního Maršova z roku 1644. V knize je uvedena jako osada Appe. Sídliště vzniklo až po usazení místních horníků. První obživou nově příchozích tak bylo především hornictví, těžba dřeva a chov dobytka.⁶⁶⁰ Oblast Obřího Dolu správně patřila k panství maršovskému, které vlastnil rod Švábeniců. Panství se poté často ocitalo v nových rukou. Za zmínku stojí vlastníci z rodu Valdštejnů, Schaffgotschů, velice oblíbených Aichelburků nebo Morzinů.⁶⁶¹ V 17. století vznikla samospráva Velké Úpy, na čemž měla největší podíl výstavba kostela a založení farnosti roku 1788. V roce 1871 se ve Velké Úpě stále ve větším množství prosazoval turismus, načež došlo k rozdělení obce na tři samostatné části: Velká Úpa I., Velká Úpa II a Velká Úpa III – Pec. Roku 1945 došlo ke spojení Velké Úpy I. a II. a v roce 1960 se nakonec

⁶⁵⁹ ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. Počet obyvatel v obcích – k 1.1.2021. czso.cz [online]. ©2021 [cit. 2021-11-06], s. 59. Dostupné z <https://www.czso.cz/csu/czso/pocet-obyvatel-v-obcich-k-112021>.

⁶⁶⁰ DIX, Štefan. *Pamětní kniha obce Velká Úpa 3 – Pec*. Velká Úpa, 1923, s. 17-22.

⁶⁶¹ Tamtéž, s. 24-26.

všechny části spojily v jeden celek.⁶⁶² Typickou obživou těchto horalů bylo budní hospodářství, zemědělství, řemesla a těžba.

4.4.22.2 OBYVATELSTVO

Velká Úpa je registrována až v tereziánském katastru v polovině 18. století, ve kterém je uváděno 216 domů na Malé i Velké Úpě.⁶⁶³ V roce 1790 je Velká Úpa v topografii J. Schallera popisována jako obec o třech dílech a 334 domech.⁶⁶⁴ Sommer roku 1936 uvádí již 530 domů a 2 426 obyvatel. V 18. a 19. století nedocházelo téměř k žádné migraci. Žilo zde konstantně přes 2 000 lidí.⁶⁶⁵ Ve Velké Úpě a Peci pod Sněžkou žilo dohromady v roce 1900 2 314 obyvatel, roku 1921 1 980 obyvatel a roku 1930 2 198 osob. Obec byla převážně německá⁶⁶⁶, což dokazuje jmenný seznam majitelů obydlí ve Velké Úpě.⁶⁶⁷ V obci převládala římskokatolická víra.⁶⁶⁸

4.4.22.3 HŘBITOV

Původně patřila Velká Úpa do farnosti obce Maršov. Nový kostel ve Velké Úpě byl vysvěcen roku 1789 a následně roku 1804 byla postavena také fara, čímž vznikla farnost.⁶⁶⁹ Za výstavbou vlastních farních budov stojí Josef II. a hlavním stavitelem byl Franz Petrif.⁶⁷⁰ Budova fary byla přestavěna roku 1896 a opravy kostela probíhaly neustále.⁶⁷¹

Hřbitov u kostela získal roku 1828 ohradní zdivo, namísto dřívějšího dřevěného plotu a roku 1894 došlo k výstavbě nové zdi s železnou bránou. V tomto a následujícím roce byla také uskutečněna výstavba márnice s domem hrobníka. Hřbitov byl roku 1934 z kapacitních důvodů rozšířen za téměř 23 000 Kč. V pramenech je zaznamenáno, že byly k dispozici už jenom pouhé dva hroby. Polohopisný náčrt ke hřbitovu pochází z roku 1931 a 1933.⁶⁷²

⁶⁶² KOCOVÁ, Petra. *Z historie Pece pod Sněžkou*. Hradec Králové, 2005, s. 8-9.

⁶⁶³ REIL, Roman. *Pec pod Sněžkou: putování horským městem od minulosti k dnešku*. Pec pod Sněžkou, 2018, s. 35. ISBN 978-80-270-3913-5.

⁶⁶⁴ SCHALLER, Jaroslav. *Topographie des Königreiches Bögmen. Königgrätzer Kreis*. op., cit., s. 109.

⁶⁶⁵ KOCOVÁ, Petra. *Z historie Pece pod Sněžkou*. op., cit., s. 20.

⁶⁶⁶ DIX, Štefan. *Pamětní kniha obce Velká Úpa 3 – Pec*. op., cit., s. 6.

⁶⁶⁷ Tamtéž, s. 101-104.

⁶⁶⁸ Tamtéž, s. 20-21.

⁶⁶⁹ REIL, Roman. *Svoboda nad Úpou*. op., cit., s. 35.

⁶⁷⁰ Tamtéž, s. 45.

⁶⁷¹ DIX, Štefan. *Pamětní kniha obce Velká Úpa 3 – Pec*. op., cit., s. 116.

⁶⁷² SOKA Trutnov, fond Farní úřad Velká Úpa, inv. č. 11, kn. 11, Kniha hřbitovních poplatků (1900-1916).; SOKA Trutnov, fond Farní úřad Velká Úpa, inv. č. 25, kart. 1, Rozšíření hřbitova, opravy, hřbitovní pořádek (1900, 1922-1934).

Hřbitov na parcele č. 166 o rozloze 2 692 m² se nachází nad pravým břehem řeky Úpy v centrální části obce na jejím jižním okraji.⁶⁷³ Areál má tvar téměř pravidelného čtverce. Hřbitov je ohrazen zdí z lomového kamene se zákrytovou deskou. Vstup do areálu hřbitova je umístěn v severní zdi, zhruba ve třetině délky zdiva od západu, u márnice. Vstup je umístěn mezi dvěma kamennými sloupy s haklíkovou vazbou a se zákrytovou deskou. Mezi tyto sloupy je umístěna dvoukřídlá železná nová brána se zapuštěnými závěsy. Po pravé straně je umístěn třetí sloup, který přiléhá k budově márnice. Zde je zabudovaná malá vstupní kovová branka. V severozápadním nároží je zabudována ještě jedna dvoukřídlá kovová brána.

Hlavní osa hřbitova je tvořena hlavní komunikací vedoucí od hlavní komunikace obce po mohutném schodišti ke kostelu a ke vstupu do areálu hřbitova. Dále je tato linie prodloužena až k protější jižní zdi. Uprostřed této komunikace je umístěn pomník obětem první světové války s nápisem „GEDENKT DER OPFER VON KRIEG UND GEWALTHERRSCHAFT“ (foto 52).

Márnice s bytem pro hrobníka stojí na stavební parcele č. 39 o výměře 82 m² a je umístěna v severozápadním rohu areálu.⁶⁷⁴ Částečně zabírá prostor vně areálu. Jedná se o zděnou stavbu obdélného půdorysu se sedlovou eternitovou střechou. Objekt stojí na kamenném základu. Vstup v podobě jednoduchých dřevěných dveří do objektu se nachází za brankou do areálu, tedy z východní strany objektu. Druhý vstup je umístěn vedle prvního, avšak z vnější strany ohradní zdi areálu hřbitova. Na tomto průčelí se na pravé straně nacházejí dvě dvoukřídlá šestidílná okna. V jižním průčelí jsou zabudována dvě dvoukřídlá šestidílná okna a ve štítu jsou umístěny dveře vedoucí na půdu. Pod okny jsou zabudovány podokenní římsy z tvarovek, přičemž okna mají jednoduché ostění. Severní průčelí je členěno na tři podlaží, jelikož objekt stojí ve svahu. V prvním podlaží vlevo jsou umístěny jednokřídlé dřevěné dveře a vpravo šestidílné dvoukřídlé okno s podokenní římsou z tvarovek. Ve druhém podlaží jsou umístěna dvě dvoukřídlá šestidílná okna s podokenní římsou a ve štítové části se nachází dvojité okno, taktéž s podokenní římsou. Obě okna mají dva díly. Také okna na severní straně jsou opatřena ostěním. Ostění dvojitého okna je však segmentové. Členění jednotlivých částí domu je pomyslnými lištami zvýrazněno v omítnutí (foto 51).

Největší hroby s nejzajímavějšími architektonickými a sochařskými prvky jsou rozmístěny podél hřbitovní zdi čelem ke středu areálu. Jedná se o hroby kostrové. Největší

⁶⁷³ ČÚZK. Parcela. Nahlizenidokn.cz [online]. ©2004-2022 [cit. 17. 1. 2022]. Dostupné z: <https://nahlizenidokn.cuzk.cz/VyberParcelu/Parcela/InformaceO>.

⁶⁷⁴ Tamtéž.

zděný rodinný hrob je umístěn v linii se vstupem na jižní straně areálu. Hroby jsou umístěny v řadách čelně na sever, tedy ke kostelu. Velké množství náhrobků je již pouze opřených o zbytek hrobu. Hřbitov není zanedbaný, ale ani se nenachází ve skvostném stavu.

4.4.22.4 SHRNU TÍ

Německá Velká Úpa utrpěla podobně jako ostatní odlehlé horské německé obce odsunem po 2. světové válce. Přesto, že počet obyvatel v obci rapidně klesl, zůstal místní kostelní areál s pohřebištěm poměrně zachován. Kostel Nejsvětější Trojice je jednolodní barokní orientovanou stavbou s hranolovou hodinovou věží. Od roku 2000 je součástí kulturních památek ČR. V areálu zůstává zachovalé mohutné schodiště z roku 1910, fara a poměrně masivní domek pro hrobníka s márnicí. Hroby na hřbitově jsou udržovány v řadách, přestože jejich velká část již dnes nemá majitele. Hřbitov je však nadále kontinuálně využíván.

4.4.23 VÍCHOVÁ NAD JIZEROU

Víchová nad Jizerou je obec na úpatí krkonošských hor v nadmořské výšce 411 m. Obec se rozkládá na soutoku řeky Jizerky a Chlumského potoka. Část Horní Sytová poté na soutoku Jizery a Jizerky. Části Víchové nad Jizerou jsou tedy Víchová, Horní Sytová a Víchovská Lhota. Obec má rozlohu 12,30 km² a nachází se v Libereckém kraji v okrese Semily. K roku 2021 ve Víchové nad Jizerou žilo 914 obyvatel.⁶⁷⁵

4.4.23.1 K HISTORII

Z roku 1492 pochází první písemná zmínka o obci, kdy je Víchová zmíněna v zemských deskách. Obec „wess Wichova i s lesem k Poniklům byla ponechána Heníkovi z Valdštejna a ze Štěpanic“.⁶⁷⁶ Po rozdělení panství patřila Víchová k jilemnické části. Roku 1632, tedy po úmrtí Albrechta z Valdštejna, došlo k prodeji statků rodu Harrachů, kteří panství znovu spojili. Víchová byla obec, kde se lidé živilí především přadláctvím, tkalcovstvím a zemědělstvím. Častou prací se stalo také dodávání úrody z rovinatých částí podhůří do hor.⁶⁷⁷ Z Horní Sytové se během 19. století stala průmyslová obec. Na soutoku Malé a Velké Jizery zde byly postaveny dvě vysoké pece a železářny⁶⁷⁸, zatímco Víchová a Víchovská Lhota platily za zemědělské

⁶⁷⁵ ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. Počet obyvatel v obcích – k 1.1.2021. czso.cz [online]. ©2021 [cit. 2021-11-06], s. 52. Dostupné z <https://www.czso.cz/csu/czso/pocet-obyvatel-v-obcich-k-112021>.

⁶⁷⁶ 500 let: Horní Sytová – Víchovská Lhota – Víchová nad Jizerou. Horní Sytová, 1992, s. 1.

⁶⁷⁷ SOMMER, Gottfried Johann. *Das Königreich Böhmen. Bidschower Kreis.* op., cit., s. 172.

⁶⁷⁸ 500 let: Horní Sytová – Víchovská Lhota – Víchová nad Jizerou. op., cit., s. 3.

obce.⁶⁷⁹ V roce 1960 došlo k definitivnímu spojení obcí Víchová nad Jizerou, Horní Sytová a také obce Víchovská Lhota, která měla v historii blíže k Poniklé.⁶⁸⁰

4.4.23.2 OBYVATELSTVO

V roce 1790 zaznamenává Schaller ve své topografii 122 domů.⁶⁸¹ Sommer v roce 1835 zaznamenává již 146 domů, ve kterých žije celkem 1 014 stálých obyvatel. V Horní Sytové tenkrát bylo 47 domů a 435 obyvatel.⁶⁸² Roku 1900 v obci žilo 1 776 obyvatel, roku 1921 1 692 a roku 1930 1 688 obyvatel. Po 2. světové válce počet obyvatel klesal i zde, přestože se jednalo o českou obec⁶⁸³, o čemž svědčí také seznam českých jmen v knize zemřelých.

4.4.23.3 HŘBITOV

Víchovští své nebožtíky pohřbívali až do roku 1925 na pohřebišti v nedaleké Poniklé. Dospělo se tak k rozhodnutí o výstavbě vlastního hřbitova pro Víchovou, Víchovskou Lhotu a Horní Sytovou. Parcelu pro výstavbu komunálního hřbitova ve Víchové nad Jizerou zakoupil obecní úřad roku 1923. Stavitelem pohřebiště byl zvolen Josef Hájek. Výstavba započala roku 1924 a k otevření areálu došlo 25. října 1925 (plán 17). Na hřbitově byla záhy po vzniku areálu vybudována v jižním rohu areálu umrlčí komora. Areál byl oplocen drátěným plotem s cementovými sloupky. Se vznikem hřbitova byl sestaven také hřbitovní řád, hřbitovní kniha a pravidla, ve kterých je například určen směr pohřbívání. Pohřbívat se mělo začít od východu směrem na západ. Dodržován měl být rozestup 45 cm mezi hroby, 2,5 m délka hrobu a 1,40 šířka hrobu. Hroby musely být 2 m hluboké. Regule pro dětské hroby byly 1,60 m délky a 1 m šířky. Pro náhrobky se určilo vymezení 40 cm. Hrobky a vyzděné rodinné hroby měly být umístěovány u ohradní zdi a měly v řadách přibývat směrem od márnice. Pohřbívat ve Víchové bylo umožněno na nově vzniklý komunální hřbitov i lidem sousedních obcí, avšak za speciální poplatek. Řád s regulemi byl schválen 23. října 1925.

První pohřbenou se stala 22. 10. 1925 dcera Františka Šolce.⁶⁸⁴ Z roku 1928 jsou dostupné informace o volné kapacitě areálu, přičemž tento rok bylo k dispozici 250 míst pro nový hrob a vydáno bylo 45 míst. Roku 1932 byl obnoven hřbitovní kříž, hřbitovní tabulky,

⁶⁷⁹ 500 let: Horní Sytová – Víchovská Lhota – Víchová nad Jizerou. op., cit., s. 5.

⁶⁸⁰ RŮŽKOVÁ, Jiřina - ŠKRABAL, Josef et al. *Historický lexikon obcí České republiky 1869-2005*. op., cit., s. 454.

⁶⁸¹ SCHALLER, Jaroslav. *Topographie des Königreiches Bögmen. Bidschower Kreis*. op., cit., s. 105.

⁶⁸² SOMMER, Gottfried Johann. *Das Königreich Böhmen. Bidschower Kreis*. op., cit., s. 172-173.

⁶⁸³ RŮŽKOVÁ, Jiřina - ŠKRABAL, Josef et al. *Historický lexikon obcí České republiky 1869-2005*. op., cit., s. 454.

⁶⁸⁴ SOKA Semily, fond č. 140 Okresní úřad Jilemnice, inv. č. 747, kart. 148, Církevní věci jednotlivě (V) (18 – hřbitov ve Víchové nad Jizerou).

došlo také k opravě kůlů a drátu plotu. Navíc v areálu došlo k výsadbě lípek.⁶⁸⁵ V tomto roce se již také poprvé začalo uvažovat o rozšíření hřbitova.⁶⁸⁶

Hřbitov o výměře 5 665 m² leží na parcele č. 1941/4, na levém břehu řeky Jizerky na jižním okraji obce.⁶⁸⁷ Areál má tvar nepravidelného čtyřúhelníku se skosením v severozápadním rohu. Ohraničení hřbitova je v tomto případě vyřešeno kovovým tabulovým plotem umístěným na kamenné podezdívce se zákrytovou deskou. Do areálu vedou tři vchody. Hlavní vchod je umístěn uprostřed severní strany. Další dva vstupy se nacházejí uprostřed východní a západní strany. Jedná se o jednoduché kované dvoukřídlé branky.

Hlavní osu pohřebiště tvoří komunikace spojující zmíněné vstupy. Komunikace se protínají uprostřed areálu, kde se nachází také centrální kříž, který je kovaný na kamenném podstavci. Patrný je pouze nápis „IHS“ (foto 53). Další větší cesta je vybudována kolmo ke komunikaci orientované od východu k západu, uprostřed severní poloviny areálu. Na pohřebišti díky tomuto členění vzniká šest oddílů.

Ve středu východní strany je umístěna márnice stojící na stavební parcele č. 276 o výměře 23 m².⁶⁸⁸ Objekt čtvercového půdorysu je zděný s kamenným základem a neoklasicistní střechou. Vchod do márnice v podobě jednoduchých dřevěných dveří je umístěn uprostřed západní stěny, směrem do středu hřbitova. Na severní straně je umístěno malé okno s mřížemi (foto 54).

Největší hroby jsou umístěny podél hřbitovní zdi, čelně k centrálnímu kříži. Ostatní hroby jsou usazeny v pravidelných řadách, čelně na severovýchod. Jedná se o kostrové hroby. V jihozápadním rohu areálu je stromovou alejí vyčleněno místo pro nové urnové hroby.

4.4.23.4 SHRNU TÍ

Obyvatelé Víchové nad Jizerou si prosadili vlastní hřbitov poměrně pozdě, jelikož pohřbívali v Poniklé, kde měli také svou katolickou modlitebnu. Pohřebiště není rozlehlé a ani se na něm nenacházejí bohatě zdobené rodinné hroby. Nicméně pohřbívání je od roku 1925 kontinuální a areál je udržován. Na náhrobcích je doklad o české převaze v obci i v krátké době

⁶⁸⁵ SOKA Semily, fond č. 761 Místní národní výbor Víchová nad Jizerou, inv. č. 21, kart. 21, Hřbitovní kniha.

⁶⁸⁶ SOKA Semily, fond č. 761 Místní národní výbor Víchová nad Jizerou, inv. č. 37, kart. 2, Zápisy ze schůzí komisí – hřbitovní.

⁶⁸⁷ ČÚZK. Parcela. Nahlizenidokn.cz [online]. ©2004-2022 [cit. 17. 1. 2022]. Dostupné z: <https://nahlizenidokn.cuzk.cz/VyberParcelu/Parcela/InformaceO>.

⁶⁸⁸ Tamtéž.

před 2. světovou válkou. Areál hřbitova je velice podobný hřbitovům z přelomu 19. a 20. století, například areálu v nedalekém Jestřabí nebo v obci Přívlaka.

4.4.24 VÍTKOVICE

Vítkovice v Krkonoších jsou obcí rozkládající se v západních Krkonoších v údolí řeky Jizerky v nadmořské výšce 683 m. Obec se nachází v Libereckém kraji v okrese Semily. K roku 2021 ve Vítkovicích žilo 380 stálých obyvatel. Rozloha obce činí 31,94 km². Část katastru obce zasahuje do Krkonošského národního parku.⁶⁸⁹

4.4.24.1 K HISTORII

Nejstarší zmínka o obci Vítkovice pochází z roku 1606. Dále jsou Vítkovice uvedeny roku 1628 v tržní smlouvě Albrechta z Valdštejna, ve které je zaznamenáno 20 chalupníků. Nicméně z dalších informací je patrné, že existovaly nejméně od konce 16. století. Horská obec byla součástí valdštejnského panství, konkrétně brannské části. Roku 1632 panství Branná i s Vítkovicemi kupuje Otto Bedřich Harrach, který v polovině 17. století v obci obnovuje skelné hutě. První sklárna byla v obci provozována již v 1. polovině 17. století.⁶⁹⁰ J. G. Sommer uvádí jako rok založení 1654. K definitivnímu ukončení výroby došlo roku 1792. Vedle sklářství tvořilo zdroj obživy místních obyvatel dřevařství a alpské zemědělství.⁶⁹¹ Do katastru obce patří vedle centrálních Vítkovic také menší osady Horní, Střední a Dolní Mísečky, Hutě a Třidomí. Již na mapě z roku 1743 od J. Manna je patrná existence těchto osad.

4.4.24.2 OBYVATELSTVO

Roku 1628 je v tržní smlouvě Albrechta z Valdštejna zaznamenáno 20 chalupníků v obci.⁶⁹² V topografii J. Schallera z roku 1790 je uvedeno již 205 domů.⁶⁹³ V roce 1835 Sommer zmiňuje 258 stavení a 1 904 obyvatel.⁶⁹⁴ V roce 1900 zde žilo 1 753 obyvatel.⁶⁹⁵ Obec byla až do roku 1945 převážně německá s vyznavači katolické víry. Roku 1910 zde žilo 1 606 obyvatel, z čehož bylo 1 540 Němců a 66 Čechů. V tomto roce zde žili pouzí 4 evangelíci. Zajímavou část obyvatelstva tvoří 3 zástupci starokatolické víry.⁶⁹⁶ Roku 1930 zde žilo celkem 1 290

⁶⁸⁹ ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. Počet obyvatel v obcích – k 1.1.2021. czso.cz [online]. ©2021 [cit. 2021-11-06], s. 52. Dostupné z <https://www.czso.cz/csu/czso/pocet-obyvatel-v-obcich-k-112021>.

⁶⁹⁰ *Witkowitz im Riesengebirge: deutschböhmen*. Witkowitz, 1911, s. 1.

⁶⁹¹ SOMMER, Gottfried Johann. *Das Königreich Böhmen. Bidschower Kreis*. op., cit., s. 177.

⁶⁹² AMBROŽ, Jindřich. *Krkonoše*. op., cit., s. 90.

⁶⁹³ SCHALLER, Jaroslav. *Topographie des Königreiches Bögmen. Bidschower Kreis*. op., cit., s. 109.

⁶⁹⁴ SOMMER, Gottfried Johann. *Das Königreich Böhmen. Bidschower Kreis*. op., cit., s. 177.

⁶⁹⁵ RŮŽKOVÁ, Jiřina - ŠKRABAL, Josef et al. *Historický lexikon obcí České republiky 1869-2005*. op., cit., s. 454.

⁶⁹⁶ *Witkowitz im Riesengebirge: deutschböhmen*. op., cit., s. 7.

obyvatel, přičemž z tohoto počtu bylo pouze 128 Čechů.⁶⁹⁷ Vrcholu v počtu obyvatel dosáhla obec v polovině 19. století. Po 2. světové válce hustota zalidnění obce stabilně klesala.

4.4.24.3 HŘBITOV

Z roku 1698 pochází původní kaple v centrálních Vítkovicích, která byla roku 1784 rozšířena na kostel zasvěcený sv. Pavlu a Petru (plán 18). V tomto roce byla také přistavěna hodinová věž. Roku 1787 byla vybudována fara, čímž vznikla samostatná vítkovická farnost.⁶⁹⁸

Jedná se o kostelní hřbitov (foto 55). Kostel sv. Petra a Pavla se nachází na parcele č. 88 o výměře 324 m² zhruba uprostřed areálu hřbitova. Kostel je jednolodní orientovaná stavba v pozdně barokním stylu z roku 1784. Původně zde stála již zmiňovaná kaple z roku 1698. Kostel sv. Petra a Pavla patří mezi kulturní památky ČR.⁶⁹⁹

Hřbitov o výměře 2 007 m² se nachází na parcele č. 576.⁷⁰⁰ Hřbitov se rozkládá ve středu obce severně od hlavní komunikace. Areál má tvar nepravidelného šestiúhelníku a je obehzen zdi z lomového kamene, na které jsou usazeny zákrytové desky. Vstup do areálu se nachází v rohu na západní straně ohradního zdiva. Vstupní portál je umocněn brizolitem omítnutými sokly. Novodobá dvoukřídlá kovová vstupní brána lineárně navazuje na kostelní portál a jedná se o jediný vstup do areálu

Hlavní osa hřbitova je tvořena hlavní komunikací vedoucí od vstupní brány osově souměrně ke vstupu do kostela. Další komunikace na hřbitově chybí. Velké zděné hrobky jsou umístěny u západní a východní hřbitovní zdi, čelem ke středu areálu. Hroby, které nejsou umístěny u zdi, jsou orientovány čelně na východ. Na hřbitově se nachází převážně staré kostrové hroby, o které se již nikdo nestará, jelikož pocházejí z dob před odsunem Němců. Staré německé hroby jsou v rozpadlém stavu, některé již zcela mizí z povrchu. Náhrobky jsou převážně vyvrácené a položené. O něco zachovalejší část hřbitova se nachází spolu s novými hroby severně od kostela.

4.4.24.4 SHRNU TÍ

Hřbitov patří mezi kostelní původně konfesijní hřbitovy. Kostel sv. Petra a Pavla v areálu hřbitova je památkově chráněn a tedy udržován. Celý areál hřbitova by však taktéž

⁶⁹⁷ AMBROŽ, Jindřich. *Krkonoše*. op., cit., s. 90.

⁶⁹⁸ *Witkowitz im Riesengebirge: deutschböhmen*. op., cit., s. 4.

⁶⁹⁹ NÁRODNÍ PAMÁTKOVÁ ÚSTAV. Kostel sv. Petra a Pavla. [Pamatkovykatalog.cz](https://pamatkovykatalog.cz) [online]. ©2015 [cit. 17. 1. 2022]. Dostupné z: <https://pamatkovykatalog.cz/kostel-sv-petra-a-pavla-17826439>.

⁷⁰⁰ ČÚZK. Parcela. [Nahlizenidokn.cz](https://nahliznidokn.cz) [online]. ©2004-2022 [cit. 17. 1. 2022]. Dostupné z: <https://nahliznidokn.cuzk.cz/VyberParcelu/Parcela/InformaceO>.

bylo zapotřebí zušlechtit a náhrobky alespoň důstojně postavit na místo, kam patří. Vítkovický hřbitov je nyní v nechvályhodném zanikajícím stavu, přestože se na něm i nadále pohřbívá. Německá minulost obce se však nejspíše záměrně opomíjí. Staré německé hroby stojí na jižní straně od kostela, zatímco nové na severní. V případě Vítkovic se jedná o kostelní areál s přílehlou budovou fary.

5 ZÁVĚR

Krkonoše dnes platí za turistický cíl mnoha nejen českých obyvatel. Nově vznikající ubytovací stavby nerespektují tvarosloví, které je pro oblast typické. Staví se vysoké a rozměrné stavby, které narušují ráz krajiny. Cestou apartmánových komplexů se vydal například Harrachov.⁷⁰¹ Před 2. světovou válkou však Krkonoše byly především skromným domovem pro nespočet českých a německých občanů, kteří se živili tím, co jim zdejší krajina umožňovala, tedy především budním hospodařením.

Doktor Quido Kastner rozdělil území dnešní České republiky na vnější a vnitřní pohraničí, přičemž vnější pohraničí bylo tvořeno převážně Němci. Kastner dokládá, že území se lišilo od českého především kulturně, přestože ekonomicky bylo svázáno s Prahou.⁷⁰² Německy mluvící obyvatelé hor tak tvořili majoritní část komunity, která dokázala koexistovat se zdejší krajinou. Kulturní krajina, která zde byla po staletí utvářena, však byla rázem po odsunu těchto lidí zničena.⁷⁰³

Soužití Čechů a Němců v horách bylo od konce 19. století narušováno také vnějším politickým vlivem⁷⁰⁴. Stále častější konflikty, které prohlubovaly propastné odlišnosti mezi oběma národnostními skupinami, vyvrcholily známými událostmi z období 2. světové války. Obyvatelé Sudet opouštěli toto území ještě před Mnichovem, tedy před zabráním pohraničí. Po začátku okupace docházelo k ničení českých obchodů, nápisů a symbolů.⁷⁰⁵ Postavení Čechů v pohraničí gradovalo zavíráním českých škol a zákazem aktivního společenského života.⁷⁰⁶

⁷⁰¹ Dalším příkladem jsou Vítkovice, kdy v místě bývalého zemědělského areálu byl schválen projekt patrového mohutného apartmánového domu, který zastíní scenérie hřbitova s kostelem, ale také komplexní kulturní krajinu obce s typickou zástavbou. Dům je již ve výstavbě. (SPURNÝ, Matěj. *Proměny sudetské krajiny*. op., cit., s. 150-151.)

⁷⁰² Dokladem mohou být německá pohraniční města. (Tamtéž, s. 45.)

⁷⁰³ SMRČKA, Aleš. *Ozvěny krkonošské minulosti*. op., cit., s. 37.; LOKVENC, Theodor. *Toulky krkonošskou minulostí*. op., cit., s. 70-90.

⁷⁰⁴ Důležitou úlohu zastupovala média, kterými byly především týdeníky Reichenberger Zeitung, Morgenpost a Naše hory. Podtext článků obviňoval ze všech nepříjemností, které Krkonoše a Podkrkonoší potkala, druhou národnost a podněcovala k nenávisti. Pomyslnému rozevírání nůžek napomohl také termín „sudetský Němec“, který společnost jasně rozdělával. Označení „sudetský Němec“ byl poprvé zmíněn roku 1866 v souvislosti s odlišením Němců ze Sudet s Němci alpskými. Termín používali především geografové, etnologové a statistici. Koncem 19. století se termín začíná objevovat také v českých časopisech a novinách. Termín se definitivně zabydluje také v politice začátkem 20. století, kdy ho využívají především němečtí politici. Vznik Sudetenland dává termínu také politicko-geografický význam. (SPURNÝ, Matěj. *Proměny sudetské krajiny*. op., cit., s. 10-11.)

⁷⁰⁵ BARTOŠ, Josef. *Okupované pohraničí a české obyvatelstvo 1938-1945*. op., cit., s. 92.

⁷⁰⁶ Tamtéž, s. 118.

Češi, Židé a antifašisté (i Němci) se přesouvali za prací do vnitrozemí Československa.⁷⁰⁷ Sudetoněmečtí pohlaváři však doufali v úplné vysídlení Čechů ze Sudet.⁷⁰⁸ Válečné události však role v pohraničí obrátily a došlo na odvetu, tedy známé odsunutí především německého obyvatelstva⁷⁰⁹, přičemž rozhodnutí Postupimské konference a dekret E. Beneše vytvořily rámcové podmínky pro odsun. Mezi Němci však kolovaly domněnky, že k odsunu nedojde, popřípadě že nebudou zbaveni majetku a politických práv menšin.⁷¹⁰ Přestože k odsunu došlo, někteří Němci se často ilegálně vraceli zpět do Čech z důvodů nezaměstnanosti, nedostatku bytů, špatného zásobování⁷¹¹, ale také z důvodu stesku po domovině, s čímž souvisí také hřbitovy. Kdo v zemi leží, byl také jejím pánem, dokázal ji naslouchat a obhospodařovat. Hřbitov je tak jakýmsi základním kamenem dané obce, kam se vrací každý, kdo hledá své kořeny.

S výměnou obyvatel Krkonoš po 2. světové válce začala mizet kulturní paměť oblasti.⁷¹² Je tedy logické, že staré bylo nahrazeno novým. Došlo tedy k zániku původních tradic, hodnot a způsobu žití. „*Obyvatelé bez paměti*“ tak nechali chátrat již vybudované dědictví původních obyvatel, včetně hřbitovů. Příběhy stovek rodin začaly mizet v zapomnění.⁷¹³ Kromě nových osídlenců měla velký podíl na zprětrhání kolektivní paměti Krkonoš také nová vláda komunistické strany a její změny nejen v hospodaření.

Snahou nejen minulého režimu bylo zapomenout na německy mluvící obyvatele hor jako na neoddelitelnou součást utváření zdejšího prostředí. Náhrobní kámen však nezaniká dostatečně rychle, pokud není zcela zničen. Přestože hřbitovům nebyla věnována takřka žádná péče, rozpadaly se a chátraly, stále v různých stavech připomínají původní obyvatelstvo. Kulturní krajina Sudet již takřka zanikla, zůstávají však torza zaniklých obcí, německé domy a především hřbitovy. Staletí utváření krkonošské kulturní krajiny za spolupráce obou národností

⁷⁰⁷ Do vnitrozemí do roku 1939 odešlo odhadem 150 000 osob. (BARTOŠ, Josef. *Okupované pohraničí a české obyvatelstvo 1938-1945*. op., cit., s. 25.)

⁷⁰⁸ Tamtéž, s. 85.

⁷⁰⁹ Pro uskutečnění hromadného odsunu Němců mělo velký význam ustanovení košického vládního programu, který nařizoval zrušení státního občanství všem československým občanům německé národnosti. Úřady měly přistupovat ke smlouvě z 20. listopadu 1938 a dalším aktům z dob okupace jako neplatným. Taktéž bylo naloženo s Mnichovskou dohodou. Došlo tak ke zrušení německého občanství Němcům žijícím v pohraničí a bylo nutné odůvodnit odchod obyvatel s československým občanstvím. Spousta těchto Němců totiž měla české občanství již před rokem 1938. (STANĚK, Tomáš. *Odsun Němců z Československa 1945–1947*. Praha, 1991, s. 98-99. ISBN 80-200-0328-2.)

⁷¹⁰ HOUŽVIČKA, Václav. *Odsun Němců z Československa 65 let poté*. Brno, 2012, s. 162. ISBN 978-80-7325-296-0.

⁷¹¹ Tamtéž, s. 219.; STANĚK, Tomáš. *Odsun Němců z Československa 1945–1947*. op., cit.

⁷¹² Matěj Spurný vytrácení kulturní paměti označuje termínem „bezdomoví Sudet“. (SPURNÝ, Matěj. *Proměny sudetské krajiny*. op., cit., s. 189.)

⁷¹³ Tamtéž, s. 32.

tak bylo ztraceno a následně demolováno. Válka tedy nepřinesla prohru Němců nebo Čechů, nýbrž prohru celých Krkonoš, kdy trpěla německá i česká sídla.

Postoj obou stran k poválečným událostem byl ucelen v 50. letech 20. století a k dnešním dnům se takřka nijak nezměnil, přestože několik sociálních demokratů v exilu uznalo poválečnou situaci za krutou a docházelo ke snaze k navázání dialogu. Na německé straně sudetskou otázku řeší především tzv. landsmanšafty⁷¹⁴, které jsou dílem dnes již spíše potomků odsunutých obyvatel Krkonoš. Sudetenseutsche Landmannschaft vypracovalo tzv. Stanovisko k sudetské otázce, které tvoří hlavní program této společnosti.⁷¹⁵

K dialogu mezi oběma stranami došlo až v roce 1991 v Jihlavě. Také byly uskutečněny projevy prezidenta Václava Havla, ve kterých se omluvil za „zlo vykonané za zlo“. Přes alespoň mírné snahy však k usmíření nedošlo, jelikož pohled na vznik Československa, dopady Mnichovské dohody a utrpení a ztráty lidí obou národností, byl příliš odlišný.⁷¹⁶ Po desetiletí socialistické éry, nicméně také postsocialistické doby, docházelo k ohýbání pravdy a záměrnému vynechávání faktických událostí ohledně odsunu Němců. Posledních několik let dochází k postupnému, avšak stále pomalému a velkou částí českého obyvatelstva odmítavému, vyrovnání se s minulostí⁷¹⁷. Specifickým sudetským vyrovnáním se s minulostí je zapalování svíček na opuštěných hrobech.

S problémem pomalu pokračujícího dialogu souvisí také dosavadní postoj památkové péče v pohraničí. K významnějším počinům ochrany tohoto území dochází až v posledních několika letech, nicméně se většinou jedná pouze o ochranu jednotlivých objektů a krajinných prvků.

Jak tedy hřbitovy chránit? Spousta hrobů dnes již nemá majitele, což znamená, že nejsou pravidelně financovány a chátrají. Z chátrajících náhrobků se často, především v obdobích konfiskace a zabírání pozemků, stával také stavební materiál. Náhrobky se objevují také v opravených zdech hřbitova a dalších hřbitovních objektech, což znamená, že mohou být i nadále přítomny, avšak v nelichotivém postavení.

České hřbitovy zůstaly převážně využívány, jelikož nebylo tolik odchozích a vývoj v obci mohl do jisté míry zůstat kontinuální. Typickým příkladem je rozhodně evangelický

⁷¹⁴ Sudetendeutsche Landmannschaft; V roce 1946 vznikla Ackermann-Gemeinde. Jednalo se o vysídleneckou organizaci, která usilovala o mírový návrat do ČSR. Podobnou koncepci zastupovala také Seliger-Gemeinde.

⁷¹⁵ HOUŽVIČKA, Václav. *Návraty sudetské otázky*. Praha, 2005, s. 338-353.

⁷¹⁶ Tamtéž, s. 386-400.

⁷¹⁷ Kromě tematických publikací vznikají také filmová díla, například *Krajina ve stínu*.

hřbitov v Křížlicích, který se stal jedním ze symbolů oblasti západních Krkonoš. Pohřebiště dokazuje kontinuální vývoj s převahou evangelického obyvatelstva. Další příklady takových hřbitovů jsou pohřebiště v Horních Štěpanicích, Poniklé, popřípadě v Pasekách nad Jizerou. Kontrast tvoří původně německá krkonošská pohřebiště, která své původní obyvatelstvo nezaprou dodnes. Centrální kříže nesou německé nápisy, stále převažují náhrobky s německými jmény, hrobky jsou taktéž po německých rodinách. Nicméně jsou tato pohřebiště také plná rozpadlých a poničených hrobů a náhrobků. Vedle starých německých hřbitovů také vznikají nové české části, většinou v podobě urnových hájů.

Vztah společnosti byl k těmto hrobům dlouhá desetiletí spíše negativní, což se v posledních letech ruku v ruce s památkovou péčí alespoň částečně mění. Pozitivním příkladem jsou již zmiňovaná pietní pohřebiště v Dolním Dvoře, ve Špindlerově Mlýně, a také alespoň nejdůležitější záchranné práce na evangelickém hřbitově v obci Rudník – Bolkov.

V Krkonoších se nacházejí umělecky zajímavá pohřebiště, hrobky a další hřbitovní objekty, avšak pouze některé kostely, popřípadě kostelní areály, jsou památkově chráněny.⁷¹⁸ Přesto je jejich stav žalostný. Příkladem je barokní areál v Javorníku, který je sice na seznamu kulturních památek ČR, nicméně jeho stav je katastrofální. Kostel sv. Martina, obdobně jako márnici, tvoří již pouze obvodové zdivo. Hroby zanikají a propadají se do zeminy, ohradní zdivo ojedinelého polygonálního areálu v Krkonoších již takřka nedrží svůj původní tvar. Paradoxem je stav krucifixu před areálem pohřebiště, který není památkově chráněn, přesto je několikrát restaurován. Památková ochrana by však byla žádoucí také u dalších objektů a areálů. V havarijním stavu jsou také hrobky na pohřebišti v Rokytnici nad Jizerou. Objekty německých rodin jsou pravděpodobně úmyslně poničené. Mříže jsou vyvrácené, okenní části vymláčené a některé části dokonce posprejované vandaly. Tyto objekty jsou již nenávratně poškozeny.

Hodnotné, především secesní, objekty jsou také ukazatelem sociálního rozdělení obyvatelstva v kraji. Němci horám vládli jazykově i ekonomicky, na což je dodnes pohlíženo negativně, přestože dokázali z nepříznivého pohraničí vybudovat průmyslový ráj. Bohatě zdobené hrobky a zděné rodinné hroby často patří právě rodinám vlivných majitelů průmyslové výroby. S odsunem německy mluvících spoluobčanů došlo k narušení kontinuity žití v pohraničních oblastech, které v důsledku těchto událostí trpí do dnešních dnů⁷¹⁹.

⁷¹⁸ Například se jedná o areály Křížlice, Mladé Buky a Malá Úpa.

⁷¹⁹ Krkonoše spadají mezi šťastnější oblasti pohraničí, jelikož se zde do určité míry doosídlování podařilo.

Stav pohřbišť a jejich objektů je důležitý také z emočního pohledu. Přestože se prohlubuje dialog mezi bývalými sudetskými Němci a Čechy, stav objektů a památek z období společného soužití hovoří jasně. Zjevný převážný nezájem a neochota české strany udržovat pohřebiště s předky, kteří se již nemohou bránit, nemůže sudetské Němce přesvědčit o vyrovnání se s minulostí na české straně.

Stejně, jako dnes opěvujeme archeologické doklady osídlení Podkrkonoší a Krkonoš Slovary, kteří bezesporu utvářeli kolonizační historii této oblasti, tak bychom neměli opomíjet také druhou skupiny kolonizátorů, kterými byli Germáni. Němci se postupně stali nepostradatelnou složkou v historii Krkonoš, která byla uměle vytlačena z této oblasti pryč. Nicméně noví osadníci spolu s komunistickým režimem přetvořili zdejší kulturní krajinu natolik, že nám toho po fungujícím krkonošském systému příliš nezbyvá. Důležitým hmotným kulturním památkem jsou veškeré hroby a hřbitovy, které nám éru německých obyvatel hor připomínají, proto je nejvyšší čas zachránit alespoň ty objekty, u kterých je záchrana stále možná.

Hřbitovy nejsou pouze místem nekonečného ticha, odpočinku a smutku. Hřbitovy vyprávějí o příbězích obyčejných i významných osob. Náhrobky často vypovídají o životě jednotlivců nebo celých rodů. Pokud není náhrobek jednoduchý, vždy má vypovídací hodnotu o povaze, způsobu žití nebo sociálním postavení zemřelého. Hřbitovy také vyprávějí o osudech daného místa, kdy jsou pomníky věnované padlým z různých bojů a válek, nebo padlým z hladových a nemocných let. Povalené náhrobky značí pouze neúctu místních k minulosti svého kraje. Stav pohřbišť tvoří kroniku a odráží především období 20. století, kdy je z míst patrné, jaký vztah má doosídlené obyvatelstvo k původnímu obyvatelstvu a ke kulturní krajině jimi vytvořené.⁷²⁰

⁷²⁰ Stav původně českých hřbitovů je v lepším stavu právě z důvodu vztahu stálého obyvatelstva ke svým předkům a ke svému kraji.

6 SUMMARY

This diploma thesis is dedicated to the area of the Giant Mountains region, which used to be a part of so called „Sudetenland“ and brings a wide range of points of view to define this area. It processes the history of settlement in this area from different sources and highlights the importance of both German and Czech sides in broader context. Key subject matter developed to the analysis of burial grounds in the Giant Mountains, where graveyards have been described in the context of brief history of villages, architectural interesting things are highlighted, and above all the role of cemeteries as indispensable part of chronicles of settlements.

The cemeteries are not just places of infinite silence, rest and sadness. They tell stories about ordinary and important people. Tombstones often tell a lot about lives of individuals or families. If the tombstone is not simple, it is worth about temper, way of life or position in society of the dead. Graveyards tell about destinies of places given, when memorials are devoted to fallen armies and people, or fallen of sickness or famine.

The thesis should help with accepting the past, known as the Czech-German dialogue. Based on analysis of settlements, burial grounds and other sources (maps, iconographical sources, written sources), the importance of both Czech and German nationalities were crucial for the development of culture nature in the Giant Mountains. The Giant Mountains suffered from the transfer of German speaking inhabitants. New incoming communities were not concerned about the place, which led to irretrievable damage of culture nature. Only tiny pieces remained. One of the most important remains are burial grounds, which tell us about the relation to original inhabitants and habits.

There was an effort to eradicate German history in the Giant Mountains in the period of the second half of the twentieth century. Tombstones and graves were destroyed and only isolated stones remained. Although it is frequently spoken about reparation of Sudety area, care of these places is still not sufficient. The cemeteries are in need of repair, which should provide respect and honour. However, only a few burial grounds are dignified.

The aim of this thesis is to highlight destroyed and damaged graveyards in order to repair them. If the graveyards do not seem to be dignified, Czech attempts of a dialogue can not be taken seriously.

7 SEZNAM ZDROJŮ

7.1 BIBLIOGRAFIE

1. *100 Krkonošské papírny Paseky nad Jizerou*. Paseky nad Jizerou, 1982.
2. *500 let: Horní Sytová – Víchovská Lhota – Víchová nad Jizerou*. Horní Sytová, 1992.
3. ACHLEITNER, Margarete. *Ortsbuch von Schwarzenthal*. Marktobderdorf, 1989.
4. AMBROŽ, Jindřich. *Průvodce po Krkonoších*. Praha, 1924.
5. AMBROŽ, Jindřich. *Krkonoše*. Praha, 1935.
6. ARIÉS, Philippe. *Dějiny smrti I*. Praha, 2000. ISBN 80-7203-286-0.
7. ARIÉS, Philippe. *Dějiny smrti II*. Praha, 2000. ISBN 80-7203-293-3.
8. BALBÍN, Bohuslav. *Miscellanea historica regni Bohemiae*. Praha, 1681.
9. BARTOŠ, Josef. *Okupované pohraničí a české obyvatelstvo 1938-1945*. Praha, 1978.
10. BARTOŠ, Josef. *Metodické otázky regionálních dějin*. Praha, 1981.
11. BARTOŠ, Miloslav – KLIMEŠ, Pavel - LOUDA, Jiří. *Nejstarší obrazová mapa Krkonoš – Hüttelova mapa*. Vrchlabí, 2012. ISBN 978-80-86418-92-6.
12. BENEŠOVÁ, Marie. *Funerální architektura v tvorbě českých architektů druhé poloviny 19. století. In Fenomén smrti v české kultuře 19. století*. Praha, 2001. ISBN 80-85917-79-3.
13. BERANOVÁ, Magdalena. *Slované*. Praha, 2000. ISBN 978-80-7277-022-9.
14. BERGMANN, Petr. *Krkonoše na starých rytinách a litografiích*. Meziměstí, 2017. ISBN 978-80-905582-2-9.
15. BEYER, Lioba. *Malá Úpa pod Sněžkou v Krkonoších: Od německého trvalého osídlení po české sezonní osídlení*. Kallmünz, 2009. ISBN 978-3-7847-6312-5.
16. BOUBLÍK, Jan – PROSTŘEDNÍK, Jan – SAJBT, Zoul Jiří. *Druhý depot pražských grošů Václava II. a Jana Lucemburského z okolí Vysokého nad Jizerou*. In *Z Českého ráje a Podkrkonoší 32*. Semily-Jičín, 2019, s. 187-219. ISSN 1211-975X.
17. BURDYCHOVÁ, Hana – MADAJ, Marek. *Nález sekerky z doby bronzové na Trutnovsku*. In *Zpravodaj muzea v Hradci Králové 33*. Hradec Králové, 2007, s. 113-116. ISSN 1211-8753.
18. ČECHÁK, Petr – ČECHÁKOVÁ, Kateřina. *Štípaná industrie z lokality Chotěvice (okr. Trutnov)*. In *Archeologie východních Čech 17*. Praha, 2017, s. 5-25. ISSN 1805-4676.
19. ČULÁKOVÁ, Katarína. *Nález pozdně paleolitického škrabadla v katastru obce Ploužnice (okres. Semily)*. In *Zpravodaj Muzea v Hradci Králové 34*. Hradec Králové, 2008-2009, s. 97-99. ISSN 1211-8753.
20. DAVIES, James Douglas. *Stručné dějiny smrti*. Praha, 2007. ISBN 80-7207-628-4.
21. DIX, Štefan. *Pamětní kniha obce Velká Úpa 3 – Pec*. Velká Úpa, 1923.
22. DONT, Hans H. *Rochlitz an der Iser und Harrachsdorf in der frühen Neuzeit*. München, 1993. ISBN 3-486-55869-2.
23. DOSTÁL, Josef. *Krkonoše*. Praha, 1954.
24. DURYCH, Václav. *Krkonoše. Cestopisné kresby Václava Durycha*. Pardubice, 1898.
25. EDGAR, Emil. *Hřbitov*. Praha, 1918.
26. ELIÁŠ, Vojtěch – KOTRLÝ, Tomáš (a kol.). *Přehled veřejných a neveřejných pohřebišť v ČR*. Praha, 2006.
27. FLÉGL, Emil – KUCHAR, Karel – ROUBÍK, Ondřej. *Mapa královských lesů východních Krkonoš 1668 – Faksimile mapy Samuela Globice z Bučina*. Praha, 1949.
28. FLOUSEK, Jiří – HARTMANOVÁ, Olga – ŠTURSA, Jan – POTOCKI, Jacek. *Krkonoše*. Praha, 2007.
29. HAMPEL, Bernard. *Auszüge aus der Geschichte der Stadt Freiheit*. Falkenstein, 2011.
30. HANUŠ, Oldřich Pavel. *Benecko: fara Štěpanice v Podkrkonoší*. Praha, 1966.
31. HOLUBEC, Miloš. *Život obce Poníklá od vzniku první Československé republiky do února 1948*. Olomouc, 2013.
32. HOMOLOVÁ, Hana. *Dolní Dvůr na pohlednicích a fotografiích*. Jilemnice, 2018. ISBN 978-80-86527-54-3.
33. HONL, Ivan. *Několik příspěvků k orografii Krkonoš*. In *Trutnovsko*, 1960, č. 9, s. 44-48.
34. HORÁK, Václav. *Krkonoše*. Praha, 1980.
35. HORÁK, Václav – REIL, Roman – ZAHRADNÍK, Pavel. *Černý Důl*. Černý Důl, 2014. ISBN 978-80-260-5609-6.
36. HORNÍK, Pavel – RYDLO, David – TŮMA, Ondřej. *Soliterní nálezy z doby bronzové na k. ú. Stanovice v Kuku, okr. Trutnov*. In *Archeologie východních Čech 15*. Praha, 2018, s. 87-93. ISSN 1805-4676.
37. HOSER, Josef Karl Eduard. *Das Riesengebirge in einer statistisch topographischen und pittoresken Uebersicht*. Wien, 1804.

38. HOSER J.K.E. *Das Riesengebirge und seine Bewohner*. Praha, 1841.
39. HOUŽVIČKA, Václav. *Návraty sudetské otázky*. Praha, 2005.
40. HOUŽVIČKA, Václav. *Odsun Němců z Československa 65 let poté*. Brno, 2012, s. 162. ISBN 978-80-7325-296-0.
41. HRABOVÁ, Libuše. Otázka vymezení regionu ve výzkumu a výkladu středověkých hospodářských dějin. In *O regionálních dějinách*, 1965, s. 77-79.
42. HRAŠE, Jan Karel. *Stezky zemské*. Nové Město na Moravě, 1885.
43. JÍLEK, František. *Ze života našich otců*. Liberec, 1960.
44. JIRÁSKO, František. *Krkonoše, hradba i pojítka*. Lánov, 2010.
45. JIRÁSKO, František. *Toulky podkrkonošskou minulostí*. Vrchlabí, 2021. ISBN 978-80-908041-2-8.
46. KALFERST, Jiří – PROSTŘEDNÍK, Jan. Archeologický výzkum štěpanického hradu – zastavení třetí. In *Krkonoše 6*. Vrchlabí, 2000, s. 18-19. ISSN 0323-0694.
47. KLETVÍK, Jan. *Evangelíci a spiritismus v Krkonoších*. Praha, 2013.
48. KLIMEŠ, Miloslav. *Stavebně historický vývoj města: Průzkumy a rozbor pro regulační plán města Svoboda nad Úpou*. Svoboda nad Úpou, 1995.
49. KLIMEŠ, Pavel. *Průvodce exkurzí pro celostátní odborný seminář k problematice lidového stavitelství a historických vesnických sídel: Horní Maršov*. Lánov, 2000.
50. KNOTHE, Franz. *Wörterbuch der schlesischen Mundart in Nordböhmen*. Vrchlabí, 1888.
51. KOCOVARÁ, Petra. *Z historie Pece pod Sněžkou*. Hradec Králové, 2005.
52. KOLÁČEK, Luboš Y. *Podkrkonoší*. Praha, 2012. ISBN 978-80-87531-08-2.
53. KOVAŘÍK, Petr. *Klíč k českým hřbitovům*. Praha, 2013. ISBN 978-80-204-2984-1.
54. KOVAŘÍK, Petr. *Procházky po pražských hřbitovech*. Praha, 2017. ISBN 978-80-242-5830-0.
55. KUCHAR, Karel. *Naše mapy odedávna do dneška*. Praha, 1958.
56. KUTLÍK, Bohdan. *Zrcadlo Křížlické*. Praha, 1881.
57. LOKVENC, Theodor. *Toulky krkonošskou minulostí*. Hradec Králové, 1978.
58. LOUDA, Jiří. *Špindlerův Mlýn*. Praha, 2007. ISBN 978-80-7185-867-6.
59. LOUDA, Jiří. *Evangelíci augšpurského a helvetského vyznání ve Valteřicích: 1781-1928*. Hradec Králové, 2008.
60. MARŠÁLKOVÁ, Marie. Rozsah trutnovského manství. In *Krkonoše-Podkrkonoší 1*. Trutnov, 1964, s. 69-70. ISSN 1804-0446.
61. MELMUKOVÁ, Eva. *Evangelíci v rané toleranční době v Čechách a na Moravě*. Neratovice, 2017. ISBN 978-80-903920-7-6.
62. MÜLLER, F. Theodor. *Ortsbuch Hermanneifen: mit den Ortsteilen Johannesgunst, Leopold und Theresiental*. Marktoberdorf, 2008. ISBN 978-3-00-027412-1.
63. MÜLLER, F. Theodor. *Die evangelische Kirche von Hermannseifen: eine Kirche ohne Namen geweiht am 24. Juli 1786 und die Geschichte ihrer Gemeinde*. Marktoberdorf, 2009. ISBN 978-3-00-027412-1.
64. NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Narození a smrt v české lidové kultuře*. Praha, 2004. ISBN 80-7021-397-3.
65. NEŠPOR, R. Zdeněk. *Víra bez církve?* Praha, 2004. ISBN 80-86067-92-0.
66. NEŠPOROVÁ, Olga. *O smrti a pohřbívání*. Brno, 2013. ISBN 978-80-7325-320-2.
67. *Neuwelt-Harrachsdorf im Riesengebirge*. Harrachov, 1930.
68. NIEDZWIECKI, Witold. Krkonoše a staří Slované. In *Krkonoše 2*. Vrchlabí, 1975, s. 10-11. ISSN 0323-0694.
69. NOLL, Jindřich. Několik poznámek k evangelickým hřbitovům konce 19. století. In *Fenomén smrti v české kultuře 19. století*. Praha, 2001. ISBN 80-85917-79-3.
70. NOVÁČEK, Jaromír Vojtěch (ed.). Trutnovské desky manské z let 1455-1539. In *Archiv český XV*. Praha, 1896, s. 344-508. ISSN 1211-8958.
71. NOVÁK, Miroslav. *Rokytnice nad Jizerou na dobových pohlednicích*. Rokytnice nad Jizerou, 2018.
72. NOŽIČKA, Josef. *Přehled vývoje našich lesů*. Praha, 1957.
73. OTTO, Jan. *Ottův slovník naučný. Ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí 23*. Praha, 1905.
74. PETERKA, Oldřich. *Pamětní listy obce Poniklá 1354-2004*. Poniklá, 2004.
75. PETRASOVÁ, Taťána. Utopie a pragmatismus osvícenské architektury: klasicistní hrobky a hřbitovy. In *Fenomén smrti v české kultuře 19. století*. Praha, 2001. ISBN 80-85917-79-3.
76. PICHLER, Hans. *Stará vlast Rokytnice v Krkonoších*. Rokytnice nad Jizerou, 2021. ISBN 978-80-270-9311-3.
77. PILOUS, Vlastimil. *Český ráj a Podkrkonoší*. Praha, 1982.
78. PRÁŠIL, Jan. *Krkonoše*. Česká Lípa, 1998. ISBN 80-900-2312-6.
79. PROCHÁZKA, Jaroslav. Osídlování Trutnovska v období pozdního feudalismu, kapitalismu a socialismu ve světle místních a pomístních jmen. In *Krkonoše 5*. Hradec Králové, 1970, s. 39. ISSN 1804-0446.

80. PROSTŘEDNÍK, Jan. Hromadný nález pražských grošů z předhůří Krkonoš. In *Větrník* 52. Vysoké nad Jizerou, 2018, s. 25-26.
81. PROSTŘEDNÍK, Jan – ŠÍDA, Petr. Novosvětský průsmyk – přechod přes západní Krkonoše v pravěku a středověku I. část. In *Z Českého ráje a Podkrkonoší* 14. Semily, 2001, s. 7-35. ISSN 1211-975X.
82. PROSTŘEDNÍK, Jan – ŠÍDA, Petr. Novosvětský průsmyk – přechod přes západní Krkonoše v pravěku a středověku II. část. In *Z Českého ráje a Podkrkonoší* 15. Semily, 2002, s. 7-22. ISSN 1211-975X.
83. PROSTŘEDNÍK, Jan – ŠÍDA, Petr. *Nejstarší dějiny Českého ráje a horního Pojizeří*. Turnov, 2010. ISBN 978-80-87416-01-3.
84. PÝCHA, Petr. *Historická cesta za česko – německým soužitím: v Jablonci nad Jizerou*. Jablonec nad Jizerou, 2007.
85. REICHT, Luděk. *Na horách ležící*. Praha, 1978.
86. REIL, Roman. *Pec pod Sněžkou: putování horským městem od minulosti k dnešku*. Pec pod Sněžkou, 2018. ISBN 978-80-270-3913-5.
87. REIL, Roman. *Svoboda nad Úpou: nahlédnutí do historie města pod zlatými Rýchorami*. Svoboda nad Úpou, 2018. ISBN 978-80-270-4424-5.
88. REIL, Roman – SVATOŠ, Ladislav. *Lánov a Dolní Lánov, aneb, jak plynou dějiny v údolí Malého Labe*. Lánov, 2020. ISBN 978-80-270-8077-9.
89. RŮŽKOVÁ, Jiřina - ŠKRABAL, Josef et al. *Historický lexikon obcí České republiky 1869-2005*. Praha, 2006. ISBN 80-250-1277-8.
90. ŘIVNÁČ, František. *Řivnáčův průvodce po království Českém*. Praha, 1882.
91. SAJBT, Zoul, Jiří. Nejnovější výzkumy starých cest na Turnovsku a ve středním Pojizeří. Perspektivy a komplikace. In *Studia Historica Brunensia* 1. č. 68, Brno, 2021, s. 215-225. ISSN 1803-7429.
92. SCHALLER, Jaroslav. *Topographie des Königreiches Bögmen. Bunzlauer Kreis*. Prag, 1786.
93. SCHALLER, Jaroslav. *Topographie des Königreiches Bögmen. Bidschower Kreis*. Prag, 1790.
94. SCHALLER, Jaroslav. *Topographie des Königreiches Bögmen. Königgrätzer Kreis*. Prag, 1790.
95. SCHLESINGER, Ludwig. *Simon Hüttels Chronic der Stadt Trautenau (1484-1601)*. Praha, 1881.
96. SEMOTANOVÁ, Eva. *Müllerova mapa Čech z roku 1720: z Mapové sbírky Historického ústavu AV ČR*. Praha: Akademie věd České republiky, Historický ústav, 2002.
97. SEMOTANOVÁ, Eva. *Atlas českých dějin. 2. Díl*. Praha, 2020. ISBN 978-80-7393-520-7.
98. SLAVÍK, Stanislav. *Harrachov na dobových pohlednicích*. Jilemnice, 2001. ISBN 80-86527-03-4.
99. SLAVÍK, Stanislav. *Harrachov – obrázky z historie*. Harrachov, 2014. ISBN 978-80-86527-39-0.
100. SLEZÁK, Milan. Dosavadní pravěké nálezy na Královedvorskú. Stručný přehled. In *Sborníček: Muzeum Podkrkonoší v Trutnově* 4. Trutnov, 2005, s. 32-39.
101. SMRČKA, Aleš. *Ozvěny krkonošské minulosti*. Jilemnice, 2016. ISBN 978-80-86527-45-1.
102. SOMMER, Gottfried Johann. *Das Königreich Böhmen. Bunzlauer Kreis*. Praha, 1834.
103. SOMMER, Gottfried Johann. *Das Königreich Böhmen. Bidschower Kreis*. Praha, 1835.
104. SOMMER, Gottfried Johann. *Das Königreich Böhmen. Königgrätzer Kreis*. Prag, 1836.
105. SPURNÝ, Matěj. *Proměny sudetské krajiny*. Praha, 2006. ISBN 80-86125-75-2.
106. STANĚK, Josef. *Krkonoše a Podkrkonoší*. Praha, 1968.
107. STANĚK, Tomáš. *Odsun Němců z Československa 1945–1947*. Praha, 1991, s. 98-99. ISBN 80-200-0328-2.
108. STEĆ, Tadeusz. *Karkonosze*. Warszawa, 1862.
109. STRIEGNITZ, Maria. *Erinnerungen an Niederhof im Riesengebirge: anlässlich des 400jährigen Bestehens der Gemeinde Niederhof 1601-2001*. Marktoberdorf, 2002.
110. SÝKORA, Bohuslav. *Krkonošský národní park*. Praha, 1983.
111. ŠIMÁK, Josef Vítězslav. *O počátcích osídlení na Jilemnicku*. Železný Brod, 1935.
112. ŠPRÁCHAL, Přemysl. *Štěpanice*. Dobruška, 2006. ISBN 978-80-87712-45-0.
113. URBAN, Jiří. Ke středověké těžbě rud v Krkonoších. In *Krkonoše – Podkrkonoší* 4. Trutnov, 1969, s. 33-45. ISSN
114. VALENTA, Aleš. *Grauparova mapa velkostatku Jilemnice*. Vrchlabí, 2016. ISBN 978-80-7535-023-7.
115. VENCL, Slavomil. Mladopaleolitická a mesolitická stanice v Libíně na Jičínsku. In *Archeologické rozhledy* 16. Praha, 1964, s. 3-10. ISSN 0323-1267.
116. VENCL, Slavomil. Ostroměřská skupina. Nová pozdně paleolitická skupina v Čechách. In *Archeologické rozhledy* 18. Praha, 1966, s. 309-340. ISSN 0323-1267.
117. VENCL, Slavomil – VOKOLEK, Vít. Slezskoplatěnická hradiště v Konecchlumí, o. Jičín. In *Archeologické rozhledy* 26. Praha, 1974, s. 339-347. ISSN 0323-1267.

118. VLNAS, Vít. Druhý život barokního pohřbu. In *Fenomén smrti v české kultuře 19. století*. Praha, 2001, ISBN 80-85917-79-3.
119. VOKOLEK, Vít. *Počátky osídlení východních Čech*. Hradec Králové, 1993.
120. VOKOLEK, Vít – SIGL, Jiří. Archeologický výzkum Růženčiny zahrádky. In *Krkonoše 4*. Vrchlabí, 1973, s. 12-13. ISSN 0323-0694.
121. WALDHAUSER, Jiří. Tajemství Růženčiny zahrádky neodhaleno. In *Krkonoše 3*. Vrchlabí, 1972, s. 6-7. ISSN 0323-0694.
122. *Witkowitz im Riesengebirge: deutschböhmen*. Witkowitz, 1911.
123. WOLF, Vladimír. Hospodářské poměry na nejhornějším Labi do konce 14. století. In *Krkonoše-Podkrkonoší 3*. Trutnov, 1967, s. 46-54. ISSN 1804-0446.
124. WOLF, Vladimír – KALISTOVÁ, Jitka. Počátky města Trutnova. In *Krkonoše-Podkrkonoší 1*. Trutnov, 1963, s. 24-42. ISSN 1804-0446.
125. WOLF, Vladimír – MÁLEK, Vlastimil. *Pod Libavským sedlem*. Trutnov, 2010. ISBN 978-80-903741-6-4.
126. WÜST, Günter. *Mohren verlorene Heimat: Zur Geschichte einer ehemals deutschen Gemeinde im Riesengebirge*. Wiesenbach, 1997.
127. ZDENĚK, Jaroslav. *Vyprávění o Dolním Dvoře*. Dolní Dvůr, 2014.

7.2 ARCHIVNÍ FONDY

Státní okresní archiv Trutnov:

1. SOKA Trutnov, fond Archiv městyse Černý Důl.
2. SOKA Trutnov, fond Archiv obce Javorník.
3. SOKA Trutnov, fond Farní úřad Černý Důl.
4. SOKA Trutnov, fond Farní úřad Dolní Lánov.
5. SOKA Trutnov, fond Farní úřad Javorník.
6. SOKA Trutnov, fond Farní úřad Maršov.
7. SOKA Trutnov, fond Farní úřad Mladé Buky.
8. SOKA Trutnov, fond Farní úřad římskokatolické církve v Dolním Dvoře.
9. SOKA Trutnov, fond Farní úřad Svoboda nad Úpou.
10. SOKA Trutnov, fond Farní úřad Špindlerův Mlýn.
11. SOKA Trutnov, fond Farní úřad Velká Úpa.
12. SOKA Trutnov, fond Obecní úřad Rudník.

Státní okresní archiv Semily:

13. SOKA Semily, fond č. 483 Archiv obce Horní Štěpanice.
14. SOKA Semily, fond č. 153 Archiv obce Poniklá.
15. SOKA Semily, fond Farní úřad Křížlice.
16. SOKA Semily, fond Farní úřad ev. Křížlice.
17. SOKA Semily, fond č. 607 Farní úřad Rokytnice nad Jizerou.
18. SOKA Semily, fond č. 771 Místní národní výbor Poniklá.
19. SOKA Semily, fond č. 761 Místní národní výbor Víchová nad Jizerou.
20. SOKA Semily, fond č. 138 Okresní národní výbor Jilemnice.
21. SOKA Semily, fond č. 140 Okresní úřad Jilemnice.
22. SOKA Semily, fond č. 184/2 Okresní zastupitelstvo Jilemnice.
23. SOKA Semily, fond č. 640 Podnikatelství staveb Josef Hajek a spol., Rokytnice nad Jizerou.

7.3 INTERNETOVÉ ZDROJE

1. CIMETERIUM. Databáze historických hřbitovů [online]. ©2020 [cit. 6. 3. 2022]. Dostupné z: <https://cimeterium.cz/hrbitovy>.
2. ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. Počet obyvatel v obcích – k 1.1.2011. czso.cz [online]. ©2021 [cit. 2021-11-06]. Dostupné z <https://www.czso.cz/csu/czso/pocet-obyvatel-v-obcich-k-112011>.
3. ČÚZK. Císařské otisky stabilního katastru Čech [online]. ©2010 [cit. 6. 3. 2022]. Dostupné z: <https://geoportal.cuzk.cz>.

4. ČÚZK. Parcela. Nahlizenidokn.cz [online]. ©2004-2022 [cit. 17. 1. 2022]. Dostupné z: <https://nahlizenidokn.cuzk.cz/VyberParcelu/Parcela/InformaceO>.
5. ESRI. ArcGis Pro. [software]. Ver. 2.7.0. 2020. [cit. 7. 12. 2021]. Počítačový program pro tvorbu map.
6. NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV. Kostel Nejsvětější Trojice. Pamatkovykatalog.cz [online]. ©2015 [cit. 17. 1. 2022]. Dostupné z: <https://pamatkovykatalog.cz/kostel-nejsvetejsi-trojice-16200292>.
7. NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV. Kostel sv. Petra a Pavla. Pamatkovykatalog.cz [online]. ©2015 [cit. 17. 1. 2022]. Dostupné z: <https://pamatkovykatalog.cz/kostel-sv-petra-a-pavla-17826439>.
8. NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV. Soubor staveb evangelického sboru. Pamatkovykatalog.cz [online]. ©2015 [cit. 17. 1. 2022]. Dostupné z: <https://pamatkovykatalog.cz/soubor-staveb-evangelickeho-sboru-18169947>.
9. ODBOR PRO VÁLEČNÉ VETERÁNY MO. Péče o válečné hroby [online]. ©2004-1014 [cit. 6. 3. 2022]. Dostupné z: <https://valecnehroby.army.cz>.

8 PŘÍLOHY

8.1 IKONOGRAFICKÉ PRAMENY

Dalším možným zdrojem informací o pohřebištích jsou ikonografické prameny, které mohou napomoci při dataci hřbitova při absenci písemných pramenů. Analýza těchto pramenů by však vydala na samostatnou práci, která by se pravděpodobně zabírala zcela jinou problematikou⁷²¹. Z tohoto důvodu uvádím, spíše pro zpestření práce, pouze základní stručný přehled ikonografických pramenů.

8.1.1 MAPY⁷²²

8.1.1.1 NEJSTARŠÍ MAPY

Mapy jsou důležitou součástí poznání Krkonoš a Podkrkonoší, jelikož jsou nenahraditelným zdrojem informací pro vymezení této oblasti, pro poznání osídlování hor a podhůří, pro zjištění jevů, které oblast léta ovlivňují a utváří a pro pochopení utváření kulturní krajiny v Krkonoších. Mapy zabývající se menším územním celkem mohou posloužit k dataci jevů, vzniku hmotných statků⁷²³, které nejsou zaznamenány v písemných pramenech. Stejným způsobem mohou napomoci ikonografické prameny.

Krkonoše se poprvé objevují na mapě Klaudia Ptolemaia, alexandrijského zeměpisce z 2. století n. l. Krkonoše jsou zde vyobrazeny jako součást pohoří Askiburgion, pod nímž stojí také název Korkontoi. Askiburgion na této mapě označuje území celých Sudet, tedy pohoří od Jizerských hor až po Jeseníky. Krkonoše tedy nejsou na první mapě vyobrazeny jako samostatná část, nýbrž jako součást většího celku, tzv. Sudetských hor.⁷²⁴ Další mapy zachycující česká pohoří kolem celé české kotliny vznikaly až ve středověku. Na žádné z těchto map však nejsou Krkonoše pojmenovány.

Až v roce 1518 vzniká nejstarší mapa Čech, která byla zhotovena Mikulášem Klauďánem. Na této mapě se poprvé objevují Krkonoše jako listnatý les s nejvyšším bodem pojmenovaným jako Krkonoss.⁷²⁵ Na Klauďánově mapě jsou mimo jiné uvedena města

⁷²¹ rozbor uměleckých děl, datace hřbitovů na základě map, role pohřebiště ve společnosti v proměnách času apod.

⁷²² tab. 3

⁷²³ například hřbitovů, jednotlivých domů apod.

⁷²⁴ DOSTÁL, Josef. *Krkonoše*. op., cit., s. 30.

⁷²⁵ SÝKORA, Bohuslav. *Krkonošský národní park*. op., cit., s. 145.

Wysoký, Semily, Gilemnice, Hostinný, hornickými znaky také Trutnov, Broumov a Landshut.⁷²⁶

Další mapa pochází ze Slezska. V roce 1561 ji vytvořil Martin Helwig jako „řadu schematicky kreslených hor, z nichž jedna nápadně vystupuje“. Nejvyšší hora je zde pojmenována jako Risenberg. Nicméně je na této mapě pravděpodobně poprvé zobrazen Krakonoš. Dnešní strážce hor je zde vyobrazen jako postava vystupující severně od Sněžky. Postava Krakonoše s německým pojmenováním Rübenczal na mapě simuluje přechod přes pohoří.

Další mapa vyobrazující Krkonoše je mapa z roku 1568 od Crigingera. Na této mapě je již zaznamenán název pro celé pohoří. Název pohoří je v češtině a zaznamenán je jako tzv. Korkenosské hory. Na mapě je vykreslen také pramen Labe a celé údolí Bílého Labe. Vyobrazené území je popsáno jako Teuffels grund. I na této mapě je vyobrazena postava Krakonoše.⁷²⁷

8.1.1.2 DETAILNÍ MAPY KRKONOŠ

První detailnější mapy Krkonoš vznikaly z důvodu vytyčení hranic mezi jednotlivými panstvími.⁷²⁸ První samostatná mapa Krkonoš pochází z roku 1564, „kdy česká komora vyslala do Trutnova komisi, jejímž členem byl i známý trutnovský kronikář Šimon Hüttel“. Tato mapa se však nedochovala. Hüttel vytvořil další mapu, společně s důlním měřičem Jiříkem z Řásné. Nicméně ani druhá ze zmiňovaných map nebyla nalezena.⁷²⁹

Celé Krkonoše byly znovu zmapovány v roce 1569, z důvodu vzniku záznamů o splavnosti dřeva do Kutné Hory. Autorství této mapy, která se dochovala dokonce ve dvou exemplářích, je znovu připisováno kronikáři Šimonu Hüttelovi, nebo jeho současníkovi Jiříku z Řásné, popřípadě oběma společně. Mapa byla zhotovena jako jednoduchá perokresba, s barevnými doplňky. Mapa se zaměřuje především na údolí Horní Úpy a celého toku řeky nacházející se v oblasti před Trutnovem. Rozměry této mapy jsou 39x31 cm.

Z druhé poloviny 16. století pochází mapa s názvem Wahrhaftige Beschreibung des gantzen Hriesengebirges, která zachycuje Krkonoše i s částí západně ležících Jizerských hor. Během druhé světové války došlo bohužel ke ztrátě této podrobné perspektivní mapy, v podobě

⁷²⁶ DOSTÁL, Josef. Krkonoše. op., cit., s. 85.

⁷²⁷ SÝKORA, Bohuslav. *Krkonošský národní park*. op., cit., s. 145.

⁷²⁸ LOKVENC, Theodor. *Toulky krkonošskou minulostí*. op., cit., s. 35.

⁷²⁹ Hüttel se o mapách zmiňuje ve svých kronikách.

olejomalby na plátně, o rozměrech 125x100 cm. Jelikož byla tato mapa zaznamenána na sedmi fotografiích a jedné reprodukci, nedošlo tak k úplnému zániku. Na základě zmiňované dokumentace vytvořil roku 1959 K. Slavík rekonstrukci původní mapy. Původní autor mapy *Wahrhaftige Beschreibung des gantzen Hriesengebirges* však není znám. Nicméně je dílo připisováno i v tomto případě Šimonu Hüttelovi, Jiříku z Řásné nebo J. Polákovi. Mapa je datována na základě obsahu mezi léta 1576 až 1585. Na mapě lze rozpoznat 430 názvů, miniatury obrázků staveb, postavy dřevařů, hutníků a Krakonoše. Dále je zachyceno rozdělení lesů na listnaté a jehličnaté.⁷³⁰

Další mapa nesoucí název *Regni Bohemiae nova et exacta descriptio*⁷³¹ od Pavla Aretina z roku 1619 vyobrazuje, jako první z map, jednotlivé kraje Čech. V mapě je poměrně slušně vyobrazen výškopis a u Krkonoš se objevuje i krátký popis. Poprvé se tak v mapě vyskytuje název pro Krkonoše podle toho, jak jej používali Němci v pozdějších letech, tedy tzv. hory obrů – *Montes Gigantum*, neboli *Riesengebirge*. V této mapě je využito, podobně jako v o 50 let starší Crinigerově mapě, českých názvů měst, které jsou v některých případech částečně poněmčené.⁷³²

V tomto období také často vznikaly mapy z důvodu zachycení lesních pozemků. Na základě sporů o hranice lesů v Krkonoších mezi vlastníkem Maršova a českou komorou došlo roku 1668 ke vzniku další mapy od zemského měřiče Samuela Globice z Bučina. Jednalo se o zachycení královských trutnovských lesů.⁷³³ Roku 1753 vytvořil kopii této mapy zemský měřič Jan Josef Mann.⁷³⁴ O mapě Samuela Globice z Bučina vznikla podrobná publikace s názvem *Mapa královských lesů východních Krkonoš 1661*.⁷³⁵

Zajímavé jsou také Stichovy mapy z roku 1676. Jan Stich byl především celníkem, který se zaměřil na vyobrazení oblastí pohraničí Čech a zmapoval je. Rukopisná mapa byla vytvořena v měřítku 1: 255 000 a vycházela z Aretinovy mapy. Mapa v detailu zaznamenává vyobrazení orientačních prvků. Jedním takovým je detailní vyobrazení Sněžky, ale také podrobné vyobrazení cest a toků. Mapa vznikla pro potřeby zdokonalení tehdejší celní správy.⁷³⁶

⁷³⁰ SÝKORA, Bohuslav. *Krkonošský národní park*. op., cit., s. 145-146.

⁷³¹ česky: Nový a přesný popis Království českého

⁷³² DOSTÁL, Josef. *Krkonoše*. op., cit., s. 88.

⁷³³ LOKVENC, Theodor. *Toulky krkonošskou minulostí*. op., cit., s. 35.

⁷³⁴ SÝKORA, Bohuslav. *Krkonošský národní park*. op., cit., s. 146.

⁷³⁵ FLÉGL, Emil – KUCHAR, Karel – ROUBÍK, Ondřej. *Mapa královských lesů východních Krkonoš 1668 – Faksimile mapy Samuela Globice z Bučina*. Praha, 1949.

⁷³⁶ DOSTÁL, Josef. *Krkonoše*. op., cit., s. 81.

Následující mapy vznikaly z důvodů sporů mezi českou komorou a vrchlabským panstvím v zastoupení Morzina. Nové mapy se detailně zaměřovaly především na sporná místa mezi panstvími. Autorem map byl většinou Ondřej Bernard Klauser. Ve vídeňském harrachovském archivu lze nalézt rukopisnou mapu, která však nemá podpis autora. Mapa se zaměřuje na centrální část hor, na hranice mezi panstvím Branná, pod vládou Harrachů a panstvím Vrchlabí, spravovaném Morziny. Mapa o rozměrech 37x25 cm pravděpodobně vznikla jako podklad pro dohodu podepsanou 30. 12. 1690 ve Vídni.

Další mapa řešící hraniční spory, tentokrát spory mezi celými Čechami a Slezskem, vznikla v roce 1701. Mapu vypracoval vojenský geometr Johann Christian z Wolffsburgu. Název mapy zní *Accurate geometrische Ausmessung des Riesen Gebürges* a její rozměry jsou 87x37 cm. Dílo má bohatě vyobrazenou topografii a hranice jsou zachyceny podle představ obou zúčastněných stran. V roce 1701 Wolffsburg vytvořil ještě jednu mapu, jejíž rukopis je uložen ve Vídni v archivu ministerstva vnitra. Mapa s názvem *Abriss der Gebend des strittigen Riesengebirges* má však i kopii, která je uložena ve Státním ústředním archivu v Praze. Jedná se o barevnou kresbu, na které je vyobrazen celý hřeben krkonošského pohoří.

Další mapou, která vznikla za účelem změření panství, byla Klosova mapa. Česká komora v roce 1727 zvolila zemského měřiče Františka Antonína Leopolda Klosoho k projektu vyměření maršovských císařských lesů. Mapa se však do dnešních dnů nedochovala.

V roce 1765 vznikla tzv. Grauparova mapa, která zachycuje celé krkonošské panství pod vládou Harrachů. Mapa je zajímavým zdrojem pro poznání tehdejších poměrů v této oblasti. Autorství mapy patří dalšímu zemskému měřiči Janu Aloisovi Kolbemu. Nicméně legenda mapy byla vypracována právě Antonínem Grauparem, který působil jako hospodářský správce panství. Mapa má rozměry 190x342 cm a vykresluje spojená panství jilemnické, brannské a žďárské. Mapa detailně znázorňuje například pastvu dobytka, plavení dřeva, skelné hutě nebo kostely. Celý název této mapy zní *Mappa der Hoch Reichs Gräflich Harrachischen Allodial Herrschaft Starkenbach und Majorat Branna; dann Gueth Zdiar*.

Zanedlouho po Grauparově mapě vznikla další mapa, tentokrát v podání jilemnického vrchnostenského písaře Josefa Löwe. Do díla z roku 1785 patří dvě rozměrné a poměrně detailní mapy zachycující taktéž panství Harrachovo, tedy velkostatky Jilemnice a Horní Branná. Jak Grauparova, tak také mapa písaře Löwe byly nějakou dobu zavěšeny na stěnách

zámku v Jilemnici, nyní jsou uloženy ve Státním archívu v Zámrsku.⁷³⁷ Grauparova mapa byla zdařile zpracována pod správou KRMAP, konkrétně Alešem Valentou.⁷³⁸

Krkonošim nebyla věnována pozornost pouze z jižní, tedy české strany, ale také ze severní, slezské strany. Popis, který se detailněji věnoval především severní straně hor, vyšel v roce 1736 v Hirschbergu, v dnešní Jelenie Góre. Další dílo vyšlo v roce 1769, tentokrát ve Vratislavi.⁷³⁹

Jednou z českých nejkrásnějších map je nepochybně Müllerova mapa Čech z roku 1720. Mapa Jana Kryštofa Müllera je rozdělena do 25 sekcí. Celkový rozměr mapy je 2403x2822 a její grafické zpracování je velice zdařilé a detailní. Mapa se tak řadí mezi nejlepší mapy vůbec. V sekci 4 a 9 jsou rozpracovány také Krkonoše a jejich podhůří. Za vznikem Müllerovy mapy stály vojenské, hospodářské a správní požadavky rakouské monarchie. Jelikož tato mapa nezachycuje pouze topografické jevy, stala se zdrojem cenných informací, například o proměně kulturní krajiny Čech, tím pádem také samotných Krkonoš.⁷⁴⁰ V Müllerově mapě byly poprvé zaznamenány například krkonošské boudy.⁷⁴¹

Na Müllerovo mapování navazují vojenské mapy. Roky 1764-1767 přinesly první vojenské systematické mapování, známé pod názvem josefské mapování. Z důvodů vyskytujících se nedostatků však došlo k přemapování v letech 1780-1783. Měřítko mapy je u těchto děl 1:28 800. Mapy jsou uloženy ve Válečném archívu ve Vídni. V těchto mapách jsou poprvé uplatněny tzv. sklonové šrafy. Mapy však nebyly přístupné veřejnosti, čehož využil kartograf František J. J. Kreibich a koncem první čtvrtiny 19. století pořídil kopie některých částí, právě včetně Krkonoš v měřítku 1:53 000.

Počátkem 19. století, konkrétně v roce 1813, vznikla nejspíše první geologická mapa Krkonoš, jejíž měřítko je asi 1:180 000. Mapa byla vydána pod názvem Geognostická skica Karlem Raumerem. Dílo bylo součástí jeho knihy *Der Granit des Riesengebirges*.⁷⁴²

Z 1. poloviny 19. století pochází tzv. Reymannova mapa, která zachycuje topografii Slezska a Kladska s přilehlými oblastmi. Dílo je rozděleno na listy. List s číslem 169, pod názvem Hohenelbe, zachycuje Krkonoše.

⁷³⁷ SÝKORA, Bohuslav. *Krkonošský národní park*. op., cit., s. 147-148.

⁷³⁸ VALENTA, Aleš. *Grauparova mapa velkostatku Jilemnice*. op., cit.

⁷³⁹ DOSTÁL, Josef. *Krkonoše*. op., cit., s. 93.

⁷⁴⁰ KUCHAR, Karel. *Naše mapy odedávna do dneška*. Praha, 1958, s. 22-23.

⁷⁴¹ DOSTÁL, Josef. *Krkonoše*. op., cit., s. 92.

⁷⁴² SÝKORA, Bohuslav. *Krkonošský národní park*. op., cit., s. 149.

První mapou Krkonoš, ve které došlo k použití vrstevnic, se stala mapa kartografa Heinricha Berghause. Mapa vydaná roku 1843 se stala součástí díla H. Berghause, nazvaného *Physikalischer Atlas*. Měřítko této mapy je 1:200 000. Heinrich Berghaus již využíval prostředky k vlastnímu měření, čímž se jeho dílo stává téměř jedinečným.

V letech 1841-1842 vznikl tzv. stabilní katastr, díky kterému vznikly také druhé vojenské mapy, zvané Františkovo mapování. Krkonoše se dočkaly svého vyobrazení roku 1851. U map bylo použito měřítko 1:28 800. Dílo bylo neveřejné, avšak došlo k vytvoření tzv. speciální mapy s měřítkem 1:144 000, která veřejná byla. V této mapě bylo využito šrafování. Následně byla vydána ještě tzv. generální mapa v měřítku 1:288 000. Nicméně vedle vojenského mapování v monarchii existovalo také pruské mapování, které bylo na lepší úrovni. Pruské mapy často obsahovaly právě oblast Krkonoš, jelikož se jednalo o příhraniční oblast Pruska.

V roce 1874 se začal v oblasti Krkonoš angažovat kartograf Karel Kořistka. O dva roky později vytvořil K. Kořistka mapu s měřítkem 1:100 000, kde poprvé v Krkonoších využil metodu barevné hypsometrie s intervalem vrstevnic 100 m. Karel Kořistka však svou mapu vytvořil na základě starších podkladů. Tímto způsobem vznikala většina soukromých map v této době. Výjimkou je již zmiňovaný H. Berghaus.

Krkonoše byly následně zmapovány roku 1877 jako součást třetího vojenského mapování s měřítkem 1:25 000. Tyto mapy obsahovaly tzv. topografické sekce s barevným rukopisem, veřejné tisky však vyšly pouze černobíle. Vrstevnice jsou na těchto mapách vykresleny po pouhých 20 m. Dále je mapa doplněna kótami a šrafování. Tato mapa se také stala základem pozdějších turistických map.⁷⁴³

Od 70. let 19. století na české straně vycházely mapy okresů. Mapy okresů vycházely především z III. vojenského mapování, které jako podklady pro své mapy politických okresů využíval také Karel Jánský. Z roku 1899 pochází Mapa politického okresu Jilemnice. Pro Vrchlabí vznikla mapa *Politischer Bezirk Hohenelbe und Umgebung* pocházející z období kolem roku 1910. Další podobné mapy vznikaly po celou první polovinu 20. století. Například z roku 1938 pochází mapa *Übersichtskarte des politishen Bezirkes Hohenelbe* z libereckého vlastivědného ústavu.

⁷⁴³ FLOUSEK, Jiří – HARTMANOVÁ, Olga – ŠTURSA, Jan – POTOCKI, Jacek. *Krkonoše*. op., cit., s. 42 – 43.; SÝKORA, Bohuslav. *Krkonošský národní park*. op., cit., s. 149 - 150.

Zhruba od 80. let 19. století vznikalo také velké množství turistických map.⁷⁴⁴ Mezi významná díla patří tzv. Řivnáčův průvodce po království českém z roku 1882, kde jsou popsány i Krkonoše. Průvodce má dvě části. První část je popisná a druhá se zabývá samotnými mapami a plány.⁷⁴⁵

Zhruba od 2. poloviny 19. století vznikají také plány jednotlivých obcí. Známé jsou z přelomu letopočtu plány Jánských Lázní, Vrchlabí, Špindlerova Mlýna nebo například Harrachova.

V roce 1924 vznikl atlas obsahující pouze mapy Krkonoš. Atlas s názvem Flemming Wanderatlas vom Riesengebirge sowie vom Isergebirge, Landeshuter und Rabengebirge.⁷⁴⁶

Uplatnění se dočkala také krkonošská kartografie 1. poloviny 20. století v dílech z rukou místních historiků Jindřicha Ambrože a Matěje Semíka z let 1927 a 1948. Použité měřítko zde bylo 1:50 000. Jindřich Ambrož je autorem několika publikací o oblasti Krkonoš a Podkrkonoší. K turistickým účelům je však nutno zmínit především Průvodce po Krkonoších z roku 1924.⁷⁴⁷ Kartograf Matěj Semík zpracovával především turistické mapy z oblasti Podkrkonoší a Novopacka.

V roce 1937 a 1947 vyšla mapa Krkonoš v rámci tzv. definitivního československého vojenského mapování z roku 1934. Po druhé světové válce došlo ještě k vytvoření prozatímních vojenských topografických map souřadnicového systému S-1946. Na těchto mapách je využito stínování, místo šrafování. Mapy sledované oblasti byly zhotoveny s měřítkem 1:50 000 v roce 1951, 1:100 000 v letech 1952-1953 a 1:200 000 v letech 1954-1955.

Další mapou zobrazující Krkonoše je mapa z let 1954-1956 a jedná se o tzv. mapu Generálního štábu Československé lidové armády. Základní použité měřítko zde bylo 1:25 000. V mapě jsou hustě zakresleny vrstevnice v intervalech již od 2 m. V rámci poválečné obnovy ČSSR začaly být vytvářeny tzv. základní mapy pro národní hospodářství ČSSR, využívající systém JTSK. Mapy Krkonoš jsou vyobrazeny v měřítkách 1:10 000, 1:25 000, 1:50 000, 1:100 000 a 1:200 000.⁷⁴⁸

⁷⁴⁴ FLOUSEK, Jiří – HARTMANOVÁ, Olga – ŠTURSA, Jan – POTOCKI, Jacek. *Krkonoše*. op., cit., s. 43-45.

⁷⁴⁵ ŘIVNÁČ, František. *Řivnáčův průvodce po Království českém. I. část: Část popisná*. Praha, 1882. a ŘIVNÁČ, František. *Řivnáčův průvodce po Království českém. II. část: Mapy a plány*. Praha, 1882.

⁷⁴⁶ FLOUSEK, Jiří – HARTMANOVÁ, Olga – ŠTURSA, Jan – POTOCKI, Jacek. *Krkonoše*. op., cit., s. 43-45.

⁷⁴⁷ AMBROŽ, Jindřich. *Průvodce po Krkonoších*. Praha, 1924.

⁷⁴⁸ SÝKORA, Bohuslav. *Krkonošský národní park*. op., cit., s. 150-152.

8.1.2 UMĚLECKÁ DÍLA, FOTOGRAFIE

Krkonoše se staly motivem mnoha uměleckých děl, které mohou posloužit jako prameny ke každodennosti horského života, která se v písemných pramenech neobjevuje. Zájem umělců o Podkrkonoší a Krkonoše vzrostl především v první polovině 19. století, tedy v období romantismu.⁷⁴⁹ Autoři, kteří ve svých malířských pracích Krkonoše ztvárnili jsou například Antonín Karel Balzer (1771-1807), Karel Postl (1769-1818), Gaspar David Friedrich (1774-1840), Antonín Mánes (1784-1843), Josef Mánes (1820-1871), Quido Mánes, Josef Navrátil (1798-1865), Adolf Kosárek (1830-1859), Mikoláš Aleš (1852-1913), František Kaván (1866-1941), Otakar Lebeda (1877-1901), Vlastimil Rada (1895-1962) nebo Adolf Kašpar (1877-1934).⁷⁵⁰ Mezi méně známé umělce patří především místní rodáci, jakým je například František Kaván z Víchovské Lhoty.⁷⁵¹

Mimo malbu je také důležitá grafická tvorba. Krkonošská grafická tvorba rozkvétala na přelomu 18. a 19. století v městě Kováře na polské straně hor. Rytec Friedrich August Tittel se zde usadil a započal ryteckou tradici. Nejvýznamnějším žákem Tittela byl Carl T. Mattis. Litografickým pracím se věnoval další jeho učeň Ernst Wilhelm Knippel. Knippel jako jeden z prvních vydával pohlednice s motivem Krkonoš. Grafické práce vznikaly rukama mistrů, kteří byli spjati s drážďanskou školou. Jako další například vedutistu Gustav Täubert. V Dalších generacích přicházeli také vedutisté z Lipska, Vratislavi, nebo jiných německy mluvících měst. Českých umělců, mimo malíře a kreslíře, se v 19. století v Krkonoších příliš nezdržovalo. Po polovině 19. století začínají vznikat celá litografická alba, litografické pohlednice nebo se malují scény Krkonoš na porcelán a sklo.

Počátkem 20. století, kdy se již schylovalo k převaze využívání fotografií, byla nejvyužívanější klasická veduta. Příchod fotografie byl poměrně nákladnou záležitostí, proto byl její nástup pomalý. Fotografie poté ještě dlouhá léta sloužila spíše jako předloha pro vznik litografií a dřevoryteckých děl.⁷⁵²

Spolu s rozvíjejícím se pohostinstvím došlo také od 18. století k rozvoji psaní cestovních příruček a průvodců. Příručky jsou dokladem jak turistických cílů a tras, tak také informací o obyvatelích hor, jejich zaměstnání, přírodních podmínkách a historických údajích. Cenným zdrojem informací jsou také četné fotografie, rytiny a kresby, které se v těchto

⁷⁴⁹ PILOUS, Vlastimil. *Český ráj a Podkrkonoší*. op., cit., s. 54.

⁷⁵⁰ HORÁK, Václav. *Krkonoše*. Praha, 1980, s. 51-52.

⁷⁵¹ PILOUS, Vlastimil. *Český ráj a Podkrkonoší*. op., cit., s. 55

⁷⁵² BERGMANN, Petr. *Krkonoše na starých rytinách a litografiích*. op., cit., s. 11-13.

průvodcích nacházejí. Jedná se především o publikace, které například roku 1804 a 1841 vydal Hoser^{753, 754}.

⁷⁵³ HOSER, Josef Karl Eduard. *Das Riesengebirge in einer statistisch topographischen und pitoresken Uebersicht*. Wien, 1804.; HOSER J.K.E. *Das Riesengebirge und seine Bewohner*. Praha, 1841.

⁷⁵⁴ LOKVENC, Theodor. *Toulky krkonošskou minulostí*. Hradec Králové, 1978, s. 180.

8.2 FOTOGRAFIE⁷⁵⁵

Foto 1 - ČERNÝ DŮL – vstupní kaple

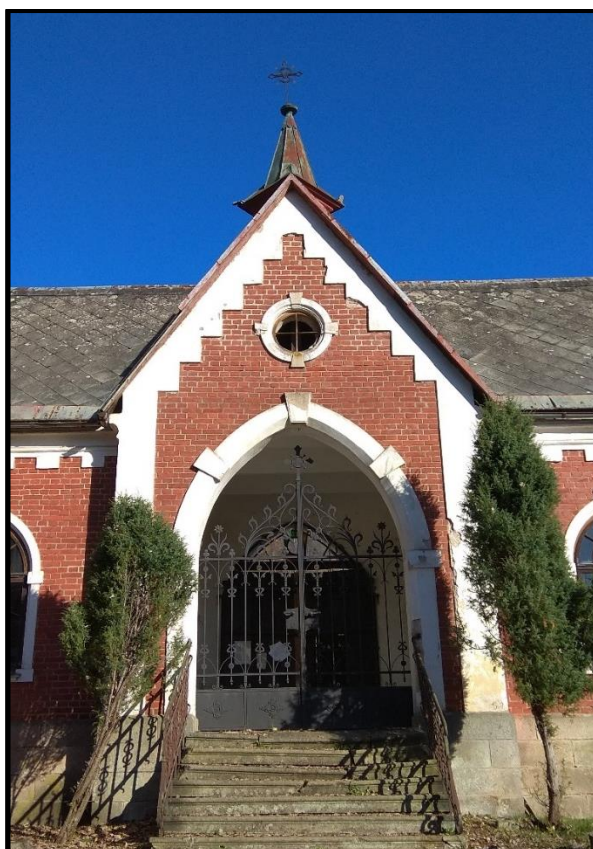

Foto 2 - ČERNÝ DŮL – vstupní kaple

⁷⁵⁵ vlastní fotografická sbírka

Foto 3 - ČERNÝ DŮL – hrobka 1

Foto 4 - ČERNÝ DŮL – hrobka 2

Foto 5 - DOLNÍ DVŮR – centrální kříž

Foto 6 - DOLNÍ LÁNOV – vstupní brána

Foto 7 - DOLNÍ LÁNOV - márnice

Foto 8 - DOLNÍ LÁNOV – kostel sv. Jakuba

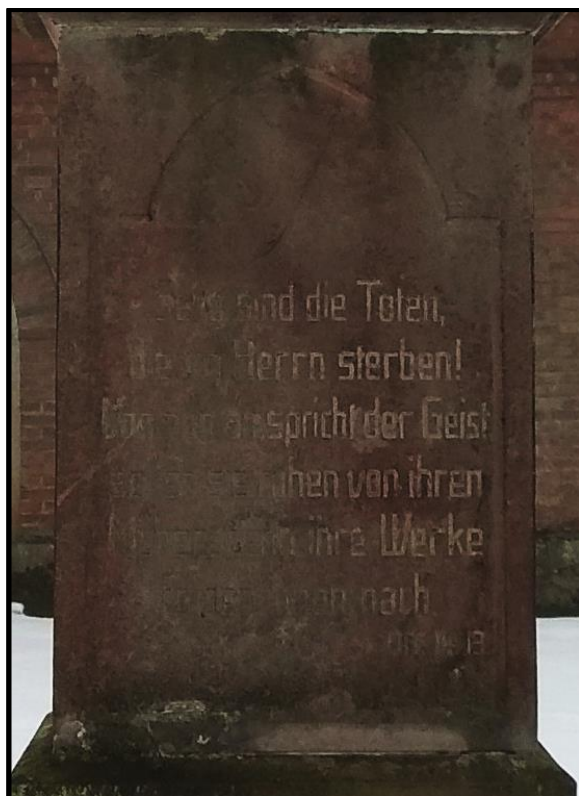

Foto 9 - FOŘT – centrální kříž

Foto 10 - FOŘT – márnice

Foto 11 - HARRACHOV - márnice

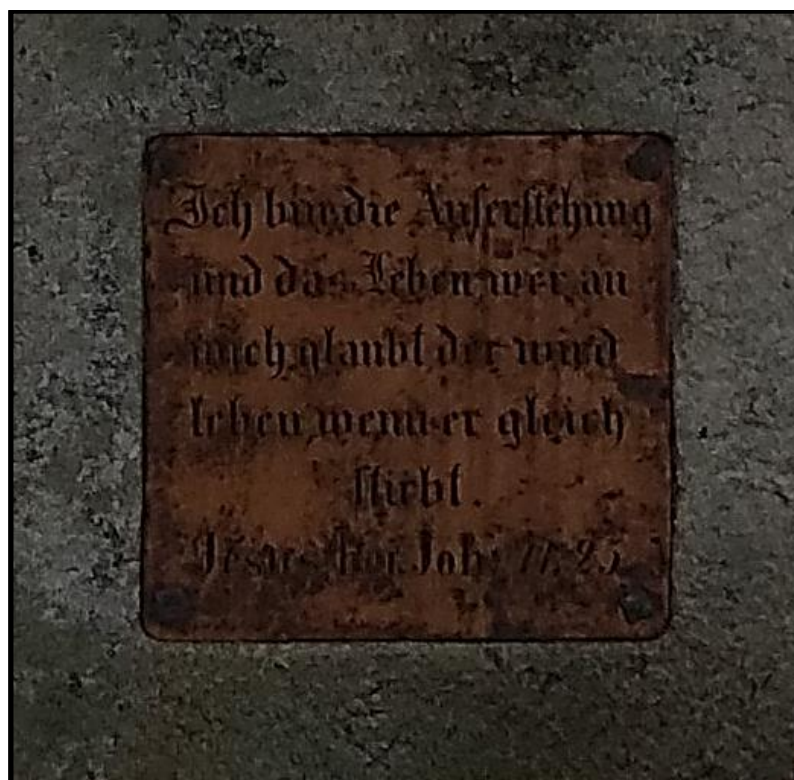

Foto 12 - HARRACHOV – centrální kříž

Foto 13 - HORNÍ MARŠOV – vstupní brána

Foto 14 - HORNÍ MARŠOV – kostel Nanebevzetí Panny Marie

Foto 15 - HORNÍ MARŠOV – hrobka Aichelburků

Foto 16 - HORNÍ MARŠOV – hrobka Aichelburků

Foto 17 - HORNÍ ŠTĚPANICE – kostel Nejsvětější Trojice a vstupní brána

Foto 18 - HORNÍ ŠTĚPANICE – katolický kostel – kaple s márnicí

Foto 19 - HORNÍ ŠTĚPANICE – evangelický kostel - márnice

Foto 20 - HORNÍ ŠTĚPANICE – evangelický kostel – vstupní brána

Foto 21 - JABLONEC NAD JIZEROU – smuteční síň s kaplí

22 - JAVORNÍK – vegetací zarostlý areál pohřebiště

23 - JAVORNÍK – detail kříže před areálem hřbitova

24 - JESTŘABÍ – detail vstupní brány

25 - KŘÍŽLICE – katolický hřbitov – centrální kříž

26 - KŘÍŽLICE – evangelický hřbitov – evangelický kostel

Foto 27 - MALÁ ÚPA - kostel sv. Petra a Pavla

Foto 28 - MLADÉ BUKY – vstupní brána

Foto 29 - MLADÉ BUKY - márnice

Foto 30 - MLADÉ BUKY – centrální kříž – detail podpisu kameníka A. Lukeše

Foto 31 - PASEKY NAD JIZEROU – hřbitov a centrální kříž

Foto 32 - PONIKLÁ – smuteční síň

Foto 33 - PONIKLÁ – hrob „RODINA KUNZOVA“

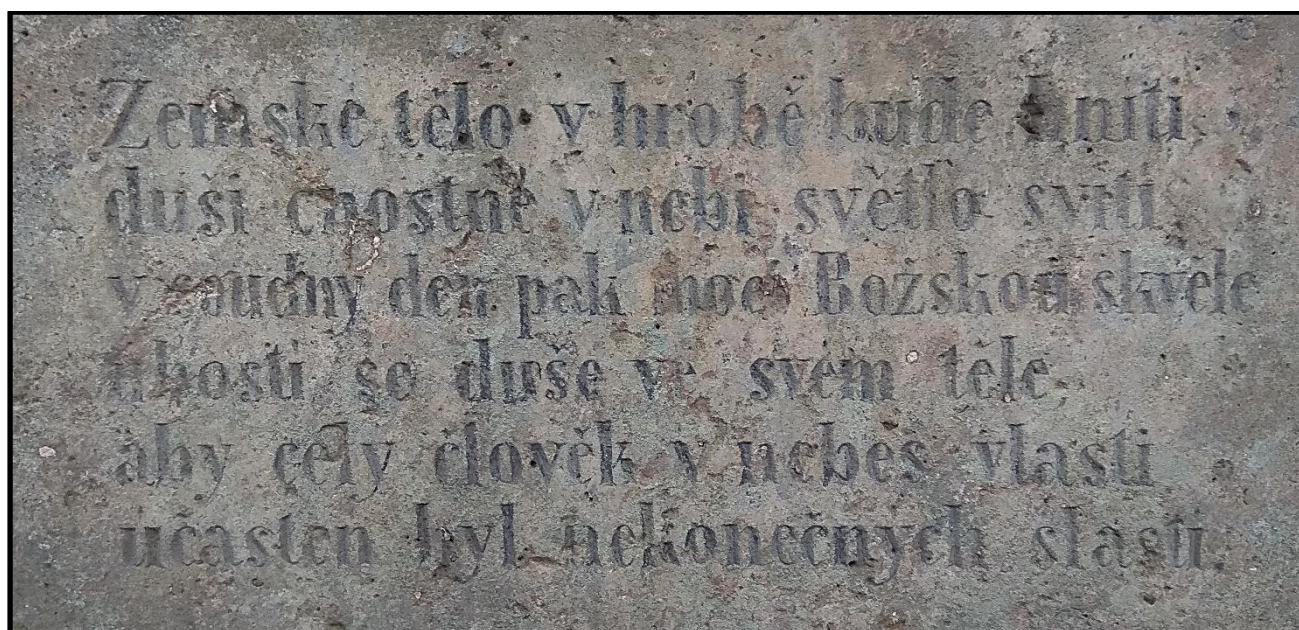

Foto 34 - PONIKLÁ – detail kříže

Foto 35 - PŘÍVLAKA – centrální kříž

Foto 36 - PŘÍVLAKA – terasovitá část hřbitova s márníci

Foto 37 - ROKYTNICE NAD JIZEROU – vstupní brána

Foto 38 - ROKYTNICE NAD JIZEROU – centrální kříž

Foto 39 - ROKYTNICE NAD JIZEROU – hrobky rodiny STUMPE

Foto 40 - ROKYTNICE NAD JIZEROU – hrobka rodiny MENZEL

Foto 41 - ROKYTNICE NAD JIZEROU – hrobka ve středu hřbitova

Foto 42 - RUDNÍK – katolický hřbitov – kostel sv. Václava

Foto 43 - RUDNÍK – katolický hřbitov - hrobka

Foto 44 - RUDNÍK – katolický hřbitov – náhrobek Hannibala z Valdštejna

Foto 45 - RUDNÍK – evangelický hřbitov – evangelický kostel

Foto 46 - SVOBODA NAD ÚPOU – vstupní kaple

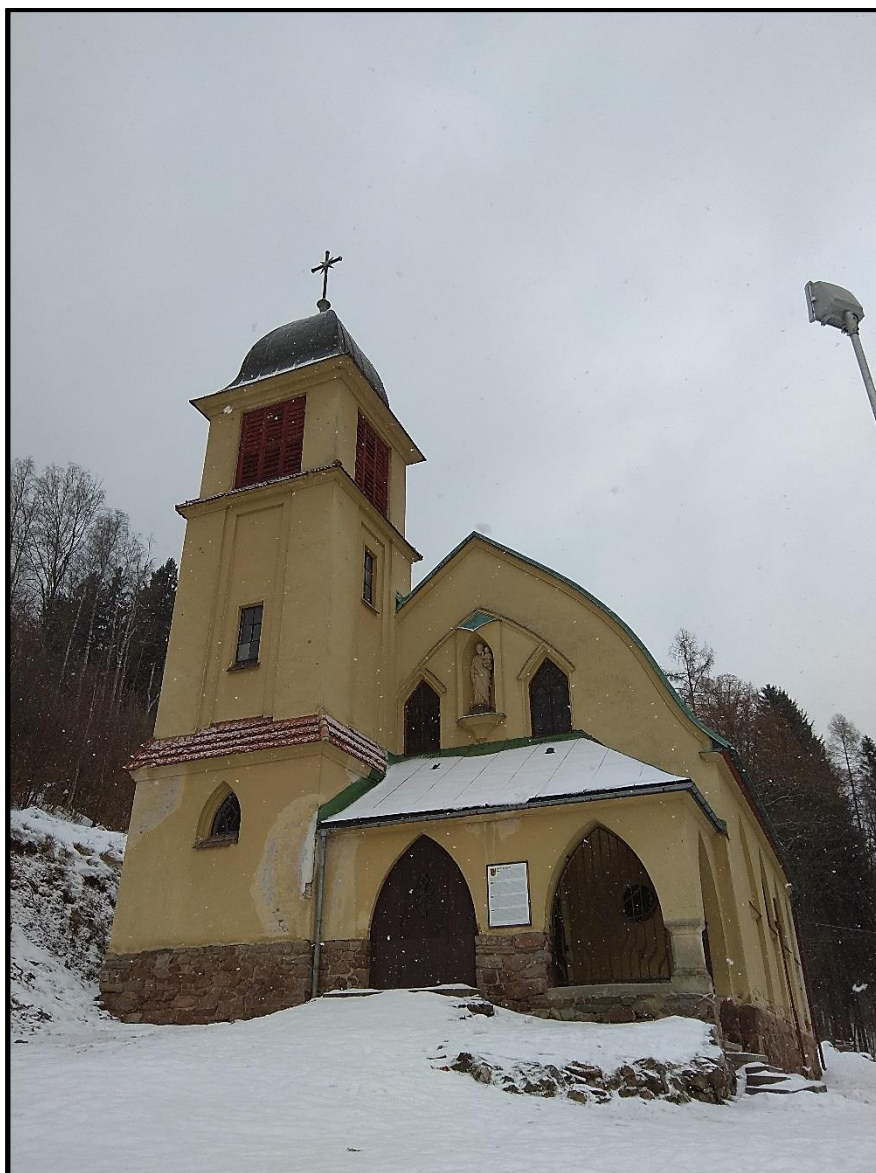

Foto 47 - SVOBODA NAD ÚPOU – MARŠOV I. – kostel sv. Václava

48 - SVOBODA NAD ÚPOU – MARŠOV I. – centrální kříž

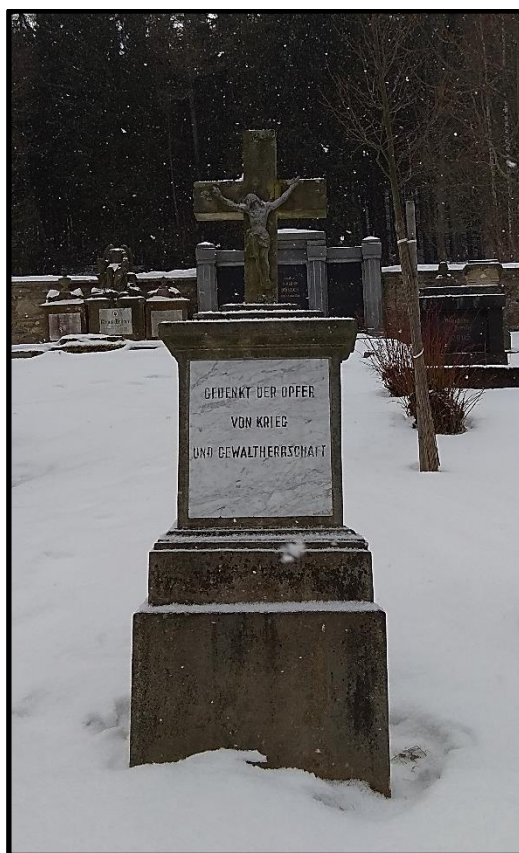
49 - ŠPINDLERŮV MLÝN – pietní hřbitov

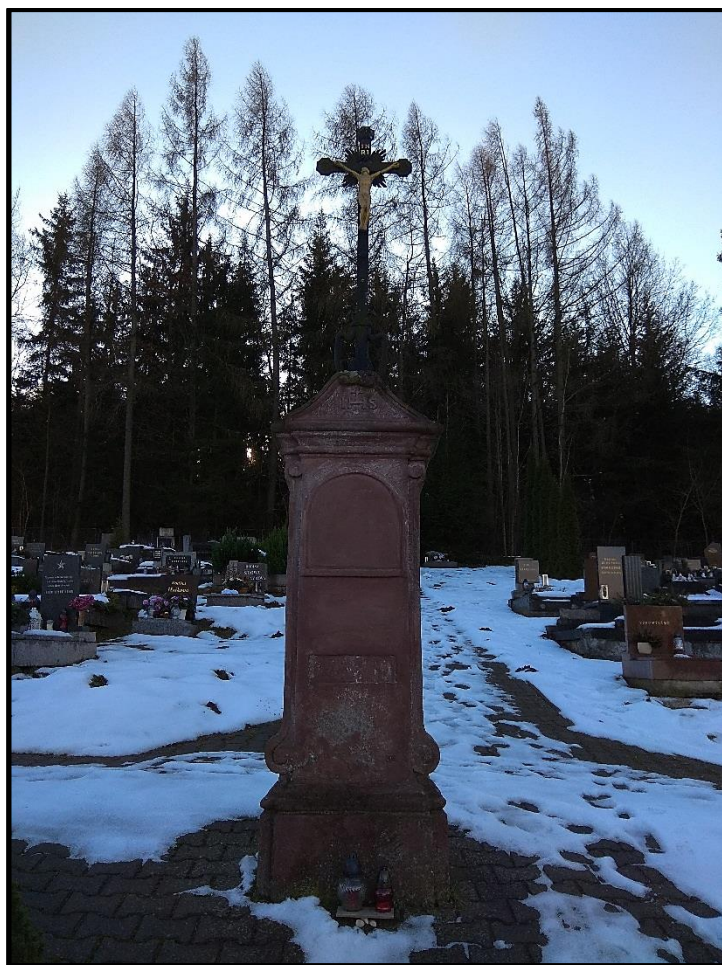
50 - VALTEŘICE – hrob s podobiznou Jana Amose Komenského

Foto 51 - VELKÁ ÚPA – márnice a dům hrobníka

52 - VELKÁ ÚPA – centrální kříž

53 - VÍCHOVÁ NAD JIZEROU – centrální kříž

54 - VÍCHOVÁ NAD JIZEROU – márnice

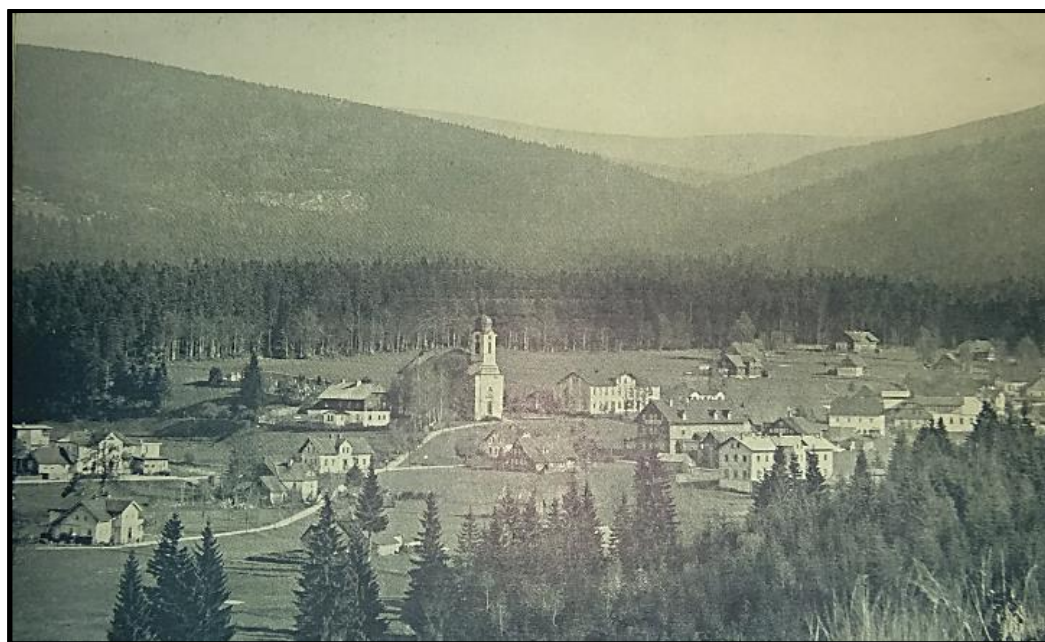

Foto 55 - VÍTKOVICE V KRKONOŠÍCH – kostel sv. Petra a Pavla – vstupní brána

8.3 OBRAZOVÉ PŘÍLOHY

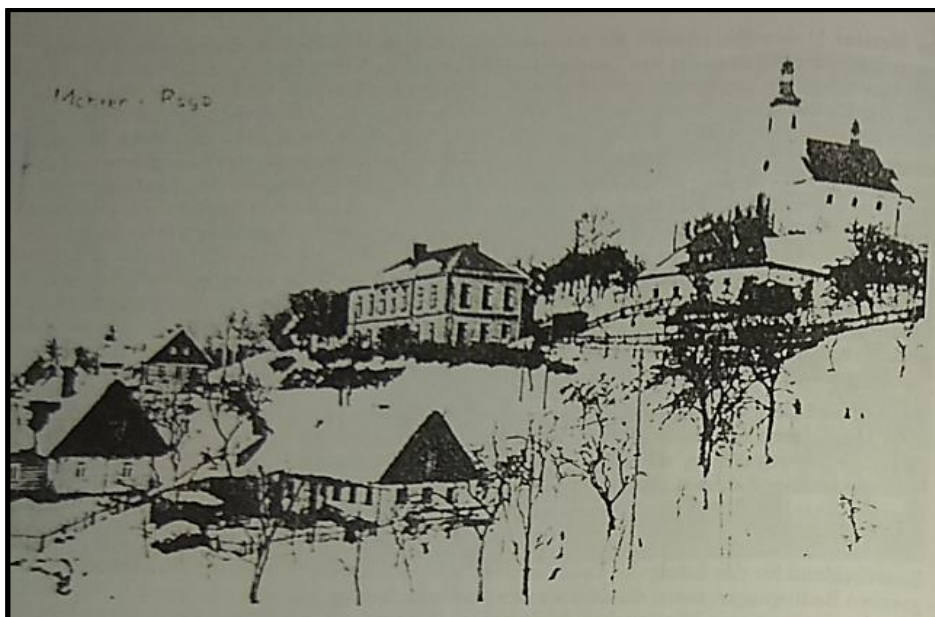
Obr. 1 - ČERNÝ DŮL - pohlednice z 20. let 20. století⁷⁵⁶

Obr. 2 - HARRACHOV – pohlednice z období před rokem 1930⁷⁵⁷

⁷⁵⁶ HORÁK, Václav – REIL, Roman – ZAHRADNÍK, Pavel. *Černý Důl*. op., cit., s. 56.

⁷⁵⁷ *Neuwelt-Harrachsdorf im Riesengebirge*. Harrachov, 1930, s. 3.

Obr. 3 - JAVORNÍK – pohlednice z přelomu 19. a 20. století⁷⁵⁸

Obr. 4 - KŘÍŽLICE – pohlednice z počátku 20. století⁷⁵⁹

⁷⁵⁸ WÜST, Günter. *Mohren verlorene Heimat: Zur Geschichte einer ehemals deutschen Gemeinde im Riesengebirge*. op., cit., s. 9.

⁷⁵⁹ BERGMANN, Petr. *Krkonoše na starých rytinách a litografiích*. op., cit.

Obr. 5 - ROKYTNICE NAD JIZEROU – pohlednice zachycující obecní hřbitov⁷⁶⁰

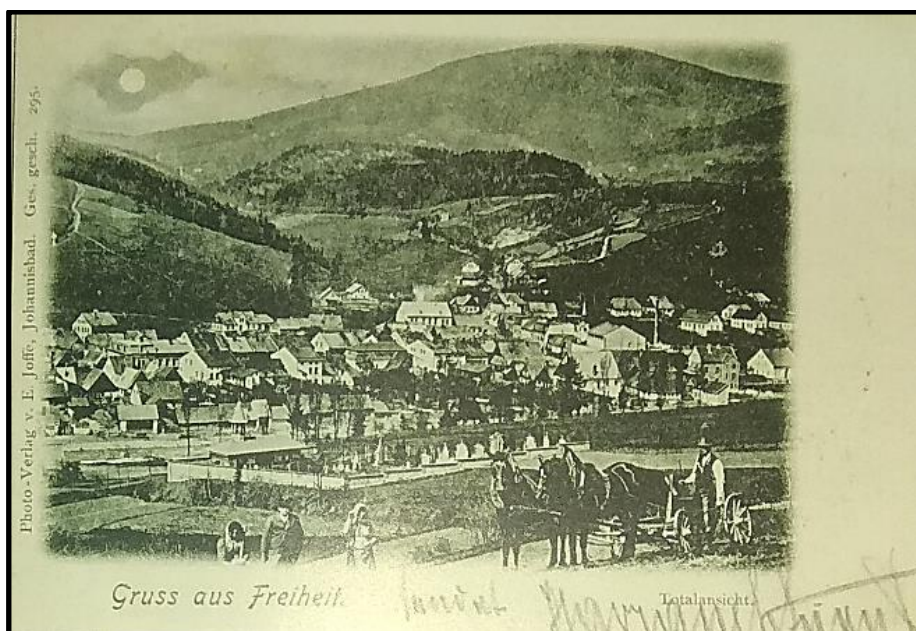
Obr. 6 - RUDNÍK – evangelický kostel a hřbitov v roce 1928⁷⁶¹

⁷⁶⁰ NOVÁK, Miroslav. *Rokytnice nad Jizerou na dobových pohlednicích*. op., cit., s. 3.

⁷⁶¹ MÜLLER, F. Theodor. *Ortsbuch Herrmannsfeifen: mit den Ortsteilen Johannesgunst, Leopold und Theresiental*. Marktoberdorf, 2008, s. 172. ISBN 978-3-00-027412-1.

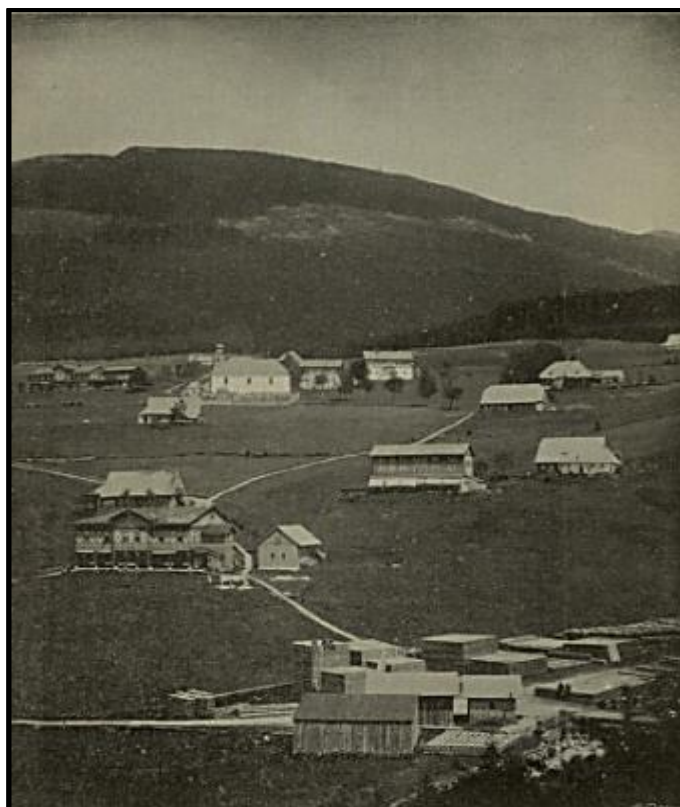
Obr. 7 - RUDNÍK – evangelický kostelní areál před úpadkem⁷⁶²

Obr. 8 - SVOBODA NAD ÚPOU – pohlednice z konce 19. století⁷⁶³

⁷⁶² MÜLLER, F. Theodor. *Die evangelische Kirche von Hermannseifen: eine Kirche ohne Namen geweiht am 24. Juli 1786 und die Geschichte ihrer Gemeinde.* op., cit., s. 23.

⁷⁶³ REIL, Roman. *Svoboda nad Úpou: nahlédnutí do historie města pod zlatými Rýchorami.* op., cit., s. 165.

Obr. 9 - ŠPINDLERŮV MLÝN – pohlednice s původním hřbitovem⁷⁶⁴

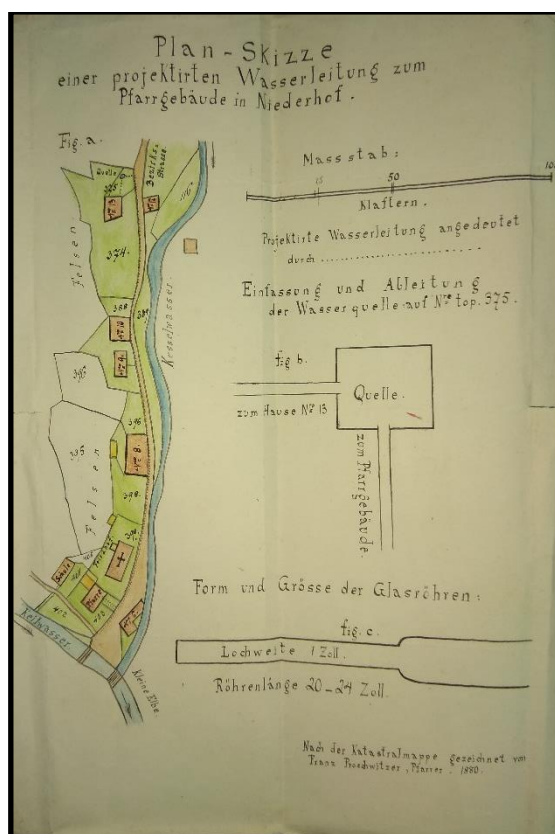

Obr. 10 - VELKÁ ÚPA – pohlednice z roku 1906⁷⁶⁵

⁷⁶⁴ DURYCH, Václav. *Krkonoše. Cestopisné kresby Václava Durycha*. Pardubice, 1898, s. 88.

⁷⁶⁵ BERGMANN, Petr. *Krkonoše na starých rytinách a litografiích*. op., cit.

8.4 PLÁNOVÁ DOKUMENTACE

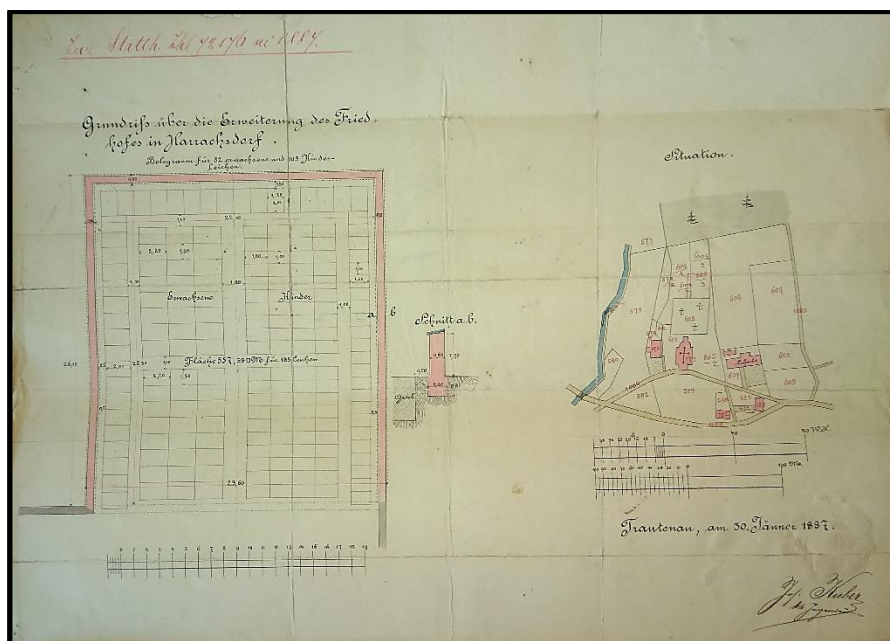
Plán 1 - DOLNÍ DVŮR – situace v roce 1880⁷⁶⁶

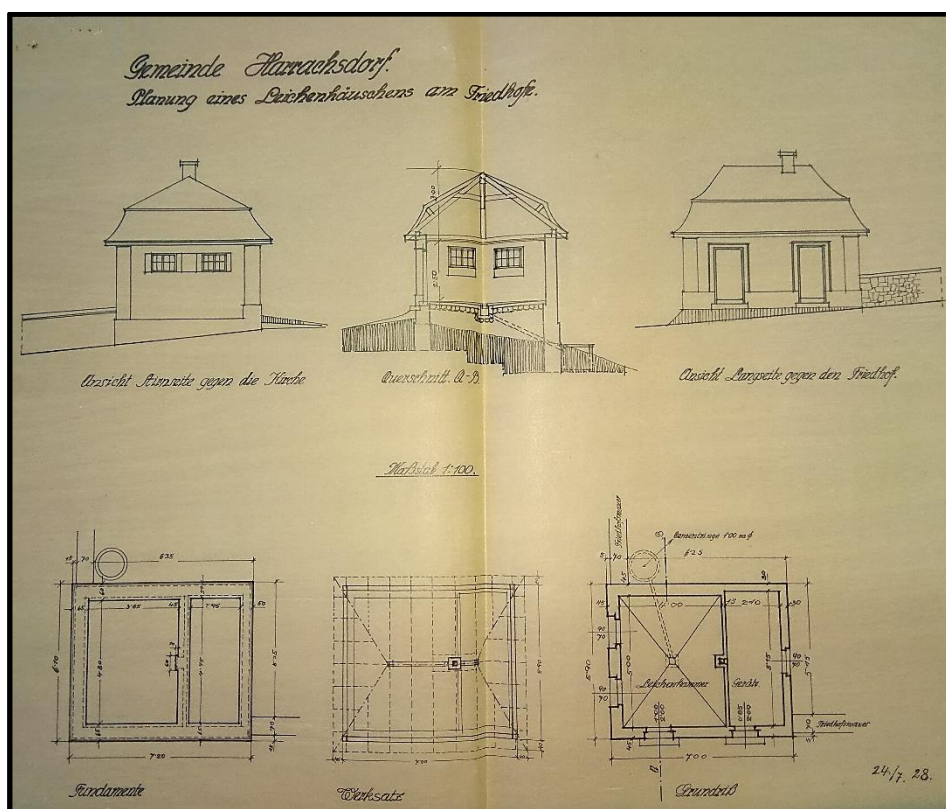
Plán 2 - HARRACHOV – plán hřbitova z roku 1886⁷⁶⁷

⁷⁶⁶ SOKA Trutnov, fond Farní úřad římskokatolické církve v Dolním Dvoře, inv. č. 43, kart. 5, Stavební protokoly.

⁷⁶⁷ SOKA Semily, fond č. 140 Okresní úřad Jilemnice, inv. č. 399, kart. 43, Zdravotnické věci jednotlivě (H).

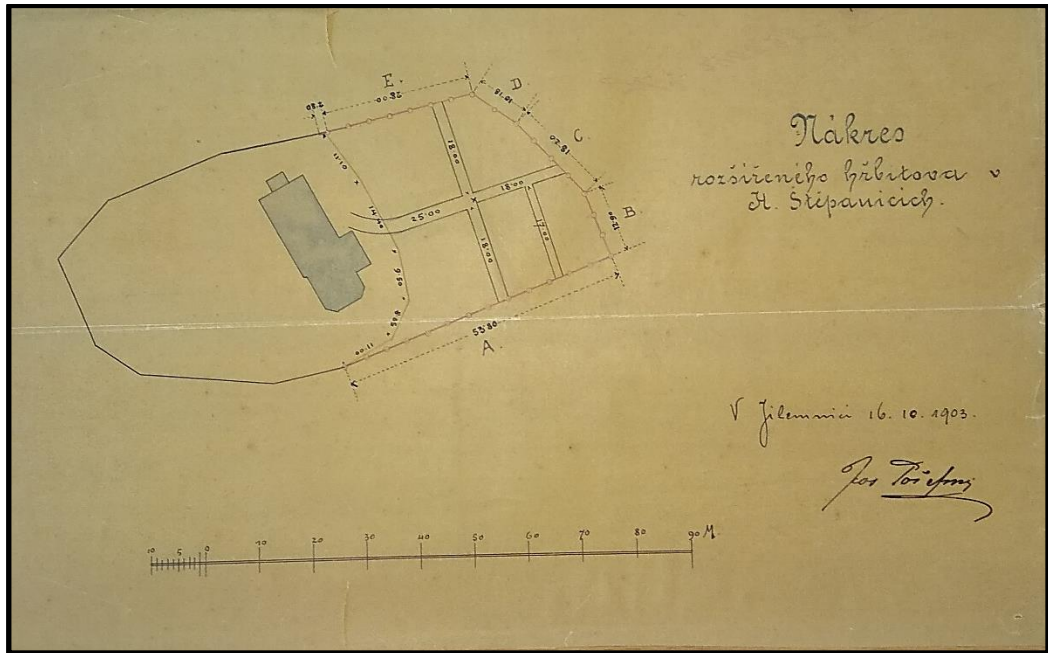
Plán 3 - HARRACHOV – plán hřbitova z roku 1887 – rozšíření hřbitova⁷⁶⁸

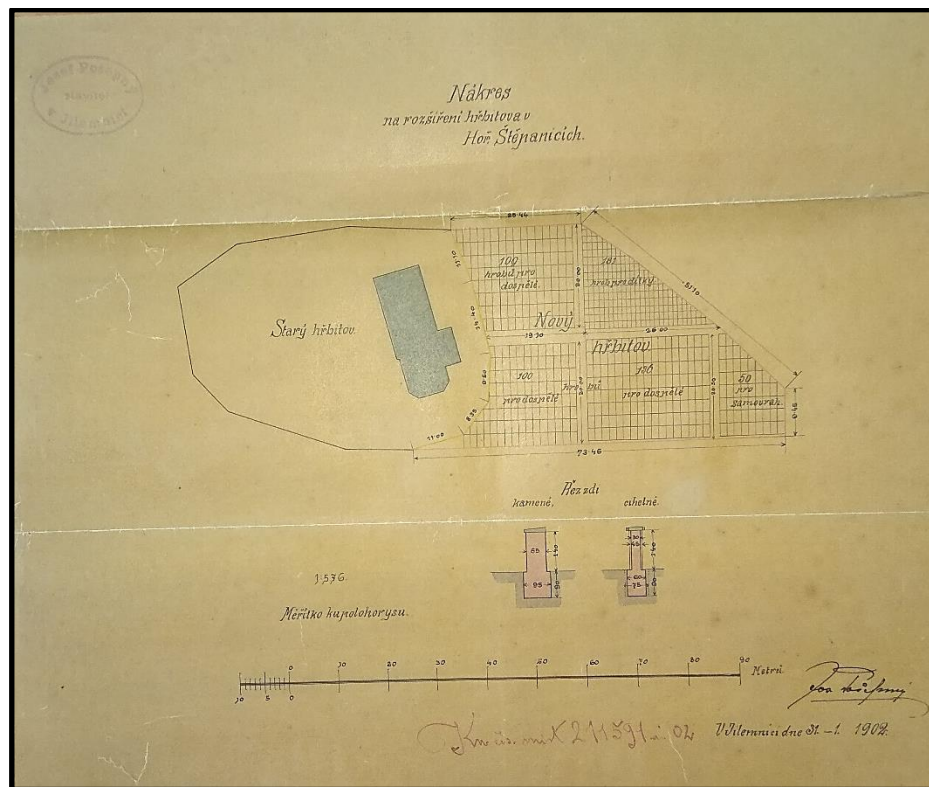
Plán 4 - HARRACHOV – plán márnice od Josefa Hájka⁷⁶⁹

⁷⁶⁸ SOKa Semily, fond č. 140 Okresní úřad Jilemnice, inv. č. 466, kart. 57, Zdravotnické a veterinární záležitosti jednotlivě (H).

⁷⁶⁹ SOKa Semily, fond č. 640 Podnikatelství staveb Josef Hajek a spol., Rokytnice nad Jizerou, inv. č. 4, kart. 9, Stavby církevní a funerální.

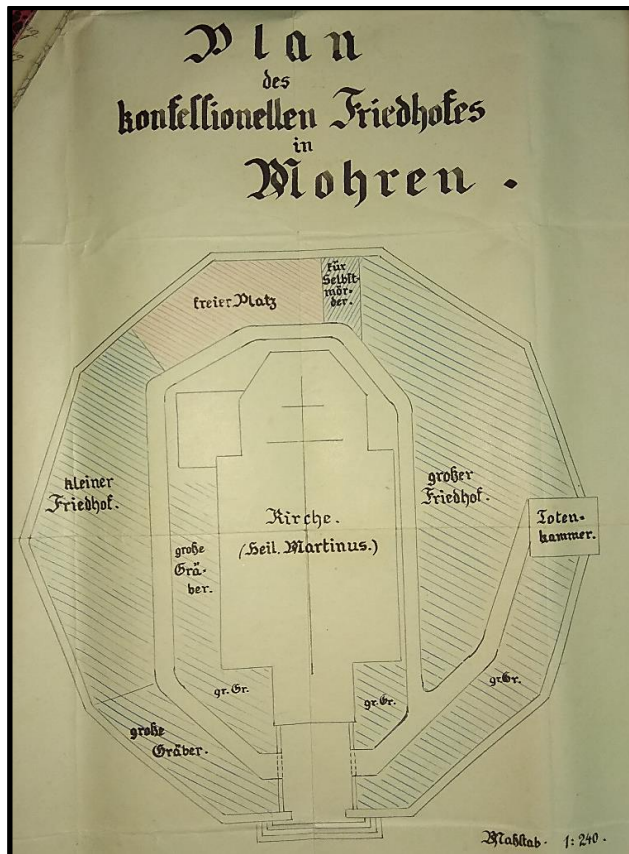
Plán 5 - HORNÍ ŠTĚPANICE – náskres rozšíření hřbitova z roku 1903 – katolický hřbitov⁷⁷⁰

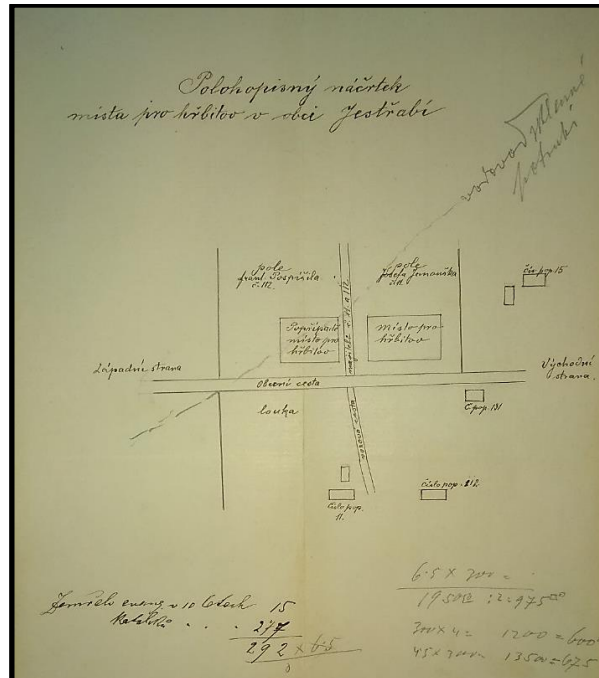
Plán 6 - HORNÍ ŠTĚPNICE – náskres a parcelace rozšíření hřbitova z roku 1902⁷⁷¹

⁷⁷⁰ SOKA Semily, fond č. 140 Okresní úřad Jilemnice, inv. č. 471, kart. 58, Zdravotnické a veterinární záležitosti jednotlivě (St).

⁷⁷¹ Tamtéž.

Plán 7 - JAVORNÍK – plán hřbitova⁷⁷²

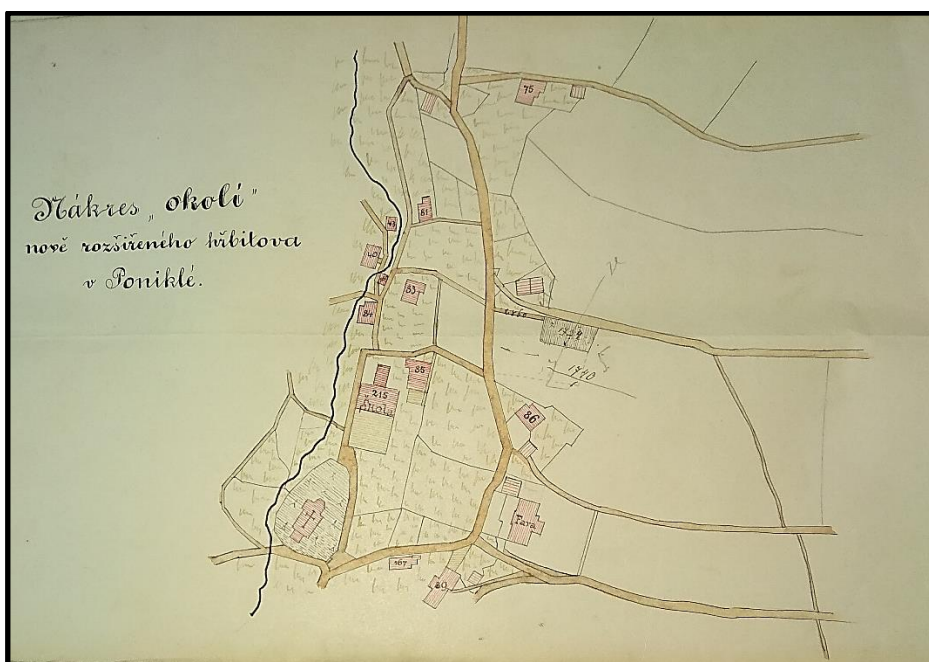
Plán 8 - JESTŘABÍ – polohopisný náčrtek místa pro hřbitov⁷⁷³

⁷⁷² SOKA Trutnov, fond Farní úřad Javorník, inv. č. 165, kart. 5, Záležitosti hřbitova.

⁷⁷³ SOKA Semily, fond č. 140 Okresní úřad Jilemnice, inv. č. 466, kart. 57, Zdravotnické a veterinární záležitosti jednotlivě (H).

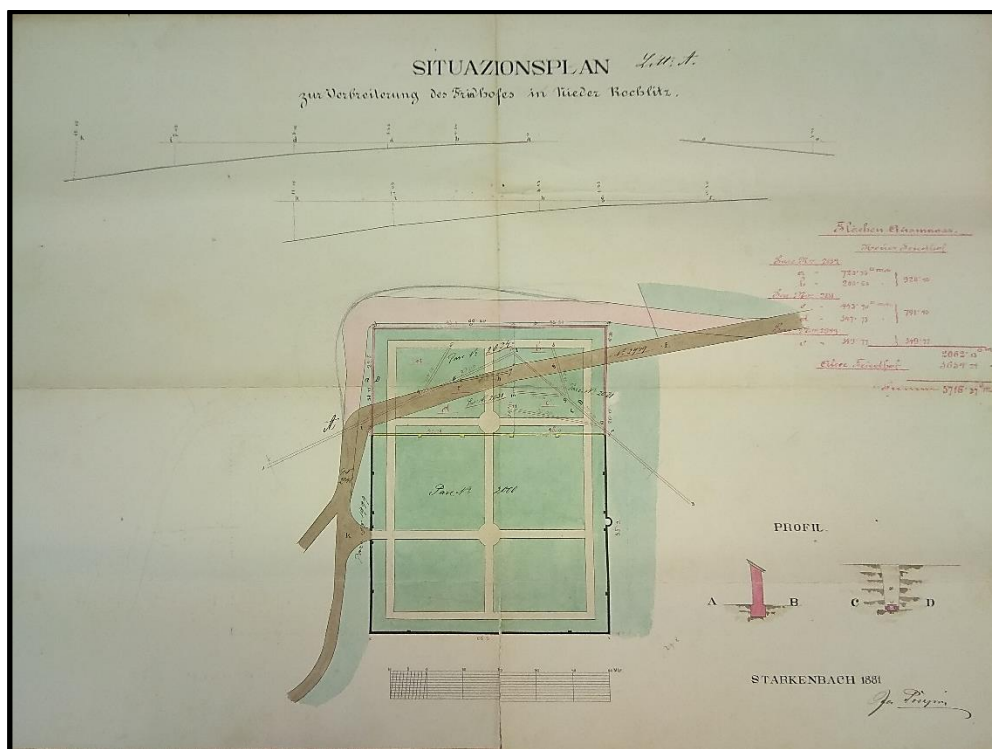
Plán 11 - KRÍŽLICE – katolický hřbitov – plán z roku 1853 – nová výměra hřbitova⁷⁷⁶

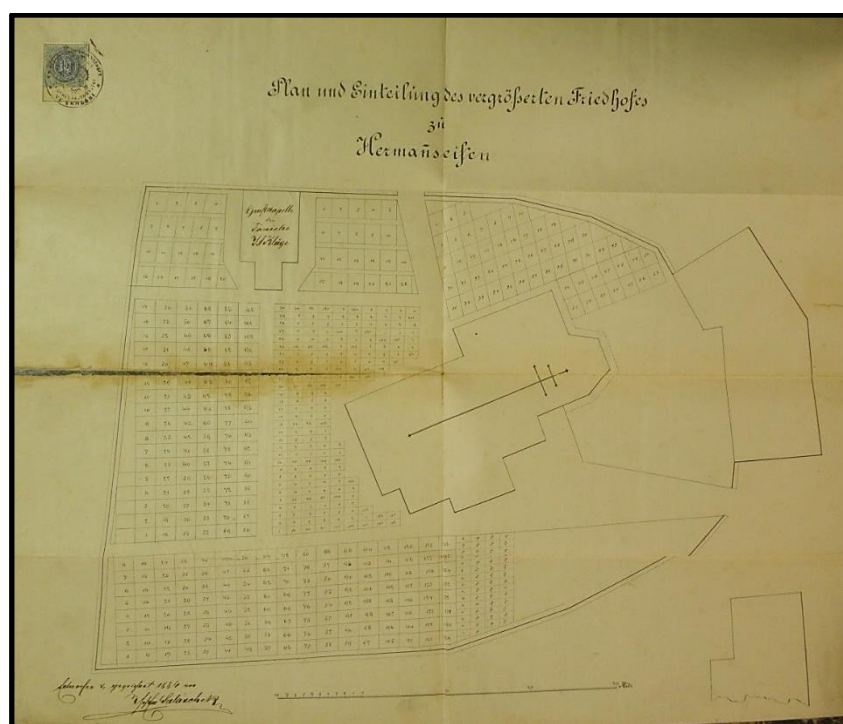
Plán 12 - PONIKLÁ – nákres okolí nově rozšířeného hřbitova + kostelní hřbitov⁷⁷⁷

⁷⁷⁶ SOKA Semily, fond č. 140 Okresní úřad Jilemnice, inv. č. 334, kart. 31, Věci věřících, duchovních, kostelů, a farností - jednotlivě (K).

⁷⁷⁷ SOKA Semily, fond č. 140 Okresní úřad Jilemnice, inv. č. 466, kart. 57, Zdravotnické a veterinární záležitosti jednotlivě (H).

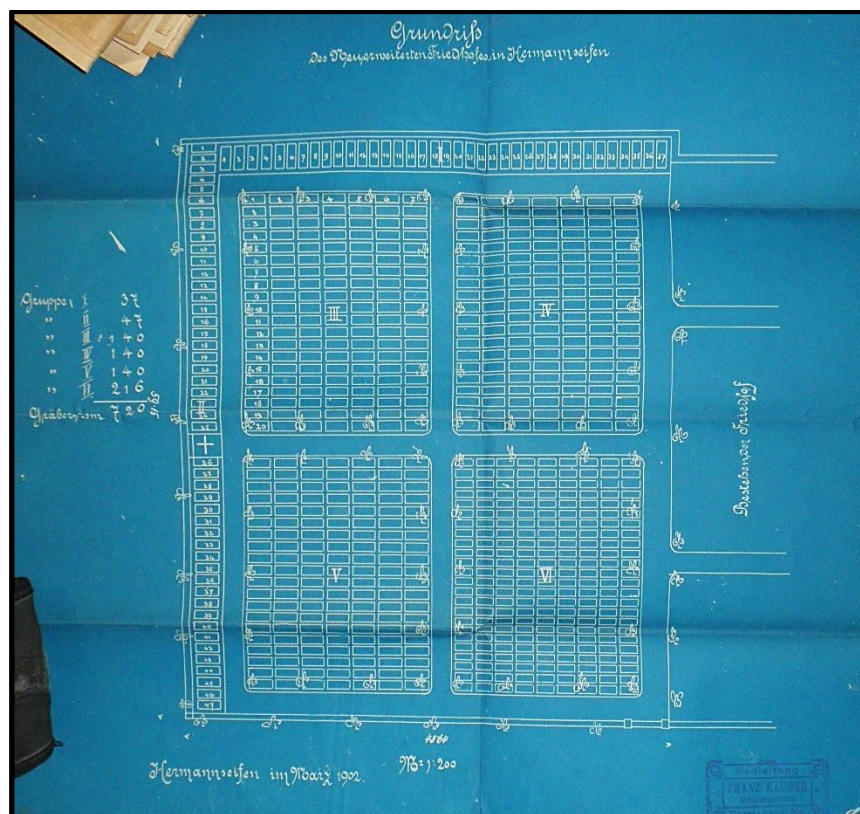
Plán 13 - ROKYTNICE NAD JIZEROU – plán obecního hřbitova z roku 1881⁷⁷⁸

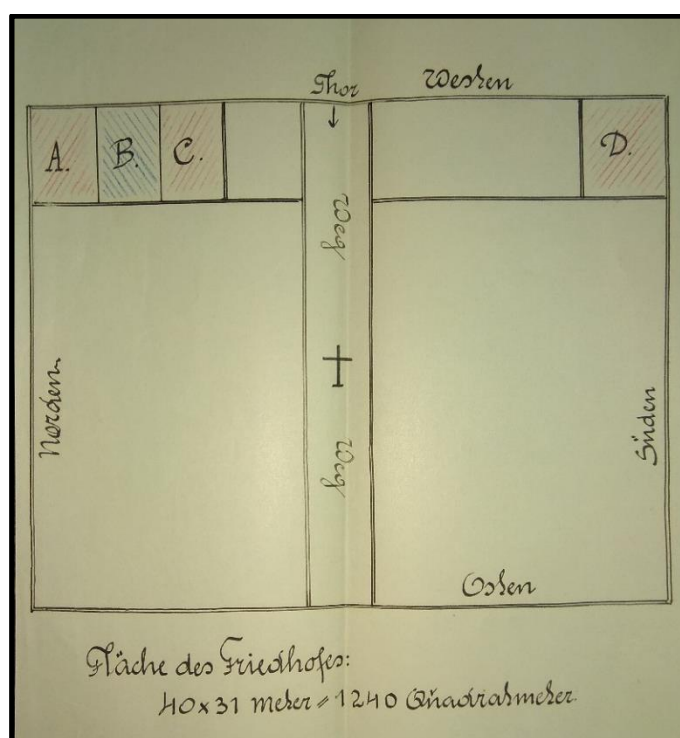
Plán 14 - RUDNÍK – katolický hřbitov – plán z roku 1884 – rozparcelování původního hřbitova s hrobkou rodiny J. A. Kluge⁷⁷⁹

⁷⁷⁸ SOKA Semily, fond č. 140 Okresní úřad Jilemnice, inv. č. 400, kart. 43, Zdravotnické věci jednotlivě (R).

⁷⁷⁹ SOKA Trutnov, fond Obecní úřad Rudník, inv. č. 41, kart. 8, Plán hřbitova.

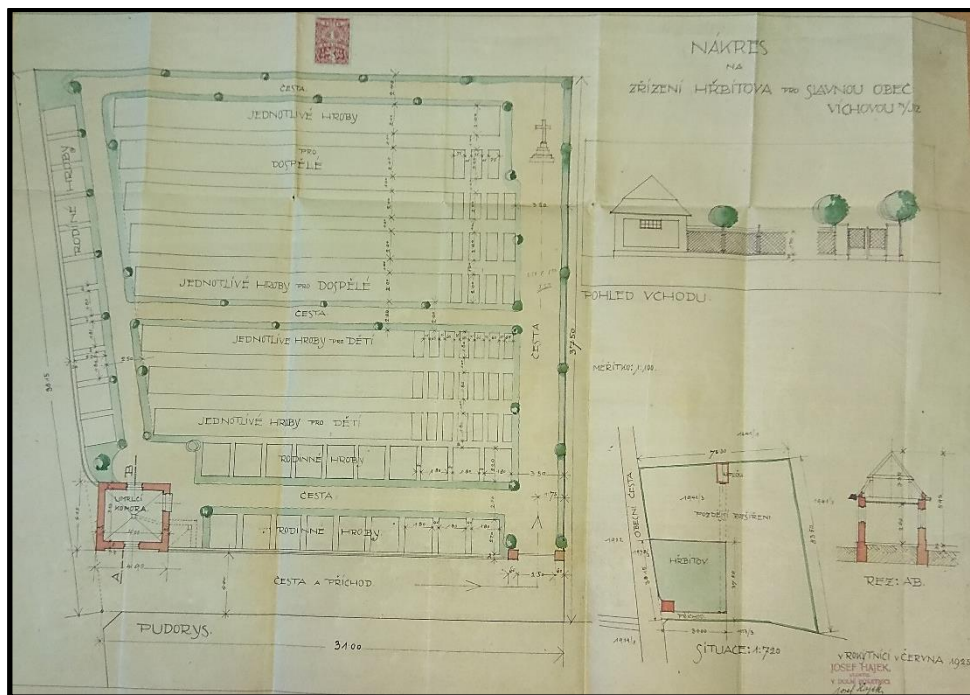
Plán 15 - RUDNÍK – katolický hřbitov – rozšíření – plán z roku 1902⁷⁸⁰

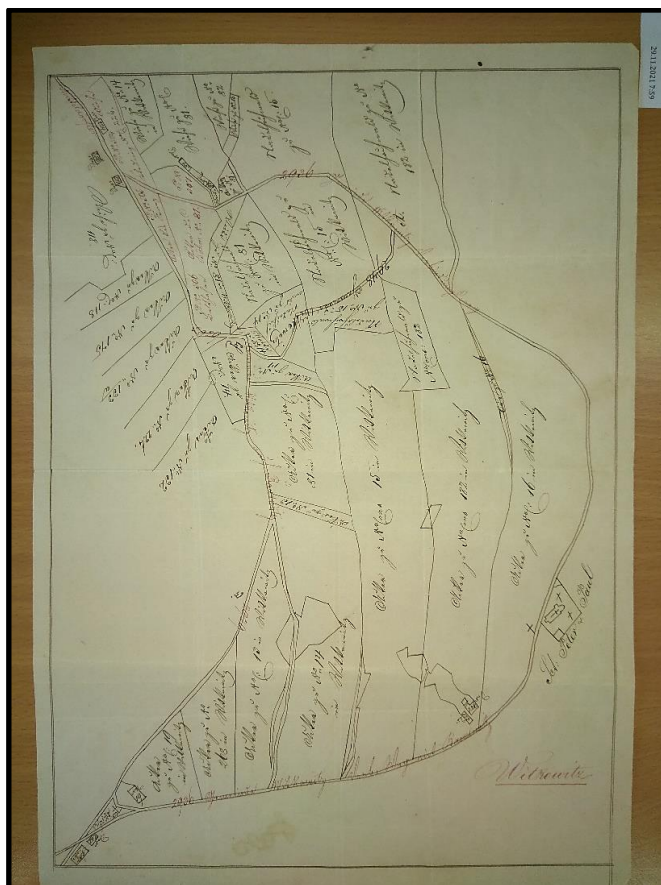
Plán 16 - ŠPINDLERŮV MLÝN – plán hřbitova⁷⁸¹

⁷⁸⁰ SOKA Trutnov, fond Obecní úřad Rudník, inv. č. 41, kart. 8, Plán hřbitova.

⁷⁸¹ SOKA Trutnov, fond Farní úřad Špindlerův Mlýn, inv. č. 68, kart. 1, Pozemnostní archy fary, kostela a hřbitova.

Plán 17 - VÍCHOVÁ NAD JIZEROU – plán hřbitova z roku 1925⁷⁸²

Plán 18 - VÍTKOVICE – plán obce⁷⁸³

⁷⁸² SOKa Semily, fond č. 140 Okresní úřad Jilemnice, inv. č. 747, kart. 148, Církevní věci jednotlivě (V).

⁷⁸³ SOKa Semily, fond č. 140 Okresní úřad Jilemnice, inv. č. 330, kart. 30, Hřbitov

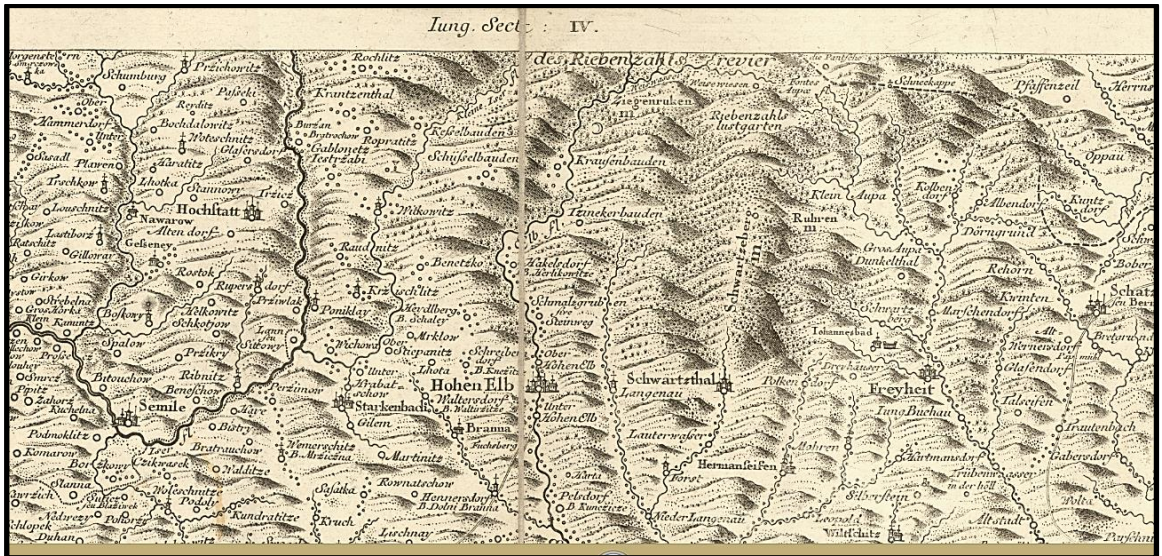
Mapa 3 - Československo 30. 9. 1938 – 15. 3. 1939⁷⁸⁶

Mapa 4 - Odsun Němců⁷⁸⁷

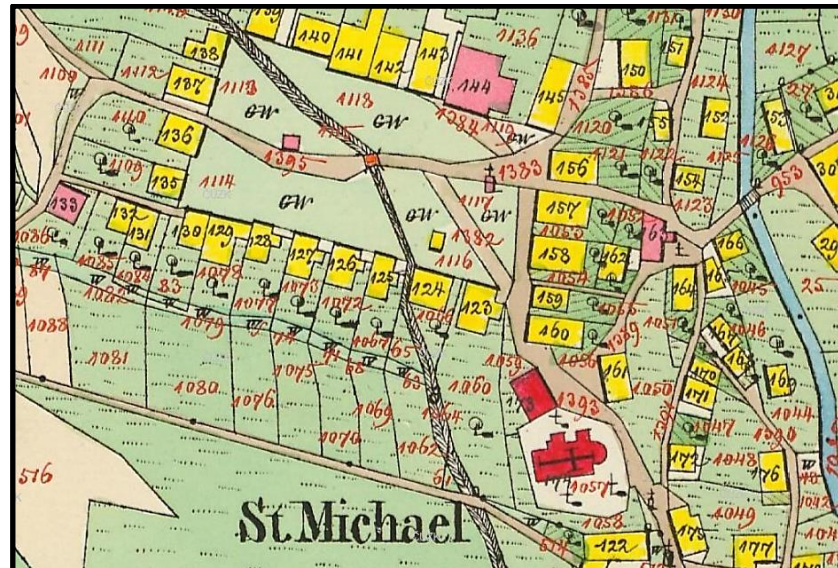
⁷⁸⁶ SEMOTANOVÁ, Eva. *Atlas českých dějin. 2. Díl.* op., cit., s. 49.

⁷⁸⁷ Tamtéž, s. 66.

Mapa 5 – Müllerova mapa zobrazující existující farnosti v Krkonoších⁷⁸⁸

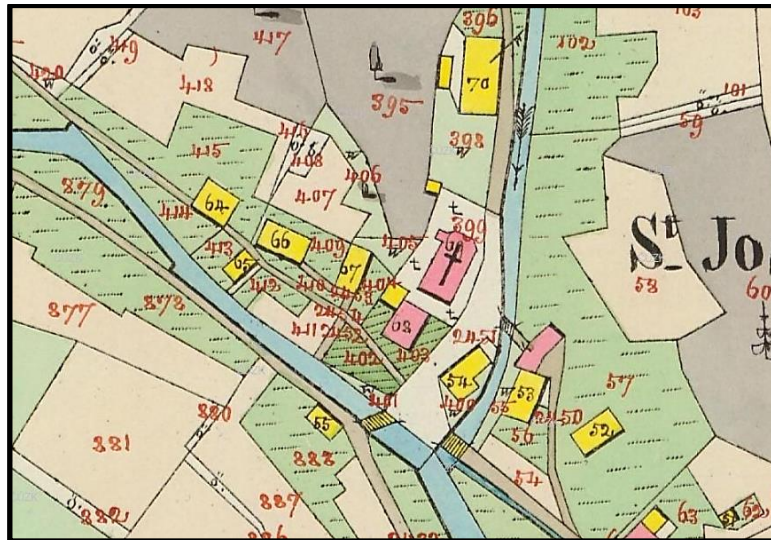
8.5.1.1 MAPY STABILNÍHO KATASTRU⁷⁸⁹

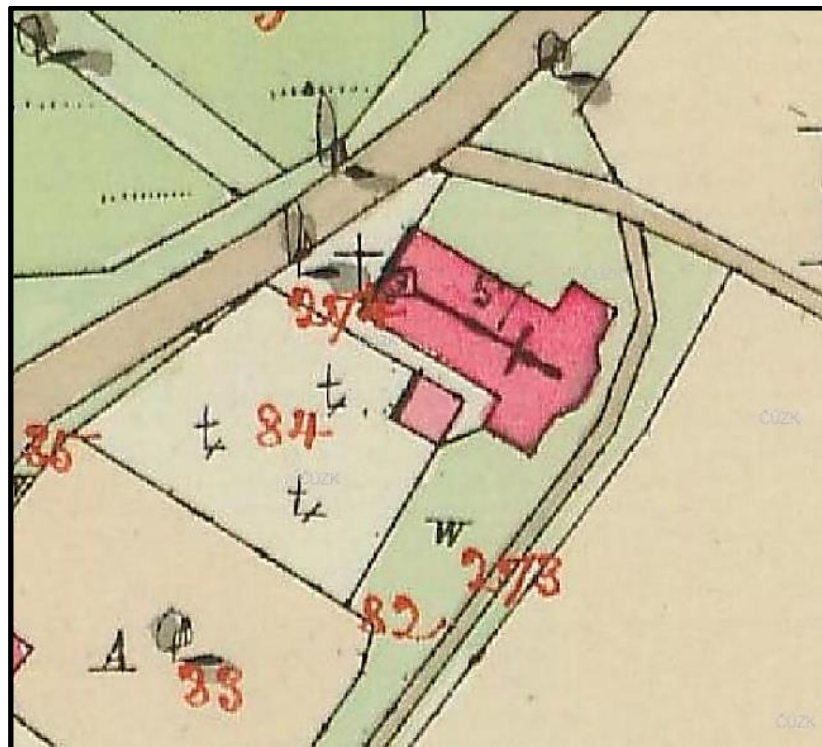
Mapa 6 – ČERNÝ DŮL

⁷⁸⁸ Müllerova mapa Čech – sekce 9 (SEMOTANOVÁ, Eva. Müllerova mapa Čech z roku 1720: z Mapové sbírky Historického ústavu AV ČR. Praha: Akademie věd České republiky, Historický ústav, 2002.)

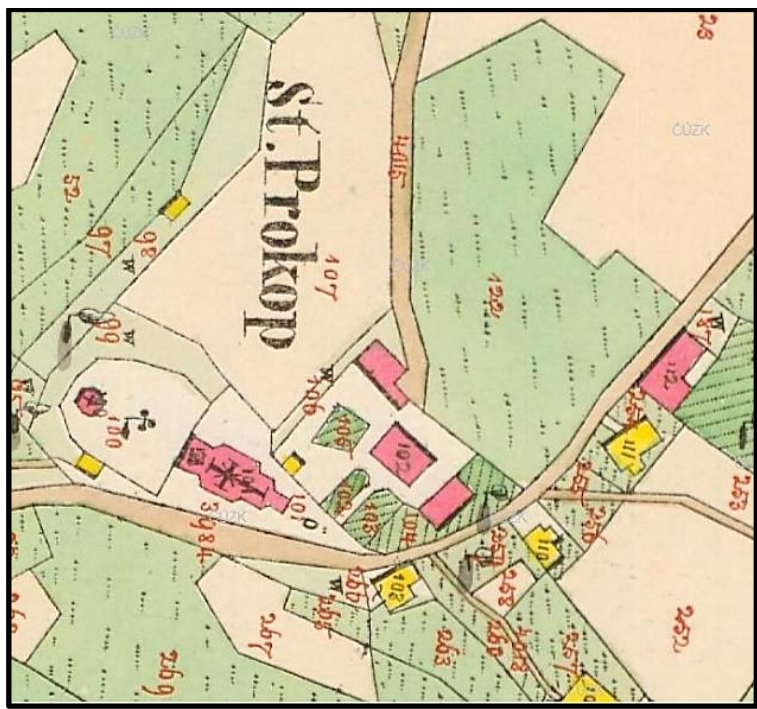
⁷⁸⁹ ČÚZK. Císařské otisky stabilního katastru Čech [online]. ©2010 [cit. 6. 3. 2022]. Dostupné z: <https://geportal.cuzk.cz>.

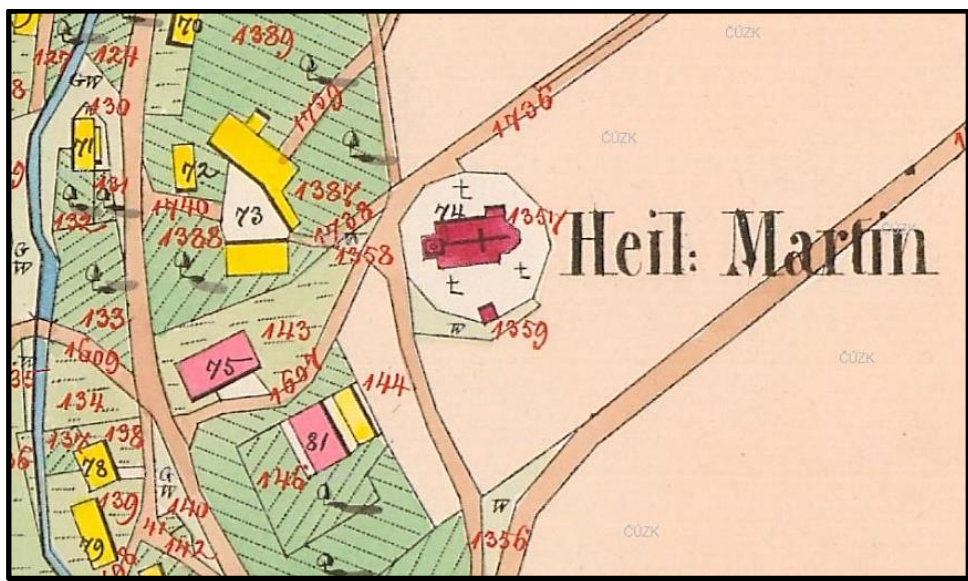
Mapa 7 - DOLNÍ DVŮR

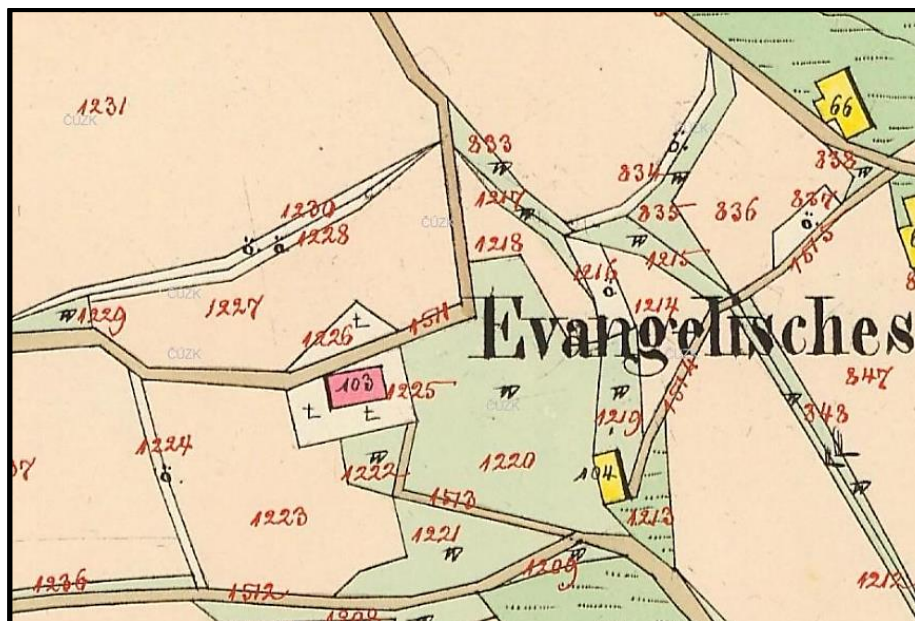
Mapa 8 - FORT

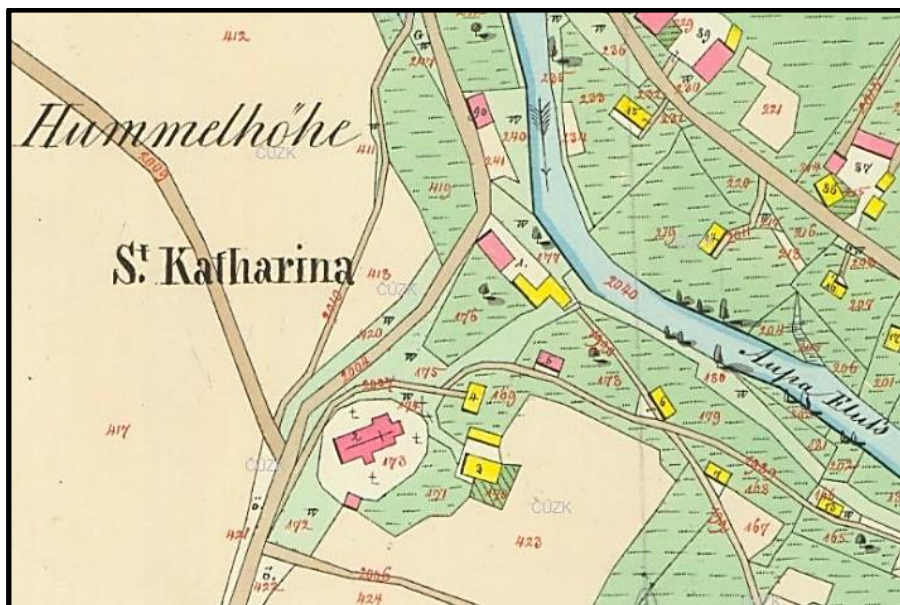
Mapa 9 - JABLONEC NAD JIZEROU

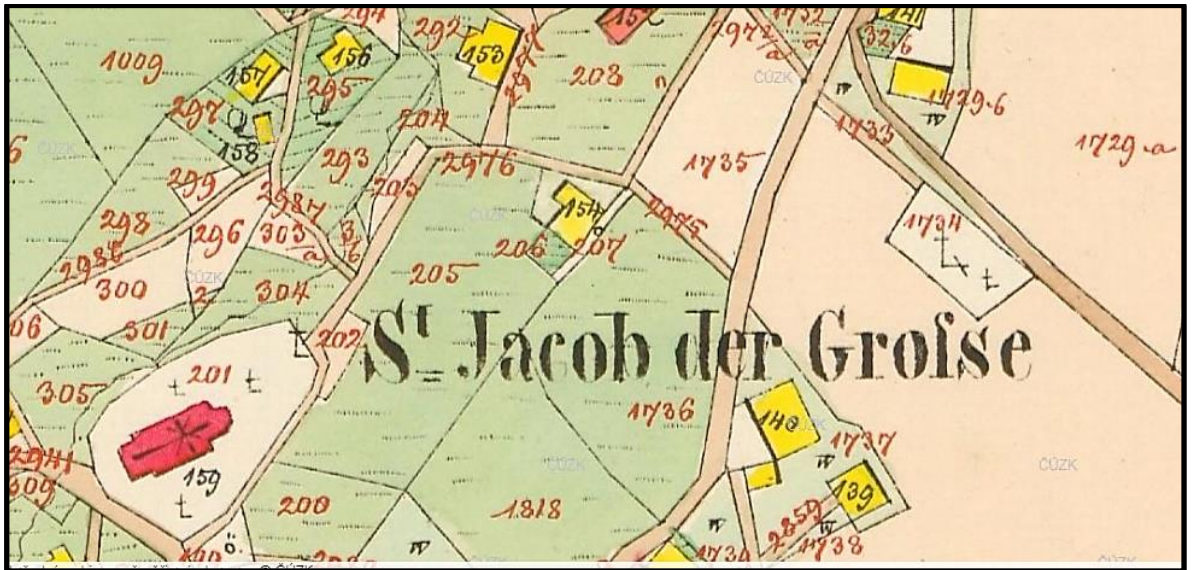
Mapa 10 – JAVORNÍK

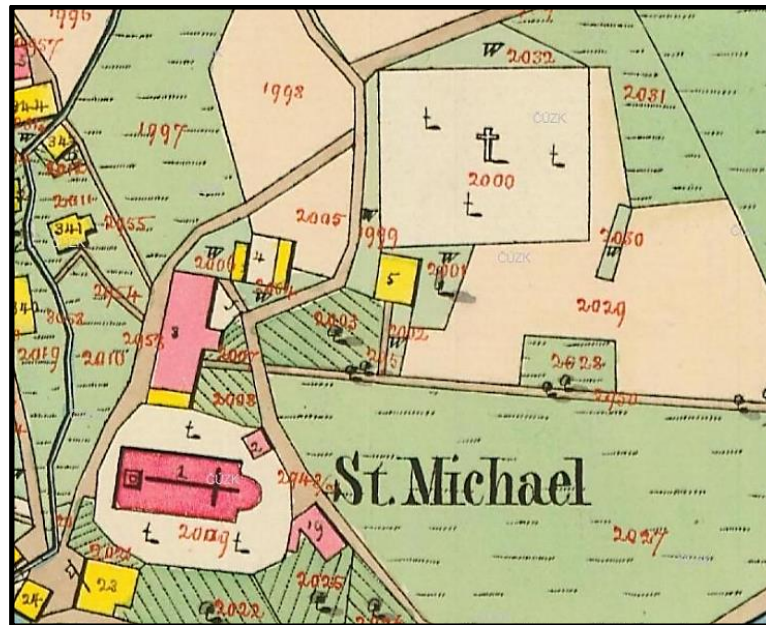
Mapa 11 - KRÍŽLICE – evangelický hřbitov

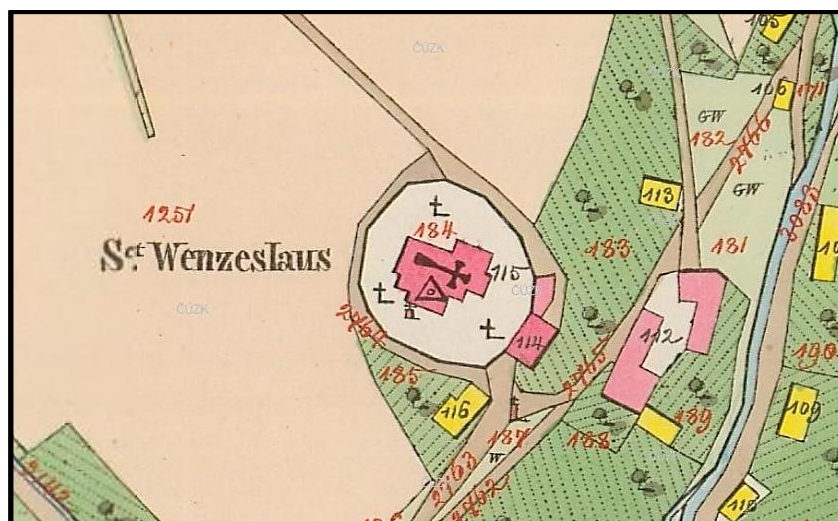
Mapa 12 - MLADÉ BUKY

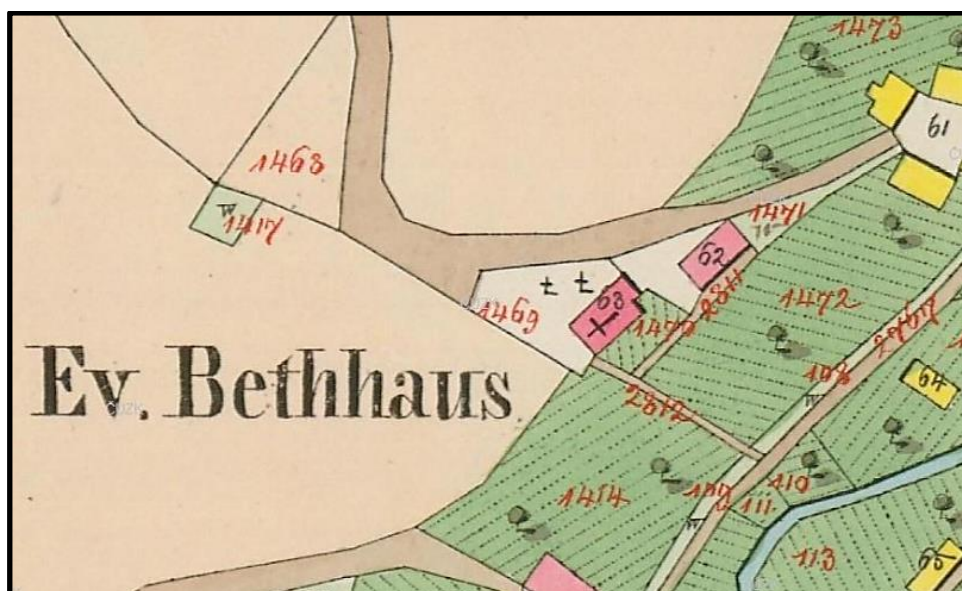
Mapa 13 - PONIKLÁ

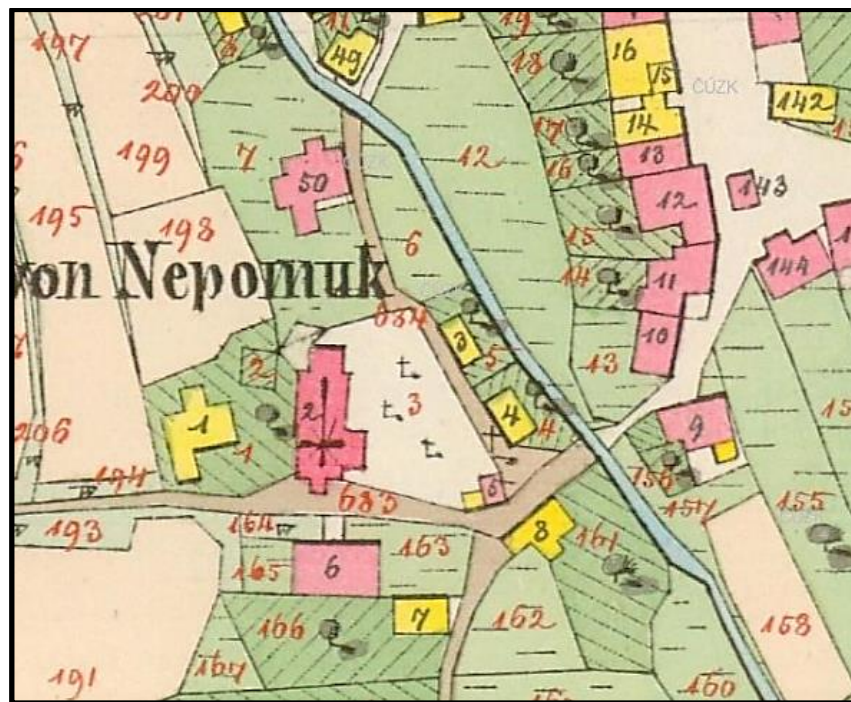
Mapa 14 - ROKYTNICE NAD JIZEROU

Mapa 15 - RUDNÍK – katolický hřbitov

Mapa 16 - RUDNÍK – evangelický hřbitov

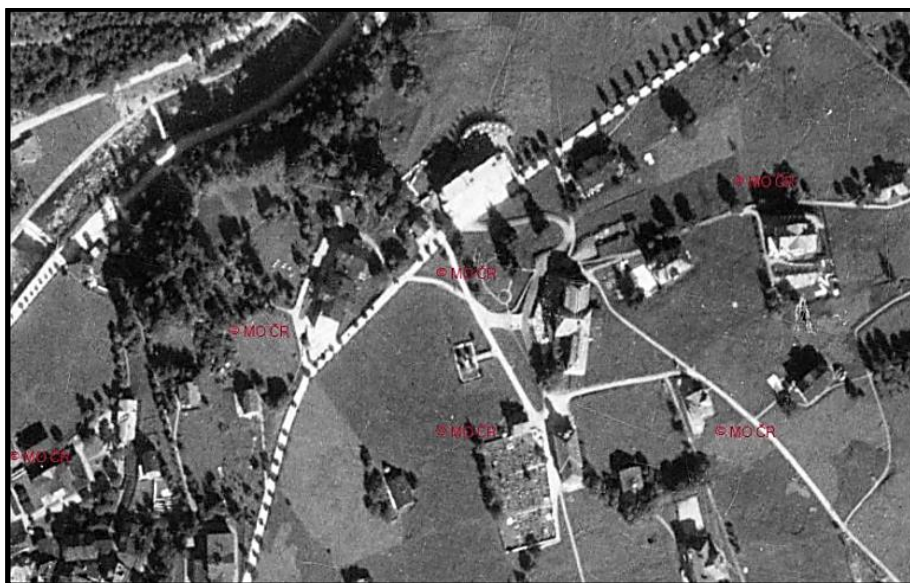

Mapa 17 - SVOBODA NAD ÚPOU

8.5.1.2 LETECKÉ SNÍMKOVÁNÍ

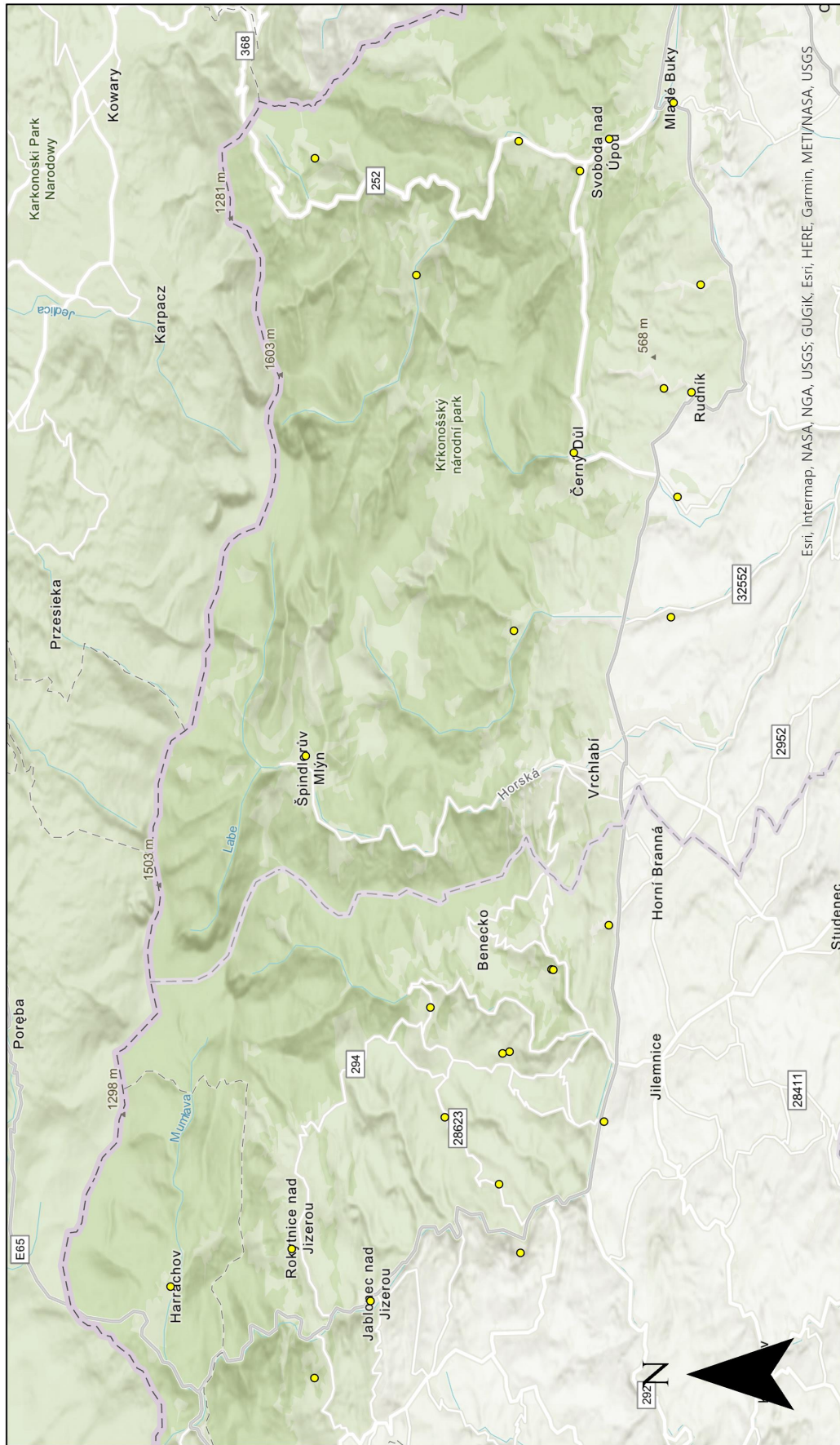
Mapa 18 – HARRACHOV

Mapa 19 - ŠPINDLERŮV MLÝN

- s. 92 – Mapa 20 – Rozmístění hřbitovů v Krkonoších (upraveno v programu ArcGis Online)⁷⁹⁰

⁷⁹⁰ ESRI. ArcGis Pro. [software]. Ver. 2.7.0. 2020. [cit. 7. 12. 2021]. Počítačový program pro tvorbu map.

4,7 2,35 0 4,7 9,4 14,1 18,8 Kilometry

● Rozmístění hřbitovů v Karkonosích

8.6 TABULKY

	Schaller*	Sommer	1900	1930	2021
Černý Důl	146	1 064	2 195	2 046	697
Dolní Dvůr	130	1 117	1 301	998	273
Dolní Lánov	447	3 400	1 961	1 582	781
Fořt	32	263	225	225	
Harrachov	117	1 552	1 762	1 731	1 335
Horní Maršov	320	3 306	2 680	2 342	962
Horní Štěpanice	265	2 668	2 989	2 181	
Jablonec nad Jizerou	271	2 936	4 587	3 637	1 601
Javorník	103	836	866	731	
Jestřabí	19	974	361	296	237
Křížlice	115	1 261	1 247	1 003	
Malá Úpa	127	1 027	1 126	971	147
Mladé Buky	301	1 702	5 251	4 887	2 313
Paseky nad Jizerou	98	1 302	1 340	1 044	249
Poniklá	258	2 908	2 597	2 441	1 086
Rokytnice nad Jizerou	565	6 472	6 952	5 046	2 601
Rudník	303	2 846	3 501	4 159	2 154
Svoboda nad Úpou	152	795	3 424	2 816	2 057
Špindlerův Mlýn	215	979	2 541	2 700	1 057
Valteřice	125	1 037	1 032	888	
Velká Úpa	334	2 426	2 314	2 198	646
Víchová nad Jizerou	122	1 449	1 776	1 688	914
Vítkovice v Krkonoších	205	1 904	1 753	1 290	380

Tab. 1 – Přehled vývoje počtu obyvatel ve vybraných obcích⁷⁹¹

	Jilemnice			Vrchlabí			Trutnov		
	1910	1921	1930	1910	1921	1930	1910	1921	1930
Češi	779	796	799	34,7	85	90	224	264	291
Němci	221	203	200	964	914	908	775	734	707

Tab. 2 – Přehled o české a německé národnosti obyvatelstva horských polit. okresů (z 1000 obyv.)⁷⁹²

⁷⁹¹ *Schaller ve svých topografiích uvádí počet domů, tedy počet poddaných, ke kterým patří zbytek rodiny obývající danou stavbu. (ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. Počet obyvatel v obcích – k 1.1.2011. czso.cz [online]. ©2021 [cit. 2021-11-06]. Dostupné z <https://www.czso.cz/csu/czso/pocet-obyvatel-v-obcich-k-112011>.)

⁷⁹² AMBROŽ, Jindřich. *Krkonoše*. op., cit., s. 45.

	Müllerova mapa*	tzv. stabilní katastr**	letecké snímkování 1936
Černý Důl	✓	† - starý	✓
Dolní Dvůr	×	† - starý	✓
Dolní Lánov	✓	†	✓
Fořt	✓	† - starý	✓
Harrachov	×	†	✓ - stará část
Horní Maršov	×	†	✓
Horní Štěpanice	×	†	✓
Jablonec nad Jizerou	×	†?	✓
Javorník	✓	†	✓
Jestřabí	×	×	✓
Křížlice	✓	† *	✓
Malá Úpa	×	†	✓
Mladé Buky	×	† - starý	✓
Paseky nad Jizerou	×	†	✓
Poniklá	✓	† †?	✓
Rokytnice nad Jizerou	×	† - starý †	✓
Rudník	✓	† *	✓
Svoboda nad Úpou	✓	† - starý	✓
Špindlerův Mlýn	×	×	✓ - původní
Valteřice	×	×	✓
Velká Úpa	×	†	✓
Víchová nad Jizerou	×	×	✓
Vítkovice v Krkonoších	✓	†	✓

Tab. 3 – Vyobrazení pohřebišť na vybraných mapových podkladech⁷⁹³

	Typ pohřebiště	Stav pohřebiště
Černý Důl	†	1
Dolní Dvůr	†	1
Dolní Lánov	† †	1
Fořt	†	1
Harrachov	† †	2
Horní Maršov	† †	1
Horní Štěpanice	† † *	1
Jablonec nad Jizerou	† †	1
Javorník	†	3
Jestřabí	†	1
Křížlice	† *	2 1
Malá Úpa	†	1
Mladé Buky	† †	1
Paseky nad Jizerou	†	1
Poniklá	†	1
Rokytnice nad Jizerou	†	3*
Rudník	† † *	2 2**
Svoboda nad Úpou	†	1 2***
Špindlerův Mlýn	†	1
Valteřice	†	1
Velká Úpa	†	1
Víchová nad Jizerou	†	1
Vítkovice v Krkonoších	†	3

Tab. 4 – Přehledová tabulka o pohřebištích a jejich stavu v Krkonoších⁷⁹⁴

⁷⁹³ *Müllerova mapa zobrazuje farnosti.; ** † - katolický, † - obecní, ▪ - evangelický

⁷⁹⁴ † - katolický, † - obecní, ▪ - evangelický; 1 – dobrý stav, 2 – střední, 3 – velmi špatný

* Úprava, ohrazení, centrální kříž v pořádku; hrobky a některé hroby v havarijním stavu.

** Přestože již došlo správou KRNAP na opravy evangelického hřbitova, tak by bylo zapotřebí větších kroků.

*** Hřbitov Maršov I. není využíván, což se na něm částečně podepisuje.